

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE ȘI
POLITICE A
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

60 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

ROMÂNIA SOCIALISTĂ LA CEA DE-A 60-A ANIVERSARE A MARI
UNIRI DIN 1918

GHEORGHE I. IONIȚĂ

RELAȚIILE POLITICE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE LA MILOCUL
SECOLULUI AL XVII-LEA

CONSTANTIN ȘERBAN

BAZA SOCIALĂ A MIȘCĂRILOR DE ELIBERARE NAȚIONALĂ
DIN TRANSILVANIA SECOLELOR XVIII ȘI XIX

CORNELIA BODEA

ROMÂNII DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA DUALISMULUI
(1867-1918)

LUCIAN BOIA

CONTRIBUȚIA CLASEI MUNCITOARE LA FĂURIREA STATULUI
NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

AUGUSTIN DEAC

CONSACRAREA INTERNAȚIONALĂ A FORMĂRII STATULUI NAȚIONAL
UNITAR ROMÂN

CONSTANTIN BOTORAN

11

TOMUL 31

1978

NOIEMBRIE

EDITURA ACADEMIEI
www.dacoromanica.ro
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTRANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFĂCERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cliștirii din strălăătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export — Import presă, P.O. BOX 136—137. Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3 — 70116.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:

B-dul Aviatorilor, nr. 1

— 71261 București, tel 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 31, Nr. 11
noiembrie 1978

S U M A R

60 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

GHEORGHE I. IONIȚĂ, România socialistă la cea de-a 60-a aniversare a Marii Uniri din 1918 1923

★

CONSTANTIN ȘERBAN, Relațiile politice dintre țările române la mijlocul secolului al XVII-lea 1939

CORNELIA BODEA, Baza socială a mișcărilor de eliberare națională a românilor din Transilvania secolelor XVIII și XIX 1959

★

LUCIAN BOIA, Românii din Transilvania în perioada dualismului (1867—1918) . . 1975

AUGUSTIN DEAC, Contribuția clasei muncitoare la făurirea statului național unitar român 2001

ILIE PUIA, Relațiile economice externe ale României în primul deceniu după Marea Unire 2029

CONSTANTIN BOTORAN, Consacrarea internațională formării statului național unitar român 2045

IOAN CHIPER, Atitudinea Germaniei față de problema unirii Transilvaniei cu România (1918—1919) 2065

GHEORGHE N. CĂZAN, Anul revoluționar 1918 în Austro-Ungaria. Sfirșitul monarhiei habsburgice 2075

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Colocviul româno-american de istorie cu tema „60 de ani de la formarea statului național unitar român” (*Ion Stanciu*); Manifestare la Roma cu prilejul celei de a 60-a aniversări a creării statului unitar român (*Matei Ionescu*); Expoziția „Societatea românească în preajma anului revoluționar 1848” (*Nicolae Rădulescu*) 2107

RECENZII

* * * *Petru Rareș*. Redactor coordonator Leon Șimanschi, Edit. Academiei R.S.R., București, 1978, 336 p. (*Nicolae Stoicescu*) 2113

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, MIHAIL E. IONESCU, *Războiul neatârării României*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 327 p. (*Apostol Stan*) . . . . .

ÎNSEMNĂRI

ISTORIA ROMÂNIEI: NICOLAE GRIGORAȘ, *Țara Românească a Moldovei pînă la Ștefan cel Mare (1359—1457)*, Edit. Junimea, Iași, 1978, 207 p. (*Constantin Șerban*); * * * *Dimitrie Cantemir* (Antologie, prefață, cronologie și bibliografie de Suzana Carmen-Dumitrescu), Edit. Eminescu, București, 1977, 270 p. (*Constantin Gheorghe*); ILEANA PETRESCU, VIRGIL JOIȚA, ION PĂTROIU, *Contribuția Olteniei la războiul pentru independență*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1977, 208 p. (*Mircea Iosa*); ION BULEI, *1916. Zile de vară*, Edit. Eminescu, București, 262 p. (*Constantin Dobrescu*); Mărăști — Mărășești-Oituz, *Documente militare*, Edit. militară, București, 1977, XXXVII + 452 p. (*Dumitru Preda*); CASSIAN R. MUNTEANU, *Bătălia de la Mărășești*, Edit. Facla, Timișoara, 1977, 158 p. (*Mircea C. Dumitriu*) . . . . .

REVISTA DE ISTORIE

TOME 31, N° 11

novembre 1978

SOMMAIRE

60 ANS DEPUIS L'EDIFICATION DE L'ETAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

- GHEORGHE I. IONIȚĂ, La Roumanie socialiste lors du 60-e anniversaire de la Grande Union de 1918 1923

★

- CONSTANTIN ȘERBAN, Les relations politiques entre les pays roumains au milieu du XVII-e siècle 1939
- CORNELIA BODEA, La base sociale des mouvements de libération nationale des roumains de Transylvanie aux XVIII-e et XIX-e siècles 1959

★

- LUCIAN BOIA, Les Roumains de Transylvanie pendant la période du dualisme (1867—1918) 1975
- AUGUSTIN DEAC, L'apport de la classe ouvrière à l'édification de l'Etat national unitaire roumain 2001
- ILIE PUIA, Les relations économiques extérieures de Roumanie pendant la première décennie qui a suivi la Grande Union 2029
- CONSTANTIN BOTORAN, La consécration internationale du constitution de l'Etat national unitaire roumain 2045
- IOAN CHIPER, L'attitude de l'Allemagne envers le problème de l'unification de la Transylvanie à la Roumanie (1918—1919) 2065
- GHEORGHE N. CĂZAN, L'année révolutionnaire 1918 en Autriche-Hongrie. La fin de la monarchie des Habsbourg 2075

LA VIE SCIENTIFIQUE

- Le colloque roumano-américain d'histoire sur le thème „60 ans depuis la formation de l'Etat national unitaire roumain” (*Ion Stancu*); Manifestation à Rome lors du 60-e anniversaire de la création de l'Etat national unitaire roumain (*Matei Ionescu*); L'Exposition „La société roumaine à la veille de l'année révolutionnaire 1848” (*Nicolae Rădulescu*) 2107

COMPTE RENDUS

- * * *Petru Rareș* (Pierre Rareș), Rédacteur coordonnateur Leon Simanschl, Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, Bucarest, 1978, 336 p. (*Nicolae Stoicescu*) 2113
- CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, MIHAIL E. IONESCU, *Războiul neatinării României*, (La guerre d'indépendance de la Roumanie), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1977, 327 p. (*Apostol Stan*) 2117

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE:** NICOLAE GRIGORAȘ, *Țara Românească a Moldovei pînă la Ștefan cel Mare* (1359–1457) (Le pays roumain de Moldavie jusqu'à l'époque d'Etienne le Grand (1359–1457), Editions Junimea, Jassy, 1978, 207 p. (*Constantin Șerban*); * * * *Dimitrie Cantemir* (Anthologie, préface, chronologie et bibliographie de Suzana Carmen-Dumitrescu), Editions Eminescu, Bucarest, 1977, 270 p. (*Constantin Gheorghe*); ILEANA PETRESCU, VIRGIL JOIȚA, ION PĂTROIU, *Contribuția Olteniei la războiul pentru independență* (L'apport de l'Olténie à la guerre d'indépendance), Editions Scrisul Românesc, Craiova, 1977, 208 p. (*Mircea Iosa*); ION BULEI, *1916. Zile de vară* (1916. Journées d'été), Editions Eminescu, Bucarest, 262 p. (*Constantin Dobrescu*); *Mărăști – Mărășești – Oituz, Documente militare* (Mărăști – Mărășești – Oituz. Documents militaires), Editions militaires, Bucarest, 1977, XXXVII + 452 p. (*Dumilru Preda*); CASSIAN R. MUNTEANU, *Bătălia de la Mărășești* (La bataille de Mărășești), Editions Facla, Timișoara, 1977, 158 p. (*Mircea C. Dumitriu*) 2123

„Tuturor evenimentelor care jalonează etape istorice cruciale în viața poporului nostru le acordăm o atenție deosebită sărbătorindu-le în mod corespunzător. Noi tragem din acestea învățăminte pentru activitatea prezentă și viitoare, în sensul afirmării tot mai puternice a hotărîrii de a face totul pentru dezvoltarea economico-socială a țării, pentru întărirea independenței și suveranității naționale, pentru conlucrarea strînsă cu celelalte state vecine, cu toate popoarele lumii. Numai astfel asigurăm progresul neîntrerupt al țării, realizarea Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism”.

NICOLAE CEAUȘESCU

ROMÂNIA SOCIALISTĂ LA CEA DE-A 60-A ANIVERSARE A MARI UNIRI DIN 1918

DE

GHEORGHE I. IONIȚĂ

Trăsătură definitorie a întregii noastre istorii, lupta necurmată a poporului român pentru libertate și dreptate, pentru apărarea unității sale statale și naționale, a independenței și suveranității patriei străbate ca un fir roșu prin întregul flux al devenirii românești din adîncimea timpului, peste veacuri de bătălii și jertfe pînă în realitatea socialistă de azi, pînă în actuala epocă de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

Cu cît trec anii și experiența noastră istorică își capătă noi valențe și împliniri, strălucirea paginilor eroice ale luptelor trecute devine tot mai impunătoare și prețuirea noastră pentru marile pagini înscrise în hronicul de aur al poporului român sprește considerabil.

Cu asemenea înalte considerații evocăm acum împlinirea a șase decenii de la Marea Unire din 1918.

✱

După cum se cunoaște, „... la începutul secolului al XX-lea, România se afla în etapa inițială a dezvoltării sale industriale, în prima fază a capitalismului. Analiza obiectivă, științifică a nivelului de dezvoltare a forțelor de producție și a caracterului relațiilor de producție infirmă categoric opiniile potrivit cărora, în acea perioadă, România s-ar fi aflat în stadiul capitalismului monopolist, ar fi fost un stat imperialist. România era ea însăși un hinterland al marilor puteri imperialiste, sursă de materii prime și piață de desfacere pentru monopolurile străine. La acestea se adaugă faptul că procesul de formare a statului național român nu era încă

încheiat, că o însemnată parte a teritoriului țării se găsea sub stăpînire străină. Referindu-se la situația țării noastre și a altor țări est-europene în 1913, Lenin sublinia că sarcina istorică ce stă în fața popoarelor din această zonă era crearea statelor naționale unitare. « În toată Europa răsăriteană (Austria și Balcani) — spunea Lenin — și în Asia, adică în țările vecine cu Rusia, transformarea burghezo-democratică a statelor — care pretutindeni în lume a dus, într-o măsură mai mare sau mai mică, la crearea de state naționale independente sau de state formate din naționalități cit mai apropiate și înrudite între ele — nu a luat încă sfîrșit sau se află abia la început »¹. Realizarea statului național unitar devenise, în preajma primului război mondial, o cerință imediată, o condiție primordială a mersului înainte al țării noastre pe plan economic și social”².

La începutul veacului nostru, apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „Progresul societății românești impunea, ca o cerință obiectivă, încheierea procesului de făurire a statului național unitar — aspirație multiseclară a întregului nostru popor”³.

Așa se face că „Primul război mondial imperialist — care își puna cu putere amprenta asupra începutului secolului al XX-lea — ridică și în fața poporului român probleme de mare însemnătate pentru însăși soarta națiunii. După cum se știe, în această perioadă, în țara noastră, ca și în celelalte țări balcanice — așa cum sublinia pe atunci Lenin — construcția de stat în direcția burghezo-națională nu se terminase, un mare număr de români trăiau încă în afara granițelor statului, teritorii românești se aflau sub stăpînire străină”⁴.

Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al țării erau strîns legate de încheierea procesului de formare a statului național unitar român. „Unirea într-un singur stat — aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași — devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești”⁵.

Cu toate că primul război mondial a avut un caracter imperialist, „poporul român nu a participat la acest război călăuzit de intenții de cucerire și anexeune teritorială; cedînd presiunilor puterilor Antantei, cercurile conducătoare ale țării au hotărît intrarea în război alături de Anglia, Franța și Rusia, care promiteau satisfacerea dezideratului unității noastre naționale”⁶.

În decursul primului război mondial, după cum este cunoscut, armata română, masele populare „... duc o luptă eroică împotriva ocupanților militariști germani, pentru apărarea patriei, a integrității sale teritoriale,

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 23, Edit. politică, București, 1964, p. 333.

² Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale, consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România*, 29 noiembrie 1968, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 712.

³ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C. C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României*, 9 mai 1977, Edit., politică, București, 1977, p. 24.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărăștilor. Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz*, 12 august 1967, în *Op. cit.*, vol. 2, Edit. politică, București, 1968, p. 467.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

manifestându-și încă o dată, cu putere, înaltul spirit patriotic, vitejia și abnegația”⁷.

Ideile nobile proclamate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și înscrise în „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia”, cu privire la „egalitatea și suveranitatea popoarelor”, „dreptul popoarelor la autodeterminare liberă pînă la separare și formarea de state independente”, „desființarea tuturor privilegiilor și a îngrădirilor naționale” au fost însușite — după cum este cunoscut — de popoarele „care gemeau sub jugul asupririi imperiului habsburgic, au devenit un stindard de luptă pentru dezvoltarea lor liberă și independentă în cadrul unor state naționale proprii”⁸.

Problema făuririi statului național unitar „preocupa profund masele populare, în acea perioadă, constituia un deziderat vital al poporului român, al proletariatului, al socialiștilor”⁹. După cum este cunoscut, încă în ianuarie 1917, Lenin manifesta un interes deosebit pentru această problemă, apreciind că „foarte mulți români și sîrbi (în raport cu numărul total al românilor și sîrbilor) locuiesc în afara granițelor lor „și că în general construcția de stat în direcția burghezo-democratică nu s-a terminat în Balcani”¹⁰.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, „... care a dus la prăbușirea Imperiului țarist, determină și dezmembrarea imperiului habsburgic, deschizînd o eră nouă în istoria omenirii — era revoluției proletare, a eliberării sociale și naționale a popoarelor”¹¹. „Se adevereau în acest fel cuvintele pe care Engels le scria socialistului român Ion Nădejde în ianuarie 1888 și anume «Dacă mîine despotismul din Petersburg ar cădea, poimîine n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie»¹².

Și după cum știți așa s-a întîmplat”¹³.

În condițiile prăbușirii marilor imperii absolutiste din Europa, lupta maselor populare de pe întreg cuprinsul patriei noastre străbune a impus desăvîrșirea procesului de formare a statului național unitar, „măreț act de dreptate istorică pentru care s-au jertfit nenumărate generații ale înaintașilor. Făurirea statului național unitar român a fost astfel rodul luptei principalelor clase și pături ale societății, al întregului nostru popor, o expresie a legităților obiective ale progresului social și național, care a

⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunerea prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României*, 9 mai 1977, Edit. politică, București, 1977, p. 24.

⁸ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România*, 29 noiembrie 1968, în *op. cit.*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 714.

⁹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, 30 martie 1974, Edit. politică, București, 1973, p. 25.

¹⁰ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, Edit. politică, București, 1964, ediția a II-a, p. 355.

¹¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României*, 9 mai 1977, Edit. politică, București, 1977, p. 24—25.

¹² *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, Edit. politică, București, 1964, p. 190.

¹³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, 30 martie 1973, Edit. politică, București, 1973, p. 25—26.

asigurat unitatea deplină și pentru totdeauna a națiunii noastre, deschizând calea afirmării ei tot mai puternice în viața economică și politică a lumii”¹⁴.

După cum este cunoscut, la capătul unui proces istoric, desăvârșirea formării statului național unitar român a avut loc în anul 1918¹⁵.

Documente de partid recente, expuneri și aprecieri conținute în interviurile acordate presei străine de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, precum și alte documente au pus în evidență sensurile majore — contemporane cu noi — ale Unirii din 1918¹⁶. „Acest moment epocal din istoria poporului nostru — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu — a deschis noi perspective atît dezvoltării forțelor de producție, științei și culturii, cît și afirmării poporului nostru, a aspirațiilor sale de progres, a voinței sale de pace, a hotărîrii de a-și făuri o viață demnă, liberă, de a trăi în prietenie și colaborare cu vecinii săi, cu toate popoarele lumii”¹⁷.

Marea adunare populară de la Alba Iulia, care a proclamat unirea Transilvaniei la patria mamă, uriașele manifestări organizate de masele populare din toate provinciile românești au consfințit voința de unire a întregii noastre națiuni. Unirea a fost încununarea victorioasă a luptei seculare duse de cele mai înaintate forțe ale poporului român . . ., de cărturarii și marii gînditori ai neamului, a activității desfășurate de elementele revoluționare, de militanții socialiști, a aspirațiilor și voinței întregului popor român”¹⁸.

Trăsătura fundamentală, distinctivă a luptei pentru Marea unire din 1918 a constituit-o „... largul ei caracter de masă, faptul că a antrenat muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea, cercurile înaintate ale burgheziei, principalele clase și pături ale societății. În condițiile respective, burghezia, cu toate limitele sale politice, a jucat un rol pozitiv în lupta pentru unire, acționînd în sensul cerințelor obiective ale dezvoltării istorice, în spiritul intereselor și aspirațiilor maselor”¹⁹.

În opera tovarășului Nicolae Ceaușescu se află puternic subliniată contribuția adusă de clasa muncitoare la înfăptuirea marelui ideal al românilor de pretutindeni ”... la realizarea visului secular al poporului

¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României. 9 mai 1977*. Edit. politică, București, 1977, p. 25.

¹⁵ La recenta plenară a Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu a făcut o amplă expunere în cuprinsul căreia s-a referit la semnificațiile evenimentului (Vezi „Scînteia” din 3 noiembrie 1978).

¹⁶ Vezi, în mod deosebit, *Chemarea Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste privind aniversarea a 60 de ani de la făurirea statului național unitar român („Scînteia” din 3 noiembrie 1978)*.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Plenara Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste („Scînteia” din 3 noiembrie 1978)*.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor. Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărășți, Mărășești și Oituz’ 12 august 1967*, în *Op. cit.*, vol. 2, Edit. politică, Buc. 1968, p. 469—470.

¹⁹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România. 29 noiembrie 1968* în *Op. cit.*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 715.

român de a trăi într-un singur stat național independent și liber”²⁰. De exemplu, „Despre aceasta vorbește însăși compoziția Consiliului Național, format din șase reprezentanți ai Partidului Național și șase reprezentanți ai mișcării socialiste. Mișcarea muncitorească și socialistă și-a afirmat voința și hotărârea în mod energic prin puternice acțiuni greviste și demonstrații politice, prin crearea consiliilor muncitorești care au preluat conducerea unor centre transilvănene din minile autorităților habsburgice. Rolul clasei muncitoare s-a manifestat pregnant și prin influența pe care a exercitat-o asupra programului politic al unirii, în exprimarea revendicărilor cu caracter democratic, muncitoresc. Crearea consiliilor și gărzilor naționale în toate județele, orașele și comunele Transilvaniei, sutele de mii de semnături care au întărit mandatul încredințat delegaților la marea adunare de la Alba Iulia, participarea a peste 100 000 de oameni la această adunare dovedesc că unirea Transilvaniei cu România nu a fost actul câtorva persoane sau grupuri izolate ci opera întregului popor, a întregii noastre națiuni”²¹.

O apreciere cu totul deosebită se detașează în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu cu privire la contribuția țărănimii care „... a constituit forța socială care a participat activ la înlăptuirea marilor deziderate și aspirații naționale ale poporului nostru, fiind prezentă în toate marile momente ale procesului de făurire a statului național unitar. Animată de conștiința originii comune și a unității de neam, ea a sprijinit, din răspuneri, alături de celelalte forțe sociale înaintate, realizarea actului istoric al Unirii Principatelor. De asemenea, o adevărată epopee au scris cu singele lor țărani — ostași în războiul de independență din 1877, cucerind prin lupte grele — la Plevna, Grivița, Smîrdan, Rahova — dreptul la existență de-sine-stătătoare a națiunii noastre, impunând în atenția lumii întregi voința poporului român de a fi singur stăpîn în propria-i țară.

Sute de mii de țărani, care îmbrăcaseră haina militară, s-au acoperi-de glorie la Mărăști, Mărășești, Oituz, apărînd pămîntul patriei, și au participat activ în 1918, la făurirea statului național unitar”²².

În toate evenimentele care, în mod necesar și legic, au condus spre nemuritorul an 1918, „imensa majoritate a tineretului a fost întotdeauna de partea forțelor progresiste, contribuind la formarea și dezvoltarea statului național unitar, la progresul general al patriei noastre”²³.

Partidul clasei noastre muncitoare, socialiștii români au salutat cu entuziasm marele act al unirii, subliniind într-o declarație publicată în ziarul „Socialismul” la începutul anului 1918 : „Ca socialiști români inter-

---

²⁰ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Congresul consiliilor oamenilor muncii din industrie, construcții și transporturi. 11 iulie 1977, Cuvînt de închidere 12 iulie 1977*, în *Op. cit.*, vol. 14, Edit. politică, București, 1977, p. 547.

²¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marti Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România. 29 noiembrie 1968*, în *Op. cit.*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 716.

²² Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la realizarea unei agriculturi intensive moderne, de mare randament și înaltă productivitate, la creșterea bunăstării întregii țărănime, prezentată la primul Congres al consiliilor de conducere ale unităților agricole socialiste, al întregii țărănime, 18 aprilie 1977*, în *Op. cit.*, vol. 14, Edit. politică, București, 1977, p. 232—233.

²³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării semicentenarului Uniunii Tineretului Comunist. 14 aprilie 1972*, în *Op. cit.*, vol. 7, Edit. politică, București, 1973, p. 220.

naționaliști, salutăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român și respectăm legăturile de unire hotărâte. România nouă de astăzi trebuie să devie România socialistă de miine”²⁴.

Cu mare forță expresivă este cuprinsă în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu aprecierea potrivit căreia : „... experiența istorică a poporului nostru, ca și întreaga experiență socială mondială confirmă adevărul de necontestat potrivit căruia orice stat care promovează o politică de dominație și asuprire, care nesocotește și încalcă drepturile elementare ale altor popoare, oricât de puternic ar fi la un moment dat, de oricâtă forță militară ar dispune, el este sortit, pînă la urmă, înfringerii, prăbușirii, dispariției. Omenirea a cunoscut, de-a lungul existenței sale milenare, mari și puternice imperii care au invadat și subjugat alte popoare, dar care, ca urmare a luptei dîrze, curajoase a acestora, au dispărut ca imperii pentru totdeauna de pe fața pămîntului. Istoria confirmă cu putere justetea tezei universal valabile, pusă în evidență de teoria științifică materialist-dialectică, a marxismului, că un popor care asuprește alte popoare nu poate fi nici el cu adevărat liber, stăpîn în propria sa țară, nu se poate bucura nici el pe deplin de bunăstare și fericire. Acest adevăr este dovedit și de însăși situația poporului român ... Numai raporturile de deplină egalitate între națiuni, conlucrarea rodnică și reciproc avantajoasă între state suverane pot asigura dezvoltarea nestingherită, cu adevărat liberă, a fiecărui popor”²⁵.

Alături de aceste considerațiuni de excepțională însemnătate teoretică, în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu întîlnim și aprecierea puternic subliniată conform căreia „Poporul român a făcut întotdeauna o deosebire netă între politica de dominație și asuprire a claselor exploatare și masele largi populare, ele inele exploatare și asuprite. De aceea, poporul nostru a întreținut legături strînse cu popoarele din imperiile care au atentat la libertatea și suveranitatea sa națională, a dezvoltat relații de solidaritate cu forțele înaintate ale acestora în lupta pentru lichidarea orînduirilor perimate din punct de vedere istoric și dezvoltarea societății în concordanță cu cerințele obiective ale progresului, pentru înfăptuirea idealurilor de libertate națională și socială, pentru bunăstare și fericire”²⁶.

Sintetizînd datele istorice, toate concluziile desprinse din analiza diverselor momente ce au condus spre marea unire din 1918, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat adeseori, și foarte puternic faptul că : „Analiza desfășurării evenimentelor demonstrează elocvent că formarea statului național unitar român nu este rezultatul unor înțelegeri încheiate la masa tratativilor, ci rodul luptei întregului popor, însuflețit de năzuința seculară a unității, de hotărîrea de a realiza visul pentru care au luptat și s-au jertfit atîtea generații de înaintași. Merită subliniat că pentru unire s-au pronunțat și numeroși reprezentanți ai naționalităților conlo-

²⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. 30 martie 1973*, Edit. politică, București, 1973, p. 26.

²⁵ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României. 9 mai 1977*, Edit. politică, Buc., 1977, p. 21-22.

²⁶ Ibidem, p. 22.

cuitoare . . . Tratatul de pace nu a făcut decît să consfințească situația de fapt, stabilită ca urmare a luptei maselor populare din România . . .”²⁷.

La cea de-a 60-a aniversare a mării uniri a tuturor românilor—eveniment memorabil ale căruia excepționale semnificații le evocăm cu toată căldura sufletească și dăruirea noastră patriotică — își păstrează o deplină și excepțională valoare următoarea apreciere pe care o făcea tovarășul Nicolae Ceaușescu evenimentelor memorabile ale anului 1918 : „*Încununare a aspirațiilor de veacuri ale poporului nostru pentru eliberarea națională, rezultat al luptei duse de cele mai înaintate forțe social-politice ale vremii — în cadrul căreia rolul hotărîtor l-au avut masele populare—, unirea din 1918 a reprezentat o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne*”²⁸, „a deschis perspectiva dezvoltării mai rapide a forțelor de producție ale țării și, totodată, a creat condiții favorabile pentru intensificarea activității forțelor sociale progresiste, a mișcării muncitorești revoluționare”²⁹.

Eveniment epocal în istoria poporului nostru, făurirea statului național unitar român a deschis perspective favorabile dezvoltării națiunii noastre și situării României pe noi coordonate. Ca urmare, în perioada interbelică au și fost obținute o serie de realizări în toate domeniile de activitate. Astfel, a fost obținută o importantă creștere a forțelor de producție, s-a realizat o intensă dezvoltare a industriei, economia națională înregistrînd — în cadrul pieței unice — sporuri importante care în anul 1938 au atins cel mai înalt nivel al României burgheze. Accelerarea procesului de dezvoltare a economiei capitaliste a făcut să sporească sințitor numărul muncitorilor, care a atins cifra de aproximativ 500.000. Existența acestui important detașament proletar, în bună parte grupat în centre puternice care îi sporeau capacitatea de organizare, a constituit fermentul cel mai activ al luptei pentru înfăptuirea unor transformări adînci în viața social-politică. Se poate afirma, sub acest raport, că anii ce au urmat primului război mondial — ani de puternic avînt revoluționar și care au adus numeroase prefaceri în evoluția națiunii și a statului nostru — poartă o serie de trăsături comune cu perioada ce a urmat unirii Principatelor Române, cînd de asemenea au avut loc numeroase transformări cu caracter burghezo-democratic.

Totuși, realizările obținute au fost departe de a rezolva marile probleme și contradicții care frămîntau societatea românească. Faptul că la conducerea statului au continuat să se afle burghezia și moșierimea, care au căutat să tragă toate foloasele de pe urma înfăptuirii unității statale, a făcut ca procesul transformărilor pentru care luptaseră și continuau să lupte masele populare să se desfășoare în mod lent și anevoios, democrația burgheză avînd, în mare măsură, un caracter declarativ și formal, libertățile și drepturile cetățenești fiind în multe cazuri nescotite și încălcate. Ținta represiunii burghezo-moșierești a fost lupta revoluționară

²⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România — 29 noiembrie 1968*, în *Op. cit.*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 716.

²⁸ *Ibidem*, p. 705—706.

²⁹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. 30 martie 1973*, Edit. politică, București, 1973, p. 26.

a clasei muncitoare, activitatea Partidului Comunist Român, care au fost în mod sistematic lovite cu brutalitate.

În astfel de împrejurări, marile probleme ale societății noastre, ca făurirea unei economii prospere, lichidarea exploatării omului de către om, rezolvarea problemei agrare, instaurarea unui regim democratic în care puterea să fie exercitată de cei ce muncesc, realizarea deplinei egalități între toți cetățenii țării de orice naționalitate, obținerea unei reale independențe naționale au rămas în esență nerezolvate. A revenit clasei muncitoare, în frunte cu Partidul Comunist Român, sarcina istorică de a le rezolva, înfăptuind astfel și depășind năzuințele celor care, cu șase decenii în urmă, făureaua statul nostru național unitar.

Prin actul insurecțional din august 1944, prin revoluția democratică și cu deosebire în anii revoluției și construcției socialiste au fost înfăptuite transformări profunde, care au schimbat în mod radical înfățișarea țării, fizionomia societății noastre.

Referindu-se la situația în care s-a aflat România în intervalul dintre Unirea din 1918 și victoria insurecției naționale, armate, antifasciste și antiimperialiste din August 1944, tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea recent, în cadrul Plenarei Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste: „Fără îndoială că actul unirii n-a putut rezolva toate problemele sociale și naționale, n-a împlinit toate așteptările maselor largi populare care luptau pentru noi condiții de viață, pentru relații egale între toți cetățenii patriei, fără deosebire de naționalitate... așteptările maselor muncitoare n-au putut fi realizate în România, ca de altfel și în alte țări, datorită faptului că cercurile conducătoare, clasele dominante, care în anumite împrejurări au jucat un rol istoric în dezvoltarea socială, au avut limitele lor și în nici un caz nu concepeau ca puterea să fie predată poporului. Clasele dominante au considerat că unirea le deschide noi posibilități de consolidare a privilegiilor lor, de exploatare a maselor populare, fără deosebire de naționalitate. Aceasta a pus sarcini deosebite în fața forțelor progresiste, a mișcării muncitorești, revoluționare. Este incontestabil că înfăptuirea statului național unitar a dat un nou și puternic impuls mișcării progresiste, revoluționare, a întărit forțele clasei muncitoare, a deschis calea unității dintre muncitori, țărani, intelectuali, dintre toți fiii patriei care doreau ca România să se dezvolte, în cadrul statului unitar, pe o cale democratică, ca problemele sociale să fie rezolvate în folosul maselor populare. Aceasta a intensificat lupta pentru ca oamenii muncii și toți cetățenii de alte naționalități care s-au așezat pe meleagurile Transilvaniei și Banatului de secole, au muncit și luptat împreună cu românii să se bucure de drepturi depline și, împreună cu întregul popor, să asigure pentru toți cei ce muncesc, pentru toți cetățenii patriei, condiții egale de muncă, de viață și învățatură, de participare la conducerea societății.

Ceea ce n-a realizat și nu putea realiza regimul burghezo-moșieresc s-a realizat odată cu înfăptuirea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, cu trecerea la revoluția democratică și apoi socialistă, cu cucerirea puterii politice de către masele largi populare, în momentul în care poporul a devenit cu adevărat stăpîn pe destinele sale, asumîndu-și rolul de făuritor conștient al propriei sale istorii libere și independente”³⁰.

³⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la Plenara Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste* („Scinteia” nr. 11.260 din 3 noiembrie 1978).

Căutînd răspunsurile cele mai complete întrebării despre ceea ce a însemnat Marea Unire a tuturor românilor pentru istorie, pentru noi cei de azi și pentru generațiile ce ne vor urma, ar trebui să începem prin a sublinia că, amintindu-ne de acel moment memorabil, trăim intens marea bucurie a prezentului, marcat de adînci prefaceri revoluționare, privim cu mîndrie viguroasa dezlănțuire de forțe și capacități creatoare specifice unui popor eliberat pentru totdeauna de exploatare și împilare, liber și stăpîn pe destinele sale. Asumîndu-și un rol de conducător al luptei pentru adevăr și libertate, Partidul Comunist Român și-a asumat, totodată, istorica îndatorire de a conduce poporul în marea luptă de edificare a unui stat socialist liber și independent cu o industrie puternică și cu un nivel de viață tot mai ridicat. Înfăptuind o economie socialistă puternică și unitară, dezvoltînd neîncetat baza materială a țării și generalizînd relațiile de producție de tip nou, asigurînd sporirea neconținută a venitului național, partidul a acționat și acționează cu fermitate pe linia continuei perfecționări calitative în toate domeniile de activitate. Sub flamurile stîndardului revoluționar, strîns uniți în jurul conducerii de partid, comuniștii se află acolo unde-i greul luptei pentru edificarea noii societăți, îndeplinind cu cinste nobila misiune cu care au fost investiți, aceea de a conduce neabătut clasa muncitoare, țărănimea și intelectualitatea, toți oamenii muncii — români, maghiari, germani și de alte naționalități — în înălțarea unei patrii libere și prospere, în făurirea orînduirii celei mai umane și celei mai drepte, a socialismului și comunismului.

Sărbătorim marele act al Unirii din 1918 în condițiile succeselor remarcabile obținute de oamenii muncii din România, fără deosebire de naționalitate, de întregul nostru popor, în înfăptuirea Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a țării spre comunism. Timpul scurs de la adoptarea Programului de cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român a fost marcat prin noi și mărețe realizări în înfăptuirea politicii științifice a partidului, în perfecționarea continuă a funcției sale conducătoare, în descoperirea și punerea în valoare a noi și importante rezerve materiale în scopul propășirii multilaterale a patriei. Realitatea a demonstrat cu putere justetea orientării partidului nostru de a așeza la temelie opere de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate creșterea puternică a forțelor de producție, pe baza însușirii celor mai avansate cuceriri ale științei și tehnicii și, totodată, de a perfecționa continuu relațiile sociale, organizarea și conducerea întregii vieți sociale, de a asigura adîncirea democrației socialiste, participarea maselor celor mai largi, practic a întregului popor, la conducerea întregii activități economico-sociale, la făurirea conștientă a propriului viitor. Întreg acest răstimp a verificat totodată rodnicia eforturilor îndreptate spre dezvoltarea gîndirii novatoare, spre promovarea noului, spre găsirea de soluții cutezătoare, corespunzătoare noilor realități și cerințe ale progresului social. A sporit permanent rolul organizațiilor de partid în toate domeniile de activitate, comuniștii fiind pildă de hărnicie și cinste la locul lor de muncă, în miezul problemelor puse de viață, contribuind prin acțiuni decisive la soluționarea lor. Realitatea a demonstrat pregnant justetea principiului de bază al partidului nostru că nimic nu poate fi clădit trainic și frumos fără avînt revoluționar și gîndire novatoare, fără exemplul permanent, hotărîtor al celor mai buni dintre cei buni, consecvenți și intransigenți în eliminarea a ceea ce

este perimat, depășit de viață, în promovarea atentă și fără ezitare a noului, în găsirea soluțiilor de cutezanță și anticipare, căi sigure, verificate, spre progres și împliniri rapide.

Marile succese obținute, care au plasat țara, începînd cu cel de-al IX-lea Congres al partidului, în perioada cea mai fertilă a istoriei sale, sînt indisolubil legate de personalitatea și de neobosita activitate desfășurată, la cîrma partidului și a statului nostru, de tovarășul Nicolae Ceaușescu. Contribuția sa decisivă la elaborarea și transpunerea în viață a Programului partidului și a planurilor de dezvoltare în funcție de condițiile specifice ale României, la fundamentarea, pe baze rigurose științifice, a politicii interne și externe a țării, dialogul viu, nemijlocit pe care îl poartă în permanență cu poporul, cu țara, au legat pentru totdeauna numele secretarului nostru general de toate marile succese realizate pe calea socialismului și comunismului, de imensul prestigiu de care se bucură astăzi țara în întreaga lume.

Progresele realizate pe calea făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate sînt rodul muncii unite a tuturor cetățenilor țării, a întregului popor. Coeziunea de nezduncinat a societății noastre, întărirea continuă a unității și frăției celor ce muncesc, fără deosebire de naționalitate, se dovedesc un puternic izvor de forță în grandioasa luptă pentru socialism și comunism în România.

Sîntem în cel de-al treilea an al cincinalului 1976—1980 — hotărîtor pentru îndeplinirea sarcinilor stabilite de Congresul al XI-lea și a programului suplimentar adoptat de Conferința Națională a partidului — cincinalul dezvoltării și adîncirii revoluției tehnico-științifice. Nu cu mult timp în urmă am sărbătorit 30 de ani de la naționalizarea principalelor mijloace de producție, trecute de drept și de fapt în miinile clasei muncitoare, ale întregului popor, stăpîn nemijlocit pe bogățiile naționale, pe propriul său destin. În cele trei decenii de la trecerea principalelor mijloace de producție în proprietatea adevăraților stăpîni, România a lichidat definitiv statutul de țară agrară slab dezvoltată, devenind un stat industrial-agrar cu o economie modernă. Amploarea progreselor realizate este elocvent ilustrată de cifre. Realizăm o producție industrială de 38 de ori mai mare decît cea din 1938, recolte întreite față de anii antebelici, un venit național de 12 ori mai mare decît în 1950, ceea ce reflectă grăitor forța orînduirii noastre socialiste.

Superioritatea socialismului se reflectă, de asemenea, în puternicele transformări sociale care au avut loc în viața omului, în creșterea continuă a nivelului de trai material și spiritual al întregului nostru popor. „Întreaga activitate de dezvoltare economico-socială a țării — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — are drept scop creșterea în ritm înalt a forțelor de producție, a bunăstării materiale și spirituale a întregului nostru popor — țelul suprem al politicii partidului, esența societății socialiste multilateral dezvoltate, pe care o edificăm în România”.

Datorită creșterii venitului național, a rezultatelor bune obținute în dezvoltarea economică a țării, a fost posibilă stabilirea de către partid a majorării pînă în 1980 a retribuției cu peste 32 la sută, față de circa 20 la sută cît prevedea actualul plan cincinal, majorare a cărei primă etapă, după cum este cunoscut, s-a încheiat recent.

Au crescut continuu veniturile realizate din muncă de țărănimea cooperatistă, de întreaga populație a satelor, s-au îmbunătățit condițiile ei de viață.

Fonduri însemnate au fost și sînt destinate de către stat învățămîntului, asigurării sănătății, pensiilor, alocațiilor pentru copii, altor trebuințe de ordin social, satisfacerii în condiții din ce în ce mai bune a cerințelor mereu crescînde ale celor ce muncesc de la orașe și sate.

Caracteristic pentru dezvoltarea noastră socială este, în același timp, continua adîncire a democrației socialiste. Multiplele măsuri inițiate și îndeplinite în anii din urmă de partid, atît la nivelul unităților economico-sociale, al orașelor și comunelor, cît și la nivel național, au dus la crearea și continua perfecționare a unui cadru organizatoric unic în felul său și care se cere tot mai bine valorificat, în vederea participării nemijlocite a tuturor categoriilor de oameni ai muncii la conducerea economiei, a vieții sociale, a întregii societăți.

Dezvoltarea societății, îmbunătățirea condițiilor vieții materiale a oamenilor muncii, îmbogățirea vieții lor spirituale, promovarea principiilor eticii și echității socialiste pun în lumină preocuparea partidului ca înaltele principii ale umanismului socialist să se reflecte în toate sferele vieții sociale.

Ca un factor decisiv al transformărilor revoluționare pe care le presupune înaintarea pe calea socialismului și comunismului se înscrie plămădirea omului nou, cu o concepție înaintată despre lume și viață, cu o morală superioară, devotat intereselor generale ale societății — obiectiv căruia îi este subordonată întreaga activitate politico-ideologică și cultural-educativă a partidului.

În anul în care sărbătorim împlinirea a șase decenii de la făurirea statului național unitar român, marile înfăptuiri ale socialismului se constituie într-o strălucită ilustrare a modului în care întregul popor, sub conducerea Partidului Comunist Român, continuă și ridică pe o treaptă superioară idealurile de libertate, unitate, independență națională și o viață mai bună, care au călăuzit nestrămutat și i-au însuflețit pe înaintași de-a lungul veacurilor de luptă pentru apărarea și afirmarea ființei naționale, pentru progres și civilizație.

În momentul de față, pe primul plan al preocupărilor oamenilor muncii din economie se află aplicarea hotărîrilor Plenarei din 22—23 martie a partidului cu privire la perfecționarea conducerii și planificării economico-financiare și la participarea la beneficii a oamenilor muncii. Preocuparea pentru perfecționarea continuă a activității la nivelul întregii economii și al fiecărei unități economice a condus la așezarea pe un fundament nou a indicatorilor activității economice, stabilindu-se ca indicator principal producția netă, măsură ce va avea neîndoielnic consecințe calitativ superioare în autoconducere și autogestiune, în realizarea planului de venituri și cheltuieli pe fiecare unitate în parte, pe întreaga economie. Sporirea eficienței economice, ca primordială cerință a mersului nostru înainte, reducerea cheltuielilor materiale prin gospodărirea mai judicioasă a bunurilor de care dispunem și prin înlăturarea risipei de valori, cît de mici, trecerea, cu alte cuvinte la o nouă calitate, superioară și de perspectivă, implică totodată introducerea mai grabnică în viață a cuceririlor științei, a tehnologiilor moderne, participarea mai directă și mai fertilă a cercetătorilor, proiect-

tanților, inginerilor, tehnicienilor și muncitorilor noștri la munca de concepție, la crearea de noi valori, pe măsura capacității lor de muncă și creație.

Dezvoltând și modernizând baza tehnico-materială a societății, realizând un progres viguros al întregii noastre națiuni, întărim necontenit independența și suveranitatea statului, pentru care au luptat și s-au jertfit cei mai buni fii ai țării. Continuând la cote și mai accentuate industrializarea, realizând ritmuri medii anuale de creștere substanțială a producției, dezvoltând cu prioritate ramurile de vîrf, generatoare de progres tehnic, descoperind și punînd în valoare noi resurse materiale, întărim continuu poziția conducătoare a industriei în contextul unei economii prospere, ponderea ei în reproducția socialistă lărgită, amplificarea schimburilor comerciale cu țările lumii, sporirea volumului de bunuri destinate cerințelor tot mai ridicate de viață ale întregului nostru popor.

Stabilirea acestor obiective de mare importanță pentru existența întregului popor reflectă în modul cel mai strălucit voința partidului de a pune în valoare noi și însemnate resurse interne de materii prime, materiale și energie, de inteligență și capacitate creatoare, singura modalitate de a menține România în rîndurile națiunilor cu un ritm economic dinamic, apropiind-o neîncetat de țările cu o dezvoltare industrială superioară. Ca să înaintăm mai repede, ca să ne apropiem cu un ceas mai devreme de nobilele noastre țeluri, dispunem de toate forțele materiale și spirituale necesare. Ceea ce se cere este să îndrăznim, să cutezăm spre noi culmi, dezvoltînd și întărind la fiecare nivel al activității noastre rolul conducător al partidului, al organizațiilor sale, manifestînd răspundere, exigență și intransigență revoluționară în aplicarea măsurilor luate, în îmbunătățirea muncii și în eliminarea neajunsurilor, intensificînd activitatea politico-ideologică și educarea maselor în spiritul înaltei răspunderi față de promovarea a tot ceea ce este înaintat, a tot ce vine în sprijinul grăbirii progresului social.

Concomitent cu profunde transformări revoluționare din viața internă a țării, în anii socialismului au avut loc schimbări radicale și în planul orientării internaționale a României, țara noastră statornicindu-și o politică externă în deplină concordanță cu interesele poporului nostru, ale cauzei păcii, democrației și socialismului în întreaga lume.

Astăzi, la 60 de ani de la marea unire din 1918, România socialistă se afirmă pe arena politică mondială ca un factor dinamic, politica ei activă de pace, înțelegere și cooperare, contribuția pe care o aduce la reglementarea marilor probleme ce confruntă umanitatea aducînd țării și poporului nostru un prestigiu pe care nu l-au cunoscut niciodată în trecut.

Țara întreagă ca și opinia publică internațională au primit cu viu interes și legitimă satisfacție magistrala sinteză a politicii externe constructive, realiste, de largă deschidere promovată de România socialistă, cuprinsă în expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la recenta ședință a activului central de partid și de stat, îndreptar programatic de acțiune pentru afirmarea cauzei cooperării, progresului și păcii în lumea contemporană. Cu înaltă rigurozitate științifică, secretarul general al partidului nostru, președintele țării, a făcut o aprofundată și cuprinzătoare analiză, în spiritul socialismului științific, al materialismului dialectic și istoric, a problemelor și fenomenelor noi din viața internațională, a formulat concluzii de cea mai mare însemnătate cu privire la tendințele și procesele

majore care confruntă omenirea, la caracterul profund științific al politicii externe românești, a elaborat teze și idei noi, de o deosebită valoare pentru activitatea teoretică și practică a partidului și statului nostru.

Ceea ce caracterizează politica externă a României este viziunea revoluționară asupra fenomenelor lumii contemporane, analiza științifică a acestor fenomene, aprecierea lucidă a tendințelor și evoluțiilor în curs de desfășurare, principialitatea și umanismul ei, înalta responsabilitate față de cauza păcii și progresului tuturor popoarelor, față de înseși destinele omenirii.

Un loc central în politica externă a României îl ocupă dezvoltarea multilaterală a relațiilor de prietenie, colaborare și solidaritate cu toate statele socialiste, în spiritul egalității, independenței și suveranității naționale, al avantajului reciproc și întraajutorării tovarășești, preocuparea constantă pentru întărirea unității și solidarității dintre acestea. Acționând astfel, România își aduce o contribuție mereu crescândă la afirmarea prestigiului socialismului în lume, la promovarea unor relații de tip nou pe arena internațională.

O amplă dezvoltare cunosc relațiile României cu țările în curs de dezvoltare, cu țările nealiniat, această orientare a țării noastre înscriindu-se în contextul luptei generale împotriva politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, pentru lichidarea subdezvoltării și asigurarea propășirii independente a fiecărei națiuni, pentru instaurarea unei noi ordini economice internaționale.

Ca o necesitate a propriei dezvoltări, ca și a progresului general, a întăririi păcii și înțelegerii între popoare, țara noastră promovează o politică de largă colaborare cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială, inclusiv cu țările capitaliste avansate economic, în spiritul coexistenței pașnice.

Relațiile României cu toate statele lumii se întemeiază pe respectarea independenței și suveranității naționale, a deplinei egalități în drepturi, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, renunțării la forță și la amenințarea cu forța, afirmării largi a dreptului fiecărui popor de a-și hotări de sine stătător dezvoltarea economică și socială, corespunzător voinței sale — principii tot mai mult recunoscute și însușite pe arena mondială ca singurele de natură să asigure colaborarea trainică între națiuni.

Țara noastră promovează constant o politică de largă democratizare a relațiilor internaționale, pornind de la realitatea că rezolvarea problemelor internaționale complexe cere să se asigure participarea activă la viața politică mondială a tuturor statelor, că țările mici și mijlocii, în curs de dezvoltare și nealiniat au un rol important de jucat și sînt direct interesate în rezolvarea echitabilă a acestor probleme.

România este hotărîtă să acționeze pentru înfăptuirea colaborării și securității în Europa, pentru transpunerea reală și integrală în viață a prevederilor Actului final de la Helsinki. Milităm cu toate forțele pentru întărirea colaborării cu toate popoarele europene, precum și pentru măsuri concrete de dezangajare militară a continentului, în așa fel încît fiecare națiune să se afle la adăpost de orice agresiune, să se poată dezvolta liberă, așa cum dorește. Țara noastră militează pentru colaborarea bilaterală și multilaterală a tuturor statelor din Balcani, pentru transformarea acestei zone, într-o zonă a păcii, colaborării pașnice și buneii vecinătăți.

Problemelor dezarmării și în primul rînd ale dezarmării nucleare România le acordă o atenție deosebită, neslăbită. După cum se știe, țara noastră a făcut o seamă de propuneri pentru înfăptuirea dezarmării, care au avut un larg ecou pe plan mondial. Considerăm că recenta Sesiune specială a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării constituie un moment important și că pe baza lui se poate trece la o activitate concretă în acest domeniu. România este hotărîtă să facă și în viitor totul pentru înfăptuirea unei politici generale de dezarmare, pentru realizarea năzuințelor vitale ale popoarelor, a dreptului lor de a trăi în pace și securitate.

O problemă de mare însemnătate a lumii contemporane, căreia țara noastră îi acordă o deosebită atenție, o constituie lichidarea subdezvoltării, a împărțirii lumii în țări bogate și țări sărace, crearea unei noi ordini economice internaționale, bazată pe egalitate și echitate, care să asigure accesul neîngrădit al tuturor țărilor la cuceririle științei și tehnicii, culturii și civilizației.

Într-un spirit de înaltă răspundere față de destinele păcii și securității internaționale, România acționează pentru stingere a focarelor de conflicte existente în lume, pentru soluționarea diferendelor dintre state prin mijloace pașnice, pe calea negocierilor, România consideră că se impun acțiuni hotărîte pentru lichidarea conflictului din Orientul Mijlociu, prin retragerea Israelului din teritoriile arabe ocupate în urma războiului din 1967, soluționarea problemei palestiniene, inclusiv constituirea unui stat palestinian independent, și asigurarea independenței, suveranității și integrității tuturor statelor din această zonă. Țara noastră se pronunță pentru împiedicarea accentuării unor conflicte în Africa, pornindu-se de la necesitatea soluționării politice, prin tratative, de către țările africane însele, a problemelor litigioase, fără amestec din afară. Milităm ferm împotriva politicii rasiste și de apartheid din Africa australă, pentru dreptul la libertate și independență al popoarelor din Rhodestia și Namibia, al populației majoritare din Africa de Sud.

Ca detașament activ al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, partidul nostru desfășoară o intensă activitate pentru extinderea relațiilor tradiționale de solidaritate cu toate partidele comuniste și muncitorești, militează pentru făurirea unei unități de tip nou, întemeiată pe principiile independenței și egalității depline, pe respectul dreptului fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător linia politică generală, strategia și tactica revoluționară.

Partidul Comunist Român dezvoltă relații de colaborare și solidaritate cu partidele socialiste și social-democrate, acționează pentru întărirea colaborării cu mișcările de eliberare națională, cu alte partide și organizații progresiste, democratice și revoluționare, văzînd în colaborarea tuturor forțelor progresiste un factor de cea mai mare însemnătate al luptei pentru pace, democrație și progres social.

Activitatea bogată desfășurată pe plan extern de partidul și statul nostru, contribuția adusă la soluționarea problemelor majore cu care se confruntă omenirea, în interesul popoarelor, al cauzei păcii și înțelegerii între națiuni, au ridicat la un nivel fără precedent prestigiul României în lume.

Întreaga activitate internațională desfășurată de partidul și statul nostru poartă amprenta luminoasă a personalității secretarului general al

partidului, președintele României, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Prin gândirea sa creatoare, profund revoluționară și novatoare, prin capacitatea de analiză științifică a fenomenelor vieții internaționale, prin formularea cu claritate a căilor de acțiune pentru soluționarea problemelor lumii de azi, tovarășul Nicolae Ceaușescu aduce o contribuție hotărâtoare la elaborarea și traducerea în viață a politicii externe a partidului și statului nostru. Vizitele pe care le întreprinde, convorbirile și contactele la cel mai înalt nivel, pe toate meridianele planetei noastre, lupta sa permanentă pentru împlinirea marilor năzuințe ale umanității se înscriu ca o contribuție de cea mai mare valoare, atât la dezvoltarea și extinderea raporturilor bilaterale ale României, cât și la promovarea cauzei înțelegerii, colaborării și păcii în întreaga lume.

Succesele istorice dobândite de clasa noastră muncitoare — clasă conducătoare în stat — țărănime, intelectualitate, de întregul popor, sub conducerea științifică a partidului, în opera de edificare a noii orânduiri, perspectivele luminoase de viitor ne însuflețesc și mai mult, întăresc hotărârea tuturor de a acționa cu energie și pasiune revoluționară pentru transpunerea exemplară în viață a hotărârilor Congresului al XI-lea, Conferinței Naționale a partidului nostru, a tezelor, ideilor și sarcinilor cuprinse în cuvântările tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului.

La cea de-a 60-a aniversare a Unirii din 1918 întregul popor român — strâns unit mai mult decât oricând în jurul partidului comunist, în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul său general, Președintele Republicii Socialiste România — acționează cu dăruire patriotică, cu patos revoluționar pentru făurirea cu un ceas mai devreme a socialismului și comunismului pe pământul României.

LA ROUMANIE SOCIALISTE LORS DU 60-e ANNIVERSAIRE DE L'UNION DE 1918

RÉSUMÉ

La lutte permanente du peuple roumain pour la liberté et la justice, pour la défense de son unité étatique et nationale, de l'indépendance et de la souveraineté constitue le fil conducteur de toute notre histoire, depuis les temps les plus reculés, par delà des siècles de batailles et de sacrifices jusqu'à la réalité socialiste de nos jours, jusqu'à l'actuelle étape d'édification de la société socialiste multilatéralement développée et de marche en avant de la Roumanie vers le communisme.

Au long des années au fur et à mesure que notre expérience historique acquiert de nouvelles valences, l'éclat des luttes héroïques du passé devient toujours plus imposant et notre appréciation pour les pages mémorables écrites dans la chronique d'or du peuple roumain s'accroît considérablement.

C'est ainsi que l'auteur de l'article évoque le 60-e anniversaire de la Grande Union de 1918 de même que la manière dont la Roumanie socialiste s'applique, lors de cet événement, à édifier la société socialiste multilatéralement développée, avançant vers le communisme.

On expose avec une clarté particulière les coordonnées majeures de l'effort fourni à présent par le peuple roumain, à la lumière des décisions du XI-e Congrès du Parti Communiste Roumain, de la Conférence Nationale du parti de décembre 1977 pour la construction de la nouvelle société, pour l'élévation du pays à de nouvelles cimes du progrès, de la civilisation et de la culture.

L'auteur relie de façon organique les succès exceptionnels obtenus par la Roumanie socialiste dans tous les domaines de sa vie politique interne et internationale de même que la contribution remarquable de celui qui s'est avéré pour l'histoire de la Roumanie socialiste le fils le plus dévoué du peuple, le créateur de tous les plans qui ont assuré et assurent notre marche vers les sommets du socialisme et du communisme, le président du pays et secrétaire général du Parti Communiste Roumain, Nicolae Ceaușescu.

Les succès historiques remportés par notre classe ouvrière — classe dirigeante dans l'Etat — par la paysannerie, les intellectuels, le peuple tout entier, sous la direction scientifique du parti dans l'œuvre d'édification du nouveau régime, les lumineuses perspectives d'avenir — souligne l'auteur de l'article — nous stimulent toujours plus puissamment, renforçant notre décision d'œuvrer avec énergie et passion révolutionnaire à l'application exemplaire des décisions du XI-e Congrès, de la Conférence Nationale de notre parti, des thèses, des idées et des tâches contenues dans les discours du secrétaire général du parti, Nicolae Ceaușescu.

RELAȚIILE POLITICE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVII-LEA

DE

CONSTANTIN ȘERBAN

Desăvârșirea unității statului național român la 1 decembrie 1918 prin unirea Transilvaniei cu România, înfăptuită în urmă cu 60 de ani a fost rezultatul unor lungi lupte pe care poporul nostru le-a dus în cursul existenței sale încă de la apariția pe harta Europei a primelor state feudale românești. Un prim pas fusese făcut cîndva de Mircea cel Bătrîn care unise Țara Românească cu Dobrogea pentru scurt timp apoi de Iancu de Hune-doara. Ștefan cel Mare și Ioan vodă cel Viteaz care reușiseră o vreme să unească eforturile militare ale celor trei țări române împotriva dominației otomane¹. În fine Mihai Viteazul, în 1600, făcuse un lucru și mai de preț și anume în lupta pentru redobîndirea independenței țărilor române față de Imperiul otoman unise pentru prima dată sub o singură conducere Țara Românească cu Transilvania și cu Moldova adică refăcuse unitatea politică a tuturor teritoriilor locuite de români.

După cum se știe, cîteva luni mai tîrziu, acest stat unitar al poporului român s-a destrămat atît datorită intervenției militare străine cit și trădării unei mari părți din boierime și nobilime, iar cel care-l crease avea să cadă ucis mișelește pe cîmpia de la Turda.

În secolul al XVII-lea ideea constituirii statului unitar român rezultat din unirea celor trei țări românești a persistat în concepția politică a unora din domnii români. Dar pentru că pe calea armelor cum procedase Mihai Viteazul nu se mai putea obține nici o victorie deplină cei mai mulți dintre ei au ales calea negocierilor diplomatice, mai realistă, care reprezenta o nouă formă pentru realizarea aceluiași ideal. Aceasta însemna în primul rînd promovarea unor relații politice strînse fără precedent între țările române, cu implicații în viața internațională europeană, însemna nu numai o tendință mai mare de unire a celor trei țări românești pe calea unei confederații (pactam confoederationem) dar și o atitudine nouă față de puterea suzerană, Înalta Poartă, atitudine menită să mențină mai departe neștirbită autonomia acestora. Momentul cel mai interesant din viața politică a poporului nostru, privită din acest punct de vedere, îl constituie domnia lui Matei Basarab în Țara Românească (1632—1654), a lui Vasile Lupu în Moldova (1634—1653) și al lui Gheorghe Rakoczi I (1630—1648) și Gheorghe Rakoczi II (1648—1658) în Transilvania.

---

¹ Constantin Șerban, *Problèmes de la centralisation de l'état dans les pays roumains au Moyen Age*, în „Nouvelles études d'histoire”. V. Bucarest, 1975, p. 49—51.

O vreme s-a afirmat că în special Gheorghe Rakoczi I, principele Transilvaniei ar fi creat prin poziția sa o adevărată cheie de boltă a politicii externe promovată de cele trei țări românești în acea vreme, ținându-se seamă de ascendența sa asupra celorlalți domni români contemporani lui, pe de o parte, iar pe de alta de tendința sa de a subordona cele două țări vecine Transilvaniei, așa cum intenționase la sfârșitul secolului al XVI-lea și Sigismund Bathory². După cum se știe el ocupase tronul cu consimțământul Austriei, cu care încheiase un tratat secret de alianță (mai mult formal, nefiind niciodată respectat) și împotriva voinței Înaltei Porți. Așadar își afirmase de la început dorința de a dispune de o mai mare autonomie față de Imperiul otoman. Cît privește baza confederației pe care s-a străduit s-o încheie a constituit-o alianța Transilvaniei cu Țara Românească la care s-a alăturat, cu unele întrepreri, și Moldova.

Legăturile lui Matei Basarab cu Gheorghe Rakoczi I datau de pe vremea cînd viitorul domn muntean își găsisse un refugiu, ca mare agă, în Transilvania, unde luase cale pîrbegiei, ca și alți boieri³, cum era obiceiul, nemulțumiți de starea de lucruri din țara lor de baștină⁴. Atunci în toamna anului 1630 el găsisse adăpost peste munte, la curtea lui Gheorghe Rakoczi I⁵ despre care amintesc atît cronicarii din Transilvania ca de exemplu Ioan Szalardi⁶ cît și cronicarii munteni Stoica Ludescu și Radu Popescu. Aceștia din urmă precizează că „Matei aga din Brîncoveni” și mai mulți boieri (cărora le dau și numele) au pîrbegit în „țara ungurească” adică în Transilvania, trecînd prin plaiul „Vîlcanului la Hațeg” și „toți lăcui ră”⁷ la un loc avînd mare cinste și socotință de la Racoți Gheorghe craiul”⁸. Cît timp a stat în Transilvania aga Matei din Brîncoveni ca și ceilalți boieri pîrbegia sprijinit pe principele protector să-și consolideze tronul în luptă împotriva palatinului Esterhazy participînd la lupta de la Rakamaz⁹ (1631).

Din Transilvania Matei Basarab s-a reîntors în țară de două ori cu oști puse la dispoziție de protectorul său Gheorghe Rakoczi I. Mai întîi cînd a încercat să-l alunge din domnie pe Leon Tomșa (23 august 1631): nereușind s-a retras peste munte. Apoi un an mai tîrziu a revenit, de data aceasta contra lui Radu Iliăș, noul domn al Țării Românești, numit de turci după mazilirea lui Leon Tomșa, ale cărei oști le-a înfrînt (25 octombrie). Astfel Matei Basarab ocupa tronul cu sprijinul trupelor obținute din

² N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1938, p. 50; Gr. Popescu, P. Grigoriu, *Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, 1970, p. 18.

³ I. Lupaș, *Documente istorice transilvane, I. 1599—1699*, Cluj, 1940, p. 185—186.

⁴ *Istoria Țării Românești 1290—1690, Letopiseșul cantacuzinesc*, București, 1960, p. 9.

⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, IX, București, 1905, p. 4 la 18 octombrie 1630.

⁶ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, București, 1935, vol. X, p. V. Ioan Szalardi era secretar și arbivar al curții princiare din Alba Iulia.

⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 4; ar fi locuit la Hațeg și Sighișoara vezi G. Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608—1665*, București, 1965, p. 455.

⁸ *Istoria Țării Românești, 1290—1690* ... p. 96; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963, p. 93; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, București, 1902, p. 19—20; I. Lupaș, *Începutul domniei lui Matei Basarab și relațiile lui cu Transilvania*, București, 1932, p. 3.

⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, București, 1902, vol. IV, p. 4; V. Motogna, *Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, în „Cercetări istorice”, 1940, p. 445, arată că lupta a fost la Tokay.

Transilvania¹⁰. Dar sprijinul lui Gheorghe Rakoczi I n-a avut numai un caracter militar ci și unul diplomatic. Ne referim la acțiunea capucehaia-lei Transilvaniei la Constantinopol, care la îndemnul principelui a recomandat pe noul domn ca fiind „vechi și adevărat pămîntean de baștină pe care și sărăcimea îl iubește”¹¹ pentru a obține mai ușor firmanul sultanului pentru Matei Basarab¹². La aceasta se mai poate adăuga faptul că noul domn al Țării Românești împrumutase o mare sumă de bani de la principele Transilvaniei pe care i-o va restitui la începutul domniei¹³. Rezultă așadar că de la începutul domniei sale Matei Basarab era destul de îndatorat față de vecinul său din Transilvania¹⁴.

O apropiere mai mare a Țării Românești de Transilvania se va produce însă după ce Matei Basarab va fi confirmat în domnie de către Înalta Poartă. Din acel moment vor începe negocierile în vederea legării celor două țări românești printr-un tratat de alianță. Ele au fost duse în acest scop de către Ștefan Szalanczi care fusese cîndva capucehaia la Constantinopol și au pornit de la un proiect propus de diplomatul transilvănean și anume ca Țara Românească să plătească un dar anual de 6000 galbeni sumă ce reprezenta valoarea dijmei turmelor de oi ce treceau în fiecare an prin trecătorile Carpaților iar Matei Basarab să se recunoască drept vasal al principelui Gheorghe Rakoczi I. În aceste condiții principele Transilvaniei la rîndul său se îndatora să acorde sprijin militar domnului muntean oricînd și în orice împrejurare acesta ar fi fost amenințat de vreo terță putere, exclusiv Poarta otomană.

Negocierile între cele două părți, care au durat aproape doi ani adică pînă în primăvara anului 1635, s-au încheiat cu semnarea tratatului de alianță proiectat ale căruia condiții reflectă o prudență semnificativă de ambele părți. Așa de exemplu cei doi domni își asigurau reciproc „credința și pace”, situație de nebeligeranță, asistență militară în cazul cînd

¹⁰ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 4; I. Sirbu, *Matei vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen 1632—1654. Zur Geschichte des europäischen Orient*, Leipzig, 1899 p. 17—18; pentru aceasta Matei Basarab îl considera pe Gheorghe Rakoczi I drept părintele său „sint al mării tale fiecior cu trup, cu suflet”. N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 16 (17 octombrie 1632).

¹¹ I. Lupaș, *op. cit.* p. 353; V. Motogna, *op. cit.* p. 463.

¹² G. Kraus, *op. cit.*, p. 87; Se pare că Matei Basarab întîmpina o oarecare opoziție pentru a fi confirmat în domnie. G. Kraus cronicarul sas deține o știre necunoscută cronicarilor munteni, cu privire la existența tocmai acum a unui pretendent la tronul Țării Românești, și anume a unui oarecare Steinemir sau Stenemire de profesiune pielar — unii spun că era din Rîmnicul Vilcea — care reușise să-și procure documente fictive din care rezulta că ar fi fiu de domn. Pe baza acestor acte ar fi obținut tronul Țării Românești. Dar venind cu oști în țară el ar fi fost prins de către Matei Basarab și însemnat la nas pentru a fi înlăturat definitiv de la domnie.

¹³ Cr. Georgescu, *Matei Basarab*, București, 1937, p. 8 nota 2; I. Sirbu, *op. cit.*, p. 17—18. După ocuparea tronului Matei Basarab s-a prezentat la Constantinopol să primească investitura sultanului însoțit de boieri munteni care au declarat acestuia că dacă pe viitor se va mai trimite în țară, ca domn, un grec, ei împreună cu toți locuitorii țării vor părăsi țara. E. de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, București, 1900, p. 41—43. Rudolf Schmidt ambasadorul Austriei la Constantinopol către împărat, 1 februarie 1633.

¹⁴ Se mai poate adăuga și intervenția lui Gheorghe Rakoczi I făcută pe lângă Abaza pașa din Silistra la 15 august 1632 pentru recunoașterea lui Matei Basarab ca domn al Țării Românești, V. Motogna, *op. cit.*, p. 458—459; ea a fost acceptată de marele dregător otoman pentru că Poarta dorea pacea deplină în țările române, la hotarele cărora începuseră ostilitățile între poloni și turci. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, p. 179—180 după un raport olandez din Constantinopol; *idem*, vol. XX, p. 194.

unul din ei ar fi fost atacat ; tratatul avea deci un caracter defensiv. Ambele părți recunoșteau Înalta Poartă ca putere suzerană comună ¹⁵.

Actul încheiat la Alba Iulia la 16 martie 1635 avea să fie completat cu un altul din 24 mai același an, negociat de o solie munteană formată din slugerul Zaharia și logofătul Stan Boteanul. Noul act includea și unele condiții puse de Matei Basarab și anume existența unei scrisori de credință dată de principele Transilvaniei domnului Țării Românești, întărită cu marea pecete, pentru ca cei conducători să fie unul alături de celălalt „cît li va sta capul sus împotriva tuturor”. În același timp domnul muntean cerea ca printre vrăjmașii posibili care ar putea ataca una din cele două părți semnatare să fie inclusă și Înalta Poartă. În fine erau menționate unele măsuri ce trebuiau luate împotriva pretendenților la tron, a boierilor sau nobililor pribegi cît și a dezertorilor ¹⁶. Tratatul a fost întărit la Tîrgoviște printr-un jurămint de credință scris al divanului muntean și al tuturor comandanților militari din Țara Românească ¹⁷. Abia după această precizare a raporturilor dintre cei doi aliați a hotărît principele Transilvaniei să insiste pe lângă Înalta Poartă, în septembrie același an, pentru ca Matei Basarab să fie menținut în continuare ca domn al Țării Românești ¹⁸.

Alianța dintre cei doi principii a intrat în vigoare de îndată dar de ea a profitat mai întii Gheorghe Rakoczi I care în toamna anului 1636 a fost mazilit de Înalta Poartă și înlocuit cu Stefan Bethlen, fratele lui Gavriil Bethlen, fostul principe ¹⁹. În noua situație Matei Basarab a asigurat pe aliatul său că-l va ajuta, dar a cerut consemnarea unei anexe la tratatul lor de alianță și anume că-i oferă adăpost în Transilvania în cazul că la rîndul său va fi mazilit și obligat să se refugieze în altă țară ²⁰. Drept urmare Matei Basarab l-a ajutat pe aliatul său împiedicîndu-l pe pașa din Silistra să-și unească trupele cu ale pașei din Buda care-l sprijinea pe Stefan Bethlen să ocupe tronul Transilvaniei ²¹. Numai așa a reușit Gheorghe Rakoczi I să-l respingă pe Stefan Bethlen ²².

Dar Matei Basarab, ca odinioară Mihai Viteazul, a căutat să lege soarta Țării Românești pe calea unei alianțe, nu numai de aceea a Tran-

¹⁵ A. Veress, *op. cit.* vol. IX, p. 343—344 ; I. Sirbu, *op. cit.*, p. 64—69 ; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 11, N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 26 ; vezi și p. 28.

¹⁶ A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 346—347 ; C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Chereșteșiu, Șt. Imreh, A. Neamțu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. 2, București, 1963, p. 211.

¹⁷ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, București, 1929, vol. VII, p. 28.

¹⁸ A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 349—351.

¹⁹ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 11 ; la Constantinopol se aflase de legăturile secrete dintre domniile celor două țări românești inițiate de Gheorghe Rakoczi I, N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 196—197, după un raport al ambasadorului olandez Corneliu Haga.

²⁰ Diploma din 3 octombrie 1636 este dată de dieta Transilvaniei „noi îi asigurăm pe ei (boieri) în ce măria sa Matei vodă (— se spune în aceasta — că după cum cere dreptatea bunei vecinătăți le vom da ocrotirea și ajutorul nostru . . . că-i vom ajuta în orice soartă și cu orice prilej . . . pe copiii și femeile lor împreună cu avutul fi vom primi la noi în țară și orașele închise și cetățile noastre” V. Motogna, *op. cit.*, p. 481.

²¹ vezi relatarea în memoriile lui I. Kemeny, V. Motogna, *op. cit.*, p. 483. „Matei vodă nu-și putu-ce-i drept împreuna trupele sale cu ale noastre dar în schimb a ținut în loc pe pașa din Silistra nu prin lupte ci cu daruri și intimidare”. Documente Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 490.

²² I. Lupaș, *op. cit.*, p. 11 ; într-o scrisoare din 6 august 1637 Sigismund Kornis comandantul trupelor ardelene, arată lui Gheorghe Rakoczi I că alianța Țării Românești a permis acestuia în 1636 ca să-l învingă pe Stefan Bethlen la Salonta mare ; M. Guboglu, *Cronici turcești privind țările române, extrase*, vol. II, sec. XVII — începutul sec. XVIII, București 1974, p. 94.

silvaniei și ci de a Austriei în speranța că cu ajutorul acesteia ar putea dobîndi independența țării. În acest sens a intrat în legături secrete cu curtea din Viena la capătul cărora trebuia să încheie și cu imperialii un tratat de alianță. De aceea au fost trimise printr-o solie propunerile muntene care prevedeau obținerea unui ajutor militar de 3 000 soldați împotriva otomanilor precum și asigurarea unui adăpost în Transilvania în cazul unui eșec. Negocierile au fost purtate prin intermediul lui Udriște Năsturel, al doilea logofăt și cumnatul domnului și de Grigore Raț²³.

Tratatul austro-muntene s-au oglindit și în activitatea ambasadorului Austriei la Constantinopol, Rudolf Schmidt care în același timp a ajutat pe domnul Țării Românești să netezească asperitățile existente încă în relațiile sale cu Poarta²⁴. Natura destul de complicată a acestor negocieri a făcut ca ele să dureze și în 1637 cînd Matei Basarab a reînnoit printr-o scrisoare către împărat, oferta sa de a încheia amintitul tratat de alianță²⁵.

Cum era de așteptat Matei Basarab a continuat să întrețină strînse relații cu Gheorghe Rakoczi I prin intermediul unei bogate corespondențe diplomatice expedită prin diferiți agenți²⁶. În același timp el a avut o rețea de agenți în Imperiul otoman care-l puneau la curent cu eventualele uneltiri ale dușmanilor săi la Constantinopol. Astfel printr-unul din aceștia el a aflat în vara anului 1637 că Vasile Lupu, domnul Moldovei denunțase marelui vizir relațiile sale secrete cu Gheorghe Rakoczi I și cu regele Poloniei, arătînd totodată că avea și o armată de 10 000 ostași pregătită pentru o viitoare campanie antiotomană²⁷. Drept urmare domnul muntean a fost chemat la Constantinopol pentru a răspunde acuzațiilor ce i se aduceau²⁸. El însă nu avea prea mult de ce să se teamă deoarece pe de o parte primise asigurări din partea lui Gheorghe Rakoczi I cu privire la un ajutor militar imediat, iar pe de alta își concentrase întreaga sa armată în capitala țării, la Tirgoviște²⁹.

Intervenția lui Vasile Lupu în relațiile politice munteano-transilvănene avea să complice viața politică din cele trei țări române în deceniile 4—6 ale secolului al XVII-lea. Domnul Moldovei, care obținuse tronul cu sprijinul Înaltei Porți, nutrea și visuri de mărire, și anume să realizeze o uniune de familie între Țara Românească, Moldova și Transilvania. Dar nu numai atît. El avea și consimțămîntul tacit al Porții care considera că în astfel de împrejurări va putea aresta mai ușor pe Matei Basarab dato-

²³ Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 618—629; I. Sirbu, *op. cit.*, p. 77—80 despre Udriște Năsturel vezi P. V. Năsturel, *Genealogia Năsturelilor*, în „Revista de istorie, arheologie și filologie, 1910 (XI), p. 293—313.

²⁴ Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 604; o caracterizare a acestuia făcută lui Matei Basarab, mai tirziu în 1643 merită să fie reținută „un bătrîn viteaz oștean care se trage din singele străvechilor voveozi, care a dobîndit domnia mai mult prin valoarea și sabia sa decît prin alte mijloace, care se bucură de un renume care este considerat puternic, un al doilea Mihai vodă (Mihai Viteazul)” *idem*, p. 671.

²⁵ Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 623—624, 628—629.

²⁶ A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 362—363; în 1636 agentul său era Petru Huszar.

²⁷ E. de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, București, 1900, vol. III, p. 127; N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 198 după un raport olandez din Constantinopol.

²⁸ E. de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, București, 1900, p. 131.

²⁹ A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 362—363; principele Transilvaniei scrisese în prealabil lui Matei Basarab „să vegheze foarte și domnia ta în toate părțile”.

rită legăturilor ce le avea cu principele Transilvaniei; de altfel la Constantinopol domnul muntean devenise în fața sultanului „foarte suspect și urit” ba chiar un „rebel”³⁰. Pentru atingerea acestui scop Vasile Lupu obținuse mai întâi un firman de numire ca domn în Țara Românească, prin intermediul marelui vizir și al pașei din Silistra. Apoi a strins oști pe care le-a îndreptat împotriva lui Matei Basarab urmînd ca ulterior să pătrundă și în Transilvania. Pentru a fi sigur de succes a scris totodată brașovenilor întrebîndu-i dacă sînt de acord cu candidatura sa la tronul Transilvaniei sau preferă să fie atacați de oștile sale aliate cu ale tătarilor³¹. Spre surprinderea sa brașovenii au respins oferta preferînd să aștepte desfășurarea evenimentelor.

La rîndul său Matei Basarab a acționat în consecință. Mai întâi tot cu daruri în bani a atras de partea sa pe pașa din Silistra „și-i unsese osia și pașii (din Silistra) Matei vodă” scrie cronicarul Miron Costin referindu-se la aceste evenimente³². Apoi și-a concentrat oastea anunțînd în același timp pe aliatul său ardelean despre primejdia ce-i amenința pe amîndoi. Potrivit unui plan de campanie trimis lui Gheorghe Rakoczi I prin care se acționa împotriva Porții, domnul Țării Românești era de părere să atace la început pe domnul Moldovei și apoi după izgonirea lui Vasile Lupu din domnie să pună în locu-i pe Ioan Movilă, fiul lui Simion Movilă refugiat la curtea lui Gheorghe Rakoczi I³³. Această hotărîre a domnului muntean l-a făcut pe diplomatul Stefan Kersay să-l compare cu Caesar (expresia „alea jacta est” este folosită cu acest prilej)³⁴. Și pentru că era sigură și o intervenție a armatei otomane la Dunăre Matei Basarab a cerut aliatului său și un detașament militar în ajutor.

Acordarea acestui sprijin transilvănean ridica unele probleme. Gheorghe Rakoczi I, deși era obligat s-o facă prin tratatul de alianță a ezitat preferînd o altă soluție și anume negocierile diplomatice pentru aplanarea conflictului. Alți nobili din anturajul curții princiare din Alba Iulia erau însă de altă părere, ca de exemplu Sigismund Kornis care într-o scrisoare din 6 august este de părere că este o „datorie creștinească” să-l ajute pe Matei Basarab deoarece acesta cu un an mai înainte se grăbise în ajutorul ardelenilor cînd aceștia se găseau la strîmtoare. Tot așa un altul anume Szalaczi arăta într-o scrisoare din 18 noiembrie 1637 că domnul muntean este nu numai un aliat credincios dar și singura garanție pentru liniștea Transilvaniei³⁵.

În acest timp Matei Basarab a poruncit ca armata sa să plece de la Tirgoviște la Gherghița unde urma să se facă joncțiunea cu corpul de trupe din Transilvania și totodată să fie întîmpinate oștile moldovene conduse de Vasile Lupu. Acest moment de criză în relațiile politice dintre

³⁰ Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 494—496; N. Iorga, *Studii și documente*, XX, p. 198, XXIII, p. 202 după un raport olandez din 17 octombrie 1637.

³¹ A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 370—371.

³² Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 115.

³³ Pentru acest sprijin Ioan Movilă se va declara vasal principelui Transilvaniei „voi fi supus și căutător al mării voastre în toate poruncile sale” scrie el, vezi A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 24; V. Motogna, *op. cit.*, p. 486—487.

³⁴ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 7.

³⁵ Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae, vol. X, p. 117—118; I. Sirbu, *op. cit.*, p. 122; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 12.

cele trei țări românești s-a încheiat totuși fără grave urmări chiar și pentru cel care-l provocase. Mai întâi că ajutorul din Transilvania n-a sosit la timp deoarece vestea că Vasile Lupu ar putea să fie sprijinit și de oști otomane a determinat pe principele Transilvaniei să acționeze în așa fel pentru a se evita o ciocnire fățișe cu Înalta Poartă ³⁶, în sensul că trupele sale conduse de Ioan Kemeny au trecut munții în Țara Românească dar după ce au ajuns la Șoplea au staționat și n-au mai intervenit în conflict. Apoi la porunca sa s-a încercat medierea păcii între cei doi adversari ³⁷.

Spre surpriza principelui Transilvaniei medierea propusă prin agentul său Mihail Tholdalagi a fost respinsă de Matei Basarab ³⁸. Mai mult chiar, insistând asupra ajutorului militar la care avea dreptul pe baza tratatului de alianță din 1635, domnul muntean avea să declare cu minie, potrivit memoriilor lui I. Kemeny că „unde va fi cinstea mea și a principelui, unde va fi renumelențiunilor noastre, dacă începem a umbla după Lupu? El, ciinele fuge dinaintea noastră și totuși nu cere pace, iar noi să-l îmbiem cu pacea? Eu cred că el a avut pace din partea noastră dar a rupt-o și a năvălit asupra noastră. Dacă va trebui să încheiem pace așa s-o încheiem încît să avem credință în dănuirea ei, dar el oare de cîte ori și-a călcat jurămîntul” ³⁹. Respingînd astfel orice fel de negocieri Matei Basarab era hotărît să-l înfrunte cu oastea sa pe Vasile Lupu. Dar Vasile Lupu lipsit de sprijinul pașii din Silistra, care trecuse de partea domnului Țării Românești s-a temut și a hotărît să renunțe pentru moment la această confruntare militară. Drept urmare a dat ordin de retragere deși pătrunsesse cale de patru zile de la hotarul Moldovei spre Tirgoviște. Din păcate pentru el retragerea s-a transformat într-o adevărată fugă deoarece trupele sale au fost atacate de forțele totuși coalizate muntene și transilvănene provocîndu-i pierderi grele și urmărindu-l pînă în ținutul Putnei ⁴⁰. Referindu-se la această retragere silită, cronicarul sas G. Kraus afirmă că fugarii ar fi pierdut toate carele cu bagaje, arme și muniții, întreaga veselă de argint, precum și un covor brodat cu aur și pietre prețioase pe care obișnuia domnul Moldovei să-și facă rugăciunea ⁴¹.

Așadar campania proiectată de Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab se încheiase cu un mare eșec ⁴². După aceea începînd din decembrie 1637 domnul Moldovei a încercat să atragă de partea sa pe Gheorghe Rakoczi I și să-l izoleze pe adversarul său din Țara Românească ⁴³. Ulterior avea să fie trimisă o solie de pace de la Iași la Alba Iulia cu propunerea

³⁶ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 20.

³⁷ V. Motogna, *op. cit.*, p. 487.

³⁸ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 13.

³⁹ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 13; Cristache Georgescu, *op. cit.*, p. 17 nota 1; M. I. Căprescu, *Relațiile dintre Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, 1899, p. 35; G. Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, vol. III, București, 1886, p. 49—50; V. Motogna, *op. cit.*, p. 487 o altă traducere.

⁴⁰ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 102; *Istoria Țării Românești, 1290—1690, Letopiseful cantacuzinesc* ... p. 107; trupele conduse de I. Kemeny s-au întors în Transilvania prin pasul Oituz.

⁴¹ G. Kraus, *op. cit.*, p. 96—97; cronicarul stabilește din eroare lupta în 1636. —

⁴² Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 626 un raport consular din 4 decembrie 1637 menționează încheierea unui armistițiu între cei doi domni.

⁴³ Prima solie este condusă de armașul Epifanie găzduit la Cluj între 22—25 decembrie 1637; vezi St. Mețeș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj și românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. 60.

încheierii unui tratat de alianță care a surprins, la început, pe colaboratorii apropiați ai principelui Transilvaniei.

În întâmpinarea acestor propuneri Gheorghe Rakoczi I a preferat să facă pe mediatorul între cei doi domni decît să mențină starea de tensiune dintre cele două țări române și în acest scop a trimis la Iași pe nobilul Acațiu Barcsai⁴⁴, și un agent la Tîrgoviște⁴⁵. Drept urmare Matei Basarab și Vasile Lupu acceptînd misiunea de mediere a principelui Transilvaniei în capitalele celor trei țări românești la Tîrgoviște, Alba Iulia și Iași au și început negocieri pentru încheierea unui tratat general de pace⁴⁶.

Astfel pe la mijlocul lunii septembrie 1638 a fost întocmit un proiect al acestui tratat mai întîi între Țara Românească și Moldova care prevedea printre altele; că cei doi domni jurau că vor menține pacea „ca să fie amîndoi uniți ca niște frați de aceeași mamă, ori vor avea soartă bună ori soartă rea, sfatul cu sfatul, țara cu țara, ca să se împotrivescă tuturor dușmanilor”. Cei doi domni recunoșteau distrugerile materiale ce și le făcuseră reciproc și-și luau obligația să se despăgubească „să fie acoperite în amîndouă țările”. Jurămîntul de credință dintre cei doi domni urma să fie întărit de „tot divanul și boierii țării” lor. În caz că pacea ar fi fost stricată, asupra acelui vinovat „ar tăbări țara”⁴⁷. În același timp, probabil cerut de Vasile Lupu pentru a accepta pacea cu Matei Basarab, a fost alcătuit și un proiect de tratat de alianță dintre Transilvania și Moldova (29 septembrie 1638) care prevedea menținerea păcii de ambele părți, supunere față de Înalta Poartă, sprijin reciproc în cazul unui atac al unei terțe puteri, exclusiv al Porții, schimb de informații politice care să contribuie la securitatea fiecăreia din părți. În fine, ambele părți se obligau să nu-l atace, în mod separat, pe Matei Basarab⁴⁸. La acest tratat s-a anexat un proiect relativ la restituirea pribegilor în țara de origine, cu excepția răufăcătorilor⁴⁹. Negocierile pentru încheierea tratatului de alianță dintre Moldova și Transilvania, considerat în acea vreme ca și o confederație (confoederationem perpetuam) au fost duse la Alba Iulia de vornicul Dumitrașcu Șoldan și s-au încheiat după aproape o lună⁵⁰, la 26 octombrie 1638, cînd s-a ajuns la redactarea unui act de credință, făcut de boierii, Moldovei, în frunte cu mitropolitul Varlaam, lui Gheorghe Rakoczi I⁵¹, după cum unul separat a fost dat de Vasile Lupu la mîna principelui Transilvaniei⁵².

⁴⁴ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 33—34.

⁴⁵ Dealtfel Matei Basarab avea cunoștința despre aceste negocieri și de la agenții săi care mergeau periodic în Transilvania, vezi St. Meteș, *op. cit.* p. 61. De exemplu în februarie 1638 au fost șase solii în Transilvania.

⁴⁶ Delegații munteni la Alba Iulia au fost Sima vistierul și Marcu Danovici logofătul.

⁴⁷ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 37—39; V. Motogna, *op. cit.*, p. 490—492; solii ardeleni la Iași au fost Toma Bassa și Acațiu Barcsai; vezi N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IX, p. 18.

⁴⁸ Această condiție punea la adăpost Țara Românească de orice neplăceri deoarece aceasta era legată printr-un tratat de alianță cu Transilvania din 1635, care preciza nebeligeranța, vezi A. Veress, *op. cit.* vol. X, p. 40—42; I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente*, București, 1971, p. 179—181.

⁴⁹ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 42—43.

⁵⁰ *Idem*, p. 51—52 protocolul anexă.

⁵¹ *Idem*, p. 52—56.

⁵² *Idem*, p. 58—59; I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente*, București, 1971, p. 182—183.

Cele două tratate de alianță bilaterale aveau să fie precedate de un al treilea, dintre Transilvania și Țara Românească, din 23 octombrie 1638, care de fapt confirma și reînnoia pe cel anterior din 1635, întărind în același timp relațiile politice dintre cele două țări⁵³. În felul acesta *la sfârșitul anului 1638 între cele trei țări românești se restabilește pacea și din nou sînt legate printr-o alianță defensivă pe calea unor tratate bilaterale*⁵⁴.

Un an mai târziu, în 1639, această alianță tripartită va fi amenințată cu destrămarea deoarece Vasile Lupu perseverînd în realizarea planurilor sale menite să pună bazele unei uniuni de familie în Țara Românească și Moldova va acționa împotriva ei cu toate forțele. Pe de o parte el continua schimbul de solii cu principele Transilvaniei, prin care-l asigura de respectarea tratatelor încheiate⁵⁵, pe de alta el făcea o propunere foarte amăgitoare Înaltei Porți și anume de a plăti un plocon de 500 000 taleri și o sporire a tributului⁵⁶, numai dacă i se dă un firman de domnie pentru fiul său Ioan în Țara Românească (pentru aceasta Matei Basarab trebuia mazilit !).

Dacă ne gîndim că la acea dată tributul plătit de Moldova față de Poartă se ridica la 70 000 taleri, iar cel datorat de Țara Românească la 130 000 taleri⁵⁷ și că suma oferită de Vasile Lupu pentru ambele țări era de 300 000 taleri⁵⁸, deci cu 100 000 taleri mai mult, ne putem da seama ușor de ce otomanii au acceptat de îndată oferta acestuia. În același timp domnul Moldovei își asigura nu numai consimțămîntul sultanului, dar și al marelui vizir căruia îi promisese un plocon de 10 000 taleri.

Drept urmare Matei Basarab a fost mazilit (2 noiembrie 1639)⁵⁹ iar Vasile Lupu a trecut frontiera Țării Românești la Focșani, grăbindu-se să se intituleze într-un hrisov, scris chiar acolo (noiembrie 1639) drept „domn al Moldovei și al Țării Românești⁶⁰”. Prin aceasta el realiza mult rîvnita uniune de familie în cele două țări românești, deși fiul său Ioan era incapabil să domnească deoarece era bolnăvicios ; o spune cronicarul Miron Costin și anume „om slab și deznodat de mîini și de picioare”⁶¹. La rîndul său Matei Basarab, domnul Țării Românești a acționat împotriva adversarului său cu energie pentru a-i dejuca planurile. Mai întii a trimis o delegație de boieri la Constantinopol cu un memoriu de protest împotriva ultimei hotărîri a Porții. În memoriu boierii arătau că sînt mulțumiți de domnul lor, dar dacă sultanul vrea să-l schimbe ei acceptă pe oricare altul în afară

⁵³ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 48—49; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CXCIV.

⁵⁴ Din această cauză Matei Basarab era suspectat la Poartă de trădare față de sultan. Ambasadorul Olandei la Constantinopol relatează într-o scrisoare din 29 octombrie 1638 că prin purtările sale domnul Țării Românești se arată „foarte trufaș” ba chiar ca un „rebel” al Porții, că ia mulți ostași ardeleni în plata sa, etc. N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 205; Documente Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 506—507.

⁵⁵ A. Veress, *op. cit.* vol. X, p. 58—59; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 212; în acest scop fusese trimis în iunie 1639 la Alba Iulia marele vornic Șoldan cu o suită de 46 persoane.

⁵⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 211; Vasile Lupu se obliga să plătească și tributul Țării Românești și al Moldovei.

⁵⁷ M. Berza, *Haractul Moldovei și Țării Românești în secolele XV — XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, 1957, p. 20, 38—39.

⁵⁸ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 14.

⁵⁹ V. Motogna, *op. cit.*, p. 495.

⁶⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1938, p. 71.

⁶¹ Miron Costin, *op. cit.*, p. 117.

de Vasile Lupu, despre care auziseră că dusesese țara sa la ruină și mizerie; în caz contrar, semnatarii memoriului, amenințau cu bejenia peste hotare⁶². Apoi el a anunțat printr-un agent pe Gheorghe Rakoczi I de primejdia care-l amenința, dezvăluindu-i totodată intențiile lui Vasile Lupu de a supune nu numai țara sa ci și Transilvania⁶³. În fine își pregăti armata pentru a o opune adversarului care-i cotoșise țara.

Principele Transilvaniei a ezitat ca de obicei să răspundă imediat angajamentelor luate prin tratate pentru a nu atrage asupra sa dușmănia otomanilor după care a început să trateze cu cei doi domni români. Lui Matei Basarab i-a promis un ajutor militar, care avea să sosească destul de încet, iar lui Vasile Lupu i-a propus negocieri pentru aplanarea conflictului. Ioan Kemeny, martor contemporan al acestor evenimente, a prezentat în Memoriile sale astfel situația grea în care se găsea domnul Țării Românești „Bietul Matei (Basarab) ne mai avînd nădejde în nici un ajutor, numai dumnezeu ajutînd cauza lui dreaptă, merse înaintea lui (Vasile) Lupu și-l bătu cumplit”⁶⁴. Într-adevăr lipsit de ajutor efectiv din partea aliatului său din Transilvania, Matei Basarab, sprijinit numai pe armata sa l-a înfrînt pe adversar la Nenișori atît de repede încît acesta abia a avut timp să fugă pentru a nu fi prins în luptă. „Mulți într-acei război, au căzut de sabie — scrie cronicarul Stoica Ludescu — cît de abia a scăpat Vasilie vodă cu puțini oameni la Brăila”⁶⁵. După aceasta domnul muntean a trimis o solie la Constantinopol și un memoriu pentru a-și justifica atitudinea față de vecinul său din Moldova⁶⁶.

Victoria lui Matei Basarab asupra lui Vasile Lupu care a fost mult comentată în corespondența diplomatică a vremii⁶⁷, ar fi trebuit să ducă la o schimbare a relațiilor politice ale Țării Românești cu Transilvania de vreme ce Gheorghe Rakoczi I nu-și respectase angajamentele impuse de tratatul de alianță de pînă atunci. Totuși domnul muntean a căutat să mențină buna vecinătate cu aliatul său. În acest scop el a trimis o solie la Alba Iulia aducîndu-i la cunoștință victoria repurtată și totodată avertizîndu-l pe principele Transilvaniei de pericolul ce-i amenința permanent pe amîndoi dacă pe viitor nu vor fi uniți⁶⁸. După aceea, o solie numeroasă

⁶² E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 142; A. Decei, *Relațiile lui Vasile Lupu și Matei Basarab cu Poarta în lumina unor documente turcești inedite*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Cluj, 1972, p. 67—68; în petiția colectivă a boierilor înunteni se arată că „Lupu prin tirania sa a adus o țară ca Moldova în așa hal și în așa stare” ... „dacă robi sârmani ai săi” (ai sultanului) se vor bucura de sprijinul acestuia „atunci noi cu toții nu vom părăsi patria noastră și împreună cu copiii și nevestele noastre vom lucra fără nici o sovăire”.

⁶³ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 64—65.

⁶⁴ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 14—15; V. Motogna, *op. cit.* p. 495.

⁶⁵ *Istoria Țării Românești, 1290—1690. Letopiseșul cantacuzinesc* ... p. 107; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 15; Miron Costin, *op. cit.*, p. 106; R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pîna la mijlocul secolului al XVII-lea*, București, 1947, p. 536, în cap. Strategia, autorul afirmă că lupta s-a dat numai la Nenișori pe Ialomița potrivit inscripției bisericii din Gherghița pusă de Matei Basarab, C. C. Giurescu, *Din trecut*, București, 1942, p. 105.

⁶⁶ A. Decei, *op. cit.*, p. 64—67; M. I. Căpreșcu, *op. cit.*, p. 38.

⁶⁷ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 68—69 ecoul evenimentelor a ajuns la Constantinopol, Veneția, Varșovia, la începutul anului 1640; Documentele Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 508—510 despre confirmarea lui Matei Basarab de către Poartă ca domn în Țara Românească.

⁶⁸ V. Motogna, *op. cit.*, p. 496—500; în socotelile orașului Brașov din 8 decembrie 1639 este consemnată o solie munteană de 100 persoane condusă de vornicul Hrițea și logofeții Grigore și Marcu, N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 214.

condusă de mitropolitul Teofil al Țării Românești și de vornicul Hrizea a plecat către Alba Iulia, unde tocmai atunci se întrunea dieta Transilvaniei pentru a dezbate problemele politice ale țării⁶⁹. Gheorghe Rakoczi I a știut și de data aceasta să mențină relații pașnice cu Înalta Poartă, deși la Constantinopol se cunoșteau legăturile sale secrete cu Matei Basarab. Prin solul său el a procurat otomanilor știri vagi relative la conflictul militar dintre domni Țării Românești și Moldovei, punind această criză politică pe seama unor cauze de strict interes personal și care nu afectau vasalitatea lor față de sultan.

Cît privește relațiile politice dintre Transilvania și Țara Românească ele au făcut obiectul convorbirilor purtate între reprezentanții lor timp de patru zile, timp în care solii munteni au arătat mai întâi dezamăgirea domnului lor cu privire la întârzierea ajutorului militar prevăzut de tratatul de alianță; apoi s-au discutat condițiile pentru reînnoirea vechiului tratat de alianță. De data aceasta condițiile erau formulate de Matei Basarab și prevedeau următoarele: reînnoirea alianței prin trimiterea *fără întârziere* a ajutorului militar cînd țara ar fi atacată sau amenințată „să fie alături de noi din bună vreme ca să nu fim despărțiți unii de alții, ca și toamna trecută” (aluzie la evenimentele din 1639). Apoi s-a convenit asupra restituirii țăranilor iobagi refugiați din Transilvania în Țara Românească. O lună mai târziu va fi reînnoit și tratatul de alianță dintre Moldova și Transilvania, la cererea lui Vasile Lupu. Pentru aceasta trebuise să se deplaseze la Alba Iulia o solie moldoveană formată din stolnicul Toma Cantacuzino și curteanul Andrei Plantos, secretarul domnului⁷⁰.

În anii următori pînă la moartea lui Gheorghe Rakoczi I se constată consolidarea relațiilor politice de bună vecinătate dintre cele trei țări românești. Aceasta nu este confirmată numai de numeroasele schimburi de solii⁷¹ între Tirgoviște și Alba Iulia sau Cluj sau de colaborarea între capuchehaialele românești de la Constantinopol menită să mențină autonomia țărilor române față de Înalta Poartă ci mai ales de cooperarea forțelor militare ale acestora în Războiul de 30 de ani împotriva Austriei⁷². Cronicile interne ale lui Miron Costin, Stoica Ludescu, Radu Popescu nu o spun, însă unele știri în acest sens se găsesc în cronica lui G. Kraus. Astfel potrivit afirmațiilor acestuia rezultă că în 1643 Gheorghe Rakoczi I, după ce a primit din partea lui Matei Basarab confirmarea jurămîntului de credință (17 iulie 1643) a început campania în Ungaria apuseană și de nord contra Austriei, Transilvania fiind aliata Suediei⁷³. Concentrarea armatei transilvane a avut loc în toamna anului 1643, iar plecarea în campanie în plină iarnă a anului 1644. La această campanie, în calitate de aliați Matei Basarab a trimis un contingent de 500 ostași sub comanda căpitanului Constan-

⁶⁹ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 15.

⁷⁰ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 72—75 (10 mai 1640), 75—76 (19 iunie 1640).

⁷¹ St. Meteș, *op. cit.*, p. 62—68; A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 82, 87—88, 89—90, 92—95, 101—102, 122—123; vezi și socotelile orașului Brașov, din 1640 la N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 214—216, din 1641 p. 216—217.

⁷² V. Motogna, *op. cit.*, p. 501, de remarcat participarea țărilor române la evenimentele internaționale europene în condițiile restabilirii păcii între ele. C. Daicovicu, Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, St. Imreh, A. Neamțu, T. Morariu, *op. cit.*, vol. I, p. 211.

⁷³ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 136—138; ulterior în 1646 și Vasile Lupu va reînnoi tratatul de alianță ce-l avea cu principele Transilvaniei stabilindu-se iar pacea generală între țările române.

tin ⁷⁴ iar Vasile Lupu unul de 700 călăreți ⁷⁵. Acesta din urmă însă după puțin timp și-a chemat ostașii ⁷⁶. Campania armatei ardeleni în Războiul de 30 de ani a durat aproape tot anul 1644 timp în care s-au dobândit victorii de prestigiu împotriva armatei austriace fiind cucerite cetăți în nordul Ungariei, pe Valea Dunării pînă la Brno. După încheierea păcii de la Linz (1645) Gheorghe Rakoczi I s-a înapoiat în țară cu armata sa ⁷⁷.

Deși era legat de Transilvania printr-un tratat de alianță totuși Vasile Lupu domnul Moldovei a căutat să se folosească și de alte mijloace pentru a-și exercita influența politică în această țară, și anume pe calea înfăptuirii unei uniuni matrimoniale. În acest scop în 1643 el a propus lui Gheorghe Rakoczi I căsătoria fiicei sale Maria cu Sigismund fiul acestuia ⁷⁸. Primit cu amabilitate proiectul a fost totuși amînat pentru mai multe motive dintre care următoarele erau hotărîtoare : mai întîi că era nevoie de consimțămîntul Înaltei Porți, apoi că acordînd o zestre prea mare fiicei sale ar fi atras atenția otomanilor asupra averilor sale ⁷⁹. Înțelegînd prin acest răspuns un refuz destul de elegant exprimat, domnul Moldovei și-a îndreptat atunci privirile asupra nobilimii poloneze și s-a hotărît să-și mărite pe aceeași fiică cu prințul Ianus Radzdiwill, palatinul Lituaniei ⁸⁰. De data aceasta căsătoria a avut loc în ianuarie 1645 la Iași, prilej potrivit pentru o întîlnire în capitala Moldovei a celor mai de seamă reprezentanți politici din cele trei țări românești. Astfel în acele zile geroase de iarnă au fost prezenți la curtea domnească din Iași spătarul Diicul Buicescu, nepotul lui Matei Basarab, Radu logofătul și mitropolitul Ștefan ca soli ai domnului muntean, iar generalul Ioan Kemeny, Acațiu Barcsai și Ștefan Mariași ca soli ai principelui transilvan ⁸¹. Cu acest prilej s-au discutat și stadiul alianței moldo-transilvănene care se cam șubreze din cauza legăturilor secrete ale lui Vasile Lupu cu împăratul Austriei, ostile lui Gheorghe I Rakoczi ⁸².

Și cealaltă fiică Ruxandra s-a aflat în planurile politice ale lui Vasile Lupu pentru realizarea unei alianțe matrimoniale. Mai întîi acesta a căutat s-o mărite cu talmaciul ambasadorului Veneției din Constantinopol (1644) ⁸³, apoi cu fiul lui Leon Tomșa (1647), fostul domn al Țării Românești ⁸⁴.

⁷⁴ G. Kraus, *op. cit.*, p. 108—109; în alt loc cronicarul sas afirmă că muntenii ar fi trimis 6 000 curteni ceea ce mi se pare exagerat; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 16 autorul afirmă că ar fi fost 1 000 călăreți, ceea ce pare de acceptat.

⁷⁵ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 16; Gh. Șincai, *op. cit.*, vol. III, p. 65—66;

⁷⁶ N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 196 după un raport din Veneția din 19/29 februarie 1644.

⁷⁷ V. Motogna, *op. cit.* p. 505; G. Kraus, *op. cit.*, p. 109—111; M. Guboglu, *op. cit.*, p. 99—100; E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 177 (din 1644). C. Daicoviciu. Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, St. Imreh, A. Neamțu, T. Morariu, *op. cit.*, I, p. 211.

⁷⁸ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. VI—VII, p. 89—90, se susține că mai înainte Vasile Lupu ar fi încercat s-o mărite pe fiica sa Maria cu fiul fostului domn Alexandru Iliș din Țara Românească.

⁷⁹ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 139—141.

⁸⁰ N. Iorga, *Note și fragmente*, I, București, 1895, p. 196—197; la 1 noiembrie 1644 Ianus Radzdiwill anunța căsătoria sa cu Maria fiica lui Vasile Lupu; Documente Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 528; A. Decei, *op. cit.*, p. 62—64 Vasile Lupu cere sultanului aprobare pentru căsătoria fiicei sale cu prințul Lituaniei.

⁸¹ Miron Costin, *op. cit.* p. 121; Gh. Șincai, *op. cit.* vol. III, p. 67; o descriere germană a nunții; vezi N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 208—214.

⁸² Gh. Șincai, *op. cit.*, vol. III, p. 69 știri din memoriile lui Ioan Kemeny.

⁸³ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 181; M. I. Căprescu, *op. cit.*, p. 73.

⁸⁴ *Idem*, p. 208.

Într-o vreme se hotărîse să încerce din nou o alianță dinastică cu Transilvania prin a-și mărita fiica cu același Sigismund, fiul lui Gheorghe Rakoczi I. Negocierile, în acest sens, au început în 1648 la Cluj, prin intermediul solului moldovean logofătul Gheorghe Ștefan, viitorul domn al Moldovei și al generalului Ioan Kemeny. După mărturiile acestuia din urmă, principele Transilvaniei ar fi fost de acord cu această înrudire, dar în sinea sa se temea de Vasile Lupu. Numai apropiata perspectivă de a ocupa tronul Poloniei, de curînd vacant, care îi credea posibilitatea de a-l supraveghea mai ușor pe viitorul său cuscru l-a făcut să-și dea consimțămîntul⁸⁵. De aceea negocierile pentru realizarea acestui proiect de căsătorie încredințat generalului Ioan Kemeny și continuate la Iași s-au încheiat cu perfectarea lui. Totuși în toamna anului 1648 pe cînd Ioan Kemeny se întorcea la Alba Iulia cu misiunea îndeplinită, Gheorghe Rakoczi I înceta din viață (15 octombrie)⁸⁶, pe neașteptate și drept urmare această căsătorie în care Vasile Lupu își pusese atîtea speranțe, se amîna de la sine⁸⁷. De aceea la aflarea vestii morții principelui Transilvaniei Ioan Kemeny scria „murind prințul, îngropase toate cîte ar fi așezat”⁸⁸.

În fine, în momentul cînd intenționa să-și găsească un ginere tot în rîndul nobilimii polone, Vasile Lupu a fost pus în situația de a accepta o cerere de căsătorie pentru fiica sa Ruxandra din partea lui Bogdan Hmelnițki, hatmanul cazacilor, pentru fiul acestuia Timuș⁸⁹. Înrudirea nu-l încînta și de aceea a refuzat-o de la început. Pînă în cele din urmă constrîns de desele incursiuni de pradă ale cazacilor în Moldova, el a fost nevoit să primească nutrind totodată speranța că-l va putea folosi, pe noul său ginere pentru realizarea planurilor sale politice față de celelalte două țări române (ceea ce avea să se întîmple în ultimii săi ani de domnie). Astfel căsătoria domniței Ruxandra cu Timuș Hmelnițki a avut loc la Iași la 1 septembrie 1652⁹⁰.

Era și firesc ca eforturile depuse aproape fără întrerupere de Vasile Lupu pentru a realiza o uniune dinastică între Moldova și Transilvania să îngrijoreze tot timpul pe Matei Basarab, domnul Țării Românești. De aceea acesta a căutat să-și ia unele măsuri preventive. Astfel mai întîi potrivit unui vechi obicei al domnilor munteni și-a pregătît un azil politic, nu numai în Transilvania și în Ungaria prin bunăvoința împăratului Austriei, dar chiar și în Polonia, încă din primăvara anului 1641⁹¹. În același timp a continuat să-l informeze pe principele Transilvaniei de pericolul permanent ce-l amenința, ca și pe el din partea lui Vasile Lupu, deoarece devenise aproape publică intenția domnului moldovean de a făuri o uniune personală din Țara Românească și Transilvania, pentru care și dăduse otomanilor daruri în valoare de 100 000 galbeni. Totodată principele Transilvaniei era

⁸⁵ Gh. Șincai, *op. cit.*, vol. III, p. 74–75.

⁸⁶ C. Gollner, *Gheorghe Rakoczi II*, București, 1977, p. 30.

⁸⁷ G. Kraus, *op. cit.*, p. 134, 143; cronicarul sas arată că în 1650 aceste negocieri ar fi fost reluate, dar că noul principe al Transilvaniei Gheorghe Rakoczi II și-ar fi retras consimțămîntul după ce și-l căduse totuși inițial. Doi ani mai tîrziu Sigismund Rakoczi a murit și odata cu el și proiectul alianței matrimoniale moldo-transilvane, G. Kraus, *op. cit.*, p. 146.

⁸⁸ Gh. Șincai, *op. cit.*, vol. III, p. 77; M. I. Căprescu, *op. cit.*, p. 70.

⁸⁹ Miron Costin, *op. cit.*, p. 133–135; Documente Hurmuzaki, XV, partea 2, p. 1209.

⁹⁰ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 251–252; Miron Costin, *op. cit.*, p. 134–135; N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 219–220.

⁹¹ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 83–85, 91–92, 154–155.

informat despre intenția otomanilor de a face un pașalic în țara sa, despre starea precară în care se afla însuși Imperiul otoman⁹², despre intenția sultanului de a înființa din nou statele sale vasale de la Dunăre⁹³.

Cît privește intenția lui Vasile Lupu de a uni Moldova, Transilvania și Țara Românească sub propria sa conducere aceasta se cunoaște dintr-o scrisoare a acestuia din 1642—1643 adresată marelui vizir Kan Mustafa pașa, în care se spune printre altele „cu privire la Transilvania este treaba ușoară, cunosc foarte bine drumurile pe unde poate fi atacată din Moldova și Țara Românească, dintr-o parte de pașa din Timișoara, din alta de turci, tătari, moldoveni și munteni”. În continuare se arată că dacă românii din Transilvania li se promet libertăți aceștia pot fi ridicați la luptă contra ungarilor care astfel „vor avea război în țară și în afară și nici nu vor ști unde să se întoarcă”⁹⁴.

În fața unor astfel de primejdii, Matei Basarab a reînnoit tratatul său de alianță cu principele Transilvaniei, în vara anului 1643⁹⁵, care avea să capete un conținut nou, în sensul că prevederile sale erau acum îndreptate la nevoie și împotriva otomanilor. În fine domnul muntean s-a străduit să amelioreze totodată asperitatea relațiilor politice pe care le avea cu vecinul său din Moldova, venind în întâmpinarea acestuia cu o propunere de pace perpetuă. Pentru atingerea acestui scop o solie munteană a sosit la Iași la începutul anului 1644 cu oferta domnului Țării Românești pentru a se convoca la Focșani o adunare de pace, la care să participe reprezentanți din rîndurile înaltului cler și al boierimii din cele două țări românești și unde trebuiau discutate propunerile pentru încheierea unui tratat de pace⁹⁶. Din păcate misiunea soliei muntene nu și-a atins scopul deoarece oștile din cele trei țări românești au fost pornite în grabă în companie contra Austriei în cadrul războiului european de 30 de ani⁹⁷.

Alianța de peste 13 ani între Transilvania și Țara Românească avea să fie continuată de Gheorghe Rakoczi II după moartea tatălui său⁹⁸. În cursul unor negocieri care au durat câteva luni menite să ducă la reînnoirea ei speranțele domnului muntean au crescut în ceea ce privește modificarea unor stipulații din tratat în favoarea sa. După cum se știe la tratativele desfășurate la Cluj a fost trimis din partea Țării Românești cunoscutul boier învățat și diplomat Udriște Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab, cu o suită de 59 persoane⁹⁹. Cu toate insistențele acestuia de a aduce modificări de conținut vechiului tratat, cel nou a fost semnat într-o formă simplificată

⁹² A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 89—90, 92—95.

⁹³ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 130—133.

⁹⁴ Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 669 (din 14 ianuarie 1643); N. Iorga, *Scrisori de boteri, scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1925, p. 272.

⁹⁵ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 136—138, 200—201, reînnoit în 1647; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 26—27.

⁹⁶ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 162—164.

⁹⁷ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, 164—165, 173—175.

⁹⁸ I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, I, 1599—1699, Cluj, 1940, p. 247; vezi aprecierile sultanului Mehmed IV despre noul principe al Transilvaniei: domnitor de ispravă, puternic, curajos și priceput la cîrmuirea țării și a oamenilor”.

⁹⁹ Arh. St. Cluj, *Socoteliile orașului Cluj*, vol. 26, fasc. VI, f. 123—131, solul muntean a sosit la Cluj la 1 mai 1649 și la 3 mai a fost primit la Gilău în audiență de principele Transilvaniei.

la 18 februarie 1650¹⁰⁰. Motivul destul de ușor de înțeles a fost în primul rând amenințarea lui Vasile Lupu de a ataca Țara Românească apoi refuzul lui Gheorghe Rakoczi II de a încheia cu Moldova o alianță dinastică (prin căsătoria fratelui său Sigismund cu Ruxandra fiica lui Vasile Lupu). Și din nou boierii munteni, în frunte cu vornicul Dragomir au făcut jurământ de credință față de principele Transilvaniei în numele domnului muntean¹⁰¹.

Cu toate acestea în cursul anului 1650 Matei Basarab mai face o încercare de a modifica în favoarea sa unele stipulații ale tratatului de alianță ce-l avea cu principele Transilvaniei. Astfel, pe motiv că unele prevederi ale vechiului tratat nu fuseseră respectate întocmai (de exemplu acordarea neîntirziată a ajutorului militar la nevoie) el a încercat acum suprimarea darului de bani și de cai, ceea ce însemna abolirea situației sale de vasal. În același timp domnul muntean a lăsat să se înțeleagă că el ar putea renunța la nevoie la acest tratat și ar putea sprijini în schimb pretențiile la tronul Transilvaniei ale lui Moise Szekely¹⁰². În acest moment de criză care apăruse în relațiile politice dintre cele trei țări românești, noul principe al Transilvaniei Gheorghe Rakoczi II s-a folosit de sfaturile generalului Ioan Kemeny pentru a nu ceda ușor propunerilor făcute de domnul muntean. Dealtfel acesta înțelesese că dacă Matei Basarab ar fi voit să rupă relațiile politice cu el ar fi putut s-o facă, dar era convins că acestuia îi era foarte necesară alianța cu Transilvania care era *un instrument foarte eficace pentru menținerea păcii în spațiul carpato-dunărean în acea vreme*. Dealtfel chiar cuvintele lui Matei Basarab ce-i adresase în cursul acestor negocieri îi confirmau această convingere¹⁰³. De cine să ne temem, — ar fi spus domnul muntean — dacă țările noastre (adică Țara Românească și Transilvania—C.S.) vor păstra buna înțelegere de până acum? În afară de Dumnezeu, de nimeni!¹⁰⁴. De aceea și vechiul tratat din 1650 a fost confirmat în totalitatea lui la 25 aprilie 1651¹⁰⁴. Din aceleași motive? Nu tocmai! Față de amenințarea lui Vasile Lupu apăruse o alta care avea de scop să o anuleze pe prima și anume planul munteano-ardelean pentru înlocuirea din domnie a lui Vasile Lupu cu marele logofăt al acestuia Gheorghe Ștefan¹⁰⁵. Bineînțeles că sprijinul militar pentru realizarea acestei acțiuni era asigurat de Matei Basarab și Gheorghe Rakoczi II.

Evenimentele care s-au precipitat în anii 1652 și 1653 sînt bine cunoscute din diverse izvoare. După căsătoria fiicei sale cu Timuș Hmelnițki,

¹⁰⁰ I. Lupaș, *op. cit.*, I, 1599—1699, p. 250; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 28—29; M. I. Căpărescu, *op. cit.*, p. 70.

¹⁰¹ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 196—197, 217—218; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 28—29.

¹⁰² I. Lupaș, *op. cit.* p. 17—18.

¹⁰³ *Idem*, p. 18; I. Sirbu, *op. cit.*, p. 311; o interesantă caracterizare făcută lui Matei Basarab aparține din această vreme (1651) lui Simon Reniger, ambasadorul Austriei la Constantinopol „omul acesta prudent și viclean șovăie și târăgănează lucrurile, nu are încredere deplină în nimeni și stă după împrejurări și după puțințe gata de a se apăra pe sine însuși” E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, III, p. 207.

¹⁰⁴ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 18; C. Göllner, *op. cit.*, p. 36.

¹⁰⁵ Miron Costin, *op. cit.*, p. 135, cronicarul dă multe amănunte privind pregătirea înlocuirii lui Vasile Lupu; G. Kraus, *op. cit.*, p. 153—155; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 29—30.

Vasile Lupu a devenit mult mai îndrăzneț față de principele Transilvaniei, pe care printr-o solie l-a sfătuit să rupă alianța cu Țara Românească; în caz contrar îl amenința că va trimite împotriva lui o oaste de cazaci și tătari¹⁰⁶. Pe de altă parte a cerut din nou la Poartă domnia Țării Românești, promițând și de data aceasta urcarea tributului¹⁰⁷. Dar adversarii săi, de data aceasta uniți mai mult ca oricând i-au luat-o înainte pentru a-l scoate din domnie.

În aprilie 1653 generalul Ioan Kemeny cu oastea sa, sprijinit și de o puternică oaste munteană condusă de Diicu Buicescu a pătruns în Moldova, unde s-a unit cu aceea a logofătului Gheorghe Ștefan, apoi au atacat împreună capitala Moldovei, de unde l-au izgonit pe Vasile Lupu¹⁰⁸. Astfel la Iași a fost înscăunat ca domn al Moldovei, Gheorghe Ștefan.

Domnia acestuia a fost însă de scurtă durată pentru că la numai o lună în sprijinul lui Vasile Lupu a sosit ginerele său Timuș Hmelnițki cu o armată de câteva mii de cazaci¹⁰⁹ care a restabilit în domnie pe socrul său. Poate că Vasile Lupu ar fi continuat să domnească în Moldova încă o vreo cîțiva ani dacă n-ar fi făcut greșeala de a mai crede în posibilitatea de a ocupa cu sprijinul cazacilor tronul Țării Românești și a se răzuna astfel pe Matei Basarab. În acest scop el și-a strîns o oaste de țară de aproape 8 000 de oameni și împreună cu cazacii ginerelui său a atacat în luna mai 1653 Țara Românească intrînd tot pe la Focșani și îndreptîndu-se de acolo spre Tîrgoviște¹¹⁰.

Pentru această nouă înfruntare militară Matei Basarab era destul de bine pregătit¹¹¹. Din vreme el trimisese la hotarul țării pe spătarul Diicu Buicescu cu un detașament de strajă care trebuia să întîrzie înaintarea adversarului în țară pe de o parte, iar pe de alta, în așteptarea luptei decisive, și-a concentrat grosul armatei aproape de capitala țării, la Finta, unde i s-a alăturat și un detașament ardelean de 800 oameni (din care 200 secui)¹¹².

Bineînțeles că spătarul Diicul Buicescu cu ai săi n-a putut opri în loc decît pentru scurt timp oastea domnului moldovean de aproape 15 000 de oameni care la Finta a dat bătălia hotărîtoare nu numai pentru soarta Țării Românești și a lui Matei Basarab dar și pentru domnia lui Vasile Lupu. Așa cum o descrie Miron Costin — participant și el în luptă — ca și cronicarii munteni, confruntarea militară de la Finta s-a încheiat cu victoria muntenilor, nu atît pentru că Matei Basarab s-a dovedit un talentat comandant de oști (o mărturisește chiar Miron Costin din tabăra adversă !)

¹⁰⁶ Miron Costin, *op. cit.*, p. 135.

¹⁰⁷ E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 220—221.

¹⁰⁸ G. Kraus, *op. cit.*, p. 155; Miron Costin, *op. cit.*, p. 142; Gh. Șincai, *op. cit.*, vol. III, p. 85; Em. Cioran, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în țările române, 1653—1658*, București, 1900, p. 39—45; *Călători români despre țările române*, București, 1976, vol. VI, p. 131; N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 222, după un raport olandez din Constantinopol; M. I. Căprescu, *op. cit.*, p. 90—98.

¹⁰⁹ Miron Costin, *op. cit.*, p. 145, cronicarul afirmă că oastea cazacilor avea 8 000 oameni, iar G. Kraus, *op. cit.*, p. 156, dă o cifră mult exagerată de 16 000 oameni; Em. Cioran, *op. cit.*, p. 47—53.

¹¹⁰ G. Kraus, *op. cit.*, p. 156—157.

¹¹¹ A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 257—258.

¹¹² I. Lupaș, *op. cit.*, p. 20.

dar mai ales datorită greșelilor elementare tactice săvârșite de Timuș Hmelnițki ¹¹³.

Lupta de la Finta (27 mai 1653) a fost ultima încercare a lui Vasile Lupu de a făuri pe calea armelor o uniune personală din Țara Românească și Moldova; ea a pus capăt în același timp planurilor ambițioase, aventuroase chiar ale domnului Moldovei care a subestimat totdeauna valoarea tratatului de alianță dintre Țara Românească și Transilvania existent între cele două țări românești de aproape două decenii, menit să fie cheia de boltă a unei adevărate confederații. Mai mult, după cum spune un istoric român I. Lupaș, această alianță a format „preludiul istoric al tendințelor de unitate politică desăvârșită” ¹¹⁴.

Acțiunea lui Vasile Lupu împotriva Țării Românești nu a rămas fără ecou. Ea a făcut obiectul multor rapoarte ale ambasadorilor străini ai vremii, a fost consemnată în analele țărilor vecine și chiar într-un „Avisi” care a circulat în întreaga Europă. Nu este exclus să fi apărut ceva despre ea și în presa vremii. Cît privește Înalta Poartă aceasta a fost la timp informată de către pașalele de la Dunăre și din Ungaria ¹¹⁵.

Acțiunea lui Vasile Lupu de a făuri o uniune personală din țările române prin izgonirea din Țara Românească a lui Matei Basarab și din Transilvania a lui Gheorghe Rakoczi II cu sprijinul cazacilor și cu consimțămîntul marelui vizir a determinat în același timp pe principele Transilvaniei să întocmească la 13 iunie 1653 un protest energetic pe care l-a înaintat Porții, condamnînd politica acesteia față de vasalii ei credincioși din spațiul carpato-dunărean. Din acest raport, merită reproduș următorul fragment, foarte semnificativ pentru gîndirea politică din țările române în acea vreme „este clar ca lumina zilei, că marele vizir i-a dat lui Lupu împuternicirea de a năvăli cu ajutor căzăcesc în Muntenia; el (adică Gheorghe Rakoczi II) roagă deci Poarta să deo ocrotire pentru persoana și țara sa și în deosebi să dea pașalei de la Buda și celei de Silistra îndrumările cuvenite, căci cele trei țări Ardealul, Moldova și Muntenia, nu vor suferi cu nici un preț pe Lupu ca domn și vecin. El (adică Rakoczi) îi este ce-i drept, în toate timpurile Porții servitor credincios și gata de a-și pune în serviciul ei și pentru interesele ei viața în joc; dacă ea (adică Poarta) ar voi cu toate acestea să-l respingă, nu i-ar rămînea decît să se pună în arlegere și în legătură cu alții. Setea de cucerire a hatmanului căzăcesc amenință înainte de toate Moldova, apoi Muntenia și în cele din urmă Ardealul cu pierderea independenței sale și contopirea în căzăcism; dacă Lupu nu va

¹¹³ R. Rosetti, *Încercări critice asupra războiului din 1653 dintre Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, 1912, 26 p.; I. Atanasu, *Bătălia de la Finta*, Tirgoviște, 1912, 48 p.; V. Motoșna, *op. cit.* p. 513—514; C. Güllner, *op. cit.*, p. 43—45.

¹¹⁴ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 24.

¹¹⁵ Miron Costin, *op. cit.*, p. 150—155; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 106—107; *Istoria Țării Românești, 1290—1690, Letopiseful cantacuzinesc*, . . . p. 110—111; G. Kraus, *op. cit.*, p. 158—159 cronicarul afirmă că în luptă au căzut de ambele părți 28 000 ostași (*idem*, p. 163); Gh. Șincai, *op. cit.*, vol. III, p. 86—89 „Avisi” a apărut în iulie 1653 vezi A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 265—266; E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 226—229; Documente Hurmuzaki, XV, partea 2, p. 1 217, 1 220; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. CCXLVII—CCXLIX *Quellen zur Geschichte des Stadt Brasso*, Brasso, 1911, vol. VI, p. 56, după „Historische Anmerkungen” aparținînd lui Gros; „vezi și scrisoarea Elinei Basarab către brașovenii în „Revista istorică”, XII, 1—3, p. 18—19.

fi înlăturat, Poarta va pierde neapărat aceste trei țări”¹¹⁶. Rîndurile scrise de Gheorghe Rakoczi II exprimau protestul unui vasal către suzeranul său a cărei comportare era în contradicție cu condițiile istorice care statorniciseră cîndva relațiile politice dintre ei. În același timp era semnalat Înaltei Porți de către unul din domnii țărilor române caracterul aventuros al politicii acesteia în spațiul carpato-dunărean, care afecta extrem de mult relațiile dintre ele.

Din cele de mai sus rezultă că strînsele relații politice dintre țările române la mijlocul secolului al XVII-lea reflectate în mai multe tratate de alianță bilaterale și constituirea unui pact de confederație au împiedicat Poarta otomană de a restrînge autonomia administrativă și politică a Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei. Cheia succesului a stat în alianța de lungă durată dintre Țara Românească și Transilvania. Cît privește tendințele de subordonare a Țării Românești și Moldovei de către principele Transilvaniei acestea au fost neutralizate de linia politică impusă de Matei Basarab, distins comandant de oști dar și un diplomat de nivel european, care a văzut în această alianță o bază realistă de a menține pacea pe linia Carpaților și la Dunăre de a rezolva cu succes problemele pe care i le făcea politica ostilă a lui Vasile Lupu. Așa se explică de ce principele Transilvaniei și domnul Țării Românești au rămas la conducerea țărilor lor chiar uneori împotriva voinței Porții otomane. Mai mult, Matei Basarab caută în 1645 să obțină consimțămîntul Porții ca să nu mai fie schimbat pînă la sfîrșitul vieții¹¹⁷. Cît privește pe Vasile Lupu, acesta a urmărit înfăptuirea unei uniuni dinastice în cele trei țări române în care scop nu numai că a uneltit la Constantinopol contra celor doi vecini ai săi dar a urmat întocmai linia politică a Porții de a slăbi țările române prin menținerea unor disensiuni.

Privite în ansamblu, relațiile politice dintre țările române la mijlocul secolului al XVII-lea capătă o anumită semnificație în sensul că ele explică durata lungă neobișnuită a domniilor lui Matei Basarab, Vasile Lupu și Gheorghe Rakoczi I, cînd în relațiile internaționale europene avuseseră loc o seamă de evenimente foarte importante. Durata lungă a acestor domnii care a contribuit la prosperitatea țărilor române în toate sectoarele de activitate (economic, administrativ, cultural) nu poate fi explicată decît prin existența tratatului de alianță dintre Transilvania și Țara Românească din 1635 reînnoit de mai multe ori timp de aproape două decenii ¹¹⁸.

¹¹⁶ E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 239—240.

¹¹⁷ Documente Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 534—535.

¹¹⁸ Relativ la durata mare a domniilor, N. Iorga afirmă: „timp de două zeci de ani dacă se lasă la o parte cele trei năvăliri moldovenesti, Matei Basarab adevărat bun păstor și părinte a ținut țara în cea mai deplină liniște cu judecata bună și dări cumpătate... ca și Țara Românească supt Matei principatul vecin (Transilvania) are liniște acuma pentru vre-o două zeci de ani” (*Studii și documente*, X, p. 116—117); N. Ligor, *Din legăturile Moldovei cu celelalte țări românești în vremea domniei lui Vasile Lupu*, în *Revista de Istorie*, 3/1978, p. 433—444, se subliniază lungă domnie a acestuia; vezi interesante aprecieri asupra domniei lui Matei Basarab la C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 105—107, 110.

LES RELATIONS POLITIQUES ENTRE LES PAYS ROUMAINS AU MILIEU DU XVII-e SIÈCLE

RÉSUMÉ

Après le rétablissement de l'unité politique de tous les territoires habités par les Roumains en 1600 par Michel le Brave, prince de Valachie qui avait uni pour la première fois sous un seul gouvernement la Valachie, la Transylvanie et la Moldavie, un autre moment important dans la lutte du peuple roumain pour le parachèvement de son unité politique (réalisé le 1-er décembre 1918) est constitué par les 4-e — 6-e décennies du XVII-e siècle, reflété en plusieurs traités d'alliance bilatérale entre ces pays unis à nouveau sur la base d'un pacte de confédération (pactam confederationem). Conclue tout d'abord en 1638 et renouvelée en 1643, cette alliance qui a rétabli d'étroits rapports politiques, sans précédent, entre les trois pays roumains, à profondes implications dans les relations internationales européennes (comme par exemple la Guerre de 30 ans) est devenue en même temps un instrument politique qui a empêché la Porte Ottomane de restreindre l'autonomie administrative de la Valachie, de la Moldavie et de la Transylvanie, vassales de celle-ci à l'époque.

Donnant une nouvelle interprétation au matériel documentaire d'archives et publié, l'auteur conclut que ce succès de la politique extérieure roumaine a été dû à la ligne politique imposée par Matei Basarab, prince de Valachie, commandant d'armées distingué et diplomate de taille européenne, qui a vu dans cette alliance le seul moyen susceptible de maintenir la paix sur la ligne des Carpates et au Danube, solutionnant en même temps avec succès les problèmes que soulevait la politique hostile du prince de Moldavie, Vasile Lupu. Quant à la ligne politique promue par Vasile Lupu, elle reflète les tendances du prince moldave de réaliser une union dynastique dans les trois pays roumains.

Par suite des étroits rapports politiques entre les trois pays roumains, durant les 4-e — 6-e décennies du XVII-e siècle on constate la durée particulièrement longue du règne de Matei Basarab, Vasile Lupu et Gheorghe Rakoczi, prince de Transylvanie, qui a contribué à la prospérité des pays roumains dans tous leurs domaines d'activité (économique, administratif et culturel).

BAZA SOCIALĂ A MIȘCĂRILOR DE ELIBERARE NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA SECOLELOR XVIII ȘI XIX

DE

CORNELIA BODEA

Încep cu citarea foarte cunoscutelor constatări formulate de Iosif II în 1773 :

„Acești bieți supuși valahi, care incontestabil sînt cei mai vechi și cei mai numeroși locuitori din Transilvania, sînt totuși așa de chinuți și copleșiți de nedreptăți din partea oricui, fie unguri fie sași, încît trebuie să recunoaștem că soarta lor este cu totul vrednică de milă și de mirare că mai există atîția oameni dintre aceștia și că nu au fugit”¹.

Nu evoc aceste constatări pentru ceea ce spun ele, deși spun multe și mult, ci mai degrabă pentru împrejurările efective care le-au inspirat. Mă refer anume la acele momente din itinerariul împăratesc în Banat și Transilvania, din 1773, cînd iobagii români au putut auzi un cuvînt magic de încurajare rostit în chiar limba lor de către tînărul regent, și repetat la primirea atîtor mii de jalbe de ale lor : „*Oj cauta*” (oi căuta) . . . Mă refer de asemenea la reacția pe care o vor fi stîrnit în cealaltă parte, a „privilegiaților”, intențiile afirmate de Iosif nu o dată după vizita din 1773 : „*So kann es nich verbleiben ; wie es jetzt ist*” . . . (Nu mai poate rămînea așa cum este acum)².

Cînd în concepția suveranului care nutrea astfel de gînduri temeliala statului o formau masele producătoare și contribuabile, și cînd valoarea cetățeanului se măsura în funcție de utilitatea lui mai ales fiscală și militară, nu încape nici o îndoială că înțelegerea „luminată” pentru soarta supușilor români nu era izvorită din „românofilie”. Ceea ce predomina erau interesele și foloasele ce le vedea derivînd în mod implicit din bunăstarea economică și ridicarea culturală a „celor mai numeroși și mai vechi” dintre locuitorii Transilvaniei. Adăugînd că în cifre — potrivit recensămîntului de la 1760—1762 — acest raport demografic se exprimă prin 677.306 români la un total de 1.066.015 al locuitorilor, adică peste 60 %. Sau cum se exprima istoricul maghiar J. Benkő : „numărul românilor este atît de mare, încît nu numai că egalează numărul celorlalte persoane ale popoa-

---

¹ Mathias Bernath, *Habsburg und die Anfänge der rumänischen Nationsbildung*, Leiden, E. J. Brill, 1972, p. 220.

² *Ibidem*, p. 209—220, 225.

relor din Transilvania, ci îl și întrece cu mult" (*tantum namque est numerus Valachorum, ut reliquorum omnium Transilvaniae populorum personas non modo aequent, sed et multo superent*)³.

Dacă¹ prin urmare, o astfel de balanță demografică nu-i era indiferent regentului și mai apoi împăratului habsburg, tot atât de puțin e de nesocotit pe de altă parte și eroul mitic, de legendă, al atitudinii imperiale, în rindurile poporului iobag. Dar tot atât de greu e de admis și faptul ca „privilegiații” să conceedă fără rezistență a împărți cu alții din avantajile recunoscute numai castei, clasei și nației lor. La acest raport de forțe: guvernare imperială, privilegiați, popor român fără drepturi, după prima jumătate a secolului XVIII elemente noi sociale române încep să se facă simțite prin puterea ideii naționale pe care o vor cultiva.

Subiectul paginilor de față urmărește evoluția bazei sociale a luptei pentru afirmarea ca națiune a poporului român. Cronologic cuprinde epoca de la mijlocul secolului XVIII pînă la începutul secolului XX. Pe acest drum, pietrele miliare ale etapelor parcurse consemnează activitatea episcopului Inochentie Micu, răscoala lui Horea, *Supplex Libellus Valachorum*; apoi radicalizarea ideologiei iluministe începînd cu decada a IV-a a secolului XIX, și momentele de vîrf ale afirmării naționale: 1848, 1863—68, 1877 și 1892—94.

În întreg secolul XVIII și în cel următor, în mișcările românești din Transilvania s-a împletit mobilul social cu cel național.

Acela însă care a văzut în originile relelor de care suferea națiunea română din Transilvania, deopotrivă apăsarea socială și ostilitatea celorlalte națiuni, împotrivirea lor națională și religioasă, a fost episcopul Inochentie Micu (1728—1751). El a fost deschizătorul luptei politice românești. Acțiunea sa a fost amplu studiată în istoriografia română și străină în ultimele două decenii. De aceea nu fac decît să reproduc constatări și concluzii deplin verificate⁴, spunînd că pornind acțiunea sa, din cadrele bisericii, pe firul perspectivelor deschise de unirea religioasă, Inochentie Micu a lărgit-o curînd la dimensiuni naționale. În concepția lui: națiunea română să fie numărată între Stări, și în consecință să fie recunoscută ca națiune politică, egală în drepturi cu celelalte națiuni transilvane, țărănimea română egală cu țărănimea celorlalte popoare transilvane să aibă dreptul ei la învățătură, la meserii etc. În sprijinul revendicărilor sale el a invocat, pe de o parte, *numărul covîrșitor* al întregului popor român sau a națiunii române, din Transilvania, care întrece pe celelalte popoare, sau națiuni ale țării; *cantitatea covîrșitoare a sarcinilor* purtate de el, mai mult decît toate celelalte împreună; *dreptul natural* care în mod necesar prevede ca acel ce duce sau simte povara să-i simtă și foloasele. Pe de altă parte, *drepturile istorice* ale acestui popor, superioritatea *originii* sale (romane), *vechimea și continuitatea* sa pe pămîntul transilvan.

³ J. Benkö, *Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus*, Wien, 1778, I, 472; *Din Istoria Transilvaniei*, Ediția III, București, 1963, p. 246; M. Bernath, p. 140.

⁴ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă, refăcută, București, 1967, p. 137—199.

⁵ D. Prodan, p. 137—142, 184—188.

Năzuințele episcopului Inochentie au tins spre emanciparea și ridicarea politică a poporului în totalitatea sa la treapta de națiune politică. Obiectivele politice și argumentele formulate așează astfel temelile pe care se va clădi întreaga luptă politică românească din Transilvania. Programatic ele au fost îmbrățișate în primul rînd de pătura care se ridica ⁶.

Această pătură, legatară a programului inochentian, nu are încă un nume unitar, decît dacă *anticipat* o numim *burghezie în devenire*. Pentru că, la ieșirea silită a lui Inochentie Micu din acțiune, ea abia dacă era reprezentată prin elemente de cler, de învățătorime, neguțătorime, meșteșugărimă, funcționărimă mică, mică nobilime. La aceste elemente se adaugă începînd din 1762—1768 o stare militară creată în zonele grănicerești : două în Transilvania, regimentul I român, cu reședința principală la Orlat (Sibiu), și a doua reședință la Hațeg; regimentul II român, cu reședința principală la Năsăud. În Banat, batalionul I român, ocupa teritoriul de la Orșova la Caransebeș. Din aceste ținuturi au ieșit numeroase elemente care aveau să contribuie la întărirea rîndurilor noii pături în devenire.

Ca la oricare din popoarele europene al căror¹ destin s-a desfășurat în unități statale sau provinciale supuse stăpînirilor străine, fără o viață politică proprie, prin urmare, și la românii transilvăneni exponenții progresului și ai mișcării de emancipare națională au fost cu precădere *intellectualii* . . . Intrarea lor în arena politică se face către ultimul deceniu al secolului, cînd vor ilustra și etapa *Supplexului* de la 1791.

În aceleași decenii de după 1760, țărănimea română, iobagă, jeleră, populația minieră a munților, era preocupată de îmbunătățirea condițiilor ei de viață. Ea se ridică vijelios la semnul lui Horea în 1784. Cu excepția preoțimii de sate, intelectualii și în genere elementele din pătura „de sus”, cel puțin pe față, nu participă la răscoală. Și cu toate acestea, revolta a apărut sub mai multe aspecte în lumină națională. O serie de știri reproduse în publicistica din Apus cu privire la mersul evenimentelor, o caracterizează ca atare. Lui Horea i s-au atribuit, și în interiorul și în afara imperiului, gînduri de reînviere a *Daciei* ; intenții de a deveni „rex Daciae” ⁷. Se pretindea a se fi aflat de anumite legături ale lui cu românii de peste Carpați. Știri care chiar dacă nu au putut fi verificate, au fructificat atît în mintea adversarului cît și a românilor posibilitatea înfăptuirii lor în viitor.

Răscoala, reprimată din ordin imperial, s-a socotit „compensată”, tot din ordin imperial, prin Patenta de desființare a iobăgiei (12 august 1785). Executarea capilor ei, făcută din ordinul nobilimii guvernamentale, a lăsat în schimb urme adînci, cu reverberații mult mai largi și de durată. Pe de altă parte, simbolul Daciei legat de numele lui Horea, a contribuit substanțial la întărirea solidarității naționale, în perspectiva statului unitar național.

Moment culminant al mișcării de emancipare națională în secolul XVIII acțiunea legată de *Supplex Libellus Valachorum*, a reprezentat fără îndoială un rezultat firesc și logic al procesului de dezvoltare a poporului

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 270—280; N. Edroiu, *Răsunetul european al răscoalei lui Horea*, Cluj-Napoca, 1976, p. 49—115.

român în Transilvania și a luptei duse cu celelalte trei națiuni politice⁸. În lumina celor patru decenii scurse de la Inochentie Micu pînă la 1791, acumulările sînt vizibile sub toate aspectele: social, politic, economic, cultural. Stratificarea socială a evoluat, accentuînd diferențierea, diversitatea categoriilor ei. Elementele conducătoare, intelectualitatea militantă, apăruse. O identificare nominală a promotorilor actului național de la 1791, sau mai exact ai luptei de la 1790—1792 nu este complet reconstituită. Se știe că unul dintre redactorii petiției și dintre promotori, Iosif Meheși, era funcționar la Cancelaria aulică de la Viena, și fiu de preot din Mănăstur, provenind din țărani abia eliberați. Se știe că pe la el treceau toți românii venind din Transilvania la Viena, și primeau sfaturi, îndrumări, sprijin. Numele lui este de altfel invocat și în legătură cu sprijinirea lui Horea în călătoriile acestuia la Viena. Se știe și se citează cu rosturi bine precizate numele devenite la acea dată bine cunoscute ale triadei corifeilor Școlii Ardelene: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior; numele doctorului Ioan Piuariu Molnar, pacificatorul de la 1784; al episcopului Ignatie Darabant de la Oradea, al lui Ioan Para de la Năsăud (vicarul Rodnei), al lui Ladislau Pop, vicecomitele Hunedoarei, acuzat și de părtinire pentru țărani lui Horea, al lui Aron Pop, cancelist și el la Viena.

Nu s-a putut stabili însă indicii de continuare a acțiunii, din 1791, pentru că 1792 nici împrejurările nu au mai fost aceleași.

Sub regimul instaurat după înlăturarea reformelor lui Iosif II și mai ales după moartea succesorului său, Leopold II, acțiunea politică a românilor se refugiază în știință, în școală, în cultură. Intelectualitatea, cărturarii, exponenți ai progresului, caută în istorie și filologie, temeiurile dreptului la viața națională, studiind originea nobilă a limbii și a poporului, continuitatea lui; scoțînd în lumină comoara de fapte glorioase ale înaintașilor. Filologia și istoria devin armele valorificării principiilor invocate de Inochentie Micu și formulate programatic la 1791. Cunoașterea trecutului dă forță morală viitorului întregului popor. *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior, tipărită la Buda în 1812, devine cartea neamului întreg.

Intelectualitatea își asumă un rol cultural militant. Aceiași erudiți care și-au consacrat ostenele dezvelirii trecutului strămoșesc și justificării revendicării drepturilor și libertăților suprimate, devin și îndrumătorii, povățuitorii țărănimii, pe care tind să o lumineze și să o îndrepte pe o cale economică și culturală mai bună⁹.

Ideologia iluministă se radicalizează odată cu noua generație, mai revoluționară, care este gata să înalțe flamura luptei pe contururile întregii arii etnice. Viziunea militantă a noii generații depășește granițele politice transilvane; virtual ea le suprimă, contopindu-și eforturile într-o mișcare comună de amîndouă părțile Carpaților, și pentru un scop comun, *daco-*

⁸ În afară de D. Prodan, cf. I. Lăzăreanu, *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni, 1780—1792*, București, 1915 („Analele Academiei Române”, Mem. Secț. Ist. III); Z. Picișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790—1792*, București, 1923 („Analele Academiei Române” Mem. Secț. Ist. II); N. Iorga, *Istoria românilor*, VIII, București, 1938; Zoltán I. Tóth, *Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697—1792*, Budapest, 1946.

⁹ D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945; Cornelia Bodea, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786—1830*, „Studii”, IX, 1956, nr. 1; Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972.

romănesc. Mișcarea prinde avânt începînd cu deceniul IV; se desfășoară alternativ sau simultan, în luptă deschisă sau ascunsă, după cum dictează împrejurările. Adeseori pe aceiași protagoniști îi surprindem alter-nînd într-o țară și în alta. Prezențele de ani întregi, sau temporare, ale profesorilor și intelectualilor transilvăneni în Țara Românească și în Moldova, ca și de altfel „vizitele”, camuflate de cele mai multe ori cu pretexte balneare, ale revoluționarilor din Principate, în Transilvania, lărgesc simțitor baza socială a luptătorilor pentru unitatea națională, generînd planuri comune, conspirative¹⁰.

Încadrarea transilvanilor în mișcarea națională comună, în deceniile patru și cinci ale secolului XIX, îmbracă în general trei aspecte: unul, cel ilustrat prin activitatea desfășurată în afară de hotarele politice ale Transilvaniei — peste Carpați în Principate — unde răspîndesc sau primesc la rîndu-le, idei innoitoare. (Vezi spre exemplificare pe Fabian Bob, Florian Aaron, Ștefan Neagoie, Damaschin Bojinca, Petru Maler Cîmpeanu, pe Eftimie Murgu, Ioan Maiorescu, A.T. Laurian, Ioan Axente (Sever), Constantin Roman, Gavril Munteanu, Dionisie Romano etc.)

Al doilea aspect se identifică mai ales cu atracția pe care a exercitat-o personalitatea polivalentă a lui George Barițiu asupra forțelor și talentelor din toate trei țările în jurul gazetelor sale de la Brașov: „Foaie pentru minte, inimă și literatură” și „Gazeta de Transilvania” întemeiate amîndouă în a doua jumătate a deceniului IV.

La aceste două aspecte se adaugă un al treilea, legat direct de acțiunile revoluționare întreprinse într-o parte sau alta a Carpaților, cu sferă de desfășurare locală sau lărgită, dar care implică o solidarizare peste hotare pe plan social și național ridicată pînă la proporții de masă¹¹.

Astfel de mișcări revoluționare lărgite se surprind cu prioritate în Banat. Să nu uităm că în Banat au fost strămutate în 1786 zeci de familii de țărani din munții Apuseni, implicați în răscoala lui Horea¹², și că acestea au adus odată cu ele și amintirile și spiritul răscoalei, care vor dăinui peste decenii. Tot aici, reprimarea singeroasă a mișcărilor antihabsburgice din 1808—1810 și executarea conducătorului răscoalei — căpitanul Pîrvu Jumanca — la Timișoara, în 1811, îmbogățește tradiția revoluționară¹³. Bănățenii găzduiesc după 1821 și oameni de ai lui Tudor Vladimirescu, retrași peste Munți din fața opresiunii. Spiritul de revoltă semnalat la 1823—1824, atestă astfel nu numai o stare revoluționară endemică ci și reciprocitatea de influențe. În Banat, la 1834—1835, se afirmă cu putere ideea unității tuturor românilor într-un stat unitar românesc, o republică română, democratică-socială, cointeresînd la realizarea ei români din toate trei țările. Inițiată în parte și sub influența ideologiei carbonare,

¹⁰ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Gh. Vinulescu, *Contribuții la colonizările din Banat*, „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, VI, 1936, p. 542—550.

¹³ *Anul 1848 la români. Oameni, fapte, idei*, Edit. politică, București, 1978, I, p. 85—88; V. Maniu, *Unitatea latină și cauza română în procesul naționalităților*, București, 1867, p. 58—60; I. Georgescu, *Mișcări antihabsburgice româno-sirbe în granița militară banățeană la începutul secolului al XIX-lea*, „Studii și articole de istorie”, XV, 1970; Costin Feneșan, *Nemulțumiri în granița militară bănățeană la începutul secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj, XVI, 1973.

transmisă prin filieră polonă (a lui Adolf David), organizația secretă bănățeană este orientată în special înspre lumea satelor și spre centrele miniere. Recrutarea de membri și aderenți urma să fie făcută cu precădere prin preoți și învățători (ortodocși), aceștia fiind considerați ca avînd mai multă influență atît pe lîngă populația satelor transilvănene, cît și pentru succesul propagandei în Principate și în Bucovina¹⁴.

Starea de spirit constatată la 1834—1835 domină de amîndouă versantele arcului carpatic, toată perioada care a precedat revoluția de la 1848. Materialul documentar înmulțit în ultima vreme, atestă extinderea curentului național mult în afară de zona bănățeană. Convingerea exprimată la 1840 în Țara Românească, că „*norodul ce se va ridica în revoluție va fi ajutat de românii din Transilvania*”¹⁵ nu reprezintă o frază fără acoperire, plasată conjunctural într-o proclamație. Ea este confirmarea fără echivoc a unor constatări făcute cu ani în urmă despre românii transilvani, ca despre cei mai fervenți propagatori ai ideii de unitate națională. Două dintre afirmațiile făcute în acest sens datează din 1838.

Aflat la București, Woronicz (C. Werner), un emisar al prințului Adam Czartoryski, relatează confidențial în decembrie 1838 șefului său că „Idea reunirii tuturor populațiilor române sub acelaș sceptru preocupă toate mințile. Această idee este puternic întreținută prin românii din Transilvania care vin aici să găsească de lucru și să-și pună în valoare priceperea lor”¹⁶.

La rîndul său, Félix Colson, fost agent la Consulatul Franței de la București, și devenit secretarul lui Ioan Cămpineanu — un familiar deci cu acțiunea națională desfășurată în jurul acestuia — constata public tot în acea vreme că :

„Românii din Transilvania trăiesc cu speranța de a se uni cu frații lor din Moldovalahia”¹⁷.

Cîtiva ani mai tîrziu, în 1844 — 1845, cunoscute fiind legăturile antecedente moldovene și muntene, ale lui Eftimie Murgu, s-a spus și despre el și s-au adus și dovezi, că în mișcarea cu rezonanțe sociale și naționale pe care o conduce în Banat, conta pe „înțelegerea cu Transilvania, cu Bucovina și cu ceilalți” (acești „ceilalți” fiind românii din Moldova și Muntenia)¹⁸.

Față de generația înaintașă iluministă, militantismul național romantic este susținut tot mai mult de către elementele laice. Conducerea episcopală și implicit a bisericii se mai menține totuși în viața culturală și mai ales politica locală. La 1834 reluarea firului acțiunii politice pentru recunoașterea naționalității, întrerupt la 1792, se face încă tot prin episcopi. Memorii înaintat împăratului de Ioan Lemeni și Vasile Moga — în împrejurări asupra cărora nu stăruim acum — întîmpină, ca și în 1791—92, indiferență imperială și refuzul Cancelariei aulice. Trivnis prin aceeași

¹⁴ C. Göllner, *Conspirația emigranului polon Adolf David*, „Revista istorică”, XXIII, 1937, nr. 7—9; Endre Kovács, *A lengyel kérés a reformkori Magyarországon*, Budapeșt, 1959; Cornelia Bodea, *Lupta românilor*, p. 3—11.

¹⁵ C. Bodea, *op. cit.*, p. 27—32; Idem, *N. Bălcescu și sîurirea României moderne*, „Maga-zin istoric”, XII, 1978, nr. 3.

¹⁶ P. P. Panaitescu, *Planurile lui I. Cămpineanu pentru unitatea națională a românilor*, „Anuarul Inst. de Ist. Națională”, III, 1924, p. 95.

¹⁷ Félix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de la Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1839, p. 265.

¹⁸ *Anul 1848 la români*. Oameni, fapte, idei, I, p. 269—287.

filieră ca și cu 41 de ani în urmă, spre dezbaterea Dietei, — redeschisă și ea după vacanțe, impusă de la Viena, de 22 de ani — a rămas din nou nediscutat. Nici în 1834 când Dieta își încheia prematur lucrările, dar nici la reluarea lor . . . Semnificativă de data aceasta este critica adusă episcopilor, de pe poziții laice, din partea intelectualilor. Ei au fost învinuiți de a fi lucrat rupți și izolați de națiunea pe care o reprezentau, „fără știrea acesteia”¹⁹.

Ieșirea pe prim plan a intelectualității laice se face simțită în lupta pentru apărarea limbii naționale, declanșată în 1842 prin încercarea făcută de Dieta de la Cluj, de legiferare a limbii maghiare drept limbă unică de stat. Viziunea deznaționalizării a alarmat atunci deopotrivă pe români și pe sași. Din partea românilor, profesorimea de la Blaj a redactat un protest vehement în numele naționalității primejduită de moarte :

„Mărturisim însă sincer că nu numai după zece ani, dar nici zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr-o lege care, pentru datinele și credința noastră pregătește un pericol și un obstacol, iar pentru naționalitatea noastră ruină și pieire”²⁰.

George Barițiu polarizează în jurul foilor sale proteste și reacții venite de la frații de peste Carpați. S. Bărnuțiu scrie acum amplul și argumentatul său protest intitulat *O tomneală de rușine și o lege nedreaptă*, articol care chiar dacă n-a putut vedea atunci lumina tiparului²¹, efectele nu i s-au putut anihila. În el se prefigurează marele discurs ținut la 2/14 mai 1848 în catedrala Blajului.

De remarcat, în această campanie de proteste se alătură cu toată simpatia pe care de altfel o va menține pînă la moartea sa de martir, în 1849, pastorul de la Mediaș, St. Ludwig Roth. Acum în 1842 poziția sa și-o exprimă în cunoscuta broșură *Der Sprachkampf in Siebenbürgen. Eine Beleuchtung der Woher und Wohin?* :

„Domnii din Dieta de la Cluj voise să vadă născută o limbă de cancelarie, și acum se bucură că copilul a fost adus pe lume. A declara o limbă drept limbă oficială a țării nu e nevoie. Căci noi avem deja o limbă a țării. Nu este nici limba germană, nici cea maghiară, ci este limba valahă ! Oricît ne-am suci și ne-am înviri noi, națiunile reprezentante în Dietă, nu putem schimba nimic. Asta e realitatea” . . . „Această realitate nu poate fi contestată”²².

Nu fără importanță pentru subiectul pe care-l urmărim este și argumentul numeric invocat de St. L. Roth : „Viața însăși ne pune zilnic în contact cu acest popor numeros, care formează aproape jumătate din totalul populației”²³. În acest sens, statisticile timpului indică o majo-

¹⁹ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1852, p. 95 ; A. Di. Muresanu, *Simion Bărnuțiu în preajma Marii Adunări naționale a românilor din Ardeal și Ungaria din 3/15 mai 1848*, Sibiu, 1921, p. 14—15 (Bărnuțiu către Iacob Mureșan, 7 April, 1848) ; K. Hitchins, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Cluj, 1972, p. 45 ; Gyémant Ladislau, *Memoriul românilor ardeleni din anul 1834*, în „Anuarul Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XVII, 1974.

²⁰ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, București, 1924, p. 209—211.

²¹ „Foie pentru minte, inimă și literatură”, XVI, 1853, p. 285—288 și 295—298.

²² St. Ludwig Roth, *Der Sprachkampf in Siebenbürgen, Eine Beleuchtung der Woher und Wohin?*, Kronstadt, 1842, p. 47—48 ; C. Göllner, *Stefan Ludwig Roth, Viața și Opera*, București, 1966, p. 270—271.

²³ *Ibidem*.

ritate netă de 59—60% față de totalul locuitorilor. Saltul demografic este grăitor. De la 677.306 români față de 1.066.015 locuitori ciți erau în 1760—1762, conscrierea din 1850 dă la un total de 2.067.200 locuitori: 1.277.200 români, 536.000 maghiari și secui, și 192.500 sași, ceea ce exprimat în procentaje revenea la 59,6% români, 26,1% maghiari și secui și 9,3% sași²⁴. Tot în aceeași perioadă J. Haeufler, în *Sprachenkarte der oesterreichischen Monarchie*, 1846, înregistrează 2.414.310 locuitori români în Transilvania împreună cu regimentele grănicerești și Bucovina.

Pentru conturarea profilului de atunci al societății românești este de ținut în seamă lumea cititorilor (sau a prenumeraților) unei cărți. Să luăm spre exemplificare *Antropologia sau Scurta cunoștință despre om și însușirile sale*, cartea doctorului Pavel Vasici Ungureanu, tipărită la Buda în 1830. Din cei 633 de prenumerați, jumătate o reprezentau românii din Principate; cealaltă jumătate recrutată mai ales din Banat și Crișana, este reprezentată numeric de 188 preoți, circa 30 de învățători și profesori, 154 elevi-studenți (de la Preparandia din Arad și Institutul teologic de la Virșeț), 72 sint meșteșugari, 37 negustori, 6 plugari, 6 nobili („de bun neam născuți”), 7 avocați, 2 pictori²⁵.

Comparind situațiile, societatea română transilvăneană stă alături atât ca nivel cultural cât și ca stratificare socio-economică. Anume parte a negustoriei de aici reprezintă o pondere mai însemnată chiar în balanța economică a țării. Ea avea în trecutul ei o tradiție multiseculară de legături comerciale care se întindeau pe o arie depășind cu mult sfera locală. E destul să amintim că încă în 1769 în viața comercială a Brașovului de pildă dominau negustorii români²⁶. Această negustorie română devine direct angrenată în lupta națională; mulți din „iubitorii de nația sa” devin sprijinitorii acțiunilor culturale (tipăriri de cărți, fundații școlare etc.); conspiratori în societăți revoluționare.

Revoluția de la 1848 surprinde așadar o societate românească pregătită pentru revendicări și luptă. Evident întreg acest tablou trebuie considerat — cu puține excepții — reprezentînd un stadiu în devenire. Prin condițiile obiective economice-sociale în care se găsea pătura conducătoare românească față de blocul burghezo-nobiliar maghiar, ea se găsea în raport de Starea a treia față de privilegiați. Or, într-o asemenea luptă, starea a treia își solidarizează masele populare.

Tineretul colegilor se alătură cu tot entuziasmul acțiunii susținută de generația profesorilor lor. Emanciparea națională în vederile revoluționare devenea o emancipare completă, socială și politică deopotrivă. Revoluția era astfel a poporului întreg.

²⁴ Apud E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens*, Hermannstadt, 1857.

²⁵ C. Bodea, *Preocupări economice și culturale*, loc. cit.; cf. și C. et V. G. Velculescu. *Configuration culturelle roumaine dans la première moitié du XIX-e siècle. Analyse des listes de souscripteurs „Synthesis”*, II, 1975.

²⁶ I. Moga, *Inițierea gremiului comercial levantin din Brașov*, „Analele Academiei de Înalte Studii Comerciale din Cluj — Brașov”, I, 1941; N. V. Gologan, *Cercetări privitoare la comerțul român din Brașov*, București, 1928; Bujor Surdu, *Contribuții la problema nașterii manufacturilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, VI, 1964.

Sinteza istorică a aspirațiilor de emancipare socială și națională a nației întregi la 1848 este omonimă cu Marea adunare națională de pe Cîmpia Libertății de la Blaj, la 3/15 mai. Acolo, la Blaj, cuvîntarea lui S. Bărnăuțiu a fost înțeleasă ca o apoteoză a libertății sociale pentru întregul popor de țărani oprimați, ca și de emancipării întregii națiuni din Transilvania asupra. La Blaj, după mărturiile românilor din Principate, au fost considerate „nevoile națiunii întregi” de pe toată aria etnică, în prezența reprezentanților ei din toate provinciile, de o parte și alta a Carpaților. La 3/15 mai, la Blaj, *voința de unire cu Țara* exprimată prin glasurile poporului adunat acolo, nu a fost numai expresia unei stări de înflăcărare momentului, ci un plebiscit și un legămînt peste decenii. Așa precum din partea fraților de peste Munți, prezenți la Adunare, trăirea intensă a realității a însemnat o verificare o dată mai mult, că soarta întregului popor nu putea fi decît una, și într-o singură *Daco-România*. Tot atunci în acea „măreață adunare”, „cum n-a prea văzut vreodată Europa” — comparațiile amîndouă sînt ale unor martori oculari maghiari și sași: Jakab Elek, St. Ludwig Roth și Mészáros Károly — s-au afirmat sentimente de frățietate reciprocă, între români, maghiari și sași; așa cum o preconizase și convocarea-apel lansată de Aron Pumnul pentru prima adunare, de la 18/30 aprilie :

„Spuneți ungușilor, săcuilor și sașilor că noi îi iubim ca pre frații noștri, cu carii lăcuim într-o țară. Spuneți-le cu cuvîntul și le arătați cu fapta că noi îi iubim, însă e drept ca și ei să ne iubească și să corespundă iubirii noastre ce o aveam cătră ei, spuneți-le în gura mare că noi nu voim a cîștiga drepturile omenimei prin sabie, ci prin legile minții sănătoase și pentru aceia ne adunăm ca să ne înțelegem cari sînt drepturile noastre...”²⁷

Marea experiență de la 1848—1849 n-a adus împliniri imediate pe plan național. Nerespectarea naționalității, declararea arbitrară a uniunii Transilvaniei cu Ungaria împotriva voinței exprese a poporului majoritar; zădărnicierea eforturilor de a obține din partea Vienei garantarea drepturilor naționale, revendicate în atîtea rînduri și pecetluite cu atîtea jertfe de avături și vieți, au avut drept urmare o dezamăgire. Dar și o îndirjire generală. După cum observă, cu o bună înțelegere a fenomenului, Keith Hitchins: „Descurajarea n-a însemnat abandonarea sentimentului național. Dimpotrivă, Ideea națională s-a ridicat din recentul conflict ca o forță spirituală dominantă printre intelectualitatea română, loc pe care îl va deține pînă la unirea Transilvaniei cu regatul României în 1918”²⁸. Ceea ce s-a schimbat însă, observă același autor citat, a fost atitudinea lor față de dinastia habsburgică, față de Austria. Această atitudine „n-a mai fost niciodată ceea ce fusese înainte” de revoluție.

Pentru români, revoluția a mai însemnat și o maturizare considerabilă a propriilor idei sociale și politice. Ideea autonomiei naționale pătrunsesse adînc în conștiința lor, pentru că evenimentele înșile prin care au

²⁷ V. Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966; p. 218—220; *Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania*. Sub redacția: Ștefan Pascu, V. Chereșteșiu, București, 1977, p. 451—452.

²⁸ Keith Hitchins, *Orthodoxy and Nationality. Andreiu Șaguna and the Rumanians of Transylvania 1846—1873*, Cambridge, Mass. Harvard Univ. Press, 1977, p. 84.

trecut i-au obișnuit să gîndească în termenii auto-determinării ^{28 bis}. Ei au ieșit din revoluție cu încrederea mărită în posibilitățile proprii de a se conduce singuri. Succesul celor cîteva luni de guvernare românească și de organizare a Transilvaniei „ca o țară românească” ²⁹ i-a determinat să caute a se pregăti pe același drum și să-și îndrepte preocupările mai puțin spre teorii și principii abstracte și mai mult spre probleme practice de organizare și dezvoltare politică și social-economică.

Ca și sub regimul absolutist de după mișcarea *Supplexului*, sub noul absolutism întronat după 1849, lupta pentru menținerea și întărirea spiritului național se dă tot prin intermediul culturii. Interesul se dovedește pregnant în direcția studiului legilor, a studiului juridic, care să ajute la promovarea unei viitoare generații de candidați la posturi oficiale menite totodată să întărească și rîndurile conducerii politice române. În aceeași măsură preocupă și ideea înființării de Societăți academice și Societăți culturale cu caracter instituțional român ³⁰.

Efectele pozitive în acest din urmă sens se vor vedea după ani de străduințe și numai datorită conjuncturii generale care a determinat guvernul de la Viena să renunțe la absolutism și să adopte sistemul constituțional liberal pe întreaga monarhie. Așa se întîmplă că cererea semnată la 10 mai 1860 de către 171 de profesori, învățători, preoți, funcționari, avocați, medici, negustori, meseriași, țărani în vederea înființării la Sibiu a *Asociațiunii Transilvănene Pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român* (ASTRA) — a fost aprobată la 31 ianuarie 1861. Semnificativ pentru ecoul stîrnit de perspectivele unei astfel de asociațiuni este că de unde în noiembrie 1861 la inaugurare numărul membrilor ei era de 212, pînă în anul următor se ajunsese la 800, ne mai vorbind de membrii ei onorari aleși din țara de peste Carpați. Nou și important de subliniat aici este și popularitatea largă stîrnită în rîndurile țărănimii. Sate întregi s-au angajat să ofere sprijinul lor *în natură*, creînd astfel pentru bugetul Asociațiunii un „fond de bucate” substanțial, și sigur ani de-a rîndul ³¹.

În februarie 1861 o nouă Asociație pentru Cultura Poporului Român în Maramureș s-a înființat la Sighet; în septembrie 1862, românii arădani fondează *Asociația Națională Arădănană pentru Cultura și Conversarea Poporului Român*. Exemplele au fost stimulatorii și în Bucovina, La Cernăuți, *Reuniunea Română de Lectură*, creată în aprilie 1862, în anul următor a devenit *Societatea pentru Cultură și Literatură Română din Bucovina*. După modelul de la Sibiu și Arad, studenții de la Universitatea din Pesta și Viena pun bazele unor societăți care curînd aveau să se dezvolte în adevărate focare de cultură pan-românească animate de sentimente militant naționale ³².

Coincidența de scurtă durată între interesele Curții (care urmărea atunci să contracareze ambițiile de dominare maghiară), și între aspirațiile

²⁸ bis. *Ibidem*.

²⁹ Cornelia Bodea, *Lupta românilor*, p. 184—187.

³⁰ S. Retegan, *Fundația școlară a lui Avram Iancu*, „Revista de Istorie”, 27, 1974, nr. 5.

³¹ V. Curticăpeanu, *Înclmeierea Societății „Astra” și rolul ei în cultura poporului român, [1861]*, „Studii”, 1961, nr. 6; Idem, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968.

³² Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1966, p. 121—124; K. Hitchins, L. Maior, *Corespondența Rațiu — Barițiu, 1861—1892*, Cluj, 1970.

de autonomie națională a popoarelor de sub coroana maghiară, a înlesnit și românilor pentru o tot atît de scurtă durată să-și vadă realizate revendicările formulate de Inochentie Micu și repetate de atîtea ori după aceea. Dieta din Sibiu din 1863—64, predominant românească și săsească, prin neparticiparea celor mai mulți din deputații maghiari, a votat *Legea egalei îndreptățiri naționale* pentru națiunea română și cele două confesiuni ale sale, recunoașterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei³³.

Egalitate națională de scurtă durată ! Căci tratativele dintre Viena, și Budapesta, purtate peste capul și peste voința naționalităților nemaghiare din sfera aferentă a dus pe rînd la : anularea legislației siabiene, prin decretul imperial de la 1 septembrie 1865 ; la redeschiderea Dietei de la Cluj, aleasă pe baza vechilor prevederi electorale de la 1791 cu scopul anumit de a vota încorporarea Transilvaniei la Ungaria (6 decembrie 1865) ; apoi la Dieta încoronării, reunită la Budapesta ; și în fine la oficializarea acordului austro-ungar în februarie 1867. Transilvania, devenită din nou mijloc de trafic între Habsburgi și aristocrația maghiară, intra astfel într-o nouă perioadă a dezvoltării sale istorice, care avea să dureze pînă la 1918.

Reacția protestatară a poporului român împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria și deci pentru autonomia transilvană a cunoscut în acei ani grei de la 1865—1868 momente cu rezonanțe superlative dacoromânești³⁴, de amîndouă părțile carpatice. Cea mai impresionantă și mai temerară manifestare a protestului se identifică cu mișcarea legată de *Pronunciamentul de la 3/15 mai 1868*³⁵. Însemnătatea ei a fost întreită. Pe plan social, ea s-a impus prin proporția de masă a participării. Pe plan național-politic, prin cele trei postulate, ale programului său, prin care se pretindea : 1. existența Transilvaniei ca unitate administrativ-politică autonomă, prin menținerea neabătută a principiilor proclamate în mai 1848 ; 2. reactivarea legislației Dietei de la Sibiu ; 3. redeschiderea Dietei transilvănene pe baza unei adevărate reprezentanțe populare, prevăzută în legea electorală votată la 1864 la Sibiu. Pe plan internațional - european, fiindcă *pronunciamentul* nu a fost înaintat împăratului, ci presei române și străine, cuprinsul actului ca și acțiunea penală deschisă împotriva semnatarilor lui a făcut din problema națională a românilor transilvani la 1869 una din *marile cauze* ale timpului.

Pe planul intern al mutațiilor sociale care se petrec în cadrul conducerii mișcării, către sfîrșitul deceniului șapte, înregistrăm, odată cu organizarea *Partidului Național Român din Transilvania*, apusul primatului politic partidicesc. Este ceea ce se numește în mod curent încheierea procesului de laicizare a conducerii superioare a mișcării. Acest primat politic

³³ S. Retegan, *Recunoașterea egalității națiunii române și a celor două confesiuni în Dieta de la Sibiu, 1863—1864*, „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj”, XIV, 1971 ; Idem, *Recunoașterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei în Dieta de la Sibiu*, Ibidem, XVI, 1973 ; K. Hitchins, *Orthodoxy and Nationality*, p. 115—145 ; V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională 1848—1881*, București, 1974, p. 209—235.

³⁴ Cornelia Bodea, *L'idée d'unité et de continuité dans la conscience du peuple roumain*, „Revue Roumaine d'Histoire”, Nr. 6/1968 ; Keith Hitchins, *Rumanian Opposition to the Austro-Hungarian Compromise of 1867*, in „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu”, I, 1969, p. 133—137.

³⁵ Bujor Surdu, *Aspecte privind rolul băncilor în consolidarea burgheziei românești din Transilvania pîna la primul război mondial*, in „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, V, 1962, p. 179—202 ; S. Retegan, *Pronunciamentul din Blaj*, „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, IX, 1966 ; V. Netea, *op. cit.*, p. 355—360 ; K. Hitchins, *Orthodoxy and Nationality*, p. 167—168 ; *Correspondența Rașiiu — Barișiu*, p. 168—180.

eclesiastic se impusese cum am văzut din prima jumătate a secolului XVIII, cu Inochentie Micu, și fusese competiționat de către elementele laice începînd de prin al patrulea deceniu al secolului XIX. Nu este vorba de o ieșire a clerului din sfera politică superioară a mișcării, ci numai de o adoptare a unui sistem modern, electiv, de conducere ; de o angajare a tuturor categoriilor sociale burgheze în posturile de răspundere ale luptei. Un prim exemplu îl oferă însăși Conferința de la Miercurea (martie 1869), cînd pentru pregătirea lucrărilor de constituire a Partidului Național au fost cooptați într-un comitet de 25 de persoane, 11 avocați, 6 clerici (ortodocși și greco-catolici), 2 funcționari particulari, 2 negustori, 1 profesor, 1 publicist, 1 proprietar ³⁶.

Față de totalul populației române din Transilvania, proporția contingentului burghez este încă slab ³⁷. Important este însă că rolul social pe care-l deține este în continuă creștere. Și ceea ce mai e de reținut, este tangența largă a acestor pături burgheze cu masa țărăneasă, din care au provenit și continuă să se ridice. Societatea întregă românească, astfel, se simte legată prin conștiința apartenenței aceleiași națiuni, care asuprită fiind luptă să-și afirme drepturile sale ; ea se simte legată astfel prin comunitatea de interese sociale și politice naționale. A dovedit-o din plin la 1848, la 1866—1868, o va păstra-o în vremea războiului României pentru independență, a Memorandului (1892) și la împlinirea de la 1918.

Elementul discriminator care a determinat rezultatul Conferinței de la Miercurea n-a fost o problemă de compoziție sau de competiție socială, ci o problemă de tactică politică preconizată față de noul statut impus Transilvaniei la 1867. Reacția românilor a îmbrăcat atunci două forme, două tactici care în terminologia curentă s-au denumit *pasivism* și *activism*. Cea dintîi — practică de majoritatea poporului — pornea de la principiul major potrivit căruia națiunea română nu trebuia să facă nimic din ceea ce ar fi putut fi interpretat ca o acceptare și o recunoaștere a *statu quo*-ului impus Transilvaniei ; care ar fi compromis prin urmare autonomia ei. Totodată, față de noua „trădare” a politicii naționalităților de către habsburgi, națiunea română trebuia să se sprijine în primul rînd pe puterile proprii și în consecință să dezvolte și față de Viena o politică de

³⁶ Bujor Surdu, *Conferința națională de la Miercurea 1869*, „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, VIII, 1965, p. 173—205 ; T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, V, (Ciclul parlamentar din anii 1869—1872), 1909. O comparație interesantă o poate servi și statistica categoriilor sociale așa cum o reflectă cele 1 493 de semnături de pe memoriul din 31 decembrie 1866 și lista separată de 69 de semnatari brașoveni întocmită în același scop inițial. Sînt astfel : c. 546 clerici (de la mitropolit și pînă la preoții de sate, aceștia din urmă totalizînd 486 ; 177 profesori și învățatori (mai ales) ; 100 de proprietari mijlocii de pămînt, 1 singur proprietar mare ; 47 funcționari, c. 90 de negustori (incluzînd pe cei 69 din lista Brașovului) ; o treime, 556, sînt notari, primari comunali (țărani în majoritatea cazurilor), meșteșugari, proprietari mici de pămînt. Intellectualitatea laică și clerică deține preponderența constantă ; se constată un început de țărănime înstărită, în urma lichidării relațiilor iobagiale, o pătură negustorească cu tradiție mai veche brașoveană mai ales ; meșteșugăria sporită și ea după desființarea breslelor (1860). Și doar cîteva elemente de vîrf. (Apud : S. Retegan, *Structura social-economică a burgheziei românești din Transilvania în anii regimului liberal*, „Acta Musei Napocensis”, VIII, 1971 ; și Bujor Surdu, *Aspecte privind rolul băncilor*, loc. cit.

³⁷ P. Suciu, *Clasele sociale ale românilor din Ardeal*, în *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, București, 1929, I ; S. Retegan, *Structura social-economică a burgheziei românești*, loc. cit.

independență. A doua tactică, al cărei exponent principal era Șaguna, considera că cel mai eficient mod de a apăra drepturile naționale române legisferate de Dieta din Sibiu, și prin urmare însăși autonomia transilvană, era tocmai participarea la viața politică a statului. Adoptînd această atitudine ei, activiștii, „nu se arătau mai puțin critici decît pasiviștii, față de acordul austro-maghiar și a felului cum s-a ajuns la această înțelegere”³⁸.

Pentru a traduce în fapt politica de *nonacceptare* a situației create, Partidul Național Român din Transilvania a adoptat pasivismul față de Parlamentul de la Pesta. Acest pasivism, bine circumscris deci ca sferă politică, a fost secundat însă „prin cea mai încordată activitate” — expresia este a lui G. Barițiu — în toate celelalte domenii: politic, economic, social, cultural. Problemele politice și economice preiau primatul față de preocupările de progres educativ și cultural în genere. Interesul major și orientarea se îndreaptă asupra creerii instituțiilor cu profil economic: organizări de bănci, cooperative agricole, asociații de meseriași (așa-numitele „reuniuni ale sodalilor români” calfe și ucenici). Societățile culturale și literare își mențin rolul primordial în conservarea identității naționale și al manifestării ei ca atare³⁹.

O afirmare de masă a sentimentelor sale naționale, poporul român din Transilvania a avut prilejul să o manifeste pe față în împrejurările cunoscute ale războiului pentru independența României, la 1877—1878. Contribuțiile și ofrandele românilor din toate regiunile supuse au atins cifre surprinzătoare. Ecoul evenimentelor din România liberă, în presa transilvană, a fost înregistrat cu tot riscul proceselor de presă înfruntate de redactorii ei⁴⁰. De altă parte, în regiunile Brașov, Făgăraș, Sibiu, Hunedoara, mii de țărani și foști grăniceri au stat gata de luptă, voluntară. Tribuni de la 1848 au intrat în acest scop în legătură cu guvernul de la București. Opoziția ministrului de externe al Rusiei, Gorceacov, angajat prin înțelegerea din iulie 1876 de la Reichstadt față de Austro-Ungaria, a făcut să se oprească punerea în practică a planului transilvan de ajutor armat voluntar României.

Prestigiul politic și militar atins de România în timpul războiului și în anii imediat următori a stimulat și reorganizarea și întărirea vieții politice din teritoriile asuprite. La scurtă vreme după proclamarea regatului român (martie 1881) într-o nouă conferință națională, ținută la Sibiu (mai 1881), bănățenii și transilvanii au părăsit separația de partide regionale și s-au unit într-un singur Partid Național Român, sporindu-și astfel și ponderea politică. Evenimentul a marcat un nou punct de plecare și în lupta dusă pe cale petiționară — prin memorii adresate opiniei publice europene — pentru demascarea politicii de hegemonie maghiară, și deznaționa-

³⁸ K. Hitchins, *Orthodoxy and Nationality*, p. 152—156; Șt. Pascu, *Marea adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 134—135.

³⁹ N. N. Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936; Bujor Surdu, *Aspecte privind rolul băncilor*; A. Egyed, *Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania între 1868—1872*, „Studii”, 1956, nr. 6.

⁴⁰ Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal*, în *Războiul Neatîrnării 1877—1878*, București, 1927; Al. Matei, *Războiul de independență și Transilvania* (Noi contribuții documentare) în „Anuarul Institut. de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca”, XX, 1977; V. Lascu, *Participarea românilor din Transilvania la războiul pentru independență* (Pagini memoriale inedite), ibidem; G. Neamțu, *Procesele politice din Transilvania în timpul războiului de independență (1877—1878)*, ibidem.

lizarea aplicată românilor. Seria începută în 1882, continuată cu memorandumul din 1887 adresat împăratului la Viena, avea să culmineze cu marele Memorandum din 1892⁴¹.

Promotorii memoriilor nu și-au făcut iluzii asupra efectelor interne ale campaniei lor. Dar erau convingși că tocmai respingerea memoriilor avea să ridice valuri de proteste ale opiniei publice, din monarhie și din afara ei, asupra situației naționale din Transilvania, *Memorandumul*, redactat la o sută de ani după *Supplex*, și la douăzeci și cinci de ani de apăsător dualism, demasca întregul proces de deznaționalizare treptată dirijată de la Budapesta cu sprijinul *Legii Naționalităților* din decembrie 1868, al *Legii electorale* din 1874, al legilor învățămîntului din 1868 și 1879, al *Legii presei* din 1874 și al *Legii agrare* din 1880.

Textul Memorandumului a fost dus la Viena de către o delegație de 300 de reprezentanți ai poporului, din toate categoriile și de toate condițiile sociale. Delegația n-a fost primită de către Împăratul Francisc Iosif, și memoriul a fost trimis de la Viena la Budapesta.

Ceea ce a urmat era ușor de prevăzut. Așa precum războiul de la 1877 fusese „războiul românilor de pretutindeni” tot așa și procesul memorandumistilor, dezbătut la Cluj în mai 1894, n-a fost numai procesul poporului român din Transilvania, ci al națiunii române întregi. Căci așa cum sublinia încă din octombrie 1889 „*Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*” din Sibiu :

„Între românii din Transilvania și frații lor din regatul învecinat există legăturile cele mai intense și directe, seculare, așa încît aceste două unități etnice separate politicește, în privința națională se simt ca o entitate strîns legată. Ceea ce folosește sau prejudiciază unei părți, ceea ce o bucură sau o întristează, în aceeași măsură se simte și de celalaltă parte, și trebuie să se țină seama că în legătură cu principiul naționalității, în Ungaria trebuie socotite nu numai cele două milioane și jumătate de români din interior, ci că la acestea este de luat în considerație întotdeauna toată românimea de dincolo și dincoace de Carpații transilvani, ceea ce înseamnă un număr de populație de aproape opt milioane de suflete”⁴².

Cu puțin înainte, după o ședere mai îndelungată în „țara de peste pădure” (*The Land Beyond the Forest*), scriitoarea engleză Emily Gerard, soția generalului Laszowski, comandantul Sibiului în acei ani, constata în complet acord cu gazeta săsească din Sibiu :

„Este mai presus de orice dubiu că mulțimea românilor care trăiesc astăzi în Ungaria și Transilvania se consideră a fi în robie, și că ei privesc tot timpul, în ascuns, peste graniță spre adevăratul lor monarh. Și cine le-ar putea lua în nume de rău aceasta? În multe bordeie pe care le-am vizitat în Transilvania, adeseori am văzut portretul regelui României atîrnat la loc de cinste, dar niciodată pe acela al Majestății sale austriece. Vechi gravuri în lemn reprezentînd

⁴¹ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 145-210.

⁴² „*Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*”, XVI, 1889, 27. Oktober (*Rumänien und Oesterreich-Ungarn*); Șt. Pascu et C. Göllner, *Lutte des Roumains de la Monarchie des Habsbourg contre le Dualisme*, „*Revue Roumaine d'Histoire*”, VII, 1968, nr. 1.

pe Mihai Viteazul, marele erou al românilor, și pe Horea răsculatul de asemenea cu siguranță le găsești împodobind pereții multor colibe . . . ”⁴³.

La rîndul său, o constatare asemănătoare făcută de francezul André Maquennehen, după o ședere la Brașov, la începutul secolului XX, este o confirmare fără echivoc a spiritului de libertate și unitate națională care pătrunsese adînc în lumea satelor transilvane, prevestind ceea ce atît de firesc avea să se întîmple în ceasul suprem al primului război mondial :

„Pietate, dragoste de limba sa, devotament pentru steagul său, iată cele trei trăsături esențiale ale românului transilvan. În epoca glorioasă a Plevnei, rîndurile armatei române au fost îngroșate de numeroși volunatri transilvani, care și-au părăsit plugul ca să poată oferi brațul patriei în pericol. Ei bine, România poate fi sigură că la primul apel al țării în primejdie, toți cei de peste Munți ar alerga și acum în masă să dubleze rîndurile fraților lor . . . ”⁴⁴.

După 1904, în Transilvania, românii au părăsit pasivismul parlamentar pe care-l adoptaseră în 1869, pentru că nu voiau să recunoască încorporarea Transilvaniei la Ungaria. Înăsprirea politicii de deznaționalizare impusese redimensionarea obiectivelor, redistribuirea forțelor, pătrunderea în Parlament și purtarea luptei și de acolo, în strînsă legătură cu celelalte naționalități oprimate din Imperiu. La aceasta, colaborarea dintre conducătorii Partidului Național Român cu fruntașii din Secția română a Partidului Socialist din Ungaria — deși diferit prin ideologie și metodă de luptă, adaugă liantul național necesar în urmărirea obiectivelor politice și sociale.

Anii 1916—1918 n-au făcut decît să încoroneze prin arme și jertfă supremă tot ceea ce acumulasese istoria, tot ceea ce revendicaseră ultimele decenii de la țăran și muncitor la intelectual și burghezie, sau după o vorbă mai veche transilvană, „de la vlădică pînă la opincă” : *desăvîrșirea statului unitar, România modernă*.

LA BASE SOCIALE DES MOUVEMENTS DE LIBÉRATION NATIONALE DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE AU XVIII-E ET XIX-E SIÈCLES

RÉSUMÉ

L'étude aborde un aspect moins examiné jusqu'à présent dans l'historiographie. Le point de départ en est constitué par la présentation du rapport démographique et politique entre les forces sociales qui se confrontaient en Transylvanie et dans les autres régions roumaines dans le cadre de l'empire des Habsbourg au cours des 18-e et 19-e siècles : 1) *le gouvernement impérial* intéressé au point de vue économique et politique à appuyer l'amélioration de la situation matérielle et culturelle des masses productrices et contribuables dans l'Etat des Habsbourg ; 2) *la classe des privilégiés* — composée notamment d'éléments hongrois — s'opposant

⁴³ Emily Gerard, *The Land Beyond the Forest*, Edinburgh, London, 1888, p. 306.

⁴⁴ André Maquennehen, *Les Roumains de Transylvanie. Mémoire rédigé à la suite d'un séjour à Brașov (Transylvanie) 1904*, Amiens, 1905.

avec acharnement à partager avec d'autres les avantages reconnus seulement à leur caste, à leur classe et à leur nation ; 3) le *peuple roumain*, imposant de par son origine, de par son nombre, de par son ancienneté sur le territoire de la Transylvanie, de par le fardeau de ses charges et cependant privé de droits dans son propre pays. Après la première moitié du XVIII-e siècle, des éléments sociaux roumains nouveaux — intellectuels, éléments bourgeois et petits bourgeois — commencent à s'affirmer par la force de l'idée nationale qu'ils vont cultiver. À son nom ils lutterent *pour l'affirmation du peuple roumain en tant que nation*, avec tous les droits qui en dérivait. Par la large tangence de ces éléments, dont le nombre ne cessait d'augmenter, avec la masse paysanne, les ouvriers et les petits artisans, dont ils provenaient, toute *la société roumaine* se sentait étroitement liée par des intérêts sociaux et politiques nationaux. La lutte nationale en Transylvanie devenait ainsi la lutte solidaire du peuple tout entier.

Sur le plan chronologique, les étapes parcourues consistent : l'activité de l'évêque Inochentie Micu Klain, promoteur de la lutte politique roumaine (1744—1751) ; les aspects nationaux de la révolte de 1784 dirigée par Horea, l'étape du *Supplex*, 1791—1792, l'accentuation de l'idéologie des Lumières à commencer par la IV-e décennie du XIX-e siècle et les moments de pointe de l'affirmation nationale en Transylvanie ; la révolution de 1848, l'étape de la Diète de Sibiu, 1863—1864, les années précédant les négociations dualistes entre Vienne et Buda Pest et celles de l'année proprement dite du Compromis austro-hongrois, 1865—1867, les premières années de gouvernement dualiste, 1867—1869, moments de résonances superlatives daco-roumaines des années de la guerre d'indépendance de la Roumanie et de la période du „Memorandum”, 1882—1894 ; les événements de la première décennie du XX-e siècle.

ROMÂNII DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA DUALISMULUI (1867—1918)

DE

LUCIAN BOIA

Ca orice proces istoric, mișcarea națională a românilor din Transilvania reprezintă o problemă complexă, fiind determinată de numeroși factori : istorici, demografici, economici și sociali, politici, culturali. Generată de nemulțumirile acumulate timp de secole de o populație majoritară, aflată sub dominația politică și economică a unei minorități, mișcarea națională românească și-a găsit o primă cristalizare în secolul al XVIII-lea (întemeierea școlilor greco-catolice, campania condusă de Inochentie Micu Clain, Școala Ardeleană, „Supplexul” din 1791, fără a uita marile răbufniri sociale, culminând cu răscoala din 1784), apoi s-a intensificat pe parcursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, ajungând la luptă armată deschisă în anii revoluționari 1848—1849. Pe parcursul secolului al XIX-lea se intensifică și legăturile dintre românii transilvăneni și frații lor aflați de partea cealaltă a munților ; colaborarea, îmbrăcînd inițial în primul rînd aspecte culturale, se manifestă la 1848 printr-o unitate de luptă, prefigurînd unirea politică de mai tîrziu. Crearea în 1859 a Principatelor Unite (denumire artificială impusă de marile puteri, căreia în scurt timp îi valua locul termenul normal de *România*, desemnînd el însuși un întreg program politic și național, vizînd spre înfăptuirea unității depline a românilor) a însemnat un moment esențial și pentru evoluția problemei naționale din Transilvania. Pentru prima oară, românii de aici aveau alături de ei un stat unitar, în curînd independent și din ce în ce mai activ pe arena politică europeană, la care puteau face apel și cu care puteau acum spera că într-un viitor nu prea îndepărtat vor realiza mult dorita unitate națională românească.

Problema Transilvaniei era la ordinea zilei în perioada 1859—1866. Evoluția crizei politice din Imperiul habsburgic, cele două războaie pierdute de austrieci, intensificarea mișcării popoarelor asuprite și stabilirea unei colaborări între acestea (în încercarea de depășire a contradicțiilor, vinovate în bună măsură de eșecul revoluțiilor din 1848—1849), experiența, începînd din 1860, a unei guvernări liberale, care a însemnat pentru Transilvania o scurtă perioadă de relativă autonomie și pentru românii de aici recunoașterea unor anumite drepturi naționale — toate acestea constituiau semnele certe ale unei evoluții, ce se putea precipita. Totul s-a terminat într-adevăr, printr-o schimbare radicală, dar nu în sensul dorit de popoarele monarhiei. În 1867, prin compromisul austro-ungar, clasele

conducătoare austriece au consimțit să împartă puterea cu conducătorii politici maghiari, într-o ultimă încercare de salvare a șubredului edificiu multinațional. Soluția, împărțind pe doi umeri, greutatea purtată pînă atunci de unul singur, a permis supraviețuirea dublei monarhii, într-o formă politică bizară, fără precedent în istorie, încă o jumătate de secol ¹.

Prin pactul dualist, Transilvania a revenit Ungariei, întocmai ca Slovacia, Ucraina subcarpatică, Voievodina sîrbească, precum și Croația, aceasta din urmă avînd însă, potrivit unui al doilea compromis, maghiarocroat, încheiat în anul 1868, o autonomie, în unele privințe destul de largă ². În ce privește organizarea politică, deosebirea a fost de la început destul de mare între partea austriacă (Cisleithania) și cea ungară (Transleithania) a monarhiei. Prima, în care populația germană nu reprezenta decît 36,4 % în 1880 și 35 % în 1910, și-a păstrat caracterul unui conglomerat de provincii, fiecare dispunînd de o anumită autonomie. Treptat printr-o luptă dirză, popoarele subordonate au căpătat anumite drepturi (folosirea limbii lor în administrație și justiție, dezvoltarea rețelei școlare, inclusiv, în ce îi privește pe polonezi și cehi, în sfera învățămîntului superior, primii dispunînd de două universități, ceilalți de una); în 1907 s-a legiferat și votul universal, care a dus la sporirea substanțială a reprezentanților diferitelor popoare în Reichsrat, chiar dacă procentul obținut nu corespundea încă ponderii lor reale (germanii obțin în 1907 45,1% din numărul deputaților, deci peste procentul lor demografic, dar totuși mai puțin de jumătate). Desigur, ar fi exagerat să afirmăm că Cisleithania se îndrepta spre o federație de popoare egale; în mod evident însă, condițiile desfășurării unei vieți naționale proprii erau ceva mai bune decît în partea cealaltă a monarhiei.

Spre deosebire de Austria, Ungaria s-a constituit de la începutul regimului dualist ca stat unitar, neadmițînd autonomiile provinciale (cu excepția Croației). Legea naționalităților din 1868 decreta că există o singură națiune, cea ungară, și mai multe naționalități, printre care și românii. Naționalitățile se puteau asocia în vederea dezvoltării lor literare, culturale, economice și comerciale, deci nu și pe plan politic. Legea dădea drept autorităților locale să folosească și celelalte limbi în administrație, dar această prevedere era prezentată ca o posibilitate și nicicum o obligație. În realitate, doar în puține cazuri, în administrația locală s-au folosit limbile naționalităților, pentru simplul motiv că funcționarii publici nu le cunoșteau. La sfîrșitul primului război mondial, din 5202 funcționari județeni, doar 170 erau români, 181 germani, 38 slovaci, 34 sîrbi și un rutean (iar din 5294 funcționari municipali, 41 români, 178 germani, 122 sîrbi, 4 slovaci). Un alt articol al legii dădea dreptul cetățenilor să folosească limba

---

¹ Lucrarea fundamentală asupra sistemului dualist rămîne Louis Eisenmann, *Le compromis austro-hongrois de 1867*, Paris, 1904. Prin pactul din 1867 Austria și Ungaria deveneau de fapt state separate, cu guverne și parlamente proprii; unitatea era totuși asigurată prin persoana monarhului, împărat în Austria și rege în Ungaria, prin cele trei ministere comune: externe, război și finanțe, prin lucrările periodice ale delegațiilor celor două parlamente, iar pe plan economic prin teritoriul vamal comun.

² Louis Eisenmann, *op. cit.*, p. 542—544. Croația avea o dietă proprie la Zagreb, era condusă de un ban și dispunea de trei „directori” pentru departamentele: interne, învățămînt și culte, justiție. Utilizarea limbii croate era asigurată în toate domeniile. În parlamentul din Budapesta, existau 40 deputați croați.

lor în fața instanțelor judecătorești. Dar, și această prevedere a rămas mai mult în teorie, deoarece puțini magistrați cunoșteau limbile respective (în 1918, din 2646 magistrați, doar 41 erau români, 30 germani, 6 sârbi, unul slovac și unul rutean). Comunelor li se dădea dreptul de a-și stabili singure limba folosită pentru administrația internă. Și această prevedere avea să rămână pe hîrtie, la sfîrșitul perioadei dualiste, din 5513 funcționari comunalii, doar 674 fiind reprezentanți ai naționalităților. Potrivit legii, în regiunile locuite de naționalități, statul putea înființa școli cu predarea în limbile respective. Și acest articol a fost interpretat ca o posibilitate, nu o obligație, astfel încît „în întreaga Ungarie n-a existat nici o școală de stat de nici o categorie și de nici un grad cu limba de predare minoritară” (desigur, excepție făcea Croația, care avea și o universitate proprie). În schimb, se aproba înființarea de școli particulare (de către biserici sau diferite asociații). De fapt, este singura dispoziție a legii care a fost în general respectată³. În aceste institute de învățămînt, predarea se putea face în orice limbă; pînă în 1879 nu a fost obligatorie nici predarea limbii maghiare, ca obiect de studiu.

Învelită în termeni liberali, legea din 1868 nu acorda în fond decît puține drepturi și lăsa loc liber inechităților naționale de tot felul. De fapt, ea nu a fost aplicată decît parțial, renunțîndu-se treptat la dispozițiile cele mai moderate. Spre sfîrșitul perioadei dualiste nu mai exista decît cu numele. Astfel, în ciuda unor aparențe legale, Ungaria s-a dovedit a fi un stat puternic centralizat, în care s-a urmărit cu consecvență o politică de deznaționalizare, căutîndu-se pe toate căile creșterea ponderii populației de limbă maghiară.

Cîteva date statistice vor ajuta la o mai precisă definire a problemei naționale și a situației românilor în special. Ungaria se întindea pe o suprafață de 325 000 Km², incluzînd Croația, iar fără aceasta pe 282 000 Km² (Austria — 300.000 Km², Bosnia și Herțegovina — 51.000, întreaga monarhie — după anexarea acestor ultime provincii — 676.000). În 1880 populația ei era de 15.642.000 locuitori (Austria — 22.144.000), în 1910 de 20.886.000 (Austria — 28.572.000). Potrivit statisticilor oficiale, maghiarii reprezentau în 1880, 6.445.000 locuitori, deci 41,2 % din total, iar în 1910, după trei decenii de maghiarizare organizată, 10.050.000, un procent de 48,1 %, deci în continuare sub jumătate din totalul populației (calculul a luat în considerație și Croația)⁴.

Care era, în acest context geografic și demografic, situația Transilvaniei și a românilor de aici? Vom înțelege Transilvania în accepția care s-a generalizat, deci nu numai vechiul principat (pentru care vom folosi termenul de Transilvania propriu-zisă), ci și Banatul, Crișana și Maramureșul, cu alte cuvinte tot teritoriul cu majoritate românească din vechea Ungarie, care în 1918 s-a unit cu România. În acest cadru, Transilvania are o supra-

³ Textul legii naționalităților, la Kemény G. Gábor, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualismus korában*, vol. I, 1867—1892, Budapesta, 1952, p. 162—167. Traducerea română la Eugen Brode, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, p. 114—121. Pentru interpretarea legii și pentru datele statistice prezentate, Zenovie Păclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungherești (1867—1914)*, București, 1943.

⁴ Datele statistice, din *Magyarország története*, vol. IV (1849—1918), Budapesta, 1972, p. 619—620.

față de 102.000 km², reprezentând astfel cca 1/3 din suprafața totală a Ungariei în epoca dualistă (a se compara și cu suprafața de atunci a României, de 131.000 Km², precum și cu teritoriul actual, de 237.500 Km²). Românii constituiau în perioada dualistă, și au constituit întotdeauna, majoritatea populației din această provincie. În 1910, după datele ultimului recensământ ungar (cel mai puțin favorabil, căci intervenea la capătul unei jumătăți de secol de încercări de deznaționalizare), românii reprezentau, din cei 5.257.000 locuitori ai Transilvaniei, 53,8 ‰, în timp ce procentul maghiarilor era de 31,6 ‰, iar al germanilor de 10,8 ‰⁵. În ce privește raportarea la întreaga Ungarie, cifrele sînt următoarele : în 1880, 2.405.000 români, și un procent de 15,4 ‰, în 1910, 2.949.000 români și un procent de 14,1 ‰. Scăderea relativă (alături de creșterea procentului populației maghiare) reflectă desigur și politica de deznaționalizare, dar nu trebuie uitat că este vorba de statistici oficiale, care, în anumite limite posibile, reduceau ponderea reală a popoarelor nemaghiare. Oricum, chiar la scara întregii Ungarii, românii ocupau locul al doilea ; astfel, în 1910 : maghiari — 48,1 ‰, români — 14,1 ‰, germani, — 9,8 ‰, slovaci — 9,4 ‰, croați—8,8 ‰, sîrbi — 5,3 ‰, ruteni — 2,3 ‰⁶. Grăitoare este însă nu statistica generală, ci aceea pe provincii, unde diferențele naționalități (românii, slovaci, croații, sîrbi, ruteni) aveau o majoritate în afara oricărei discuții. Cu un număr de aproape 3 milioane, românii transilvăneni reprezentau la începutul secolului XX peste un sfert din întreaga populație de limbă română (10,5 milioane).

Elementul acesta strict numeric trebuie însă completat cu o serie de date economice și sociale, care definesc și mai bine gradul discriminării naționale, explicînd justele revendicări ale popoarelor asuprite. Deși economia Ungariei s-a dezvoltat în era dualistă, ea a rămas totuși pînă la sfîrșit partea mai slab industrializată, mai puțin modernizată a monarhiei habsburgice. În 1910, Ungaria (fără Croația) însuma aproape 37 ‰ din populația monarhiei, dădea însă numai 29 ‰ din forța de muncă industrială (în timp ce Austria propriu-zisă, cu 15,2 ‰ din populație, dădea 22 ‰, iar provinciile cehe, cu 20,5 ‰ din populație, 33 ‰)⁷. Lipsa unei bariere vamale între Ungaria și Austria făcea, dacă nu imposibil, în orice caz foarte dificil procesul de industrializare, partea răsăriteană a monarhiei fiind cu ușurință invadată de produsele industriale din zonele apusene. Dacă în această privință situația Ungariei în ansamblu era delicată, explicîndu-se astfel tendința tot mai accentuată, care nu s-a putut însă concretiza, de creare a unui sistem vamal propriu, într-o situație și mai grea se aflau teritoriile locuite de popoarele asuprite din Ungaria.

În ce privește Transilvania, aici s-au dezvoltat în anii regimului dualist diferite ramuri ale industriei extractive și metalurgice, precum și ale industriei ușoare, mai ales alimentare. Provincia apărea aproape exclusiv, în contextul economic al monarhiei, ca furnizoare de materii prime. Dacă Ungaria se afla în inferioritate față de Austria, Transilvania se afla în același raport față de Ungaria propriu-zisă. Doar 13,5 ‰ din populația activă era ocupată în industrie, la începutul secolului XX (pe ansamblul

⁵ *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1960, p. 12.

⁶ *Magyarország története*, vol. IV, p. 619.

⁷ *Ibidem*, p. 621.

monarhiei procentul era de 24,4 %); deși reprezenta 25 % din populația Ungariei, ponderea Transilvaniei în industria țării se ridica la numai 17 %⁸. La această situație se adaugă și faptul că în toate ramurile industriale, și cu deosebire în industria extractivă, capitalul din afara provinciei, în special cel austriac, predomina net. Gradul de urbanizare era, de asemenea, modest; în 1910, populația urbană reprezenta 12,9 %, față de cea rurală, 87,1 %⁹.

Dacă Transilvania era dublu defavorizată, față de Ungaria și față de Austria, populația românească de aici era încă odată defavorizată, chiar în interiorul provinciei. Doar 4,5 % din forța de muncă românească era utilizată în întreprinderi industriale. Același procent, de 4,5 %, indica, potrivit statisticii maghiare din 1910, procentul populației românești care locuia la orașe (în timp ce, pe ansamblul Ungariei, acest procent era de 28,6 % pentru maghiari și 19 % pentru germani)¹⁰. Românii posedau doar 2,9 % din capitalul social al societăților anonime industriale transilvănene¹¹.

Populația românească era deci, în marea ei majoritate, rurală, și din această situație, datorită conjuncturii economice și naționale existente, cu greu s-ar fi putut vedea o ieșire. Românii însă nu numai că se aflau îndepărtați din sectoarele cele mai dinamice, mai avansate, ale vieții socio-economice transilvănene, dar chiar în cadrul societății rurale ocupau o poziție inferioară. Dacă 95,5 % din populația românească locuia în mediul rural, o bună parte a ei trăia în condiții dintre cele mai precare.

Existau, desigur, și moșieri români; ei erau însă puțini la număr. În 1910, din totalul proprietăților transilvănene ce depășeau 500 ha, doar 5,7 % aparțineau unor români, în timp ce 85,7 % erau maghiare și 7,7 % germane. În ce privește proprietățile între 50—500 ha, 30,3 % erau românești, 61,4 % maghiare. Raportul se inversează atunci când luăm în considerare situația țăranilor săraci sau fără pământ. Categoria celor care posedau sub 2,5 ha este reprezentată de 70,5 % români și doar 18,9 % maghiari, iar categoria 2,5—5 ha de 69,4 % români și 18,9 % maghiari¹². Românii aveau, firește, și o clasă de proprietari mijlocii și chiar bogați, dar dădeau în primul rând marile contingente ale țăranimii sărace. Din cei peste un milion de agricultori români, capi de familie, mai bine de jumătate nu posedau deloc pământ sau aveau sub 2,5 ha. 80 % din populația rurală românească putea fi încadrată în categoria țăranimii proletare sau sărace (potrivit statisticii maghiare din 1910, din totalul populației românești, 60,5 % o reprezentau proprietarii agricoli mici și mijlocii și doar 0,12 % marii proprietari, în timp ce pentru maghiari procentele respective erau de 28,2 % și 0,39 %; în același timp, 25 % dintre români erau proletari agricoli). Alături de țărani și proletari, agricoli sau industriali, populația românească, tot după

⁸ *Destruarea monarhiei austro-ungare, 1900—1918* (sub redacția lui C. Daicoviciu și M. Constantinescu), Edit. Academiei, București, 1964, p. 218—222.

⁹ *ibidem*, p. 101.

¹⁰ *Magyarország története*, vol. IV, p. 623.

¹¹ *Destruarea monarhiei austro-ungare*, p. 220. Din totalul capitalului industrial și comercial al Transilvaniei, la începutul secolului XX, românii aveau 2,3 %, iar burghezia maghiară și germană 97,3%. Românii dădeau sub 30 % din forța de muncă în industrie (Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968, p. 217).

¹² *Destruarea monarhiei austro-ungare*, p. 32—33.

datele din 1910, mai cuprindea un procent de 3,3 % meșteșugari și negustori, 1,6 % funcționari și intelectuali etc.¹³. Cu privire la intelectuali, o estimatie foarte aproximativă, dar sugestivă, întâlnim în 1908, în ziarul „Lupta”; se face aici referire la cca 10. 000 români (deci doar 0,3 din numărul total), care ar aparține păturii culte, dintre care 2500—3000 preoți, 200—300 profesori, 3000 învățători, 250—300 avocați, 100—150 directori de bancă, 120—250 medici, 30—50 ingineri, 1500—2000 negustori, 500—600 funcționari de stat, 600—800 funcționari la instituțiile românești¹⁴.

Radiografia societății transilvane românești în epoca dualistă ne oferă astfel imaginea unei populații blocate în evoluția ei firească, cantonată în sferile tradiționale de activitate, chiar și aici la un loc modest. O societate rurală, care secreta cu greu o subțire pătură citadină și intelectuală. Cauza acestei blocări este dublă: economică și națională. Dificultățile dezvoltării economice ale Transilvaniei erau agravate, în ce îi privește pe români, prin tratamentul discriminatoriu ce le era rezervat.

Economia Transilvaniei era prin tradiție strâns legată (avînd un caracter complementar) de economia ținuturilor românești aflate de partea cealaltă a Carpaților. Integrarea ei în Ungaria, în sistemul economic al monarhiei dualiste, a pus o serie de bariere în calea acestor legături. „Războiul vamal” dintre Austro-Ungaria și România, declanșat în 1886, a lovit în interesele multor oameni de afaceri transilvăneni, nu numai români, dar și maghiari și germani¹⁵. Situația a devenit deosebit de grea pentru secui, ale căror raporturi cu România erau vechi și vitale. Noile reglementări vamale au ruinat pe mulți comercianți români și au lovit în prosperitatea bogatelor comune de la granița sudică a Transilvaniei, din „Mărginime” (Rășinari, Săliște etc.), care depindeau de traficul desfășurat peste munți. Unirea din 1918 cu România a însemnat așadar nu numai rezolvarea unei probleme naționale, dar și integrarea Transilvaniei într-un circuit economic firesc.

Desigur românii transilvăneni au întreprins numeroase eforturi pentru remedierea dificultăților economice; acestea s-au lovit însă în general de condițiile obiective defavorabile. În 1881 s-a deschis la Sibiu o expoziție industrială și agricolă românească; mărfurile considerate industriale, erau însă produse ale industriei casnice și ale diferitelor ateliere meșteșugărești (unelte, pluguri, obiecte de îmbrăcăminte etc.). O industrie propriu zisă românească nu exista. Două decenii mai târziu, în 1904, *Enciclopedia română*, editată la Sibiu, constata aceeași stare de lucruri¹⁶. După cum am arătat, se diminuea treptat și comerțul românesc, pe vremuri înfloritor în localitățile de margine, din apropierea hotarului cu România. O singură activitate economică românească a cunoscut cu adevărat o evoluție ascendentă în perioada dualismului, cea financiară, bancară, S-a putut chiar afirma că băncile „au reprezentat întreaga viață economică românească” din Transilvania în perioada la care ne referim. După o primă încercare la Rășinari, în 1867, s-a constituit în 1872, la Sibiu, banca „Albina”, care va

¹³ *Magyarország története*, vol. IV, p. 623.

¹⁴ „Lupta”, II (1908), nr. 158 (25 iulie/7 august).

¹⁵ Carol Göllner, *Consecințele convențiilor vamale dintre Austro-Ungaria și România asupra vieții economice a Transilvaniei (1875—1891)*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 2/1968 p. 317—336.

¹⁶ *Enciclopedia română*, vol. III, Sibiu, 1904, p. 1163.

rămîne cea mai puternică instituție românească transilvăneană de acest gen. A doua bancă, în privința importanței, a fost „Victoria”, înființată la Arad în 1887. În 1892 existau 38 de bănci românești, în 1900 — 97, iar între 1901 — 1914 s-au înființat încă 175. În 1914 existau astfel 272 de instituții financiare românești, bănci sau diferite alte forme de organizare. Dintre ele, „Albina” avea un capital de 6 milioane coroane, „Victoria” de 2,5 milioane, „Timișana” de 2 milioane etc. Deși ritmul de creștere al acestor bănci a fost rapid, totuși ponderea lor în ansamblul sistemului financiar din Ungaria a rămas modestă, ridicându-se însă de la an la an. Astfel, în 1900 băncile românești reprezentau 2,85 % din totalul băncilor Ungariei și 7,86 % din Transilvania. În 1905, procentul crescuse la 4 %, respectiv 8 % (150 bănci românești față de 3771 în întreaga Ungarie) ¹⁷.

Investițiile industriale ale băncilor românești erau insignifiante. Ele au jucat în general rolul de a primi depuneri și de a împrumuta, în primul rînd pe agricultorii români. În acest sens importanța lor a fost reală, prin contribuția adusă la consolidarea unor gospodării țărănești, deși s-au formulat și critici vizînd dobînzile prea ridicate ¹⁸. Deficiența principală — care depindea în bună măsură de condiții obiective — consta însă tocmai în îngustarea sferei de activitate la cadrul rural, excluzînd practic operațiile comerciale și industriale. Gazeta „Lupta” acuza în 1908 băncile pentru lipsa spiritului de întreprindere și pentru limitarea, în 99 % din cazuri, la clientela țărănească. Același organ de presă considera că problema esențială era cea a creerii unor mari aglomerări urbane românești, a industriei și comerțului, atragerea burgheziei românești spre aceste sectoare de activitate ¹⁹. Într-adevăr, tinerii educați preferau profesiunile liberale sau neproductive celor legate direct de producție. Dar, încă odată, cauza principală a acestor stări de lucruri nu era de natură subiectivă, ci ținea de însăși structura social-economică și națională a Transilvaniei.

Toate aceste dificultăți explică și tendințele emigraționiste. Un număr destul de mare de români a părăsit în această perioadă Transilvania, trecînd în România sau îndreptîndu-se în alte direcții. Numeroși români din Mărginime s-au stabilit astfel în Dobrogea ²⁰, după cum o serie de intelectuali, inclusiv nume mari ale culturii românești (un Slavici, un Coșbuc, un Ioan Bogdan și mulți alții) și-au realizat cariera tot în România. În ce privește emigrația peste Ocean, mai ales în Statele Unite ale Americii, ea trebuie legată tot de dificultățile amintite (din nou contingentul principal este dat de cei din Mărginime) și pusă în legătură cu tendința generală spre emigrare din monarhia habsburgică, mai ales după anul 1900. Semn al complicațiilor economice (și naționale), Austro-Ungaria dă în perioada 1900 — 1914 unul dintre cele mai ridicate procente de emigrație ²¹, procentul

¹⁷ Pentru istoricul băncilor românești, vezi Nicolae Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936, de unde sînt extrase și datele statistice.

¹⁸ E. Brote, *Organizațiunea creditului prin băncile românești*, Arad, 1909.

¹⁹ „Lupta”, II (1908), nr. 172 (8/21 august) și 173 (9/22 august).

²⁰ Vezi Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII — XX*, ed. II, București, 1977. Între 1881 — 1891, peste 50 000 de ardeleni, dintre care vreo 20 000 din secuime, au emigrat în România (p. 253). Între 1880 — 1897 sînt înregistrați 13 609 români transilvăneni colonizați în Dobrogea (p. 256).

²¹ René Gonnard, *L'Émigration européenne au XIX-e siècle*, Paris, 1906, p. 277 — 288.

românească aflându-se de altfel sub media pe întreaga monarhie ²². Anual emigrau în Statele Unite în jurul a 200.000 de locuitori ai Austro-Ungariei, în marea lor majoritate de origine rurală. Între 1901—1920 au intrat în Statele Unite 137.000 de români, cei mai mulți din Transilvania și aproape toți din mediul rural. Interesantă este legătura pe care au ținut-o în continuare cu Transilvania, cu mișcarea națională românească de aici, majoritatea plecând de fapt cu intenția de a reveni; organizarea lor bisericească, ziarele editate (cele mai importante fiind „Romanul” și „America” din Cleveland), în care știrile despre Transilvania și România abundă, dovedesc această stare de spirit ²³.

Am înfățișat pînă acum condițiile naționale, demografice, sociale și economice ale populației românești din Transilvania, care constituie explicația și baza mișcării naționale din perioada analizată. Vom căuta în continuare să definim principalele forme de organizare prin intermediul cărora românii s-au putut manifesta.

Cea mai veche instituție românească era biserica, mai precis cele două biserici, ortodoxă și greco-catolică (la începutul secolului XX, românii se împărțeau între 1,7 milioane ortodocși și 1,2 milioane greco-catolici). Din 1853, respectiv 1864, biserica greco-catolică și cea ortodoxă dobîndiseră dreptul de a fi conduse de mitropoliți (pînă atunci nivelul fusese cel al episcopatelor), obținînd astfel o anumită autonomie; sediile erau Sibiu pentru mitropolia ortodoxă și Blaj pentru cea greco-catolică (cu episcopii sufragane la Arad și Caransebeș, pentru prima, la Oradea, Gherla și Lugoj pentru cealaltă).

Importantă este tendința de laicizare care se face simțită în societatea românească, odată cu sporirea, cit de modestă, a rîndurilor burgheziei, cu ridicarea unor noi generații de intelectuali, începînd de la mijlocul secolului al XIX-lea. Această evoluție firească a generat o serie de neînțelegeri între laici și ierarhia bisericească, obișnuită să se afle la posturile de comandă ale mișcării naționale, pe care o înțelegea subordonată intereselor specifice ale bisericii. Dimpotrivă, laicii, recunoscînd importanța bisericii (care reprezenta singura instituție relativ sigură a românilor, ferită, cel puțin parțial, de persecuțiile politice), căutau să o utilizeze în folosul mișcării naționale, al scopurilor culturale și politice românești. Această tendință, de control și îndrumare a bisericii, s-a făcut simțită și în biserica greco-catolică, dar ea caracterizează cu deosebire organizarea mitropoliei ortodoxe. În anul 1868, sub presiunea laicilor, care au modificat o serie dintre propunerile inițiale ale mitropolitului Andrei Șaguna ²⁴, s-a aprobat un „statut organic”, foarte grăitor pentru intențiile politice aflate în spatele organizării religioase. Două erau marile sale inovații: votul universal și participarea laicilor la administrarea bisericii. Astfel, congresul național bisericesc era format din 90 de deputați, 30 clerici și 60 laici. Organul suprem administrativ, consistoriul metropolitan, se împărțea în trei senate, bisericesc, compus

²² Din Transilvania, în 1910, au emigrat 14 742 români, 5 514 maghiari, 8 990 germani, 2 498 alte naționalități. Dintre emigranți, 5 219 au plecat cu destinația România, 25 237 spre America (Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 70).

²³ Lucian Boia, *On the History of Rumanian Immigration to America, 1900—1918*, în „Rumanian Studies”, vol. III, 1976, p. 61—76.

²⁴ Pentru cariera lui A. Șaguna și, în general, pentru raportul dintre laici și clerici în timpul vieții sale, vezi Keith Hitchins, *Orthodoxy and Nationality. Andreiu Șaguna and the Rumanians of Transylvania, 1846—1873*, Harvard University Press, 1977.

numai din clerici, școlar și episcopesc (ultimele două formate fiecare din 2 clerici și 4 laici). Același sistem, de participare largă, predominantă, a laicilor, exista la toate nivelele²⁵. Problemele școlare și economice ale bisericii se aflau astfel sub control laic, iar congresele bisericesti, ca și ședințele consistoriale, erau ocazii pentru discutarea unor probleme care atingeau adesea sfera politică, economică sau culturală. Desigur, conducerea bisericii a rămas, din punct de vedere politic, pe poziții moderate (ceea ce nu a exclus participarea foarte activă a unor clerici la mișcarea națională), într-o anumită măsură însă posibilitățile bisericii au putut fi canalizate în interesul politic și cultural al românilor.

Cel mai important sector, care depindea de biserică, era cel al învățămîntului românesc. Statul neînființînd școli cu limba de predare a naționalităților, singura soluție a rămas pentru români întreținerea școlilor cu mijloace proprii. Cu puține excepții, acestea depindeau de cele două biserici, dar constituiau, se înțelege, o problemă ce depășea cu mult interesele strict bisericesti, fiind în joc în fond însăși supraviețuirea națională a românilor. Școlile proprii au reprezentat principala apărare împotriva deznaționalizării, care era încercată prin toate mijloacele, în primul rînd prin sistemul oficial de învățămînt.

Românii nu au dispus de o universitate proprie, fiind din acest punct de vedere în aceeași situație cu celelalte popoare oprimite din Ungaria, cu excepția croaților (tinerii români urmau studii superioare la Budapesta, Viena, București etc.). Învățămîntul mediu era reprezentat în principal prin 4 licee complete : la Blaj (înființat în 1754), Beiuș (1828), Brașov (1850), Năsăud (1863) și un gimnaziu cu patru clase la Brad (1869). La acestea se adăugau cîteva școli secundare de fete, în număr de 6 la începutul secolului XX și școli pedagogice, pentru formarea învățătorilor, tot în număr de 6 ; la Brașov s-a înființat și o școală comercială. Exista și un liceu real. De asemenea și seminarii, 3 ortodoxe și 2 greco-catolice²⁶.

Școlile primare erau relativ numeroase, dar existența lor precară, atît din pricina dificultăților materiale, cît și a presiunilor guvernamentale și a legislației defavorabile (legea Tréfort din 1879 care impunea predarea limbii maghiare în școlile elementare, legea din 1883 care extindea predarea acesteia și în învățămîntul mediu și în special legea Apponyi din 1907 care, impunînd un anumit nivel al salarizării învățătorilor și întărind controlul statului, care urmărea însușirea perfectă a limbii maghiare, după patru ani de studiu, a pricinuit dispariția multor școli românești). În ce privește numărul, exceptînd o serie de școli mixte româno-maghiare, existau în 1869, 2569 școli primare românești, în 1900—2157, față de 5819 și respectiv 10 325 școli cu limba de predare maghiară în întreaga Ungarie ; în același timp însă, slovacii aveau numai 1002, respectiv 528 școli, iar sîrbii și croații (fără Croația) 252 și 135²⁷. Cu toate dificultățile și scăderea înregistrată, se vede deci că românii au reușit să-și mențină un sistem de învățămînt destul de ramificat și de rezistent. În momentul legii Apponyi, numărul școlilor lor se ridica la 2795, pentru a scădea cu 320 în următorii 5 ani ; totuși, în 1918 rămîneau 2578 școli (față de numai 322 școli slovace,

²⁵ *Statutul organic al bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1881.

²⁶ *Enciclopedia română*, vol. III, p. 1162. Vezi și Ioan Russu Șirianu, *Românii din regatul ungar (statistică, etnografie)*, Arad, 1904.

²⁷ *Magyarország története*, vol. IV, p. 255.

256 sîrbe, 47 rutene)²⁸. Această investiție masivă în școli, esențială pentru însăși menținerea ființei etnice, constituia într-un fel o contrabalansare a pozițiilor modeste pe care le aveau românii în alte domenii, mai ales în cel economic. Sistemul de învățămînt absorbea o bună parte a eforturilor și posibilităților materiale (astfel, în primii ani ai secolului XX, se cheltuiau pentru școlile primare 3,1 milioane coroane anual; împreună cu cheltuielile bisericești se ajungea la 7,5 milioane; spre comparație, banca „Albina” avea atunci un capital de 1,2 milioane).²⁹

La începutul secolului XX, *Enciclopedia română* consemna următoarele date: 63 % dintre copii frecventau școala cu regularitate, iar numărul elevilor români (de la toate școlile primare, nu numai de la cele românești, întrucît o mică fracțiune urmau și școlile de stat) reprezenta cca 13 % din totalul elevilor din Ungaria, o cifră aflată nu cu mult sub procentul populației românești; discriminarea devenea însă mare la nivelul învățămîntului mediu, întrucît românii întruneau doar 5,8 % din efectivul liceelor; în institutetele superioare de învățămînt procentul era de 5,4 % (658 români față de 12 068). Nedreptatea era mare și prin faptul că românii, care contribuiau prin impozitele lor la întreținerea învățămîntului de stat, trebuiau să mai plătească încă odată pentru a-și avea propriile școli, în limba maternă. Cu tot efortul întreprins, 60 % din populație era încă analfabetă³⁰.

O altă armă importantă a mișcării naționale românești din Transilvania a fost presa. Ziarele erau nu numai mijloace de transmitere a știrilor, ci reprezentau adesea nuclee ale grupărilor și curentelor politice. Ele au contribuit mult la opera de educare politică a românilor transilvăneni și au ușurat promovarea pe primul plan a militanților politici laici care, după cum am văzut, contestau tot mai vehement tendințele hegemonice ale bisericii. Ziarele nu erau prea numeroase și nu apăreau în tiraje mari, situație explicabilă în parte prin numărul mic de intelectuali și, în general, de persoane suficient de instruite. O cauză esențială a acestei stări de fapt o constituia însă dificultatea profesiei de ziarist și mai ales de ziarist român în Ungaria și în special în Transilvania. Deși înglobată pe deplin Ungariei, în Transilvania propriu-zisă exista un regim de presă diferit, mai defavorabil decît cel aplicat în restul teritoriului. De pildă, în Ungaria se depunea cauțiune numai pentru publicațiile politice care apăreau cel puțin de două ori pe lună, în Transilvania pentru orice publicație. În Ungaria era responsabil autorul, numai cînd era necunoscut redactorul; în Transilvania răspundeau solidar autorul, redactorul și editorul. După plata amenzii, cauțiunea trebuia întregită în 10 zile în Ungaria și numai în 3 zile în Transilvania³¹. Interminabilele tracasări, procese de presă, amenzi și condamnări au jalonat, cu o frecvență remarcabilă, istoricul presei românești transilvănene din această perioadă. Este explicabil că multe ziare au fost editate în partea vestică a Transilvaniei (în afara Transilvaniei propriu-zise), la Budapesta sau chiar la Viena, în condițiile unui regim de presă mai normal. Aceasta explică — alături de alte cauze, firește — faptul că după 1900

²⁸ Zenovie Păclișanu, *op. cit.*, p. 73.

²⁹ I. Russu Șirianu, *op. cit.*, p. 284—285.

³⁰ *Enciclopedia română*, www.idacoromanica.ro

³¹ Zenovie Păclișanu, *op. cit.*, p. 100.

centrul de greutate al ziaristicii românești (și al politicii în genere) s-a deplasat spre vest, principalul nucleu devenind Aradul.

Chiar dacă limitată astfel, presa românească s-a caracterizat în general printr-un bun nivel redacțional (oameni de mare talent, printre care G. Barițiu, I. Slavici, E. Brote, I. Russu-Șirianu, A. Mureșianu, V. Braniște și mulți alții au ilustrat-o în această vreme), printr-o reală diversitate, înglobând ziare și reviste politice, culturale, economice, bisericesti, umoristice etc., și prin răspindirea în aproape toate zonele locuite de români. Ce însemna în mod concret un ziar? O apariție de 2—3 ori pe săptămână, apoi, în cazul marilor publicații, zilnic, 4 pagini la început, apoi chiar 8 sau 12, un tiraj care pentru micile publicații nu depășea cîteva sute de exemplare, iar pentru cele mai răspindite atingea cîteva mii („Tribuna” ajunge în perioada sa de maximă glorie, în anii publicării memorandiste, la 2 000 abonați, iar anexa sa adresată maselor țărănești, „Foaia poporului”, la 7 000 exemplare). O redacție număra cîteva persoane, fiind adesea descompletată în urma proceselor de presă. Cîteva publicații mari, populare, au avut viață îndelungată, cu toate dificultățile financiare și presiunile politice; altele s-au dovedit efemere sau au rezistat numai cîteva ani.

În 1867, românii transilvăneni editau 12 ziare și reviste (luînd în considerație și două care apăreau în afara Ungariei, la Viena); în 1881, anul întemeierii Partidului Național Român unic, numărul lor se ridică la 22, în 1894, dificilul an al procesului memorandiștilor, scăzuse la 19, iar în 1905, anul de mare efervescență al reluării activității parlamentare, chiar exceptînd unele publicații ocazionale, se ajunge la 37 (creșterea continuînd în anii următori)³². Tirajele totale atingeau după 1900, mai multe zeci de mii de exemplare, nefiind posibilă decît această estimare cu totul aproximativă. Desigur, discriminarea națională devine și aici ușor de stabilit, dacă întreprindem o comparație numerică. După o statistică publicată de Oszkár Jászi, în 1909, apăreau în limba maghiară (în întreaga Ungarie) 1377 de periodice, în limba germană 150, iar în limba română 44³³.

Cîteva dintre reușitele publicisticii românești transilvănene merită a fi subliniate. Astfel, cel mai vechi ziar, „Gazeta Transilvaniei”, care apărea începînd din 1838 la Brașov, și-a continuat existența în toată perioada dualismului (sub conducerea lui Iacob Mureșianu, apoi a lui Aurel Mureșianu), promovînd o linie politică radicală, de revendicare a autonomiei Transilvaniei și de strîns raporturi cu România. Editat din 1853, din inițiativa lui Andrei Șaguna, „Telegraful român” din Sibiu, organul de presă al mitropoliei ortodoxe de aici, a jucat, înainte și în primii ani după încheierea dualismului, un însemnat rol politic, susținînd ideile activiste, apoi, odată cu scăderea rolului ierarhiei bisericesti în viața politică, influența lui s-a diminuat. La începutul perioadei dualiste au apărut două organe de presă mai importante: „Albina” (1866—1876), la Viena, apoi la Pesta, aflat sub îndrumarea lui Vincențiu Babeș și „Federațiunea” (1868—1876), tot la Pesta, condus de Alexandru Roman. În 1884 este întemeiat la Sibiu, de I. Slavici, E. Brote și alții, ziarul „Tribuna”, care a fost poate cea mai

³² Calcul efectuat pe baza bibliografiei *Publicațiunile periodice românești*, Intocmite de Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, vol. I (1890—1906), București, 1913.

³³ Oscar Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago-Illinois, 1929, p. 282.

dinamică dintre publicațiile transilvănene și principalul promotor al mișcării memorandiste ; a apărut pînă în 1903. La Arad apare, sub conducerea vechilor tribuniști, îndepărtați de la Sibiu, ziarul „Tribuna poporului”, începînd de la sfîrșitul anului 1896 ; în 1904 își va lua numele „Tribuna” apărînd pînă în 1912 ³⁴. Conducerea mișcării naționale a publicat mai întîi la Budapesta ziarul „Lupta” (1907 — 1909), apoi la Arad „Românul” (din 1911). La începutul secolului XX apar și primele publicații socialiste ; cea mai importantă a fost „Adevărul” (din 1903). Dintre revistele culturale, s-au impus „Familia”, editată la Pesta, apoi la Oradea, de Iosif Vulcan (între 1865—1906) și „Lucafărul”, publicat de un grup de tineri intelectuali la Budapesta, apoi la Sibiu, din 1902.

Activitatea culturală ³⁵ se concentra în bună măsură în jurul „Astrei” (Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român) înființată în 1861, cu sediul la Sibiu, avînd o serie de „despărțăminte” în diferitele zone locuite de români (în număr de 22 inițial, pentru a ajunge la 87 în perioada 1914—1918), rostul lor fiind răspîndirea culturii în lumea satelor. În ce privește numărul de membri ai „Astrei”, acesta a fost inițial modest, pentru a crește apoi destul de repede : 745 în primul an, doar 440 în 1881, 1023 în 1896, 1980 în 1909, 10 300 în 1914. Din 1868, asociația edita revista „Transilvania”, condusă mult timp (pînă în 1893) de George Barițiu. Printre realizările mai importante ale „Astrei” se numără alcătuirea unei biblioteci (cu 22 000 volume în 1918), realizarea expoziției economice din 1881, înființarea unei școli de fete la Sibiu, în 1886, inaugurarea unui muzeu, cu caracter etnografic, istoric și cultural, tot la Sibiu, în 1905, acordarea de burse elevilor și studenților români, publicarea, mai ales pentru uzul țărănimii, a colecției „Biblioteca populară”, începînd din 1891 (cuprinzînd broșuri literare și economice, pînă în 1911 apărînd 37 de titluri în 10 500 exemplare), editarea, prin grija lui C. Diaconovici, a *Enciclopediei române* (3 vol., 1898—1904), una dintre cele mai bune, și la vremea respectivă singura lucrare românească de acest gen (cu multe colaborări și din România).

Alături de „Astra”, existau alte două societăți culturale mai importante, în Maramureș și la Arad. Se întemeiaseră de asemenea, în diferite localități, societăți de lectură, precum și reuniuni de femei și ale tineretului. Studenții români din Budapesta erau organizați în societatea „Petru Maior” (înființată în 1862), cei din Viena în „România jună” (1871).

Dacă dificultățile ce stăteau în calea economiei, culturii, învățămîntului, presei românești erau mari, cu atît mai greu de realizat era organizarea și acțiunea politică. Se înțelege că toate formele de manifestare amintite pînă acum aveau, pe lîngă menirea lor proprie, și un anumit sens politic și național mai larg ; se urmărea în primul rînd educarea și consolidarea economică a țărănimii, clasa de departe cea mai numeroasă, baza oricărei acțiuni naționale a românilor transilvăneni. Toate acestea nu puteau însă suplini pe deplin acțiunea strict politică, lupta organizată și deschisă împotriva regimului dualist.

³⁴ Pentru cariera lui E. Brote și pentru mișcarea tribunistă, vezi Lucian Boia, *Eugen Brote (1850—1912)*, Edit. Litera, București, 1974.

³⁵ Acest aspect al vieții românilor transilvăneni a fost tratat de V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Edit. științifică, București, 1968. Datele care urmează sînt în mare măsură culese din această lucrare.

Condițiile unei asemenea acțiuni erau însă cu adevărat dramatice. Guvernele maghiare nu s-au deosebit prea mult în privința atitudinii față de naționalități. Dominată la început de liberali (care în 1875 se organizează într-un partid unic), aflați la conducere pînă în 1905, apoi, pentru scurt timp, după criza politică din 1905 — 1906, guvernată pînă în 1910 de o coaliție influentă de Partidul Independenței al kossuthiștilor, pentru a reveni în 1910 la o guvernare a liberalilor, reorganizați sub forma Partidului Național al Muncii, în frunte cu Tisza István, Ungaria dualistă a constituit, în ciuda unor nuanțe diferite de la un guvern la altul, un teren extrem de nefavorabil pentru activitatea politică a naționalităților și în general a curentelor democratice, chiar maghiare ³⁶.

Spre deosebire de Austria, votul universal nu a fost introdus, cu toată campania desfășurată în acest sens mai ales de popoarele oprimate și de socialiști. Votul fiind censitar, în Ungaria votau doar 5,4 % din numărul locuitorilor; în cadrul unui regim mai drastic pentru Transilvania propriu-zisă, cu un cens mai ridicat, aici procentul scădea la 3,3 % ³⁷, în plus românii fiind dezavantajați și prin arondarea specială a circumscripțiilor electorale. Este astfel de înțeles, ceea ce arătam și în legătură cu regimul de presă, tendința, din ultimele două decenii ale dualismului, de deplasare a vieții politice românești spre vest, în condiții ceva mai „normale” de activitate politică, în primul rînd la Arad.

Abuzurile electorale și persecuțiile politice înăspreau în plus această realitate. Numai în deceniul 1886—1896 — este drept perioadă de virf în mișcarea națională, și ca urmare și în ce privește represiunea — 363 de români au suferit condamnări politice, însumînd peste 93 de ani (de la 3 zile la 5 ani). Ei aparțineau tuturor categoriilor sociale: 41 ziaristi, 18 tipografi, 14 editori, 155 agricultori, 32 profesori și învățători, 42 clerici, 29 avocați, 6 studenți, 5 medici, 12 femei, chiar și un general ³⁸.

Se înțelege că în aceste condiții mulți români au considerat preferabil să nu participe la viața politică a țării, în primul rînd la alegerile parlamentare. Acest curent, cunoscut sub numele de „pasivism”, a fost mai răspîndit în Transilvania propriu-zisă, unde și condițiile politice, după cum am văzut, erau mai grele; i se opunea curentul „activismului”, cu poziții și în Transilvania propriu-zisă, dar răspîndit mai ales în afara acesteia, care considera că românii, în propriul lor interes, nu trebuie să părăsească arena politică oficială. Este de la sine înțeles că deosebirile priveau participarea la viața politică a statului ungar, deoarece, în ce privește activitatea națională proprie, specifică, a românilor, și pasiviștii se dovedeau cît se

³⁶ Politica guvernelor maghiare față de naționalități, la Zenovie Păclișanu, *op. cit.* O istorie politică a Ungariei în timpul dualismului: Gratz Gusztáv, *A dualismus kora. Magyarország története, 1867—1918*, 2 vol., Budapesta, 1934. Guvernele Ungariei au fost prezidate de următorii prim-miniștri: Andrássy (1867—1871); Lónyay (1871—1872), Szlávy (1872—1874), Bittó (1874—1875), Wenckheim (1875), Tisza Kálmán (1875—1890), Szapáry (1890—1892), Wekerle (1892—1895), Bánffy (1895—1899), Széll (1899—1903), Khuen-Héderváry (1903), Tisza István (1903—1905), Fejérváry (1905—1906), Wekerle (1906—1910), Khuen-Héderváry (1910—1912), Lukács (1912—1913), Tisza István (1913—1917), Esterházy (1917), Wekerle (1917—1918).

³⁷ E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, p. 89—90.

³⁸ *Das magyarische Ungarn und der Dreibund*, von Hungaricus (E. Brote), München, 1899, p. 36.

poate de activi. Pasivismul nu a însemnat inactivitate, ci doar refuzul de a accepta o situație impusă românilor (desființarea autonomiei Transilvaniei propriu-zise, inechitățile electorale etc.).

Vom urmări mai bine evoluția și raportul dintre cele două curente, făcând un scurt istoric al mișcării naționale românești și al Partidului Național Român³⁹. Inițial, s-au întemeiat două partide naționale românești, ambele în 1869. Primul, al românilor din Banat, Crișana și Maramureș (din Ungaria, cum se spunea, adică fără fostul principat al Transilvaniei), condus de Alexandru Mocioni, a proclamat activismul, participând — în condiții care, după cum am văzut, erau puțin mai bune decât cele din Transilvania — la alegerile parlamentare. Pasiviștii din Transilvania propriu-zisă, după ce în 1868 lansaseră Pronunciamentul de la Blaj, în semn de protest împotriva anexării provinciei lor, au întemeiat un alt partid, condus de Elie Măcelariu, dar dominant mai ales de două personalități: George Barițiu și Ioan Rațiu; curentul activist reprezentat prin A. Șaguna a fost pus în minoritate.

La alegerile din 1869, românii au obținut 25 de mandate parlamentare, doar 15 deputați reprezentând însă Partidul Național Român (din Ungaria), 10 fiind aleși pe listele guvernamentale. În urma alegerilor din 1872, numărul deputaților români a scăzut de la 25 la 22; în 1874 Alexandru Mocioni s-a retras demonstrativ din viața parlamentară, ca protest împotriva abuzurilor, fapt care a marcat criza tacticii activiste, în același timp când în Transilvania partizanii lui Șaguna (mort în 1873) pierdeau în continuare teren. Condițiile obiective, falsificând jocul parlamentar și nedând posibilitatea unei influențe efective a deputaților popoarelor Ungariei asupra politicii naționale, loveau în înseși bazele activismului. Agravarea situației naționalităților a fost una din constantele lungii guvernări a lui Tisza Kálmán (1875—1890). La alegerile din 1875 numărul deputaților români s-a redus la 14, doar 5 dintre ei cu program național; în 1878 s-au ales 13 români (unul singur dintre ei în Transilvania propriu-zisă), iar în 1881 un număr de 9, dintre care unul singur (generalul Traian Doda) ca reprezentant al Partidului Național.

Această evoluție defavorabilă, care justifica atitudinea pasiviștilor, precum și politica anti-românească tot mai fățișă a guvernului, au grăbit procesul de apropiere și în cele din urmă fuziunea celor două partide naționale; în 1881 s-a creat un singur Partid Național Român. Unificarea nu a fost însă, de la început, organică, în ciuda insucceselor românii din Ungaria menținând activismul, în timp ce ceilalți rămâneau, firește,

³⁹ Pentru întreaga epocă, izvorul principal este Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, 8 vol. Sibiu, 1902—1915. Dintre lucrările de sinteză, vezi *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie* (sub redacția lui Miron Constantinescu și Ștefan Pascu), Edit. Academiei R. S. R., București, 1938; *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918* (sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri și Augustin Dăac), Edit. politică, București, 1970; Ștefan Pascu, *Marea Adunare națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968. Pentru prima fază a mișcării naționale în epoca dualistă, Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, Edit. științifică, București, 1974. Pentru fazele ulterioare, Lucian Boia, *Contribuții privind criza Partidului Național Român și trecerea de la pasivism la activism (1893—1905)*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 5/1971, p. 963—964, *Contribuții privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în anii 1910—1914*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 4/1972, p. 783—803 și *The National Movement of the Transylvanian Romanians from 1905 to 1910*, în „Southeastern Europe”, nr. 2/1976, p. 234—250.

pasiviști. Programul partidului revendica din nou autonomia fostului principat al Transilvaniei, cerea folosirea limbii române în administrație și justiție și numirea de funcționari români, revizuirea legii naționalităților, respectarea autonomiei bisericești și ajutorarea școlilor românești de către stat, vot universal sau cel puțin lărgirea sistemului electoral.

Trebuie subliniat faptul că Partidul Național Român nu a avut niciodată o existență legală, întrucât legea naționalităților interzicea constituirea partidelor pe baze naționale. Din această pricină organizarea și activitatea sa au fost mult stinjenite. Conferințele sale erau deghizate sub forma unor „conferințe electorale” care se țineau în preajma alegerilor. Nu exista un statut, deci nici o disciplină fermă, iar numărul aderenților era departe de a fi bine definit. De fapt partidul reprezenta o organizație, larg deschisă, a alegătorilor români, în număr de aproximativ 100 000. Era mai curînd un front de luptă, de acțiune, decît un partid modern în sensul propriu al cuvîntului. O asemenea stare de lucruri a ușurat, desigur, existența multor părerii, curente și controverse. Baza socială largă era alcătuită de țărănime, în primul rînd țărani care aveau o oarecare situație materială (și drept de vot, în consecință). Conducerea aparținea unor elemente burgheze și intelectuale, oameni care însă, prin originile lor, se aflau în general aproape de mediul rural; puțini erau cetățeni la a doua generație. De aici caracterul destul de democratic și legătura strînsă cu masele țărănești, trăsături esențiale ale partidului. Cei mai mulți dintre conducătorii săi, în general de obîrșie rurală, erau avocați, preoți, proprietari și redactori de ziare; se puteau întîlni și cițiva mari proprietari funciari (familia Mocioni, Gh. Pop de Băsești) sau oameni de afaceri (Partenie Cosma).

Anii ce au urmat după 1881 au justificat în continuare atitudinea pasiviștilor. În 1884 au fost aleși în Parlament 3 români aparținînd Partidului Național (plus 9 guvernamentali), iar în 1887 unul singur, generalul Traian Doda, care a preferat să renunțe la această demnitate (7 români au fost aleși pe listele guvernului). În consecință, în acest ultim an, 1887, pasivismul s-a generalizat, extinzîndu-se și la românii din Ungaria. Atitudinea protestatară a partidului față de regimul existent s-a accentuat. Încercarea de alcătuire a unui partid moderat român (1884), inspirat de mitropolitul din Sibiu, Miron Romanul, s-a sfîrșit printr-un eșec total. În schimb, în 1884 s-a întemeiat ziarul „Tribuna”, cu o dinamică grupare de tineri intelectuali în jurul său, care a dat un nou impuls politicii naționale, imprimînd un înțeles mai activ, mai combativ tacticii pasiviste.

Conferința națională a partidului din anul 1887 a decis elaborarea unui Memorandum, care să conțină protestul și revendicările națiunii române. S-a desfășurat o luptă aprigă între diferitele curente din cadrul partidului, în legătură cu oportunitatea acestei acțiuni, care însemna în fond o „declarație de război” adresată regimului politic din Ungaria. Grupările care se opuneau, mai ales cea condusă la Brașov de A. Mureșianu și cea din Banat, reprezentată de A. Mocioni și V. Babeș, au fost însă înfrînte de „tribuniști” la conferința națională din 1892, care a decis declanșarea acțiunii memorandiste, prin alegerea unui nou comitet, președinte devenind I. Rațiu, iar vicepreședinți Gh. Pop de Băsești și E. Brote. Memorandumul, act acuzator de deosebită forță, oglindă reală în același timp a situației unui popor oprimat, a fost purtat la Viena (nu la Budapesta, fapt semnificativ), pentru a fi prezentat împăratului ca ceea ce de altfel nu a

fost posibil, de o delegație de circa 300 persoane, reprezentând toate păturile sociale transilvănene. Fapt încă și mai important, documentul a fost publicat în presă, precum și separat, fiind tradus și tipărit și în limbi de largă circulație. Prin mișcarea memorandistă, tactica pasivistă, a refuzului față de realitățile politice existente, a atins punctul culminant. A urmat, în 1894, marele proces al Memorandumului, intentat la Cluj, conducătorilor mișcării naționale; 14 dintre ei au fost condamnați la termene între 2 luni și 5 ani.

A urmat, începînd din 1895—1896, o perioadă de criză. Memorandumul mobilizase forțele unui popor întreg, crease o stare aproape revoluționară, dar, regimul dualist dovedindu-se încă rezistent, nu reușise să schimbe cîtuși de puțin situația existentă, dimpotrivă, asupra națională se întetise. Un grup de oameni politici români, la început restrîns, apoi tot mai larg, a ajuns la concluzia că activitatea politică națională trebuie să ia în considerație cadrul legal existent, cu alte cuvinte să se renunțe la pasivism, acceptîndu-se participarea la lupta parlamentară. Începînd din 1896—1897, noul curent (inițiat de un E. Brote, de un I. Russu-Șirianu) și-a stabilit centrul la Arad, în jurul ziarului „Tribuna poporului”, căruia i s-au alăturat mulți dintre partizanii „Tribunei” din Sibiu, rămasă în tabăra pasivistă. Pasivismul era încă puternic, după ce timp îndelungat însemnase o adevărată dogmă a mișcării naționale, de aceea înfruntarea a fost adesea violentă și a durat mai mulți ani. Realitatea era însă că tactica pasivistă își dăduse prin Memorandum întreaga măsură, iar o schimbare de tactică putea aduce un suflu nou, mobilizînd iarăși oamenii în jurul unor idei.

După 1900, ideile activiste au progresat rapid și, după ce în 1903, tînărul Aurel Vlad, trecînd peste directivele conducerii, s-a hotărît să participe la alegeri într-o circumscripție vacantă și a fost ales, evoluția s-a precipitat. În 1905, conferința națională a partidului a hotărît, prin 79 voturi contra 12, abandonarea pasivității și reluarea activității parlamentare. Noul program lăsa la o parte, din motive tactice, combaterea dualismului și problema autonomiei Transilvaniei (activismul presupunea acceptarea provizorie a cadrului legal existent), cerea însă recunoașterea individualității politice a poporului român și asigurarea dezvoltării sale libere. Votul universal și secret, precum și o serie de revendicări cu caracter social-economic (impozit progresiv, împrumutarea țăranilor, un sistem de asigurări pentru muncitori, reglementarea prin lege a dreptului de întrunire și asociere) dădeau un caracter democratic, avansat, acestui program.

La alegerile din 1905, românii au obținut 8 mandate, puține, dar totuși un relativ succes după o lungă perioadă de abținere. În 1906, organizîndu-se noi alegeri, numărul mandatelor a sporit la 15; timp de patru ani, deputații români au fost foarte activi în parlament, dar, aflați în minoritate, nu au putut să obțină vreun succes real. Totuși, activitatea lor a contribuit la răspîndirea ideilor politice românești și la mobilizarea maselor, dezorientate un timp de prelungirea pasivismului și de controversile din partid. Prezența în parlament a fost dublată prin măsuri de organizare a partidului și prin mari mitinguri populare (astfel, în 1907, zeci de mii de oameni au protestat, în diferite orașe ale Transilvaniei, împotriva legii Apponyi; cea mai mare adunare a avut loc la Aiud, întrunit 10 000 persoane).

În 1910 însă — urmare a unor greșeli politice interne, dar mai ales a tacticii diversioniste și de presiuni a guvernului — , la ultimele alegeri din timpul regimului dualist, Partidul Național Român a obținut doar 5 mandate. Ultimul parlament al Ungariei dualiste a reușit astfel să dovedească, la capătul unei jumătăți de secol, marea nedreptate națională care stătea la baza edificiului. Din cei cca 400 deputați cîți număra parlamentul ungar (fără croați, care aveau din oficiu 40 de mandate), doar 8 reprezentau naționalitățile asupraite, 5 români și 3 slovaci. Partidele maghiare (și grupările afiliate) dețineau 98 % din numărul mandatelor, și chiar în anul relativ mai favorabil pentru naționalități, 1906, ele obținuseră cca 93 %. Potrivit ponderii lor în Ungaria, românii ar fi trebuit să aibă peste 60 de deputați.

Eșecul activismului apărea clar, în ajunul primului război mondial. O ultimă acțiune politică importantă s-a mai jucat însă înaintea izbucnirii conflagrației: tratativele româno-maghiare. Dornic să dezbină mișcarea românească și în același timp să arate și o anumită bunăvoință (necesară și pentru bunele relații cu România, a cărei alianță Puterile Centrale nu voiau să o piardă), Tisza István care, chiar înainte de a deveni prim-ministru în 1913, domina viața politică, ca șef al partidului aflat la putere, a oferit românilor posibilitatea unor negocieri. Aflat în regres pe frontul activității parlamentare, Partidul Național Român a acceptat, cu toată dezaprobarea manifestată de elementele radicale. Controverea dintre ziarele „Tribuna”, reflectînd opoziția față de tratative a „tinerilor oțeliți”, în frunte cu O. Goga, partizani ai unei linii naționale ferme, și „Românul”, organul de presă al partidului, ilustrează în 1911 — 1912 această dispută. În 1910, contactele s-au desfășurat fără a ajunge prea departe, prin intermediul unui om politic independent, Ioan Mihu. În 1913 — 1914 s-a ajuns însă la discuții directe cu Tisza și la înminarea în scris a revendicărilor românești. Dacă Tisza a arătat cît se poate de clar că dorește în final desființarea Partidului Național Român, românii cereau printre altele învățămînt românesc de toate gradele (în școlile de stat), respectarea autonomiei bisericești, garantarea libertății presei, asigurarea dreptului de asociere și întrunire, libertatea de organizare și acțiune a Partidului Național Român, folosirea limbii române în administrație și justiție etc. Cereau de asemenea votul universal, sau cel puțin un sistem electoral care le-ar fi garantat, conform ponderii lor, a șasea parte din mandate. Este clar că nici o parte nu putea accepta poziția celeilalte, de aceea eșecul tratativelor, în februarie 1914, a fost total. Acest final ușura însă alegerea drumului de urmat. După nereușita atît a pasivismului, cît și a activismului și a tratativelor, era vădit că nici o soluție politică nu era posibilă în cadrul Ungariei de atunci; consecința logică a devenit lupta deschisă împotriva dualismului, pentru unirea cu România.

Partidul Național Român nu a reprezentat singura formă de acțiune politică a românilor transilvăneni. El nu a luat decît prea puțin în considerație interesele muncitorimii și chiar problemele economice țărănești nu le-a abordat în totalitatea lor. Programul din 1881 nu cuprindea nici o revendicare economică, iar cel din 1905, mult mai avansat în această privință, era totuși departe de a epuiza revendicările maselor exploatate. Între timp însă, muncitorimea transilvăneană își sporise rîndurile (117 000 muncitori în Transilvania în 1890, peste 220 000 în 1910) și devenea tot mai conștientă de situația sa precară și de necesitatea luptei economice și poli-

tice. Nivelul general al salariilor era în Transilvania cu 25 % mai scăzut decît în Ungaria, după cum și aici era mai scăzut decît în Austria. Grevele s-au intensificat la începutul secolului XX (Reșița — 1900 și 1901, Anina — 1903, Cluj — 1903, Timișoara — 1904); numai între 1905—1907 au avut loc 423 de greve, cu participarea a 100 000 de muncitori ⁴⁰.

În ce privește organizarea politică, muncitorii români au fost reprezentați prin Partidul Social-Democrat din Ungaria, întemeiat în 1890. În cadrul acestuia și-au constituit în 1905 o secție proprie, care a întreținut legături atît cu socialiștii din România, cît și cu Partidul Național Român din Transilvania, aducîndu-și astfel, în mod obiectiv, contribuția la intensificarea mișcării naționale (în schimb, trebuie arătat că forurile conducătoare ale social-democrației austriece și ungare nu au înțeles acuitatea problemei naționale, considerînd normală menținerea statului în hotarele existente).

Un proces asemănător de radicalizare se observă, după 1900, și în rîndurile țărănimii. După cum am arătat, mișcarea națională, condusă de burghezie, nu se interesase de toate problemele acesteia, mizînd mai ales pe acele pături care dispuneau de o anumită stare materială. În acest sens, poate fi amintită o organizație ca „Reuniunea română de agricultură”, din comitatul Sibiului, înființată în 1888 și condusă inițial de E. Brote; scopul ei, mai mult de ordin educativ, era promovarea unor metode moderne, unei agriculturi raționale, care să ridice nivelul economic al țărănimii. La Orăștie s-a întemeiat o societate asemănătoare. Acestea au fost însă doar începuturi modeste, în general agricultura transilvăneană rămînînd la un nivel scăzut. Nu este de mirare că la începutul secolului XX țărani au trecut, în unele locuri, la acțiuni directe, culminînd în revolte. Sînt cunoscute așa numitele „greve de seceriș” ale muncitorilor agricoli, din primii ani după 1900, precum și răscoalele din aceeași perioadă, cea mai amplă fiind cea de la Aleșd din 1904. Deși aceste revolte nu au putut depăși cadrul local, este firească îngrijorarea produsă autorităților de răscoala din 1907 din România; în fond situația țărănimii era destul de asemănătoare în Transilvania și Ungaria, iar o răscoală generalizată nu depășea sfera posibilului.

O înțelegere completă a istoriei românilor transilvăneni în perioada la care ne referim nu poate face abstracție de multiplele raporturi existente între aceștia și România. Însăși amploarea atinsă de mișcarea națională nu ar fi fost posibilă fără sprijinul material și moral venit de peste munți, fără speranță în Unirea finală. Desigur, dificultăți existau în calea acestor relații. România, în politica ei, nu putea face abstracție de monarhia habsburgică, cu care încheiase în 1875 o convenție economică, pentru ca în 1883 să adere la Tripla Alianță (tratată denunțată abia în 1914, odată cu izbucnirea războiului). Realitatea este că dacă România nu putea merge prea departe, în mod oficial, în raporturile cu românii transilvăneni, Austro-Ungaria la rîndul ei, dornică să mențină alianța cu statul român, era nevoită să accepte totuși un minimum de raporturi. Fără a fi perfectă, o coordonare

⁴⁰ *Destrămarea monarhiei austro-ungare* (capitolul *Mișcarea social-democrație din Transilvania în primele două decenii ale secolului al XX-lea*, p. 231—262); aceeași problemă, în lucrarea recentă a lui Ioan Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialiștii din Transilvania, 1901—1921*, Edit. politică, București, 1976.

între mișcarea națională din Transilvania și politica guvernului român, sau a partidelor din România aflate în opoziție, a existat. Interesul românilor transilvăneni pentru războiul de independență al României din 1877—1878 a fost foarte viu, mai mulți voluntari participând la lupte, cel mai cunoscut fiind căpitanul Moise Grozea, în timp ce comitetele de femei adunau bani și articole sanitare pentru ostași. România independentă a putut acționa cu și mai multă îndrăzneală în sprijinul românilor de peste munți. Se știe, de exemplu, că „Tribuna” din Sibiu și mișcarea tribunistă au fost inițiate și susținute într-o anumită măsură, cu ajutor din România, în special din partea liberalilor, aflați atunci la guvern. Mai târziu, în opoziție, D.A. Sturdza, șeful Partidului Liberal, a lansat, în anii 1892—1894, o amplă campanie în sprijinul mișcării naționale; campanie, desigur, interesată, care i-a permis în 1895 să ajungă prim-ministru, prilej cu care și-a retras declarațiile anterioare, dar totuși o campanie care a ajutat, în mod obiectiv, mișcarea memorandistă (după cum retractarea ulterioară a contribuit la declanșarea crizei în mișcarea națională). „Tribuna poporului” din Arad a continuat să se bucure de sprijinul liberalilor (un diplomat austriac afirma în 1897 că gazeta primește o subvenție de 400 franci lunar din partea guvernului român)⁴¹ și, în general, mișcarea de trecere la activism corespundea intereselor guvernelor României. În 1912 din nou liberalii, prin persoana lui C. Stere, au mediat în conflictul dintre „Tribuna” și „Românul”, impunând victoria grupării moderate, iar în perioada 1912—1914 au mijlocit inițierea tratativilor cu guvernul maghiar. Este evident că statul român urmărea să aibă în Transilvania o mișcare națională organizată, gata oricând să intre în acțiune, dar care în același timp, prin politica urmată, să nu îngreuneze relațiile României cu Austro-Ungaria.

Un ajutor au primit și școlile românești din Transilvania, de această acțiune (ca și de subvenționarea presei românești) legându-se în mod deosebit numele lui Take Ionescu, ministru al cultelor și instrucțiunii publice în guvernul conservator, între 1891—1895. În general însă, conservatorii au fost mult mai rezervați, mai prudenți, decât liberalii, în raporturile lor cu Transilvania. Dar, în afara politicii oficiale, formele de ajutor și de manifestare a solidarității au fost nenumărate, începând cu însăși Academia Română, concepută ca for cultural al tuturor românilor, inclusiv al celor din ținuturile aflate sub stăpânire străină. În 1867, s-a întemeiat la București, societatea „Transilvania”, al căru scop principal era sprijinirea prin burse a tinerilor români transilvăneni. Cea mai importantă realizare a fost însă întemeierea, în 1891, a Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor (Liga culturală), care a ajutat masiv, atât prin bani, cât și prin propaganda desfășurată în întreaga Europă, cauza națională românească. O largă circulație au avut în Transilvania periodicele și cărțile publicate în România, în ciuda unui control din ce în ce mai sever exercitat de autoritățile austro-ungare, care au interzis pătrunderea multor titluri și publicații⁴². Se poate considera că problema națională a românilor din Transilvania

⁴¹ Arhivele statului din Budapesta, M. E. (Fondul președinției consiliului de miniștri), doc. 8013/99, raportul ministrului plenipotențiar austro-ungar la București din 1 noiembrie 1897.

⁴² Pentru sprijinul oferit prin intermediul organizațiilor culturale, vezi V. Curticăpeanu, *op. cit.*

a fost privită în acei ani ca o cauză majoră a întregului popor român, ea influențând în mare măsură întreaga politică a României.

Sprrijinindu-se pe forțele proprii, precum și pe ajutorul din România, românii transilvăneni au dus totodată și o politică largă, de colaborări și alianțe, în cadrul monarhiei habsburgice, în primul rînd în Ungaria. Dacă, în afara maghiarilor, germanii și croații de aici aveau o situație mai bună, iar, în cealaltă extremă, rutenii erau puțin numeroși și mai slab organizați, apare limpede faptul că legături strînse și eficiente se puteau stabili mai ales între români, slovaci și sîrbi⁴³. În 1910, dacă românii alcătuiau 14,1 % din populația Ungariei, slovaci reprezentau 9,4 %, iar sîrbi 5,3 %, în ansamblu deci aproape o treime din populația țării. Structura socială și obiectivele luptei naționale erau asemănătoare. Românii dispuneau de unele avantaje relative, fiind mai numeroși, dispunînd de mai multe școli, de mai multe fonduri, de sprijinul din România, de aceea în multe privințe ei au dat tonul acestei colaborări⁴⁴. Colaborarea s-a manifestat încă din primii ani după încheierea dualismului, mai ales în 1869—1870, deputații români, slovaci și sîrbi în parlamentul din Pesta acționînd coordonat. Ei au cerut printre altele reforma legii naționalităților, prin folosirea la nivel regional a limbii fiecărui popor. Persecuțiile politice și dificultatea sporită a pătrunderii naționalităților în parlament, au întîrziat un timp stabilirea unei alianțe formale. Aceasta s-a înfăptuit, în afara parlamentului, odată cu generalizarea pasivismului, între anii 1892—1895; în 1895 s-a ținut la Budapesta un mare congres al naționalităților, care a confirmat alianța românilor, slovacilor și sîrbilor, alcătuindu-se cu acest prilej un comitet executiv și publicîndu-se un program comun în 22 de puncte, care revendica egala îndreptățire a tuturor popoarelor Ungariei prin stabilirea unui sistem de autonomii locale, vot universal etc. În 1896, reprezentanții celor trei popoare au dat publicității un protest împotriva serbărilor „mileniului”, iar în 1898 un altul, împotriva politicii de maghiarizare. Totuși, paralel cu criza ce se manifesta și în Partidul Național Român (ca și, sub diferite forme, în mișcările naționale slovacă și sîrbă), alianța a trecut printr-o perioadă de eclipsă, pentru a se reface în 1905, în contextul politicii activiste. S-a alcătuit acum un club al naționalităților în parlamentul din Budapesta (8 deputați români, unul slovac și unul sîrb în 1905, 15 români, 8 slovaci și 4 sîrbi în 1906), al cărui președinte a fost românul Teodor Mihali, iar secretar slovacul Milan Hodža.

Pe cît posibil, românii au încercat, mai ales la începutul secolului XX, să-și intensifice legăturile și cu germanii și croații. Ei s-au apropiat, atunci cînd au găsit înțelegere, și de unele grupări politice maghiare. Unii oameni politici maghiari au dovedit o atitudine mai realistă în problema națională, dîndu-și seama că ideea statului național maghiar și tendințele de dez-

⁴³ Raporturile românilor transilvăneni cu unele popoare din monarhia habsburgică sînt tratate în: Lucian Boia, *Relationships between Romanians, Czechs and Slovaks, 1848—1914*, Edit. Academiei R. S. R., București, 1977.

⁴⁴ Interesante și considerațiile lui Louis Eisenmann, *op. cit.*, p. 565: „Elementul cel mai rezistent la maghiarizare ... este elementul român ... Este cel mai bine organizat politic și posedă cea mai bună conducere ... Este condus de o intelectualitate de profesori, preoți, avocați, formați în universitățile Europei și în parte, de asemenea, la universitatea națională din București. Această intelectualitate disciplinează pe țărani, le coordonează eforturile, hrănește în ei conștiința că aparțin unei națiuni mai numeroase, de înaltă origine, cu un mare trecut și, după cum o cred ferm, cu un mare viitor”.

naționalizare erau iluzorii și periculoase; este cazul, mai ales, în primele decenii după încheierea dualismului, al lui Mocsáry Lajos, pe care românii l-au apreciat în mod deosebit, iar după 1900 al lui Justh Gyula și al lui Jászi Oszkár. La începutul secolului XX, românii au încercat o apropiere și cu Partidul Țărănesc din Ungaria, la un congres al acestuia din 1908 participând și deputații naționali A. Vlad și M. Hodža. În aceeași perioadă s-au intensificat și legăturile Partidului Național Român cu socialiștii; votul universal și alte reforme democratice erau deziderate comune⁴⁵. În 1907, ziarul „Lupta”, organ al conducerii mișcării naționale, sublinia faptul că nu există contradicție între ideile naționale și internaționalismul socialist, iar o mai bună organizare a muncitorilor favorizează scopul final al mișcării naționale⁴⁶. Un punct culminant al colaborării l-a constituit marea adunare comună, ținută în noiembrie 1908 la Arad, cu participarea a doi deputați români. Pe de altă parte, unii oameni politici, neintuind evoluția evenimentelor, au încercat să colaboreze cu forțele guvernamentale; este cunoscut mai ales cazul lui Vasile Mangra, unul dintre fruntașii mișcării naționale, care a dezertat, trecând în 1910 în partidul lui Tisza, pe lista căruia a fost ales deputat (o nouă răsplată primind în 1916 când, tot prin presiunea guvernamentală, a devenit mitropolit de Sibiu). Asemenea cazuri au fost însă izolate, neurmte de alții, și nu au pus nicicând în pericol ansamblul mișcării.

Politica românilor transilvăneni depășea însă hotarele Ungariei, luînd în considerație și realitățile politice din Austria. Un interes deosebit a existat — fiind reflectat în întreaga presă românească — pentru mișcarea națională a cehilor, cea mai puternică din această parte a monarhiei⁴⁷. În 1891, o delegație de 30 de persoane, condusă de Aurel Mureșianu, directorul „Gazetei Transilvaniei”, a vizitat Praga și a avut convorbiri cu oameni politici cehi. S-a lansat în această perioadă ideea unei alianțe, urmărită cu îngrijorare de guvernul din Budapesta; chiar dacă rezultatele au fost mai modeste, faptul rămîne semnificativ pentru largă politică de alianțe urmărită de români. Diferiți oameni politici austrieci au susținut de asemenea pe românii transilvăneni, cel mai cunoscut fiind Karl Lueger, conducător al Partidului Social-Creștin și primar al Vienei.

Unii fruntași ai mișcării naționale, în ciuda repetatelor deziluzii, nu au renunțat nici în această perioadă la ideea unui sprijin pe cercurile politice austriece, împotriva celor din Budapesta (mizînd și pe unele contradicții reale dintre cele două capitale, precum și pe faptul că politica națională absurdă a Ungariei submina monarhia, în ansamblul ei, ceea ce dădea de gîndit politicienilor austrieci). Încercarea de a folosi Viena împotriva Budapestei nu a reușit însă în 1892, cu ocazia mișcării memorandiste, ceea ce a pus un semn de întrebare asupra acestei politici. După 1900 însă, curentul respectiv s-a afirmat iarăși, sub noi forme, și reprezentat de alți oameni. S-au stabilit contacte cu prințul moștenitor Franz Ferdinand, promotor, se credea, al ideii federaliste, și cu cercul din jurul său. Aurel C. Popovici (care a publicat în 1906 cartea *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich*,

⁴⁵ I. D. Suci, *Aspecte ale colaborării Partidului Național Român din Transilvania cu mișcarea socialistă*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 1/1968, p. 89–102.

⁴⁶ „Lupta”, I (1907), nr. 125 (7/20 iunie).

⁴⁷ Lucian Boia, *op. cit.*

în care propunea federalizarea monarhiei în 15 state, dintre care unul românesc) și Al. Vaida-Voievod au fost principalii exponenți ai acestei politici, care în cele din urmă nu a dus la nimic.

Românii transilvăneni și-au făcut cunoscute pozițiile chiar în afara monarhiei habsburgice și a României. Ei au încercat (de pildă, cu prilejul Memorandumului), folosind și sprijinul oferit de România, de Liga Culturală, să transforme cauza lor într-o problemă europeană, să o facă cunoscută întregii Europe⁴⁸. Numeroși oameni politici, scriitori, ziaristi, din diferite țări, și-au manifestat simpatia. Georges Clemenceau a scris în sprijinul memorandiștilor condamnați, iar Björnstjerne Björnson a fost un prieten constant al popoarelor oprimate din Ungaria, în timp ce britanicul Seton Watson a făcut cunoscută prin mai multe lucrări istoria, situația și revendicările lor. Propaganda a fost activă în Franța, în Italia, în Anglia, chiar și în Germania, căreia i se demonstra că nedreptatea națională din Austro-Ungaria duce implicit la scăderea potențialului Puterilor Centrale (în Germania a publicat E. Brode, în 1895, lucrarea *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn*, iar A. C. Popovici cartea amintită).

Izbucnirea primului război mondial a adus multe elemente noi, în ce privește situația românilor, și mai ales perspectiva luptei lor. Declarându-se neutră, apoi îndreptându-se spre Antantă, România a dovedit că problema românilor transilvăneni stătea în calea oricărei posibilități de înțelegere reală cu Austro-Ungaria. Etapa neutralității României (1914—1916) a fost martora unui subtil joc diplomatic în care Viena și Berlinul încercau să obțină din partea Budapestei anumite concesii în favoarea românilor transilvăneni (s-a vorbit chiar de un statut autonom), iar din partea României, în cazul stabilirii unui compromis, intrarea în război alături de Puterile Centrale. În realitate, guvernul Tisza nu avea intenția să renunțe la nimic, preferînd neutralitatea României decît o alianță care ar fi costat Ungaria, iar guvernul Brătianu se îndrepta treptat spre soluția opusă, chiar oferta autonomiei fiind acum insuficientă pentru români; T. Mihali, unul dintre conducătorii românilor transilvăneni, care în anii 1914—1916 a vizitat în repetate rînduri România, arăta în 1915 că niciodată Brătianu nu a cerut ceva la Budapesta pentru românii din Transilvania „și nici nu a primit să stea de vorbă”, iar pe el l-a sfătuit „să nu rupă cu Tisza, dar să ceară atît de mult încît să nu i se poată acorda”⁴⁹. Era clar că pentru România vremea compromisurilor trecuse.

În ce privește Transilvania, situația politică impusă de război a dus în mod firesc la o reevaluare tactică a mișcării naționale. Numeroși români, aproape 400 000 la începutul lui 1915⁵⁰, fuseseră trimiși pe front, în Galiția, Bucovina, Polonia, apoi și pe frontul italian. Situația economică era grea, alimentele lipseau, dat fiind că producția agricolă scăzuse vertiginos în întreaga monarhie. În 1915 amenința foametea, iar conducătorii mișcării

⁴⁸ George Moroiu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'optinon européenne*, Paris, 1933.

⁴⁹ Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897—1924*, vol. I, București, 1927, p. 511. Însemnările fruntașului conservator sînt foarte sugestive pentru urmărirea jocului diplomatic amintit.

⁵⁰ „Gazeta Transilvaniei”, LXXVIII (1915), nr. 16 (22 ianuarie/4 februarie). Numărul ofițerilor români era însă redus. În 1911, din totalul de aproape 10 000, erau numai 291 (un singur general și trei colonei), vezi „Gazeta Transilvaniei”, LXXIV (1911), nr. 164 (28 iulie/10 august).

naționale românești au făcut numeroase intervenții în România pentru obținerea unor transporturi de cereale. Unii șefi ai Partidului Național Român au acceptat să dea, din evidente motive tactice, declarații de fidelitate, alții s-au retras într-o rezervă totală, alții, în sfârșit, au trecut în România (Vasile Lucaciu, Octavian Goga) unde, alături de numeroși transilvăneni refugiați, și sprijiniți de opinia publică de aici, au militat deschis pentru unirea Transilvaniei cu România. La sfârșitul anului 1914, V. Lucaciu și O. Goga și-au dat demisia din conducerea Partidului Național Român, care, evident, în condițiile existente, nu putea aborda aceeași atitudine. Partidul a încercat însă să obțină unele drepturi pentru români, subliniind pe de o parte jertfa de sânge a acestora, pe de altă parte mizând pe importanța pe care atitudinea României o avea pentru Puterile Centrale. Un articol publicat la începutul anului 1915 de „Gazeta Transilvaniei” arăta că „România este un factor care atiră greu”, sublinia valoarea armatei sale, a cărei intervenție, într-o parte sau alta, ar fi hotărâtoare ⁵¹. În felul acesta deghizat, se dădea de fapt un avertisment guvernului ungar. Oamenii politici români din Transilvania au trecut în această perioadă deseori în România, sub acoperirea unei medieri politice româno-austro-ungare sau a intereselor economice; legăturile dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților au devenit astfel tot mai strinse.

Intrarea României în război, împotriva Austro-Ungariei, în august 1916, a modificat încă odată datele problemei. În timpul ofensivei în Transilvania, armata română, întimpinată cu entuziasm, a reușit în timp scurt să elibereze o treime a provinciei (partea de sud-est, cu orașele Brașov, Făgăraș, pînă în apropierea Sibiului). Austro-Ungaria a dovedit, încă odată, dacă mai era nevoie, că prin mijloace proprii nu se mai putea menține. A salvat-o doar intervenția armatei germane, urmată, după cum se știe, în toamna anului 1916, de respingerea forțelor românești. Numeroși români din ținuturile eliberate pentru scurt timp, în special mulți intelectuali (aproape jumătate din intelectualitatea județelor Brașov, Făgăraș, Sibiu) au trecut munții, odată cu armata română. În Transilvania politica națională s-a înăsprit considerabil. Un număr mare de români au fost deportați, alții închiși. La granița cu România s-a înființat o așa numită „zonă culturală”, în care au fost desființate peste 300 de școli românești, pregătindu-se condițiile pentru o maghiarizare forțată. Între timp, jertfa silită a românilor continua (aproape 500 000 de români din Austro-Ungaria au fost mobilizați, peste 90 % fiind trimiși pe front, 1/5 murind sau revenind ca invalizi) ⁵²

A fost o perioadă sumbră pentru români. Susținerea ideilor naționale a continuat mai ales prin intermediul emigrației. În 1918, V. Lucaciu și O. Goga se aflau la Paris, participînd în luna august, la constituirea Comitetului național al unității române, prezidat de Take Ionescu. În aprilie 1918, la Roma, avusese loc un congres al popoarelor asuprite din Austro-Ungaria, urmat în septembrie același an de o nouă întrunire la New-York. Românii din Statele Unite au fost foarte activi; o delegație transilvăneană (V. Lucaciu, I. Moța, V. Stoica) sosise aici în 1917. V. Stoica a rămas în continuare, întreprinzînd o foarte utilă operă de organizare și propagandă.

⁵¹ *Atitudinea României*, în „Gazeta Transilvaniei”, LXXVIII (1915), nr. 21 (28 ianuarie/10 februarie).

⁵² *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, p. 142–143.

Idealul unirii cu România s-a manifestat și prin atitudinea prizonierilor români din armata austro-ungară, aflați în Rusia și Italia. Numărul lor în Rusia era foarte mare, aproape 120 000. Odată cu intrarea României în război, aceștia au cerut să fie organizați în unități naționale, care să lupte pentru cauza românească; în cursul anului 1917, peste 10 000 dintre ei s-au putut organiza și au trecut ca voluntari în România⁵³. În Italia se aflau în primăvara anului 1918 peste 17 600 militari români, în organizarea căroro un rol deosebit a avut profesorul Simeon Mândrescu; câteva batalioane au putut să ia parte la ultimele lupte⁵⁴.

În condițiile apropierea înfrângerii Puterilor Centrale, Austro-Ungaria a intrat în toamna anului 1918 într-o fază de rapidă descompunere. Conștiința înfrângerii a permis manifestarea, din ce în ce mai deschisă, a popoarelor oprimate. La 12 octombrie 1918, la întrunirea din Oradea a comitetului Partidului Național Român, este aprobată o declarație (redactată de Vasile Goldiș) care proclama dreptul la autodeterminare a națiunii române și necesitatea convocării unei adunări naționale care să hotărască viitorul Transilvaniei. Declarația a fost expusă de Al. Vaida-Voievod în parlamentul din Budapesta, la 18 octombrie 1918, în aceeași zi în care contele Tisza recunoaștea public pierderea războiului. Izbucnesc mișcări în toate provinciile monarhiei. Marinarii din Adriatica (inclusiv români) se răscoală, în timp ce la Praga unități militare românești (regimentele Brașov 2 și Cluj 51) sprijină revoluția cehă. La sfârșitul lunii octombrie, Iugoslavia și Cehoslovacia erau practic constituite, iar Ungaria era pe cale de a se separa de Austria. O monarhie fictivă este cea care semnează armistițiul la 3 noiembrie 1918.

Etapele următoare sînt bine cunoscute. La 30 octombrie 1918 s-a constituit Consiliul Național Român, format din șase membri ai Partidului Național Român și din șase social-democrați; peste câteva zile, sediul său s-a mutat de la Budapesta la Arad. Consilii naționale s-au organizat și la nivelul comitatelor, orașelor și comunelor. Au apărut în același timp și gărzi naționale românești. Între 13 — 15 noiembrie s-au desfășurat la Arad tratative între Consiliul Național Român și o delegație a noului guvern maghiar, condusă de Oszkár Jászi. Românii au respins autonomia cantonală de tip elvețian care le era oferită și au arătat clar că doresc despărțirea completă de Ungaria. Odată cu eșuarea ultimelor tratative, la 15 noiembrie, românii au hotărît convocarea adunării de la Alba Iulia, unde aveau să se întrunească 1228 de deputați, o parte aleși (pe baza votului universal, în cadrul circumscripțiilor existente) și alții reprezentînd diferite instituții și organizații românești. Alături de aceștia însă, la 1 decembrie 1918 au fost prezenți la Alba Iulia, peste 100 000 de români, veniți din toate colțurile Transilvaniei, aparținînd tuturor categoriilor sociale, care au dat o și mai mare greutate celor hotărîte aici. Prin proclamarea unirii Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918 a reprezentat o piatră de hotar, începutul unei noi ere nu numai pentru destinul locuitorilor Transilvaniei, dar a națiunii române în ansamblul ei.

Credem însă că expunerea noastră a reușit să ilustreze faptul că 1918 nu a fost un act fortuit, rezultatul unei simple conjuncturi favorabile

---

⁵³ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, București, f.a., ed. II, vol. II, p. 409—412.

⁵⁴ *ibidem*, vol. III, p. 291—292.

sau urmasia unui proces determinat de cei patru ani de război. Desigur, războiul a contribuit la dezmembrarea dublei monarhii, dar numai accentuând o serie de contradicții care au existat încă de la începutul dualismului și s-au intensificat treptat. Relativa stabilitate europeană din perioada 1871—1914, precum și rezultanta atitor factori interni extrem de diverși și contradictorii, mînuți cu oarecare abilitate de cercurile conducătoare, au putut întîrzia procesul de descompunere, care oricum trebuia să se petreacă⁵⁵. Conglomerat de zone economice și naționale, foarte deosebite și insuficient sudate unele de altele, imperiul trebuia să se prăbușească și s-a prăbușit. Era în fond un cadru politic de tip vechi, medieval, care nu mai corespundea imperativelor economice și naționale moderne. Asuprirea Transilvaniei și reacția românilor de aici, ampla mișcare pe care au desfășurat-o în strînsă legătură cu România, precum și cu celelalte popoare asuprite din monarhie, reprezintă unul din factorii esențiali care au săpat la bază șubredul stat habsburgic, asigurînd triumful libertății și al principiului național.

LES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE PENDANT LA PÉRIODE DUALISTE (1867—1918)

RÉSUMÉ

L'étude brosse la situation des Roumains de Transylvanie au long de la moitié de siècle qui a précédé l'union de la Transylvanie à la Roumanie. Y sont présentés les aspects démographiques, économiques et sociaux qui démontrent, d'une part, la supériorité numérique incontestée des Roumains et d'autre part, l'infériorité économique, sociale et politique qui leur avait été imposée. On présente ensuite les principales institutions roumaines (l'église, l'école, la presse, les organisations culturelles et politiques) et, finalement, l'évolution du mouvement national. On consigne également les étroits rapports établis entre les Roumains de Transylvanie et la Roumanie, ainsi que leur collaboration avec d'autres forces politiques, en premier lieu avec les peuples opprimés de la monarchie des Habsbourg.

Toute l'analyse conduit à l'idée de la nécessité objective de l'union réalisée en 1918. La monarchie austro-hongroise, un conglomeré de provinces, sans unité économique et ethnique, était condamnée par l'histoire. De par son fond national, ainsi que de par l'orientation traditionnelle de son économie, la place de la Transylvanie était aux côtés des autres provinces habitées par les Roumains, dans un Etat roumain unitaire.

---

⁵⁵ O discuție în jurul factorilor care au permis monarhiei să supraviețuiască o vreme, la Oscar Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*. După părerea autorului, în categoria acestora ar intra dinastia, armata, aristocrația, biserica romano-catolică, birocrația, dezvoltarea capitalistă (ca și tendințele austro-marxiste ale conducătorilor social-democrați).

CONTRIBUȚIA CLASEI MUNCITOARE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN.

DE

AUGUSTIN DEAC

Mișcarea muncitorească și socialistă din țara noastră a înscris pe steagul ei de luptă, încă de la începuturile afirmării sale pe scena vieții politice a societății românești, mărețul țel al eliberării sociale și naționale a poporului român. Impletirea organică dintre aceste înalte idealuri avea să fie reliefată pregnant în numeroasele bătălii revoluționare desfășurate de-a lungul deceniilor ce au urmat. Între acestea, *participarea vie, în primele rînduri, la pregătirea și săvîrșirea istoricelor acte din 1918, vor rămîne, peste veacuri, mărturie grăitoare a înaltului patriotism al clasei noastre muncitoare, al organizațiilor muncitorești și socialiste revoluționare.*

Militantul comunist Tiron Albani, în lucrarea sa *Douăzeci de ani de la Unire* criticînd istoriografia dintre cele două războaie mondiale, îi imputa acesteia că : „Istoricii noștri au săvîrșit o nedreptate bagatelizînd rolul muncitorimii române din Ardeal ... în lupta pentru unire”. „Deși — arăta el în continuare — muncitorii în frunte cu socialiștii tindeau în primul rînd la emanciparea socială a poporului român în majoritatea covîrșitoare popor de țărani, ei nu erau străini nici de ideea dezrobirii naționale, mai ales că luptau pentru dreptul inalienabil al românilor ca să se poată cultiva, administra și organiza în limba lor maternă. Pentru socialiștii români atentatul guvernului maghiar la limba poporului român era atentat la cultura lui, la libertatea lui. Astfel pe multe terenuri, socialiștii, în lupta lor, se găseau alături de țărani și intelectualii români”¹.

Încă din veacul trecut, socialiștii români, relevînd însemnătatea deosebită a actului Unirii Principatelor Moldova și Țara Românească din 1859 pentru dezvoltarea ulterioară a societății românești, au subliniat că această unire reprezintă doar începutul procesului de făurire a statului național român unitar modern, că în fața mișcării muncitorești și socialiste din România se afla sarcina istorică de a contribui la lupta întregului popor român avînd ca țel suprem desăvîrșirea lucrării începute în 1859. „Astă unire e incompletă. Peste Carpați trei milioane de români ... suferă de cîțiva ani o opresiune”, scria în 1883 revista socialistă, intitulată simbolic „Dacia Viitoare”. Afirmînd drepturile românilor de a-și restabili statul unitar în marginile teritoriale pe care rațiunea istorică și de drept i le conferă, aceeași revistă declara : „*Voim Dacia așa cum ea fu, fiindcă*

¹ Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, Oradea, 1938, p. 109.

istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie română. Acest pământ, udat cu sîngele și sudoarea străbunilor noștri înmulțit cu țărîna lor de douăzeci de ori seculară, e al nostru. Voim dar ca ceea ce este a românului lui să-i aparțină, ca injusta, neomenoasa și nedemna de secolul în care trăim dominare a unei națiuni asupra alteia să înceteze, ca românii să fie toți liberi și să formeze un stat (unitar — A.D.) iar nu să geamă sub niște dominațiuni străine și vitrege”². După ce aprecia că „Milcovul ca graniță — A.D./ a dispărut cu toată opozițiunea austro-turcă, tot așa vor dispărea și Carpații/ ca frontieră politică/, oricît s-ar opune mozaicul austro-unguresc”, aceeași revistă în studiul *România față cu Transilvania* susținea în mod argumentat dreptul românilor asupra Transilvaniei: „Noi nu invocăm numai drepturile străvechi ale Daciei, nici chiar dreptul ducelui român Gelu, ceea ce invocăm sînt drepturile românilor ce actualmente suferă opresiunea ungurească”³.

Gazetele socialiste românești au publicat în coloanele lor numeroase analize profund științifice asupra drepturilor naționale ale românilor ținînd seama de toate elementele istorice, etnice și geografice, analize menite „a arăta lumii, și mai ales Austriei că elementul românesc — după cum sublinia „Contemporanul” — nu a renunțat la întrunirea tuturor provinciilor locuite de români într-un singur mănunchi, la formarea Daciei”⁴. Prezentînd condițiile vitrege ale dezvoltării românilor în istoria lor multiseclară, aceeași revistă marxistă sublinia: „Împrejurările au făcut că națiunea română n-a putut niciodată pînă acuma a alcătui un stat unitar și diferitele stățișoare și provincii locuite de români nu s-au putut împotrivi (corect n-au putut rezista — A.D.) la tendințele de cucerire a puternicilor noștri vecini, Turcia, Monarhia habsburgilor și Rusia, /care/ și-au disputat pe rînd și deodată domnia asupra provinciilor române . . . de au luat mai bine de jumătate din provinciile române”⁵. Convinsă că prin politica de forță și dictat promovată cu asiduitate de către marile puteri nu poate avea loc o îmbunătățire a situației românilor de pretutindeni, revista remarcă: „A crede și a susține cum că vreuna din aceste mari puteri vecine nației române, au avut vreodată sau pot avea în prezent bune intenții pentru mărirea și înflorirea națiunii române am face o mare greșală”⁶. Tocmai de aceea revista aprecia însemnătatea existenței statului român modern independent pentru împlinirea dezideratului de veacuri ale românilor — Unirea: „România liberă e un centru, un sîmbure în jurul căruia se grupează toți românii supuși pentru a ajunge la îndeplinirea aspirațiilor și a idealului lor”⁷.

Considerîndu-se pe drept continuatorii firești ai generației de la 1848 care a luptat cu atîta ardoare pentru independență și unitate națională, militanții clasei muncitoare remarcău sarcinile mari în fața cărora se aflau: „Străbunii noștri ne-au consacrat limba și pămîntul strămoșesc, părinții noștri, generațiunea care se duce, au făcut unirea, independența și mult lucrat-au pentru libertate. Acum e rîndul nostru: nouă ne este dat de

² „Dacia viitoare” (Paris) an I, nr. 2, din 16 februarie 1883.

³ „Dacia viitoare” nr. 2 din 16 februarie 1883.

⁴ „Contemporanul”, (Iași) anul X, 1891, p. 441—442.

⁵ Idem, p. 442.

⁶ Idem, p. 442.

⁷ Idem, p. 467.

a completa unitatea națională, a întări libertatea și a face ca egalitatea să nu fie un van nume”⁸.

Conducătorii organizațiilor socialiste din țara noastră au relevat importanța deosebită a constituirii statelor naționale independente pentru evoluția ascendentă a fiecărui popor, pentru însăși dezvoltarea luptei de eliberare socială. În argumentarea acestor poziții înaintate, care evidențiază recunoașterea dreptului la autodeterminare a popoarelor, socialiștii români făceau referire la tezele de bază ale socialismului științific care relevau că numai existența liberă a națiunilor, respectarea suveranității și integrității statelor sînt în măsură să creeze un climat propice afirmării capacităților creatoare ale popoarelor, care sînt capabile numai în aceste condiții să contribuie real și integral la dezvoltarea generală a umanității⁹. „Idealul socialistului ca individ — remarcă la 14 februarie 1911, fruntașul bucovinean G. Grigorovici — este unirea tuturor românilor, căci asta dă baza pentru o cultură mai intensivă, care nu poate fi alta decît națională”¹⁰.

În abordarea acestei chestiuni de importanță vitală pentru destinele poporului, unitatea națională, militanții revoluționari au avut în vedere toate teritoriile românești cotoprite. „Cînd vorbim de unitate națională, de ajutorarea românilor de a se putea liber dezvolta — arătau socialiștii — fără îndoială că ne gîndim la toți românii, din orice parte și sub orice stăpînire ar fi. Acesta e un punct asupra căruia nu mai încape nici o discuție”. Revendicînd drepturile poporului român, popor profund democratic, care niciodată nu a rîvnit la ce este al altuia, revoluționarii țineau să precizeze în revista „Emanciparea”: „Sîntem români și patrioți și patriotismul nostru legitimat prin robia veacurilor trecute cît și prin greutățile ce au neamurile mici de trai independent în mijlocul arsenalului european — nu-și va manifesta ființa nici prin lovituri aduse drepturilor neamurilor străine, nici prin revendicări care ar fi mai mari decît permite dreptatea și adevărul istoric”¹¹. Militînd pentru unitatea politică a tuturor românilor socialiștii accentuau concomitent și lupta împotriva exploatării sociale și politice a maselor muncitorești de la orașe și sate: „Vom blestema pe asupritorii și pe exploatătorii omenirii — releva ziarul socialist „Drepturile omului” — da, vom lupta neîncetat pentru sfărîmarea tiraniei, oricare ar fi ea, pentru răsturnarea mișeiilor, oricare ar fi ei. Da, vom striga lunii să se deștepte; vom striga tîlhari! ori de cîte ori stăpînitorii ar încerca să ne lovească; vom sta strajă neadormită lîngă comoara drepturilor omenirii. Și așa, numai, vom putea ieși victorioși și întemeia o Dacie puternică, neatînată și fericită”¹².

Partidul clasei muncitoare a dezvoltat opiniei publice suferințele românilor din provinciile subjugate de marile imperii vecine, oprimarea națională exercitată în viața economică, socială, politică, dar și rezistența lor dîrză și jertfele aduse în slujba cauzei mișcării de eliberare națională. Astfel, la Congresul socialist internațional de la Zürich din 1893 delegații

⁸ „Dacia viitoare”, an I, nr. 2 din 16 februarie 1883.

⁹ C. Dobrogeanu-Gherea: Studiu care însoțește cartea lui K. Kautsky *Bazele social-democrației*, București, 1911, p. 264–265. Vezi și C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. V, Edit. politică, București, 1978, p. 59–60.

¹⁰ Arh. I.S.I.S.P., fond 16/1, dosar 1216, f. 1–2.

¹¹ „Emanciparea” (București), an I, nr. 1 din 15 aprilie 1883.

¹² „Drepturile omului” (București), an I, din 8 septembrie 1885.

au protestat împotriva faptului că „în Transilvania, trei milioane de români sint supuși la neconținute vexațiuni din partea unei administrațiuni fără scrupule”¹³. „Am recunoscut întotdeauna — sublinia oficiosul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România „Lumea nouă” — că românii de peste munți sufăr politicește ... în ceea ce privește situația economică de asemenea am recunoscut părerea că țărani români. ... mai au multe și multe de cerut și de obținut. Încît nu noi sîntem aceia care să tăgăduim românilor de peste munți ca nație drepturile politice și țărănilor respectiv drepturile de clasă. Mai mult în altă ordine de idei am dori și noi din toată inima *o mare Dacie, dacă ea ar fi cu putință*”¹⁴.

Izbucnirea primului război mondial în vara anului 1914 a constituit un moment de răscruce în evoluția statelor europene, un eveniment care a zguduit puternic rînduielele vechi, ascuțind la maximum contradicțiile sociale și naționale, determinînd un puternic avînt al luptei popoarelor pentru eliberare socială și națională. El a ridicat și în fața poporului nostru probleme de mare însemnătate pentru însăși soarta națiunii române.

Acest război, dus între două grupări de mari state imperialiste — gruparea Puterilor Centrale (Germania și Austro-Ungaria) și gruparea Antantei (Anglia, Franța, Rusia) — a avut ca obiect împărțirea și reîmpărțirea sferelor de dominație în lume, acapararea de noi colonii, accentuarea exploatării și jafului din partea marilor monopoluri.

Profund preocupăți de problema fundamentală care se punea în fața poporului român — desăvîrșirea unității sale statale, socialiștii români subliniau că această desăvîrșire, cerută de întreg cursul evoluției noastre istorice, își va găsi neapărat soluționarea nu prin războiul marilor puteri izbucnit, ci prin dezvoltarea luptei de eliberare a poporului nostru în strînsă unitate cu celelalte popoare asuprite¹⁵. Este interesantă apropierea dintre vederile socialiștilor români și aprecierile lui Engels care încă în 1888 arătase în scrisoarea lui către I. Nădejde că atît timp cit vor exista cele două mari imperii — Rusia țaristă și monarhia dualistă austro-ungară — problema românilor, ca și a altor popoare asuprite din această parte a lumii, nu putea fi rezolvată, că în eventualitatea unui război între acestea „*n-am putea să ținem cu vreunul din luptători, dimpotrivă, le-am dori să fie cu toții bătuți, dacă s-ar putea ...*” și că numai după ce țarismul se va prăbuși — fie într-o luptă cu foștii membri ai Sfintei Alianțe, fie printr-o revoluție internă — numai după aceea învechita monarhie austro-ungară se va prăbuși, iar națiile de acolo „românii, maghiarii, slavii de la amiasă, liberi de orice amestec străin își vor putea regula între dînșii treburile și hotarele”¹⁶. Această previziune științifică s-a adevărit întru totul. Militanții revoluționari români au subliniat în repetate rînduri, și desfășurarea evenimentelor le-a adevărit justetea punctului lor de vedere, că întregirea națională nu a fost darul vreunor mari puteri, ci s-a datorat eforturilor sacrificiilor și luptei poporului român însuși.

¹³ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1853—1890*, București, Edit. politică, 1969, p. 140.

¹⁴ „Lumea nouă”, (București), Ediția a III-a, an IV, nr. 1160 din 3 iunie 1898.

¹⁵ Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. V, Edit. politică, 1978, p. 60.

¹⁶ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1865—1900, Partea I-a (1865—1889), Edit. politică, București, 1964, p. 190.

Pronunțându-se împotriva războiului imperialist al marilor puteri din cele două tabere, socialiștii români au militat activ pentru făurirea deplină a statului național român, a cărui realizare ei nu o legau de jocul politic, diplomatic și militar al marilor puteri, ci o considerau o necesitate legică, cerută de întregul curs al istoriei poporului român și de năzuințele lui de progres. „Într-o țară care are nenorocirea ca o parte din teritoriul ei să fie sub stăpânire străină întregirea țării e o dorință comună a tuturor cetățenilor -- sublinia Constantin Dobrogeanu-Gherea. Această dorință e în afară de orice discuție. Ceea ce e în discuție e metoda, e vremea, e forma și felul acestei întregiri, împrejurările concrete, puțința realizării ei. „Vrem întregirea țării!” Foarte frumos, cine n-o vrea? Dar prima primordială și esențială condiție a acestei întregiri e *existența însăși a țării* pe care vrei s-o întregi...”¹⁷.

Subliniind poziția socialiștilor români contra războiului nedrept, militantul de frunte al mișcării noastre muncitorești, dr. Cristian Racovski arăta în toamna anului 1914 că lupta împotriva războiului imperialist nu înseamnă „să renunțăm la unirea noastră cu românii din Transilvania, (...). Nici decum. Nimeni mai mult decât socialiștii nu se ridică împotriva asuprii, sub orice formă, deci și sub formă de jug străin. Tot așa recunoaștem că unirea tuturor oamenilor care grăiesc aceeași limbă este un drept și o necesitate istorică”¹⁸.

Războiul drept, național al României declarat în vara anului 1916, la insistențele ultimative ale Antantei, pentru eliberarea provinciilor românești aflate sub dominație austro-ungară a contribuit la desăvîrșirea statului național.

Descriind seara din București după hotărîrea Consiliului de coroană, dr. Cristian Rakovski nota: „Se inserase, însă orașul era splendid iluminat. Bucureștiul viețuia ultima sa noapte feerică. Pe străzi se auzeau strigăte răgușite „Trăiască România Mare”. Pe la colțuri și în grădini pline de vizitatori se cînta în acompaniamentul orchestrelor cunoscutul marș militar al decedatului preot Iosif „La arme”!¹⁹ De menționat că în armata română au luptat un mare număr de muncitori însuflețiți de dorința de a-și elibera glia strămoșească de cotropitorii străini. Eroismul înălțător al fiilor poporului român care și-au jertfit viața, înscriind pagini de vitejie mai ales în memorabilele lupte de la Mărăști, Mărășești și Oituz, era închinat luptei pentru salvarea ființei naționale a poporului, pentru apărarea independenței patriei, pentru desăvîrșirea unificării statului național român.

Un moment hotărîtor în desfășurarea evenimentelor internaționale, cu influențe deosebit de pozitive și asupra istoriei noastre a fost victoria revoluțiilor din februarie și octombrie din Rusia din 1917, care au dus la prăbușirea definitivă a Imperiului țarist, la instaurarea în Rusia a primului guvern al muncitorilor și țăranilor. El a proclamat dreptul popoarelor la autodeterminare, pînă la despărțirea de statul la care au fost încorporate forțat și la constituirea lor în state naționale unitare de sine stătătoare.

¹⁷ C. Dobrogeanu-Gherea, *Război sau neutralitate*, București, 1914, p. 8.

¹⁸ Cr. Racovski, *Războaiele, Cauze, Consecințe, Sfrîșit*, București, 1914.

¹⁹ Biblioteca Academiei R.S.R., Arh. Ion I. C. Brătianu, II mss. 6, Cristian Rakovsky, *Declararea războiului* (fragment „Arest și libertate”).

Aceste principii au exercitat un puternic stimulent în lupta revoluționară a clasei muncitoare, a oamenilor muncii de pretutindeni. Subliniind faptul că „revoluția rusă a făcut primul pas” pe calea victoriei proletariatului pe scară mondială, că „de azi începe o nouă eră în istoria lumii”, credincioși principiilor socialismului științific, socialiștii români erau profund convinși că „eliberarea noastră poate și trebuie să fie opera noastră proprie”²⁰. Într-o ediție specială gazeta socialistă „Lupta” saluta cu entuziasm noua orînduire instaurată în Rusia. „Popoarele mici, cum sintem noi — remarcă gazeta revoluționarilor români — nu au de ce să fie îngrijorate de această schimbare. Dimpotrivă. Ea vine doar în numele principiilor celor mai largi de libertate și democrație, proclamate de socialiști. În dorul lor spre emancipare vor găsi în acest regim un sprijin puternic”. În ceea ce privește modul cum înțelegeau revoluționarii români să folosească experiența Revoluției din Octombrie din Rusia, oficiosul Partidului Socialist din România „Socialismul” scria: „Vom deosebi ceea ce este specific rusesc și ceea ce reprezintă o arătare ce nu poate să se repete la orice revoluție proletară, oriunde s-ar ivi ea”²¹.

În situația deosebit de grea în care se afla România, la sfîrșitul anului 1917 și începutul anului 1918, cînd guvernul român a fost nevoit să încheie pacea impusă de Puterile Centrale imperialiste, clasa muncitoare, organizațiile ei politice și profesionale numeroși militanți revoluționari, din toate provinciile românești, au luat poziție hotărîtă împotriva acestei păci imperialiste impuse României.

Înțelegînd că în eliberarea națională și unirea cu România a provinciilor istorice ocupate erau interesate *toate clasele și categoriile sociale*²², socialiștii români din toate provinciile asuprite pe lîngă faptul că și-au întărit organizațiile și-au intensificat în acele luni furtunoase colaborarea cu celelalte forțe social-politice fiind nu odată ei inițiatorii unor numeroase acțiuni menite a uni într-un singur șuvoi revoluționar forțele națiunii pentru completa eliberare a poporului român. Ei au dezvăluit uneori oscilațiile, nehotărîrea, moderația unor conducători ai partidelor burgheze. „Dorința unanimă este — scria de exemplu în ziarul „Adevărul” în decembrie 1917 fruntașul socialist ardelean Emil Isac — ca fruntașii partidului național să *părăsească în fine pasivitatea* și să pășească pe terenul acțiunii politice. . . să intre în acțiune deci, cît mai grabnic, partidul național român !”²³.

La constituirea organizației social-democrate române din Ocna de Fier, care a avut loc la 25 decembrie 1917, Iosif Jumanca, unul din fruntașii organizațiilor muncitorești din Transilvania, în cuvîntul său mobilizator îndemna „să nu ne liniștim și să nu cunoaștem odihnă, pînă cînd nu vom

---

²⁰ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921*, București, Edit. politică, 1966, p. 71—72.

²¹ „Socialismul” din 18 noiembrie 1918.

²² De subliniat că încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, socialiștii români au fost conștienți că în rezolvarea problemei noastre naționale erau interesate toate clasele sociale și toate partidele și grupările politice din țară. Ei socoteau pe drept cuvînt că această problemă „e una din marile chestiuni asupra căreia avem fericitul prilej de a fi cu toții de aceeași vedere, ca toate clasele societății să propună aceeași dezlegare: dezrobirea românilor de sub jugul străin” (Vezi „Munca”, an II, nr. 18 din 21 iunie 1892).

²³ „Adevărul”, an XIII, nr. 7, din 19 noiembrie/2 decembrie 1918.

ajunge stăpîni pe toate drepturile și deplina putință de dezvoltare”²⁴. Un alt fruntaș socialist român, Andrei Alexandru, la adunarea muncitorească ținută la Reșița la 6 ianuarie 1918 a cerut ca muncitorimea să se mobilizeze la „luptă fără preget contra asupririi”²⁵.

Aceleași imbolduri la luptă hotărîtă le-au adresat muncitorilor și alți fruntași revoluționari români ca Enea Grapini, Tiron Albani, cu ocazia unor adunări ale muncitorilor români din Budapesta la 30 decembrie 1918, ca și în adunările muncitorești care au avut loc la Dognecea și în unele localități din Valea Jiului”²⁶.

Consemnînd Congresul socialiștilor din Transilvania, „Adevărul” aprecia: „Trebuie să alegem un nou C.C. să dăm cuvînt nemulțumirii și protestului întregii muncitorimi române din Ungaria față de politica de guvernare nedreaptă a stăpînirii. Congresul acesta va fi o demonstrație în afară căci va arăta potrivicilor puterea și hotărîrea de luptă a muncitorimii române din Ungaria”²⁷.

Subliniind importanța deosebită a partidului clasei muncitoare aceeași gazetă releva în articolul *Poporul român și ideea socialistă*: „A aflat poporul român că există un partid socialist, care luptă pentru drepturile și bunăstarea poporului... a aflat poporul că în țara aceasta socialiștii luptă în primul rînd pentru ca poporul român să aibă drepturi egale cu poporul ungar cît și cu celelalte popoare”²⁸.

Vorbînd despre importanța aceluiași congres — Ion Flueraș — în amintirile sale publicate în anul 1932 scria: „Congresul acela a dat un mare avînt mișcării — așa că în decursul verii și toamnei 1918, pe cînd puterea monarhiei pîrîia, noi eram în toată țara ungurească singura forță organizată dintre români (subl. ns. — A.D.)”²⁹.

În „Darea de seamă” expusă la Congres conducerea secțiunii române a P.S.D., la capitolul *Lupta pentru egala îndreptățire națională*, constata cu indignare că „poporul muncitor român din Ungaria nu este subjugat și exploatat numai ca o parte a clasei muncitoare din țară, ci el este nedreptățit și pe teren național. Mai cu seamă în urma declarării de război *României*, guvernul și autoritățile ungare s-au năpustit orbește asupra neamului românesc din Ungaria și asupra așezămintelor sale culturale. Printr-o ordonanță a ministrului de instrucțiune publică și propagandă sute de școli românești au fost închise, iar printr-o altă ordonanță a ministerului agriculturii, Mesarössy, s-a oprit românilor din Ardeal de a-și mai putea cumpăra moșii acolo. Dar acestea sînt numai două firicele din buchetul nedreptăților ce se săvîrșesc la fiecă prilej față de români”³⁰. Față de această politică reacționară „Comitetul Central român al partidului nostru și-a ținut datorința să lupte cu energie contra acestei politici împilatoare a guvernului. La adunări poporane și în scris am protestat totdeauna față de nedreptățile ce se aduc întregului neam românesc din Ungaria. Am făcut-o aceasta cu atît mai mult căci știm bine, că atîta timp cît un popor

²⁴ Ibidem, din 7/20 ianuarie 1918.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ „Adevărul”, an XIV, nr. 11 din 18/31 martie 1918.

²⁸ Idem, nr. 12 din 25 martie/7 aprilie 1918.

²⁹ Arh. Statului București, fond Ioan Flueraș.

³⁰ „Adevărul”, an XIV, nr. 16 din 23 aprilie/mai 1918.

este apăsător pe teren național, el nu se poate ridica la o treaptă culturală mai înaltă și astfel nu poate primi nici învățăturile socialismului”³¹.

De reținut că o seamă de revoluționari unguri, cunoscând adevărul despre asuprațirea românilor din Transilvania din partea claselor dominante ungare, recunoșteau lupta dreaptă a românilor. „Voi românii — declara într-o discuție Kunffy Zsigmond, fruntaș al social-democrației ungare avută cu Tiron Albani — ar trebui să vă luați Ardealul și să vă duceți cu el acolo unde înfloresc florile libertății”³².

În scrisoarea lui George Grigorovici adresată congresului din mai 1918 a muncitorimii ardeleni, declara : că socialiștii români din Austria se ridicau împotriva șovinismului maghiar³³.

Ținând seama tocmai de acțiunile hotărâte ale muncitorimii române, Emil Isac în scrisoarea adresată congresului din mai 1918 apreciază : „Astăzi muncitorimea română este un factor important în viața acestui stat, și cei ce nu înțeleg drepturile proletarilor români, le vor înțelege siliți fiind de forță și vreme”³⁴.

Pentru ca mișcarea de eliberare națională a românilor care cuprindea masele de toate orientările politice și din toate straturile sociale să aibă conducere unitară în ședința secțiunii române a P.S.D. din 25 septembrie 1918 s-a dezbătut necesitatea înființării unui organ conducător unic, Consiliul Național Românesc, scop în care s-au și luat legături și au avut loc întâlniri cu reprezentanții Partidului Național Român³⁵.

Încă nu se terminase războiul mondial și socialistul român Emil Isac sub titlul *Principiul naționalităților*, sublinia deosebit de clar crezul muncitorimii române ; „De multe ori am spus și spunem și astăzi, remarcă el — că fără recunoașterea în întregime a principiului naționalităților nu ne închipuim o pace statornică în Europa noastră bătrână”. Combătind teoriile șoviniște ale ideologilor claselor dominante ungare, cum că, chipurile, statul ungar ar fi un „stat național”, Emil Isac dezvăluia : „Cînd în Ungaria locuiesc zeci de popoare, caracterul național devine iluzoriu, căci altfel iară vor fi popoare exploatare de unul dominant”³⁶. El cerea cu hotărîre recunoașterea dreptului la autodeterminare politică și culturală a popoarelor asuprațite.

Cu ocazia Congresului social-democrației din Ungaria, ținut la Budapesta la 13 octombrie 1918, unde participau socialiști aparținînd popoarelor care o compuneau, păreri privind poziția față de situația din Austro-Ungaria erau diferite. Reprezentanții muncitorimii române asuprațite ca și delegații slovacilor, sîrbilor și croaților, și-au ridicat glasul în sprijinul recunoașterii drepturilor popoarelor asuprațite la autodeterminare, „de liberă dispunere asupra sorții lor, adică ele singure să hotărască forma de stat în

³¹ „Adevărul”, an XIV, nr. 16 din 22 aprilie/5 mai 1918.

³² Arh. Statului București, Fond Tiron Albani.

³³ „Adevărul”, an. XIV, nr. 17 din 29 aprilie/12 mai 1918.

³⁴ Idem.

³⁵ O primă întâlnire a avut loc la hotelul Jägerhorn din Budapesta, între împuternicitul P.S.D. Enea Grapini și reprezentanții Partidului Național Român. De menționat că în ședința din 12 octombrie st. n. a Comitetului Executiv al P.N.R. s-a și hotărît acceptarea conlucrării cu socialiștii români.

³⁶ „Adevărul” din 30 septembrie 1918.

care vor să locuiască pe viitor”³⁷. Astfel, la întrunirea muncitorilor români din Csepel, trimisul Comitetului Central al Secției române P.S.D., Tiron Albani, vorbind despre situația politică a românilor în momentul dat a subliniat suferințele îndurate de poporul român sub domnia clasei feudale șoviniste ungare, căreia îi va pune capăt furtuna care se ivește la orizont. A explicat apoi ținuta socialiștilor români față de liberarea poporului român dezmoștenit. „Noi pretindem — sublinia Albani — ca împreună cu toate națiunile din Ungaria și românii să aibă drept de liberă dispunere asupra sortii lor, adică ei singuri să hotărască forma de stat în care vor să trăiască în viitor”. După el au luat cuvântul Atanasie Poenar, Trăilă Zuegan, Nicolae Mailat și Dumitru Porțian, „care au pretins cu tărie dreptul de liberă dispunere și au arătat că numai independența Ardealului . . . poate aduce absoluta dezrobire a poporului român”, adunarea hotărâște să ceară „independența desăvârșită a Transilvaniei”³⁸

Sub titlul *Șovinismul unguresc*, articol publicat în gazeta „Adevărul”, socialiștii români, dezvăluind politica reacționară a claselor dominante ungare, declarau hotărît : „problema naționalităților nu este problemă internă a politicii de stat, ci ea cere publicitatea europeană, căci nu se poate ca tot atunci, când într-o țară europeană individul este respectat până în cele mai tainice dorințe naționale, în altă țară milioane și milioane de supuși ai acestei țări/Ungaria/să fie terorizate, să li se fure școlile, să li se micșoreze drepturile politice, să fie amenințate în progres de necazurile ridicole ale unor maniaci ai imperialismului”³⁹.

Simțind pulsul maselor, al popoarelor asuprite din monarhia dualistă austro-ungară dornice de eliberare, manifestat cu deosebită putere în toamna anului 1918, gazeta socialiștilor români „Adevărul” sub titlul *Triumfarea dreptății*, scria : „A sosit timpul când toate națiunile și popoarele asuprite nedreptățite și jupuite și-au ridicat cuvîntul, manifestîndu-și dorința de dezvoltare, și sînt gata să înceapă lupta cea mai crîncenă contra tiranismului care le-a tiranizat pînă acum”. Oficiul social-democrației române sublinia că socialiștii români sînt fericîți că trăiesc „în timpul acesta grandios”, și că pot lua parte „la lupta gigantică a prefacerii lumii vechi imorală și neomenească într-o lume nouă în care nu vor mai putea stăpîni cîțiva tirani asupra milioaneilor pe care le-au ținut încătușate și le-au trimis la măcel după placul lor”.

Declanșîndu-se revoluția cu caracter burghezo-democratic în întreaga monarhie dualistă austro-ungară, ca urmare a luptelor maselor populare, în articolul intitulat *Momentul dezrobirii*, ziarul „Adevărul” descrie admirabil rolul maselor populare în istorie⁴⁰ avertizînd totodată :

³⁷ La întrebarea adresată de Tiron Albani președintelui congresului socialist ungar „ce vor face socialiștii români din momentul în care o parte a delegaților (unguri) au luat atitudine pentru păstrarea integrității Ungariei”, acesta răspunde : „Voi socialiștii români veți primi o carte blanche și veți scrie pe ea ce doriți”. Comunicîndu-se acest răspuns în ședința C. C. al Secției române a P.S.D. Ion Flueraș a declarat : „vom scrie pe ea unirea Ardealului cu România” (Arh. Statului București, Fond Tiron Albani).

³⁸ „Adevărul”, an XIV, nr. 40 din 6/20 octombrie 1918.

³⁹ Ibidem, nr. 30 din 11 august st. n. 1918.

⁴⁰ „Adevărul” din 21 octombrie/3 noiembrie 1918; „Țări capitulează, altele se descompun după națiuni, în altele clasele apăsate se-cearcă să scuture jugul claselor exploataoare. Austria s-a decompus. Polonii din Galția se alipesc de cei din fosta Polonie rusească, asemenea

„... Trebuie să fim gata la orice, și în momentul dat, să fim la înălțimea chemării noastre”.

„Momentul dat” despre care vorbea gazeta socialiștilor a sosit la 18/31 octombrie 1918 când flăcările revoluției burghezo-democratice au început să cuprindă întreaga Transilvania. Evenimentele din Transilvania a fost determinată de profundele și secularele contradicții sociale și naționale, care s-au ascuțit la maximum în anii războiului imperialist al marilor puteri din anii 1914—1918. Luptele maselor din Transilvania din zilele revoluției au fost îndreptate împotriva asupririi din partea grofilor și baronilor unguri, a statului reacționar austro-ungar, pentru eliberarea națională și unirea cu statul român și pentru introducerea unor rînduiri democratice. În zilele acelea, românii din Transilvania care formau dintotdeauna marea majoritate a acestei provincii, împreună cu minoritățile naționale „sărbătoreau de comun acord funerariile războiului și alungau ... pe fișpani, solgăbirei și notari”⁴¹. adică reprezentanții statului dualist.

Alături de soldați, țărani, intelectuali, forța principală care au luptat în mod organizat pentru nimicirea asupririi austro-ungare a fost muncitorimea. Acest fapt a fost remarcat de gazeta „Românul”, organul Partidului Național Român care apărea la Arad, cînd constata : „... plebea este motorul care mișcă masa, inspiră îndrăzneala și nu cunoaște frîu”⁴².

De o însemnătate deosebită pentru afirmarea luptei de eliberare națională a românilor din monarhia dualistă austro-ungară a fost propunerea formulată de reprezentanții organizațiilor muncitorești, Ioan Flueraș și Ion Mihuț făcută la 29 octombrie 1918 conducerii Partidului Național Român de a se forma *nemijlocit* un Consiliu Național Central al Românilor „care să preia conducerea teritoriilor locuite de români”⁴³. Prin această propunere revoluționarii români își puneau toată experiența acumulată cu decenii în urmă, în slujba marelui ideal al întregului nostru popor : desăvirșirea unității statului național român.

O activitate deosebit de prodigioasă au depus-o cei șase reprezentanți ai muncitorimii române⁴⁴, în cadrul Consiliului Național Român Central, constituit la 30 octombrie 1918, alături de alți 6 reprezentanți ai Partidului Național Român, Consiliu care a reprezentat „supremul și unicul for

și polonii din Germania. Ucrainenii din Austria vor să se lipească de Ucraina. Românii din Bucovina se manifestează pentru a se împreuna cu toți românii din vecinătatea Dunării. Românii din Ardeal și Banat, de asemenea, se mișcă și cer independența. Cei au declarat de independent statul Boem și sfatul național a început guvernarea. În Pola în momentele acestea este revoluție ... în Fiume e înăbușită răscoala pentru moment, Croația s-a luat în stăpînire și s-a declarat de independentă. În Budapesta s-a format Sfatul național ungar ...

⁴¹ Arhivele Statului București, fond Tiron Albani.

⁴² „Românul” din 1/14 noiembrie 1918 ; Relevînd evenimentele revoluționare, într-un alt număr, ziarul „Românul” prezenta în culori sugestive declanșarea revoluției în Transilvania : „Mișcări de revoluție ! Libertate ! Sufletele agitate, zguduite ... Orașul fierbe în zgomotul cetelor de soldați și muncitori, femei și copii, care pornesc mișcarea lumii amorțite ... E ceva rezolut și puternic în descătușarea lanțurilor de secole ce ținea lumea noastră ferecată ... s-au rupt lanțurile. Bijbîie străzile de lume liberă, soldați care fără șovăială își rup rozetele de pe chipiuri, își aruncă puștile, își rup sulitele, resturile sclăviei și a măcelului în care au fost purtați pentru stăpîni. Jurămîntul dat împăratului este nesocotit într-o clipă spontană și înlocuit cu cel mai sublim și puternic instinct de om : libertate !

⁴³ Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, Oradea, 1938, p. 168.

⁴⁴ Tiron Albani, Ion Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoi și Bazil Surdu, „Consiliul Național Românesc — remarca Ion Flueraș s-a constituit din inițiativa noastră” (a socialiștilor).

politic” al românilor din provinciile cotate de clasele dominante ungare, menit să coordoneze întreaga luptă de eliberare națională și de unire cu țara. Locul firesc și greutatea deosebită politică a aderării reprezentanților muncitorimii române la Consiliul Național Central Român au fost relevate de unul dintre reprezentanții P.N.R. — Ion Clopoșel, care a declarat „Întii de toate, noi considerăm pe socialiștii români ca o parte integrantă a popoului nostru, o parte organică vie, de la a cărei funcțiune normală, depinde toată structura societății noastre”⁴⁵.

Anunțând într-o ediție specială crearea forului suprem al luptei de eliberare națională, ziarul socialiștilor români „Adevărul” scria : „Românii din Ungaria și Transilvania și-au constituit Consiliul Național Român/Central/ ca unicul for care reprezintă voința popoului român și se bazează pe libera hotărâre asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere”⁴⁶.

Remarcînd poziția profund patriotică a Partidului Social -Democrat Român, în inițierea și colaborarea cu toate forțele naționale care reprezintă C.N.R.C., același organ „Adevărul” sublinia : „Era de datoria social-democrației să lupte pentru unire, pentru dreptul fiecărui popor a se dezvolta în mod nestingherit în cadrul său național”. Argumentînd constituirea C.N.R.C. același organ al muncitorimii române scria : „Vremile mari de azi cer și hotărâri mari. Astfel a fost hotărârea alcătuirii Consiliului Național Român/Central/ al națiunii române din Ungaria și Transilvania. Azi, cînd toate semințiile, cînd toate neamurile se ridică la lumină și-și cer dreptul lor, a trebuit ca și neamul nostru să facă așisderea și prin unirea tuturor fiilor acestui neam, fără deosebire de vederi politice, să se alcătuiască înaltul Sfat al națiunii române, care singur este chemat să reprezinte interesele neamului nostru față de națiunile surori cu care trăim împreună, precum și față de străinătate”⁴⁷.

Muncitorii, organizațiile lor politice și profesionale au acordat încă din primele momente ale activității C.N.R.C., sprijinul lor neprecupețit, văzînd în acesta organul suprem prin care se transpun în viață dorințele și năzuințele lor vitale. „Îndată ce vestea despre alcătuirea Consiliului Național Român/ Central/ s-a răspîndit prin toate părțile locuite de români, releva organul muncitorimii române din Transilvania „Adevărul” — s-au pornit declarațiile de alăturare”. Cu acest prilej ziarul ținea să sublinieze poziția principială, profund patriotică a clasei muncitoare : „Muncitorimea română și-a ținut de datorință ca-n primul rînd să dea cuvînt hotărîrii sale de a sprijini cu toate puterile acțiunea Consiliului Național Român /Central/. Sînt în curgere tocmai acum nenumărate adunări populare la care muncitorimea română declară că se alătură cu trup și suflet la Consiliul Național Român /Central/ și așteaptă ca acest consiliu să fie la înălțimea chemării, lucrînd atît pentru dezrobirea națională a neamului românesc din Ungaria și Transilvania, cît și pentru ridicarea la o treaptă socială mai bună a popoului muncitor și a țărănimii române”⁴⁸.

Alături de alte categorii și clase sociale, organizațiile muncitorești, socialiste de pe întreg cuprinsul Transilvaniei s-au declarat afiliate la

⁴⁵ Ion Clopoșel, *Frământările anului 1918*, 1919, p. 65.

⁴⁶ „Adevărul”, an XIV, din 21 octombrie/3 noiembrie 1918.

⁴⁷ „Adevărul” (Budapesta), an XIV, nr. 43 din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

⁴⁸ „Adevărul”, an XIV, nr. 43 din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

C.N.R.C. sprijinind toate acțiunile inițiate de către acesta. „Secțiunea Partidului social-democrat român, precum și locuitorii români din comuna Rodna Nouă — se comunica telegrafic la Arad Consiliului Național Român Central — uniți în Consiliul Național Român local, salută cu nespusă bucurie izbînda cauzei noastre și se alătură cu dragoste frățească de Consiliul Național Român Central și ideile acestuia”⁴⁹. Într-o telegramă asemănătoare secțiunea Partidului social-democrat din Rodna Veche, comunica la Arad că „prin adunarea ținută azi /10 noiembrie 1918/ își manifestă devotamentul față de Consiliul național Român /Central/”. Și încheia telegrama cu urarea : „Trăiască Consiliul și Social-democrația română”⁵⁰.

La fel, Secțiunea locală a P.S.D. din Bocșa Montană⁵¹ a luat hotărîrea la 10 noiembrie 1918 și Secțiunea română a P.S.D. din Bocșa Română în adunarea ținută la 12 noiembrie 1918⁵², de a adera la Consiliul Național Român din localitate.

În localitatea minieră Vașcău în adunarea poporană ținută la 11 noiembrie st.n. mulțimea salută prezența delegaților C.C. al P.S.D.R., pe Basil Surdu „care într-o vorbire bine întocmită arată însemnătatea revoluției” și a lui Iosif Renoiu, „care arată lupta puternică a partidului social-democrat și cursul revoluției precum și viitorul unei lumi noi”. În Consiliul muncitoresc local sînt aleși 11 membri din toate straturile sociale ale localității⁵³. La constituirea Sfatului poporal din comuna Micălaca, au fost prezenți și trimișii Comitetului Central al Partidului Social Democrat Român, Basil Surdu și Iosif Renoiu⁵⁴.

Adunarea muncitorilor români din Csepel din Budapesta, la care printre vorbitori au fost Tiron Albani, Moga și Iosif Jumanca, ultimul explicînd rolul Consiliului Național Român Central, „a declarat cu multă însuflețire și unanimitate că se alătură la Consiliul Național Român și-l va sprijini în munca sa pentru crearea fericirii poporului român”⁵⁵.

În Consiliul Național Român din Budapesta, ca vicepreședinte a fost ales Ion Mihuț, membru în conducerea Partidului Socialist Român⁵⁶. În adunarea din Dognecea ținută la 12 noiembrie 1918 în prezența lui Basil Surdu, delegatul Comitetului Central al Partidului Social Democrat Român și a lui Iosif Renoiu, membru al C.C. al P.S.D.R. și membru în Consiliul Național Român (Central) se alege Consiliul muncitoresc care e compus din români, maghiari și germani : Președinte — Dumitru Gavadina, Notari —

⁴⁹ *Idem*, nr. 44 din 5/18 noiembrie 1918.

⁵⁰ „Adevărul” nr. 44 din 5/17 noiembrie 1918.

⁵¹ „Adevărul” din 10/24 noiembrie 1918. De remarcat că la adunarea populară ținută la Bocșa Montană a luat cuvîntul Basil Surdu și Iosif Renoiu, membrii în Comitetul Central al P.S.D. român, ultimul și membru al C.N.R.C. Semnificativ pentru participarea unitară a tuturor grupărilor politice este faptul că adunarea se încheie cu cîntecele „Deșteaptă-te române” și „Pe steagul roș”.

⁵² „Adevărul”, an. XIV, nr. 44 din 5/17 noiembrie 1918. „Secțiunea partidului social-democrat român, precum și locuitorii români din comuna Rodna Nouă, uniți în Consiliul Național Român local, salută cu nespusă bucurie izbînda cauzei noastre și se alătură cu dragoste frățească de Consiliul Național Român Central și ideile acestuia. Dumitru Cotul, secretar”.

⁵³ „Adevărul”, an. XIV, nr. 46 din 11/24 noiembrie 1918.

⁵⁴ *Idem*, nr. 45 din 10/24 noiembrie 1918.

⁵⁵ „Românul”, Arad, an. VII, nr. 4 din 31 oct./13 nov. 1918. Vezi și „Adevărul”, an. XIV, nr. 23 din 28 oct. / 10 nov. 1918.

⁵⁶ '18. *Untrea Transilvantet cu Românta*, p. 534.

Nicolae Muntean, Casar Pisosvzky Franz, membrii : I. Costa, F. Praznik, C. Păunescu, N. Păunescu, A. Spindler, E. Ciobă, A. Crișan și P. Stoica”⁵⁷.

De remarcat că conducerea secției române a P.S.D. a trimis împuterniciți în orașele și centrele industriale muncitorești din Transilvania, pentru a sprijini acțiunea de organizare a Consiliilor naționale române. Totodată în multe localități muncitorii și-au pus la dispoziția Consiliilor Naționale locale sediile lor, facilitând astfel desfășurarea în cât mai bune condițiuni a activității acestora. La Cluj, de exemplu, în localul social democrației s-a desfășurat la 20 octombrie/2 noiembrie 1918 adunarea populară, compusă din muncitori, intelectuali, militari și țărani de prin împrejurimile orașului, care a hotărât în virtutea „principiilor naționale și democratice constitutive de stat, stă neclintit pe temeiul dreptului sfint ca națiunea independentă română să-și croiască singură soarta și rezervă exclusiv Adunării naționale suverane hotărârea asupra așezării viitoare de stat a întregului popor român”⁵⁸. Ținând seama că în Transilvania alături de populația majoritară românească, conviețuiau de secole și alte naționalități — maghiari, germani etc. — pe baza principiilor profund democratice expuse de reprezentantul românilor în Parlamentul de la Budapesta la 5/18 octombrie 1918, adunarea populară din Cluj a reafirmat necesitatea respectării principiilor „libertății naționale, a egalității desăvârșite și a frăției veșnice”, pe care poporul român se obligă a le recunoaște pentru toate naționalitățile conlocuitoare. „Noi — se releva în declarația adoptată — recunoaștem pentru toate neamurile tot ce revendicăm legitim pentru noi și întindem mîna frățească tuturor neamurilor ce mărturisesc crezul principiilor noastre imutabile”⁵⁹.

În numeroase centre industriale ca Arad, Brașov, Timișoara etc. socialiștii aleși în conducerea Consiliilor Naționale locale, s-au dovedit a fi elementele cele mai dinamice în afirmarea drepturilor naționale ale poporului român și în înfăptuirea a unor reforme structurale în direcția burghezodemocratică. La constituirea Consiliului Național Român din Satu Mare, Vasile Roșca-Lipău, participant ca social-democrat și ales în Consiliul Național, ruga adunarea populară, la care participau și peste 100 de țărani din jurul Satmarului, „să recunoască cât de mult a luptat partidul social-democrat pentru scurtarea războiului”⁶⁰. Secretarul Secțiunii Partidului Social Democrat din Brașov și Țara Birsei, Victor Brătfăleanu, care era în același timp și membru în conducerea P.S.D. Român, comunica la Arad printr-o telegramă că „Sintem constituiți în Consiliul Național Român Comitatens” /județean/ și cerea îndrumări referitoare la „chestia conlucrării cu Consiliul Național Român Central”⁶¹.

⁵⁷ „Adevărul” (Budapesta), an XIV, nr. 45 din 10/24 noiembrie 1918.

⁵⁸ „Drapelul”, an. XVIII, nr. 117 din 1/14 noiembrie 1918.

⁵⁹ „Adevărul” din 3/17 noiembrie 1918.

⁶⁰ Arh. I.S.I.S.P., Fond Problema Națională, dosar, Consiliul Național Român — Satu-Mare. Într-o relatare despre adunarea românilor din cercurile electorale Satu-Mare, Arded, Cîngu, Țara Oașului și orașul Satu Mare, ținută la Satu-Mare la 1/13 noiembrie 1918, la care au participat circa 400—500 de tineri și vreo 100 de bătrîni, ofițeri, prelați, muncitori, delegatul organizației social-democrate, același Vasile Roșca Lipău, muncitor în Satu-Mare în numele social-democrațiilor internaționale, a susținut cerințele unor antevorbitori, ca să se introducă instrucția românească pentru toate școlile, în localitățile locuite de români și să se rupă tutela episcopiei de Haidudorog. („Românul”, an VII, nr. 11 din 8/21 noiembrie 1917).

⁶¹ „Adevărul” din 10/24 noiembrie 1918.

La Făgăraș, în tumultul evenimentelor, Secția română locală a P.S.D. a ținut o adunare în prezența lui Iosif Răceanu, trimisul Comitetului Central al P.S.D., dându-și adeviziunea la Consiliul Național Român /Central/. În componența Consiliului Național Român local din Făgăraș au intrat și reprezentanți ai muncitorilor români ⁶².

În Arad, din Consiliul Național Român local, alcătuit la 3 noiembrie 1918, alături de Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș și George Crișan, personalități marcante ale P.N.R., făceau parte Vasile Maghiar, Ioan Costa și Ludovic Feier, reprezentând organizația Partidului Social-Democrat din localitate” ⁶³. De menționat că tot atunci „s-a hotărât ca Consiliul Național (local) să fie în strinsă legătură cu partidul Social-democrat, Comitetul Central Român” ⁶⁴.

Merită să relevăm poziția principială, revoluționară și patriotică, în același timp pe care reprezentanții muncitorimii române din Transilvania au avut-o în cadrul dezbaterilor de la Arad din 13—14 noiembrie 1918 între reprezentanții Consiliului Național Central Ungar în frunte cu Iaszi Oszkar, și Consiliul Național Român Central * ca și în ședința de la Budapesta la care au luat parte membrii ai C.C. al P.S.D. Ungar — Bokány Dezso, Garbay Sandor și Peidl Gyula și membrii ai C.C. al Secțiunii Române — Ion Flueraș, Iosif Jumanca și Enea Grapini, unde reprezentanții social-democrației ungare au insistat ca socialiștii români să nu aprobe ruperea Transilvaniei de Ungaria. Socialiștii români au arătat că poporul român a suferit prea mult de la stăpînitorii imperiului pentru ca să mai poată fi oprit din calea realizării visului său de unire și că socialiștii români nu pot și nici nu vor să-l împiedice, nici să-l lase sub stăpînirea acelor care l-au înrobît în trecut. Ei se vor situa în fruntea poporului, ca să-l conducă pe calea cea mai bună posibilă pînă la înfăptuirea eliberării” ⁶⁵.

În marile centre industriale ale Transilvaniei ca Valea Jiului, Reșița, Ocna Dejului, Dognecea etc. muncitorii și-au creat sfaturi sau consilii muncitorești, care au acționat împreună cu consiliile naționale locale sau țineau locul acestora. Un exemplu care ilustrează colaborarea strînsă dintre toate forțele politice democratice de pe teritoriul Transilvaniei și Banatului este adresa organizației secției din Lugoj a partidului social-democrat către Comitetul Național Român local, în care se menționa : „Avem onoare a vă aduce la cunoștință că conducerea din Lugoj a Partidului social-democrat a delegat cu împuterniciri largi pe tovarășii dr. Dobo Eugen, Orădeanu Iosif și Wunder Adalbert pentru a duce tratative cu autoritățile și cu partidele. În consecință, vă rugăm, ca atunci cînd va fi cazul, să invitați la tratative pe tovarășii amintiți (Numărul de telefon al doctorului Dobo 115, numărul de telefon al lui Orădeanu Iosif 172, numărul de telefon al lui Wunder Adalbert 105). Lugoj, la 13 noiembrie 1918. Semnează Organizația Partidului social-democrat” ⁶⁶. Deci erau reprezentanți din rîndurile muncitorilor români, maghiari și germani.

⁶² I. Clopoșel, *Op. cit.*, p. 69; vezi și „Adevărul” an XIV, nr. 46 din 17 noiembrie 1918.

⁶³ '18. *Unirea Transilvaniei cu România*, București, 1972, ediția a II-a, p. 536—537, 538.

⁶⁴ „Adevărul” din 10/24 noiembrie 1918.

* Din partea muncitorimii au participat Ioan Flueraș, Iosif Jumanca și Enea Grapini.

⁶⁵ Arh. Statului București, fond Tiron Albani.

⁶⁶ Arh. B.C.S., fond V. Franța, VI, dos 1432

Un alt exemplu de strînsă colaborare dintre reprezentanții muncitorimii cu celelalte forțe politice românești l-a dat constituirea Consiliului Național român din Orăștie, la 7/20 noiembrie, unde la adunarea populară convocată pentru acest scop „apare și Partidul Social-Democratic, în frunte cu Ion Herța, un brav român” — după cum aprecia „Un privitor”. „Înflăcărutul președinte al secției române a Partidului social-democratic, Ion Herța vorbește printre alți vorbitori de seamă poporului, arătînd zilele mari pe care le trăiește poporul și-l îndeamnă să se rețină de la răz-bunări . . . ca astfel să fim vrednici de sfînta sărbătoare ce ne așteaptă”⁶⁷.

În unele localități muncitorii și-au organizat și gărzi muncitorești, menite a apăra interesele lor față de statul grofilor și baronilor unguri în descompunere.

Astfel muncitorii din Valea Jiului înlăturînd jandarmii și celelalte autorități ale statului reacționar ungar, și-au creat consilii și gărzi muncitorești, în care au intrat peste 1100—1200 de muncitori⁶⁸.

De altfel organul socialiștilor români „Adevărul” a susținut acțiunea de înființare a gărzilor. Într-un apel, oficiosul socialiștilor români popularizează *Manifestul C.N.R.C.* din 6 noiembrie 1918 cu privire la oficializarea gărzilor naționale, mobilizînd muncitorimea să sprijine acțiunea de formare a gărzilor. Din toate localitățile românești — remarca „Adevărul” — „să se formeze cite o gardă națională”⁶⁹.

În localitatea industrială Uioara, inițiativa organizării gărzii a avut-o conducătorul organului social-democrat din localitate. „Muncitorii ziua lucrau, iar noaptea îndeplineau serviciul de patrulare” — notează socialistul Iosif Gabriel din Timișoara în amintirile sale⁷⁰.

Concomitent cu intensificarea mișcării naționale revoluționare din Transilvania, românii bucovineni, folosindu-se și ei de dreptul suveranității naționale, și-au constituit Consilii Naționale la care au participat și împu-terniciți ai muncitorilor. În ședința C.N.R. din Bucovina din 27 octombrie 1918, ședință care s-a declarat Constituantă a Bucovinei, au hotărît să stăpînească singuri țara, Bucovina, pămîntul lor strămoșesc și s-au declarat pentru unirea Bucovinei cu celelalte țări românești într-un stat național „independent”, în care scop va acționa „în deplină solidaritate cu românii din Transilvania”⁷¹.

Poziția profund patriotică a delegaților muncitorimii, s-a reflectat în intervențiile reprezentantului lor, George Grigorovici. Astfel în ședința amintită din 27 octombrie 1918, cînd s-a discutat raporturile viitoare ale Bucovinei cu Viena, G. Grigorovici a subliniat: „Depinde de noi, și nu de guvernul din Viena, care va fi viitorul națiunii române și al țării noastre. Cu atît mai curînd și mai bine ne vom constitui (independenți de Viena), cu atît mai mari drepturi ne vom asigura. Cu ucrainenii și cu celelalte națiuni (naționalități) colocoitoare trebuie să ne înțelegem într-un mod oarecare. Dar, organizîndu-se astăzi și luînd conducerea și afacerile țării

⁶⁷ „Libertatea”, (Orăștie), an XV, nr. 3 din 15/28 noiembrie 1918.

⁶⁸ *Din trecutul de luptă a muncitorimii hunedoarene*, Muzeele regionale Hunedoara, Deva, p. 52.

⁶⁹ „Adevărul” din 28 oct./10 nov. 1918.

⁷⁰ I. Gabriel, *Fünfzigjährige Geschichte des Banater Arbeiter bewegung 1870—1920*, Timișoara, 1929, p. 85.

⁷¹ Arh. M.F.A., fond M.C.G., dosar 42/1918, f. 8—13.

asupra noastră, grija noastră cea mai mare trebuie să fie aprovizionarea pe care am înlesni-o, căutînd să intrăm în strînsă legătură comercială cu România. Totodată declară în calitate de democrat socialist, că intră în Consiliul Național și e gata să conlucreze, dar nu va depune drep-turile sale de deputat al muncitorimii pe care va reprezenta-o și aici ca ori și unde. D-sa voiește „o Românie Mare, care să cuprindă toate teritoriile românești, dar o Românie cinstită și dreaptă” căci d-sa mai are pelîngă sen-timentele naționale și alte sentimente, adică cele umane (socialiste) care, după părerea d-sale stau mai presus de toate”⁷².

La propunerea lui Iancu Flondor și Ipolit Tarnovski, în reprezen-tanța Consiliului Național Român pentru problemele externe este ales și socialistul G. Grigorovici.

Totodată același delegat al muncitorimii bucovinene este însărcinat alături de Iancu Flondor și Gheorghe Sirbu în delegația națională română care să trateze cu împuternicitul Vienei la Cernăuți contele Etdorf, pro-clamarea administrației românești în Bucovina⁷³.

La 12 noiembrie 1918, Consiliul Național Român bucovinean vota, „Legea fundamentală provizorie asupra puterilor țării Bucovinei”, în baza căreia se formă guvernul ei.

Deputatul socialiștilor bucovineni, George Grigorovici, în ședința Consiliului Național Român din 13 noiembrie, exprimînd poziția muncito-rimii de toate naționalitățile cerea ca Bucovina să aibă la baza constitu-ției ei principiile democratice, înfăptuirea reformei agrare etc. insistînd totodată ca muncitorii și țărani să fie reprezentați în mod corespunzător în Consiliul Național Român. Declarîndu-se hotărît pentru unirea provin-ciilor românești, într-un stat unitar, G. Grigorovici sublinia că : „Unirea trebuie să rămînă idealul pentru care dacă nu-l vom împlini nu merităm numele de români”.

Delegații muncitorimii bucovinene și-au adus un aport însemnat în ziua de 28 noiembrie 1918, cu ocazia Congresului general al reprezentan-ților populației din Bucovina, Congres care a hotărît în unanimitate unirea necondiționată a Bucovinei cu patria mamă.

De remarcat că Consiliul Central Național Român cu sediul la Arad, în circulara sa „Către toate Consiliile Naționale Române comitatense, cercuale și comunale de pe teritoriile locuite de români ale Ardealului, Ungariei și Banatului Timișan”, emisă la 2/15 noiembrie 1918, după ce releva că „Aflînd Consiliul Central Național Român, compus din întreg Comitetul Executiv al Partidului Național Român și din 6 delegați ai Partidului Român Social-Democrat că între împrejurările date voința suverană a națiunii române din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișan, singur dispunătoare asupra sorții sale viitoare, trebuie să afle cît mai urgent legitima sa exprimare decisivă”, dispunea ca „în termen de 12 zile, socotite de la datul acestui ordin, să se facă în toate comitatele locuite de români și fără osebire în fiecare cerc electoral din aceste comitate, alegeri de delegați (deputați) cercuali pentru Marea Adunare Națională Română, ce are să fie convocată în scurt”. Circulara mai sublinia că „Este de dorit, ca Adunarea Națională să întruchipeze în mod cît de poate de demn și norocos toate

⁷² Ion Nistor, *Untrea Bucovinei*, București, 1928, p. 86.

⁷³ *Ibidem*.

straturile națiunii noastre democratice. Nu ne îndoim așadar, că onorațorii, comersanți, industriași, țărani și *muncitori fruntași* (subl. ns. — A. D.), deciși și devotați intereselor mari ale neamului românesc — vor afla în frățescă înțelegere designarea lor ca deputați ai cercurilor singuratice. Sintem siguri, că profesorii marcanți ai institutelor noastre de învățămînt nu vor fi dați uitării”⁷⁴.

Împreună cu toată suflarea românească de pe teritoriul Transilvaniei, organizațiile social-democrate ca de exemplu cele din Hunedoara, Făgăraș, Alba Iulia, Dognecea, Bocșa Română, Bocșa Montană, Anina, Valea Jiului, Banat etc. s-au pronunțat hotărît pentru unirea acestei provincii românești cu statul român și înfăptuirea unor reforme democratice.

Reflectînd starea de spirit revoluționară a maselor muncitoare dornice de a înfăptui unitatea națională în cadrul unei Români democratice, conducerea social-democrației române din Transilvania a publicat în „Adevărul” din 11/24 noiembrie *Apel către tovarăși*, în care după ce constata că „nicicînd n-am trăit zile mai de mare însemnătate și nici cînd nu era mai mare lipsă de agitația noastră ca acum. E vorba de viitorul întregului neam românesc și de soarta noastră a muncitorimii”, declara hotărît: „Comitetul Central român lucrează acum din răsputeri și pentru izbăvirea idealului nostru de dezrobire națională și socială”. De aceea el cerea muncitorimii „să sprijinim cu toții Comitetul în munca sa”⁷⁵.

La 14/27 noiembrie 1918, „Adevărul” publica o *Declarație* în acest sens. „Partidul social-democrat român din Ungaria și Transilvania — se arăta în această Declarație — stă pe baza dreptului de liberă dispoziție a popoarelor . . . Am suferit destul, am suportat veacuri de-a rîndul rușinosul jug al robiei naționale, am fost destul slugile altora, am trăit în mizerie, în neștiință, în întuneric, am adunat destule comori altora, deci vrem să fim liberi, odată, vrem să fim singurii stăpîni pe destinele noastre. Dar mai mult, unul din visurile noastre cele mai frumoase e și unirea tuturor țărilor române să ne unim într-un popor mare, înaintea căruia să fie deschise toate căile ce duc spre progres și fericire”⁷⁶. Totodată Declarația citată sublinia necesitatea luptei pentru ca România unită să devină un „stat cu adevărat democratic”⁷⁷.

Cu deosebită mîndrie, referindu-se tocmai la această Declarație istorică, Ilie Cristea sublinia rolul deosebit pe care mișcarea revoluționară socialistă și l-a cucerit de reprezentant autentic al luptei pentru unirea tuturor provinciilor românești într-un stat unitar și pentru prefaceri social-economice înnoitoare: „Noi avem îndreptățirea a crede că ne simțim famfara prin care respiră sufletul acestui neam și irezistibil, instinctul nostru ne îndeamnă să strigăm în lumea largă că neamul românesc vrea unirea sa desăvîrșită într-un singur stat național românesc, unitar și independent”.

De menționat că numeroși muncitori, aparținînd minorităților naționale de pe teritoriul Transilvaniei, considerînd justă voința de unire națională a poporului român se declarau pentru înfăptuirea acestui deziderat⁷⁸.

⁷⁴ Arh. Statului București, fond Consiliul Național Român, Caransebeș, dosar 4/1918, f. 1.

⁷⁵ „Adevărul”, an XIV, nr. 45 din 11/24 noiembrie 1918.

⁷⁶ Idem.

⁷⁷ *Destrămarea monarhiei austro-ungare* . . . , Edit. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 260.

⁷⁸ „Adevărul” an XIV, nr. 45 din 11/24 noiembrie 1918.

Astfel muncitorii maghiari din Valea Jiului, alături de cei români, discutând în consiliul muncitoresc problema unirii Transilvaniei cu România, s-au pronunțat pentru această înfăptuire și pentru transformarea țării într-un stat democratic ⁷⁹. Unul din conducătorii consiliului muncitoresc din Petroșani încă la o adunare convocată la 26 octombrie/8 noiembrie 1918 de Partidul Național Român declara : „Nu vă punem piedici în calea realizării unității voastre naționale . . . Trecutul care a prădat muncitorimea și care a pus biruri grele pe umerii voștri, politica greșită față de naționalități s-a sfârșit . . . Și voi ați fost subjuogați și jecmăniți, pământul acesta de pe care v-a alungat statul maghiar și capitalismul al vostru a fost . . . Dar nu poporul maghiar v-a alungat la marginea prăpastiei. Nu ! Capitalismul v-a alungat, aici capitalismul n-are naționalitate. Naționalitatea lui este banul, puterea blestemată care deopotrivă apasă pe muncitorul român și maghiar sau german” ⁸⁰.

Textul convocării Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia s-a publicat la 7/20 noiembrie 1918 instituindu-se în același timp și regulamentul pentru alegerea deputaților Adunării Naționale. Subliniind marea însemnătate pentru poporul român a Adunării de la Alba Iulia, în textul convocării se preciza că în numele „principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărască însăși soarta sa de acum înainte” ⁸¹.

Socialiștii români, care au avut un rol însemnat în inițierea hotărârii cu privire la convocarea istoricei mari adunări de la Alba Iulia ⁸², au mobilizat pe muncitori să se prezinte în număr cât mai mare. În articolul de fond *La Alba Iulia* publicat în „Adevărul”, relevând importanța celor ce se vor hotărâi aici la 1 decembrie, arăta că se vor întruni „toți reprezentanții chemați ai neamului românesc din Ungaria și Ardeal — și prin cuvântul lor vor arăta lumii întregi voința întregului neam”. „Românii din Ungaria și Transilvania fără deosebire de clasă voiesc să se unească cu frații lor de

⁷⁹ „Adevărul”, an XIV, nr. 45 din 11/24 noiembrie 1918.

⁸⁰ *Destrămarea monarhiei austro-ungare . . .*, București, Edit. Academiei R.P.R. 1964, p. 260.

⁸¹ „Românul” an VII, nr. 11, din 8/21 noiembrie 1918.

⁸² În articolul de fond publicat în „Adevărul” încă la 10 noiembrie sub titlul *Ce vrem?*, socialiștii români după ce anunțau că „dorul de libertate al poporului s-a înfăptuit. Putreda și ticăloasa clasă stăpînitoare din Ungaria, care ne-a supt singele și ne-a batjocorit și ne-a umilit de atâtea veacuri, zace acum neputincioasă la picioarele revoluției biruitoare.

S-au sfârșit deodată cele mai groaznice lanțuri și căușe ale robiei naționale și sociale. Revoluția și capitulația a creat pentru toate națiunile din țară puțința ca singure să-și hotărască soarta, singure să decidă asupra viitorului lor și singure să-și croiască cadrele de stat în cari vor dori să trăiască în viitor”, declara răspicat : „Noi românii din Ungaria și Transilvania o singură dorință am avut totdeauna, aceia, ca să putem trăi liberi și să nu fim supuși, să nu fim slugii nimănui. Această dorință a noastră e acum pe cale de înfăptuire. Nimeni nu va fi în stare s-o zădărnicească . . . Prin urmare a sosit timpul, cînd sîntem chemați să spunem ce vrem. Consiliul Național Român este chemat acum a merge cu un pas mai departe și a declara în mod clar și lămurit că voim ca întreg poporul român din Ungaria, Transilvania și Banat să fie întrebate prin referendum, printr-o votare obștească (subl. ns. — A.D.), în ce cadre de stat voiesc să trăiască în viitor. Că ne vom îndestula c-o autonomie sau vom alcătui din provinciile locuite de români un stat cu desăvîrșire independent, ori se va cere ca toți românii să se unească într-un singur stat, aceasta s-o hotărască poporul întreg al acestor provincii prin votul său. Noi social-democrații numai voința poporului o cunoaștem de suverană” („Adevărul”, Budapesta, an XIV, nr. 43 din 28 octombrie/10 noiembrie 1918).

peste munți, ca împreună cu Bucovinenii să alcătuiască o Românie mare, în care să li se asigure toate mijloacele unei dezvoltări înfloritoare — subliniau socialiștii români. Prin aceasta se va înfăptui în fine ceea ce înainte cu trei sute de ani a fost zădărnicit prin uelțirile barbare ale unor tirani și prin lipsa de conștiință națională a poporului românesc de atunci. Drama națională săvârșită pe cîmpia Turzii, se va ispăși acum prin hotărîrea istorică ce va lua-o adunarea națională de la Alba Iulia”⁸³. După ce se relevă că la Alba Iulia se va proclama unirea Transilvaniei cu România, articolul menționat accentuează și asupra dezideratelor sociale care se vor adopta : „Căci nu e vorba acum numai de dezrobirea națională, ci și de ridicarea asupritului popor român la o treaptă socială mai înaltă și omenească. Se va proclama acolo toate legile și reformele mari și însemnate, care vor alcătui temelia fericirii poporului român în viitor . . . Alba Iulia va însemna pentru noi începutul unei noi vieți”. Articolul îndeamnă pe muncitori cu slovele : „Să mergem cu toții acolo”⁸⁴.

Hotărîrea de a se convoca Marea Adunare Națională la Alba Iulia a fost primită cu mare entuziasm de toate cercurile românești indiferent de vederile lor social-politice. În întreaga Transilvanie, ca și în părțile ungurene, după apelul de convocare a Adunării naționale, împuterniciții ai Consiliului Național Român Central s-au deplasat pentru a explica și da informații concrete asupra modului de alegere și de participare la Adunarea națională.

Pentru alegerea delegaților la Marea Adunare națională de la Alba Iulia, populația română, organizată de consiliile naționale locale, s-a întrunit în adunări populare în care toată obștea românească își alegea delegații. „Plugari și muncitori români care au împlinit 24 de ani și au locuință stabilă în Mintia (județul Hunedoara) sînt invitați prin aceasta a se întruni duminică 24 nov. a.c. . . . cu scopul de a alege delegații de lipsă pentru Adunarea generală națională ce se va ține la Alba Iulia”, se menționa , de exemplu, în convocatorul Consiliului național român din această comună⁸⁵.

Alegerile au avut un caracter profund democratic. Masele populare românești, în adunări deschise, își alegeau delegații care să le reprezinte la Alba Iulia hotărîrea lor de unire cu țara, dînd în acest sens împuterniciri depline. Printre delegații românilor, aleși să le reprezinte interesele vitale, pot fi întilniți numeroși țărani, muncitori, avocați, medici, preoți, studenți etc. Toți erau însă mînați de năzuința de a exprima la Adunarea constituantă de la Alba Iulia voința fermă a populației românești din Transilvania de unire într-un singur stat național. Elocvente prin conținutul lor, mandatele date, care erau intitulate în diferite feluri : *credenționale*, *proces-verbal*, *împuternicire*, *legitimajie*, *mandat etc.*, purtau de cele mai multe ori zeci și sute de semnături.

Și organizațiile muncitorești s-au întrunit pentru a-și alege delegați, împuterniciți la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. Astfel în *Mandatul de participare* al organizației social-democrate din Brașov se specifica : „Conform alegerii din 24 noiembrie 1918 eliberăm spre certificare acest

⁸³ „Adevărul”, din 17/30 noiembrie 1918.

⁸⁴ Idem.

⁸⁵ Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, fond Marea Adunare Națională, vol. I, p. 818.

mandat trimisului nostru tov. George Grădinaru ca participant la adunarea națională din Alba Iulia din partea Secțiunii române a Partidului social-democrat din Brașov”⁸⁶.

„Subscrișii adevărați că Partidul social-democrat din Deva a ales azi ca delegați ai cercului electoral Deva pe Dionisiu Pîrvu, zidar, și Petru Seleşan, ambii din Deva, cu unanimitate — se menționa într-un credențional din Deva —, drept ce sus-numiții delegați sînt prin aceasta acreditați a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare națională română ce se va convoca prin Consiliul central național român în numele tuturor românilor social-democrați din acest cerc electoral”⁸⁷.

Secțiunea locală română a Partidului social-democratic din Rodna Veche împuternicește prin credenționalul din 28 noiembrie 1918 să „ia parte la marea Congres național român de la Alba Iulia . . . pe delegații săi Alexandru Cărdan. Președintele secțiunii, Victor Sîngeorzan, membru, și Iosif Tăpălagă, membru”⁸⁸.

În procesul verbal luat în adunarea electorală a membrilor partidului social-democrat român din Orăștie comitatul Hunedoarei ținută la 10/23 noiembrie 1918, avînd ca prezident pe Ioan Herța iar ca secretar pe notarul Ioan Popovici, după ce se constată că „Prezidentul comunică ordinul venit de la Consiliul Central Național Român prin care se ordona alegerea urgentă a celor 2 delegați în Marea Adunare Națională Română, care va fi convocată în în scurt timp”, se menționează „Prezidentul deschide votarea, care decurgînd în ordine, pe baza scrutinului făcut de biroul adunării se constată că în unanimitate de voturi au intrunit d-nii Ioan Herța din Orăștie, Adam Oltean din Orăștie, ca urmare prezidiul declară pe d-nii Ioan Herța și Adam Oltean, aleși din partea partidului social-democrat român din Orăștie cu vot universal ca delegați ai acesteia îndreptățiți și îndatorați a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română, care se va convoca din partea Consiliului Central Național Român încă în decursul acestui an, care eventual le va convoca în decursul anului următor”⁸⁹.

La 14/27 noiembrie 1918 Secțiunea română a Partidului Social-Democrat din Lugoj, eliberează o „Legitimație” pentru delegatul George Urzica al secțiunii Partidului Social-Democrat din Lugoj, care e încredințat să participe și să vorbească în numele muncitorilor români organizați din Lugoj la adunarea națională română ce se va ține la Alba Iulia duminică la 18 nov. st. v. 1918”⁹⁰.

În aceeași zi, Secțiunea românească a Partidului social-democrat din Timișoara, eliberează și ea o „Legitimează” pentru delegatul Traian Novac a secțiunii Partidului social-democrat din Timișoara, care e încredințat să participe și să vorbească în numele muncitorilor români organizați din Timișoara, la adunarea națională română ce se va ține la Alba-Iulia duminică la 18 nov. st. v. 1918”⁹¹.

⁸⁶ Idem, p. 823.

⁸⁷ Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, fond Marea Adunare Națională, vol. II, p. 564.

⁸⁸ Idem, vol. p.

⁸⁹ Arh. ISISP, fond Problema națională, 1918.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Arhiva Muzeului Unirii, din Alba Iulia, vol. I, p. 830.

Gavril Deac și Mutoi Dumitru locuitori din Secerimbu, erau împuterniciți la Marea Adunare Națională „să prezenteze poporul român din sus-amintita comună și să voteze cu vot legal”, reprezentând și „Clubul socialiștilor români din Secărimbul”, după cum se specifica în Credenționalul eliberat de Consiliul Național român local la 29 noiembrie 1918. Semnează președintele Simeon Deac și membrii de încredere Pieștean Nicolae și Dumitru Vințan”⁹².

Societatea Meseriașilor Români din Deva, în cercul electoral al Devei, desemna ca reprezentant al ei pentru Marea Adunare Națională Română de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 pe Mihai Orădeanu, maistru bărdas și Ioan Duna maistru zidar. Hotărîrea era certificată de Francis Ștefan, președinte, Eugen Tatar, notar și Virgil Olaru și dr. Petru Groza, bărbați de încredere”⁹³.

Locuitorii români din comuna Silvașii inferior, cercul electoral Hațeg, alegeau în adunarea populară din 29 noiembrie 1918 pentru Marea Adunare Națională Română de la Alba Iulia pe Antoniu Păra, maistru faur⁹⁴. Reuniunea română de înmormîntare din Sibiu⁹⁵, împuternicea, la 27 noiembrie 1918, să o reprezinte, pe socialistul Ioan Apolzan, culegător tipograf⁹⁶.

Reuniunea meseriașilor din Gherla împuternicea la 26 noiembrie 1918 pe Grigore Horgoș, lăcător, și pe Augustin S. Deac tipograf, ca delegați ai săi „în Marea Adunare Națională Română ce se va convoca în acest an și în alte Mari Adunări naționale române, care eventual se vor mai ținea în decursul anului următor”⁹⁷.

Credenționalul secției P.S.D. din comitatul Turda-Arieș pentru delegații săi la Adunarea de la Alba Iulia dat la 28 noiembrie 1918, conținea: „Subscrișii adevărim, că Secțiunea Social-Democrată din Turda” /Comitatul Turda Arieș/ au ales în adunarea de azi ca delegați pe d-nii Ioan Pescariu și Ioan Chișiu, drept aceea susnumiții delegați sînt prin acesta autorizati a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Națională Română ce se va convoca prin C.N.R. în numele tuturor românilor și la alte mari adunări naționale române care eventual o să fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor și a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișan”. Semnează Ioan Pescariu, președinte, Ioan Chișiu, secretar, membru verificator Romul Păcurariu⁹⁸.

În Credenționalul Reuniunii meseriașilor din Rășinari, din 30 noiembrie 1918 se menționa că „a ales la marea adunare națională din Alba Iulia ce se va ține la 1 decembrie n.a.c.” ca delegați ai săi pe maiștri de aici Bucur Lungu nr. 192, Șerban Ilcușiu nr. 138 și Șerban Cruciat nr. 901”, „care să reprezinte susnumita reuniune cu vot decisiv eventual și că poate și la alte adunări ce se vor mai ținea în chestia națională”⁹⁹.

⁹² Ibidem, vol. I. p. 790.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Ibidem, tom. II. p. 1089.

⁹⁵ Ibidem, vol. I, p. 813.

⁹⁶ Ibidem, p. 578.

⁹⁷ Idem, p. 794.

⁹⁸ Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, fond Marea Adunare Națională.

⁹⁹ Idem, vol. I, p. 807.

Reuniunea meseriașilor români din Săliște, hotăra în adunarea generală extraordinară ținută la 11/24 noiembrie 1918 împuternicirea lui „Ioan Bucșanu și Daniel Bârsan ca reprezentanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, prilej care le-a dat acest credențional întărit cu iscăliturile Biroului și a bărbaților de încredere”¹⁰⁰.

Reuniunea sodalilor români din Sibiu în Credenționalul aprobat în întrunirea membrilor ținută la 27 noiembrie 1918 împuternicea pe Ștefan Duca, culegător tipograf și pe Ioan Petrașcu, maistru croitor din Sibiu să reprezinte organizația ca delegații ei, „în Marea Adunare Națională Română, ce se va ținea în Alba Iulia la 1 decembrie 1918 și în alte Mari Adunări Naționale Române, care eventual se vor mai ținea în decursul anului următor”¹⁰¹.

Din Cercul Geonesig Comitatul Murăș pentru Marea Adunare Națională Română de la Alba Iulia figura și Ioan Banciu, muncitor de fabrică din Iernatfalăn¹⁰².

Din Timișoara, Reuniunea pentru ajutorarea învățăceilor și sodalilor meseriași și comercianți români, făcea cunoscut tuturor în credenționalele date la 28 noiembrie 1918 „că am împuternicit” pe Alexandru Bălaș, Ignațiu Stoia „ca să reprezinte această reuniune la Adunarea Națională a Românilor din Ungaria și Transilvania care se va ținea de 1 decembrie st.n. în Alba Iulia”¹⁰³.

Desigur că numeroși muncitori au contribuit prin munca lor la buna organizare și reușită a adunării naționale de la Alba Iulia. Unele documente pomenesc despre aportul muncitorilor tipografi la tipărirea materialelor (apeluri, chemări, credenționale etc.) ale Consiliului Național Român Central și a celor locale. Într-unul din asemenea documente aflăm că Ioan Blaga tipograf, din însărcinarea Consiliului Național Român din Blaj a mers la Alba Iulia, „ca să ajute ca tipograf, pregătirea adunării naționale din 1 decembrie /1918/. . . Numitul — adaugă la 27 noiembrie Al. Bodra, secretarul Consiliului — merge în interes de serviciu”¹⁰⁴.

De remarcat că dezbateri în vederea redactării *Declarației* de la 1 decembrie 1918 au avut loc încă la Arad în cadrul Consiliului Național Român Central, în care socialiștii români aveau paritate de membri cu Partidul național român.

În ziua de 25 noiembrie 1918, reprezentantul socialiștilor români, Ion Flneraș, a făcut în Consiliul Național Român Central un expozeu limpede atît despre dorința fierbinte a clasei muncitoare de unire a Transilvaniei cu țara mamă cît și despre prerogativele clasei muncitoare, a românilor, pe care le cer garantate în stat român întregit. Membrii Partidului social-democrat din Consiliul Național Român Central și-au „precizat pînă în pinzele albe convingerile politice, au stăruit cu bunăvoință și răbdare asupra drepturilor legitime ale socialiștilor români, care au o menire importantă și vor constitui o clasă puternică și înfloritoare în noul stat”¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Idem, p. 809.

¹⁰¹ Idem, p. 813.

¹⁰² Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, Fond Marea Adunare Națională, vol. III ,f. 1123.

¹⁰³ Ibidem, vol. I, p. 801.

¹⁰⁴ Arh. Statului București, fond Consiliul Național Român — Blaj, dosar 108, f. 147.

¹⁰⁵ „Românul”, an VII, nr. 15 din 15/28 noiembrie 1918.

În acest sens, Consiliul Național Român Central a dat următoarea declarație: „1. Muncitorilor din industrie, Consiliul național român, în noul stat pe care îl va întemeia, le va asigura toate acele drepturi și avantagii de care se bucură muncitorimea în toate țările dezvoltate din punct de vedere industrial ale Occidentului. 2. Consiliul Național nu este contra socializării mijloacelor de producție în mod evolutiv. 3. Consiliul național român asigură cea mai largă libertate de presă, întrunire, asociere și va asigura cea mai largă libertate de propagandă a tuturor gîndurilor”¹⁰⁶.

La 26 noiembrie 1918 Comitetul român al Partidului social-democrat în ședința sa „a primit cu vie satisfacție și în deplină armonie lămuririle Consiliului Național Român (Central), declarînd că se așează și pe mai departe cu trup și suflet la Comitetul național român (Central)”¹⁰⁷.

Problemele care au suscitat vii discuții în ședința de la Alba-Iulia din 30 noiembrie 1918 au fost cele legate de prevederile sociale. Luînd cuvîntul, de exemplu, în numele socialiștilor români, Ioan Mihuț combate tendința acelor care voiau să ignoreze revendicările sociale cerute de masele populare. El aprecia că „acel țaran care vine aici vine cu gîndul să ducă de aici pămînt și drepturi și pe baza aceasta vrea să se unească. Așupreala pe care a îndurat-o îl îndeamnă să vină aici pentru ca să fie liber. Țaranul nu mai vrea să sufere sărăcia, mizeria și incultura. Aceasta nu înseamnă că noi nu vrem unirea. Vrem simplu ca să avem dată conștiința ca nici posibilitatea asupririi țaranului să nu mai fie”¹⁰⁸. Socialistul Emil Isac din Cluj a susținut teza reformelor și revendicărilor democratice. Traian Novac a susținut și el să se pună în discuție cererea unui grup de muncitori bănățeni de a se vedea dacă n-ar fi bine ca noua Românie întregită să se proclame republică democratică¹⁰⁹.

Înainte de deschiderea Marii Adunări Naționale la 1 decembrie 1918 delegații organizațiilor muncitorești din întreaga Transilvanie au ținut la Alba Iulia o consfătuire, în care unul din reprezentanții organizațiilor social-democrate din Banat a propus o rezoluție care sublinia necesitatea desăvîrșirii unității naționale a poporului român. Rezoluția proclama că social-democrația română „dorește ba chiar pretinde din partea sa ca întreg neamul românesc de pretutindeni să-și formeze și să se unească într-un stat independent, în care să-și asigure dezvoltarea și fericirea ca fii ai unei națiuni unite, prin concentrarea comună a tuturor puterilor românești intelectuale și fizice. Expresiv, accentuăm deci, dorința ca

¹⁰⁶ Idem.

¹⁰⁷ Subliniind perfectul acord care exista între toate forțele politice românești, acord pe care o seamă de cercuri potrivnice românilor nu-l doreau, ziarul „Românul” conchidea în articolul *Atitudinea socialiștilor români*: „Nici nu se putea altfel. E consecvența logică a structurii social-economice a poporului român din Ungaria și Transilvania, care azi își decretează eliberarea — ca muncitorimea să-și afle maximul garanției realizării idealului ei particular în cadrele largii democrații, ce va trebui s-o realizeze interesul marilor mase românești — și ca în aceste cadre să se integreze particularul ideal al muncitorimii cu generalul ideal umanitar de care e condus Marele Consiliu Național Român în realizarea programului său politic” („Românul”, Arad, an VII, nr. 15 din 31 octombrie/13 noiembrie 1918).

¹⁰⁸ Procesul verbal al adunării Consiliului Național Român din 30 noiembrie 1918, mss. (Biblioteca Academiei, fond. Achiziții 30, Ion Clopoțel).

¹⁰⁹ Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia în Destrămarea monarhiei austro-ungare. 1900—1918*, București, Edit. Academiei, 1964, p. 185.

toate forurile și instituțiile noastre socialiste internaționale să sprijine și să asigure contopirea și unirea poporului român de pe ținuturile mai sus amintite cu România”¹¹⁰.

La Alba Iulia au sosit 1228 de delegați aleși în circumscripțiile electorale din toate județele Transilvaniei cît și delegați ai tuturor organizațiilor politice, economice, culturale, religioase, militare, sportive românești, de pe întreg teritoriul Transilvaniei. Alături de numeroși oameni politici din toate straturile societății românești din acel timp din Transilvania, au fost prezenți 150 de delegați ai social-democrației¹¹¹, reprezentînd peste 70 000 de muncitori organizați¹¹². Printre aceștia erau Ion Mihuț, Ion Fluieraș, Tiron Albani, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Emil Isac, Basil Surdu, Iosif Receanu, Petre Berneu, Zaharia Pop, Victor Tafleu, I. Munteanu, Iosif Ilie, Constantin Florea, dr. Valeriu Roman, Leon Munteanu, Ghiță Hălmăjeanu, George Găzdoiu, Dionisie Pîrvu, Petre Seleusean, George Urzică, Ioan Herța, Adam Olteanu, Alexandru Cărdan, Victor Singeorjean, Iosif Tăpălagă, Ion Pescariu, Ion Chișiu, Traian Novac, Gavril Deac și mulți, mulți alții, reprezentanți ai organizațiilor social-democrate și sindicale din Arad, Brașov, Făgăraș, Hunedoara, Deva, Lugoj, Orăștie, Brad, Turda, Timișoara, Reșița, Bocșa, Anina, Rodna Veche, Săcărîmb, Mintia și mulți alții.

În semn de recunoaștere a rolului jucat de organizațiile socialiste, în prezidiul Marii Adunări Naționale, ca vicepreședinte a fost ales reprezentantul P. S. Român, Ioan Fluieraș, iar printre secretari (notari) a fost ales și socialistul Ioan Cizer.

La această impunătoare adunare în afară de delegați aleși în Marele Sfat al Națiunii române din Transilvania, au venit, în pofida multor greutăți și opreliști, peste 130 000 de români să participe și să hotărască și ei unirea Transilvaniei cu România.

Pe lângă delegații aleși ai social-democrației române, sindicatele muncitorești din toate orașele și centrele industriale și miniere din Transilvania au trimis peste 10 000 de muncitori la Marea Adunare Națională¹¹³, printre care un număr aparținînd minorităților naționale.

Zecile de mii de reprezentanți ai maselor muncitoare de la orașe și sate au venit la Alba Iulia pentru a-și exprima năzuința ca unirea națională să fie însoțită și de satisfacerea revendicărilor lor sociale, de făurirea unui regim democratic.

În dimineața zilei de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, orașul Alba Iulia de la gară pînă la virful cetății era tixit de mulțime și tot mai veneau trenuri încărcate cu țărani și muncitori și șoselele erau împestrîtate de călăreți și pietoni. „În fruntea fiecărui grup — remarca un martor ocular — erau drapelele naționale tricolore. . . Printre ele erau și grupuri cu drapele roșii. Erău delegații muncitorilor din Valea Jiului, de la Reșița, Bocșa și Anina, de la Brad, Roșia și Zlatna, de la Arad, Oradea, Dej, Turda și Uioara”¹¹⁴. „Unele grupuri, remarca același martor ocular,

¹¹⁰ Arh. St. București, fond Tiron Albani.

¹¹¹ Arh. C.C. al P.C.R., Problema națională, dosar 4, f. 13—16.

¹¹² Arh. I.S.I.S.P., microfilm. cutia 81. Informarea Inputernicitului ungar la Berna.

¹¹³ Arh. Statului București, fond Tiron Albani.

¹¹⁴ Arhivele statului București, fond Tiron Albani.

aveau în vârful steagului roșu cite o panglică tricoloră. Întrebat, un conducător al unui grup de muncitori de la Ocna Mureșului, pe nume Marian Drăghici, ce înseamnă tricolorul în vârful stindardului roșu, acesta-i răspunde: „Înseamnă că vrem dreptate socială, dar aceasta o vrem prin unire cu România”¹¹⁵.

Salutînd pe toți cei prezenți, salutînd adunarea liberă a tuturor românilor din Transilvania cu credința că aici se va pune „piatra fundamentală a fericirii neamului nostru românesc”, președintele George Pop de Băsești declară adunarea drept „constituantă și desohisă”¹¹⁶.

Marea Adunare națională constituantă a românilor din Transilvania s-a desfășurat în deplină libertate. Prin forma sa de organizare, prin participarea largă a maselor, a delegaților aleși prin votul unanim al populației din întreaga Transilvanie, Adunarea națională de la Alba Iulia a căpătât un profund caracter plebiscitar, reprezentînd populația românească majoritară de pe aceste meleaguri, care era în drept să hotărască asupra soartei sale.

Mai remarcăm că tocmai pentru a întări și mai mult cele ce se hotărâau în această istorică Adunare constituantă au venit, 100 000, după unii 130 000, iar alții apreciau că au fost chiar 200 000 de români din toate unghiurile țării.

La 18 noiembrie/1 decembrie, concomitent cu adunarea celor 1 228 de delegați în Marele Sfat Național din sala Casinei militare din cetate, au avut loc simultan mari adunări de masă în întreg orașul¹¹⁷.

În adunarea delegaților, Vasile Goldiș a prezentat raportul politic și proiectul *Declarației* istorice, care într-un entuziasm de nedescris a proclamat unirea Transilvaniei cu țara.

Au luat cuvîntul Iuliu Maniu din partea Partidului Național Român și Iosif Jumanca în numele social-democrației române. Iosif Jumanca relevînd de pe poziții de clasă importanța actului a declarat: „... astăzi venim și noi aici, adevărații reprezentanți ai muncitorimii românești din Transilvania și Banat, venim să declarăm în fața dv., în fața Internaționalei socialiste și în fața întregii lumi că vrem unirea tuturor românilor. Noi vrem și sîntem gata de a lupta cu toate mijloacele pentru înfăptuirea și apărarea Unirii. Noi sîntem proletari, ducem lupta socială de clasă, în lupta aceasta sîntem solidari cu toți frații noștri de orice neam ar fi ei. Cu toții sîntem pentru transformarea socială, ca fiecare om să fie liber și stăpîn pe sine însuși. Dar solidaritatea aceasta n-o înțelegem în așa fel ca să fim și pe mai departe sateliții unui partid, noi nu voim să fim și pe mai departe o clasă fără importanță care n-are la dispoziție nici mijloace de afirmare și dezvoltare, de aceea cînd aderăm la unirea tuturor românilor,

¹¹⁵ Ibidem. Și din alte părți ale Transilvaniei, ca de pildă Oradea și Salonta, delegații au fluturat alături de drapelele tricolore și drapele roșii. (Arh. St. București. Fond Tiron Albani).

¹¹⁶ Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, fond. Doc. Unirii, vol. I, p. 7. Subliniem în mod deosebit cuvîntul de *constituantă*, întrucît Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 se deosebește prin conținutul și forma juridică de toate adunările și întrunirile pe care le-au avut românii de sub stăpînirea străină. La aceste adunări au venit *imputer-niciți aleși* de obștea poporului român din toate comunele și satele întinsului pămînt al Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului, investiți toți cu mandate speciale asupra a ceea ce aveau să hotărască.

¹¹⁷ *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 186.

voim totodată și posibilitatea de dezvoltare a muncitorimei române, voim să deschidem porțile largi ca în această țară românească nouă să se dezvolte și progrese și poporul muncitor român așa cum au progresat și popoarele muncitoare din Apus. Social-democrația nu-i identică cu lipsa simțului național, noi nu zicem ubi bene ibi patria, ci zicem că acolo unde ție patria, acolo să-ți crezi fericirea vieții tale. Și noi n-avem teamă că poporul muncitor român, care a rupt acum cătușele unei robii seculare, nu va avea destulă putere ca și în România Mare să-și asigure drepturile la o viață liberă. Când aderăm la Unire, nu o facem numai pentru că în interiorul nostru există simțul acesta, ci și am convingerea fermă și conștiința clară că din postulatele luate în rezoluția prezentată sint asigurate toate celelalte garanții pentru democratizarea României. Noi am trăit într-una cu tovarășii noștri unguri... , dar azi a sosit momentul când declarăm că da, ca clasă sîntem solidari cu ei și nu le sîntem dușmani, dar vrem să fim în viitor o floare neatîrnată în marele buchet al Internaționalei”¹¹⁸.

Pe adresa Marii Adunări Naționale Române de la Alba Iulia, au sosit numeroase telegrame de susținere a hotărîrilor istorice. Printre altele consemnăm pe cea a Sfatului Național din Lupeni, în care se dorea din inimă succesul unirii”¹¹⁹, a Sfatului Național Român din Petrila și Petroșani, în care se comunică că „aderăm la rezoluțiunea adunării naționale”¹²⁰.

Telegrame au sosit și din partea muncitorilor socialiști ieșeni care, trimițînd salutul lor frățesc organizațiilor socialiste și întregii muncitorimi din ținuturile românești libere de apăsarea străină, îi chema „la conlucrare pentru realizarea idealului socialist”¹²¹.

Într-un articol de fond intitulat „Unirea” oficiosul Partidului Socialist Român „Socialismul” declara „În ziua de 1 decembrie marea adunare națională de la Alba Iulia a proclamat alăturarea poporului românesc din Transilvania, Banat și părțile ungurești într-un stat român și unirea lui cu România. Noi ca socialiști nu avem motive de a fi contra voinței transilvănenilor de a se uni cu România... Ceea ce am cerut de la început a fost ca poporul să-și poată spune voința lui liber și neinfluențat de nimeni. Astăzi cînd acest lucru s-a făcut și cînd cunoaștem actul unirii... trimitem salutul nostru muncitorimii organizate... de peste munți, chemînd-o la întregirea partidului socialist din România Mare”¹²².

Proclamarea unirii Transilvaniei cu țara a desăvîrșit procesul de formare a statului național român modern, proces care a început în anul 1859. El a fost încheiat ca rezultat al luptei revoluționare a maselor populare de la orașe și sate, luptă la care, după cum s-a putut constata și din prezentul studiu, muncitorimea română și-a adus o contribuție valoroasă. Pe bună dreptate tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia această contribuție : „Un rol deosebit de activ în mișcarea pentru unirea Transilvaniei cu România l-au jucat proletariatul, mișcarea muncitorească și socialiștii... Rolul clasei muncitoare s-a manifestat pregnant și prin

¹¹⁸ Arh. C. C. al P.C.R., dosar 4, fond 1, f. 13—16.

¹¹⁹ Arh. Muzeului Unirii din Alba Iulia, tom. II.

¹²⁰ Ibidem, p. 85.

¹²¹ „Social-Democrația”, (Iași), an I, nr. 30 din 16 decembrie 1918.

¹²² „Socialismul” București, an XIII, nr. 19 din 11 decembrie 1918.

influența pe care a exercitat-o asupra programului politic al Unirii, în exprimarea revendicărilor cu caracter democratic revoluționar”¹²³.

În Declarația de unire, cum era și firesc, pe lângă hotărîrea necondiționată de unire a Transilvaniei cu țara, s-a prevăzut a se înlăptui și o serie de reforme cu caracter burghezo-democratic, în folosul maselor de la orașe și sate, precum și a naționalităților conlocuitoare. Declarația de la Alba Iulia a prevăzut statornicirea unui regim democratic, la baza căruia să stea votul universal, reforma agrară, libertatea și egalitatea în drepturi pentru toți cetățenii țării indiferent de naționalitate, legislație înaintată pentru muncitori.

Formarea statului național unitar român în 1918 ca și desăvîșirea și crearea altor state de sine stătătoare avea să-și capete recunoașterea internațională în tratatele semnate în anii 1919—1920 care au înregistrat aceste mari cuceriri ale popoarelor din această parte a Europei.

Înlăptuirea unității naționale prin unirea tuturor provinciilor românești într-un stat național unitar a fost salutată de Partidul Socialist și de Comisia Generală a Sindicatelor din România. „Ca socialiști români, internaționaliști — se sublinia în *Declarația* de la 17 februarie 1919 — salutăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum și respectăm legămintele de unire hotărîte.

Partidul Socialist din România, ca reprezentant al clasei muncitoare, își ia angajamentul de a lupta împreună cu muncitorimea din teritoriile alipite pentru respectarea libertăților și drepturilor cucerite și socoate ca un punct al său de onoare, respectarea drepturilor minorităților de altă naționalitate, pe toate terenurile: economic, politic și cultural”¹²⁴. Punîndu-și toată nădejdea în noile forțe proletare călîte în lupta de secole în contra unei duble apăsări, „Partidul Socialist din România face apel la toate forțele proletare și socialiste pentru unificarea tuturor organizațiilor muncitorești, formînd un singur bloc socialist, un singur partid proletar, care să ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Românie, spre realizarea idealului ei socialist de dezrobire de sub apăsarea burghezo-capitalistă. România nouă de astăzi, trebuie să devină România Socialistă de mîine”¹²⁵.

Rod al luptei revoluționare a maselor populare de pe întreg teritoriul țării, a întregului popor român, formarea statului național unitar român „a reprezentat—după cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu—o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne”. Înmănuncherea tuturor energiilor și capacităților creatoare ale poporului nostru, unirea pe scară națională a proletariatului — detașamentul cel mai înaintat al societății românești, ca și a tuturor energiilor revoluționare ale țării, au creat condiții favorabile activității tuturor forțelor progresiste ale țării, mișcării muncitorești și revoluționare, care condusă de Partidul comunist, în noi condiții istorice a ridicat lupta celor ce muncesc, indiferent de naționalitate, pe un plan superior, ceea ce a dus la răsturnarea în România a claselor exploatare de la putere, asigurîndu-se trecerea la construirea societății socialiste multilateral dezvoltate, care permite satisfacerea mereu crescîndă a tuturor cerințelor cetățenilor patriei noastre.

¹²³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construcției socialiste*, vol. 3, p. 708.

¹²⁴ „Socialismul”, nr. 37 din 17 februarie 1919.

¹²⁵ *Idem*.

Societatea socialistă a creat comunitatea reală de interese a tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate, le-a asigurat drepturi și posibilități egale de afirmare și dezvoltare. În strinsă unitate frățească, poporul român și naționalitățile conlocuitoare, alcătuiesc marea familie a României socialiste, muncesc umăr lingă umăr, însuflețiți de patriotismul fierbinte, pentru înflorirea și progresul rapid al patriei noastre, ceea ce crează condiții obiective tot mai optime pentru afirmarea plenară a tuturor cetățenilor patriei, pentru înflorirea multilaterală a națiunii noastre socialiste.

L'APPORT DE LA CLASSE OUVRIÈRE À L'ÉDIFICATION DE L'ÉTAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'étude présente la position patriotique révolutionnaire des organisations ouvrières socialistes de Roumanie face à la lutte du peuple roumain de parachèvement de l'État national roumain par l'union celui-ci des provinces roumaines se trouvant sous la domination étrangère. Les organisations révolutionnaires de Roumanie ont dénoncé avec véhémence la politique réactionnaire des grands empires d'assujettissement de territoires étrangers et défendu la juste cause des Roumains subjugués. Elles ont proclamé dès la fin du siècle passé le principe révolutionnaire du droit des peuples opprimés à l'autodétermination, appuyant la lutte des Roumains pour leur libération nationale.

En Transylvanie et en Bukovine, les représentants de la classe ouvrière roumaine ont agi en étroite alliance avec les autres groupements politiques roumains en vue de la liquidation de la monarchie dualiste austro-hongroise et de l'union de ces provinces à la patrie mère.

S'appuyant sur des documents inédits, l'auteur s'applique à argumenter la place et le rôle des organisations ouvrières de Transylvanie et de Bukovine dans l'accomplissement de l'union de ces provinces à la Roumanie.

RELAȚIILE ECONOMICE EXTERNE ALE ROMÂNIEI ÎN PRIMUL DECENIU DUPĂ MAREA UNIRE

DE

ILIE PUIA

Făurirea statului național unitar român în împrejurările istorice de acum 60 de ani a marcat un eveniment epocal în istoria poporului nostru. „După sfârșitul primului război mondial și formarea statului național unitar, România intră într-o nouă etapă a dezvoltării sale istorice”¹. Înfăptuirea unității statului național român a realizat cadrul național ai social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, a reunit într-un cadru statal unic resursele materiale și umane ale poporului nostru.

Desăvârșirea statului național unitar a creat nu numai cadrul politic favorabil pentru dezvoltarea economiei dar și posibilități reale pentru folosirea unui potențial economic divers creat prin reunirea tuturor bogățiilor în trupul firesc al țării. În cadrul statului național unitar trăiau circa 15 900 000 de locuitori pe o suprafață de 295 049 km². Înmănuncherea înlăuntrul uneia și aceleiași formațiuni statale unitare a unor importante bogății, resurse materiale și forțe umane oferea poporului nostru asigurarea unității și independenței naționale, o temelie de care națiunea română nu mai beneficiase niciodată pînă atunci. Prin unire au sporit considerabil posibilitățile de afirmare și mai hotărîtă a României pe arena vieții internaționale.

În noua situație postbelică realizată cu mari sacrificii, condițiile istorice puneau pentru țara noastră problema consolidării integrității teritoriale și asigurarea independenței și suveranității naționale. Deoarece politica externă a României a fost determinată cu precădere de preocuparea cercurilor conducătoare de-a menține statu-quo-ul postbelic, țara noastră s-a orientat către statele care s-au constituit ori întregit ca state naționale, încheind cu acestea o serie de tratate. De asemenea, la baza orientării pe plan extern a României a stat alianța cu puterile Antantei, îndeosebi cu Franța și Anglia, în care cercurile conducătoare vedeau garanția menținerii integrității teritoriale.

După ce aderă la Pactul Societății Națiunilor în 1919, România încheie succesiv tratate cu Polonia în 1921 (reinnoit în 1926 și 1931) cu Iugoslavia și Cehoslovacia în 1921 (tratat ce va duce la înființarea „Micii înțelegeri”), cu Franța și Italia în 1926, cu Grecia în 1928 etc.

¹ Programul Partidului Comunist Român de fațăre a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1975, p. 38.

Toate acestea demonstrează că România a continuat să rămână și după primul război mondial un factor de primă importanță al cultivării cu consecvență a tradițiilor de bună vecinătate, conviețuire și colaborare în toate domeniile, inclusiv în cel al relațiilor economice, politică promovată cu consecvență în toată perioada interbelică.

Întreaga viață economică a țării va purta amprenta consecințelor desăvârșirii statului național și a condițiilor internaționale economice și politice de după război. Odată reunite resursele materiale și umane într-un cadru statal nou „... aceasta ne impune — consemna o publicație economică — studiul amănunțit al noii situații și măsurile necesare pentru înfăptuirea repede, desăvârșită a unității economice naționale și pentru inaugurarea unei politici economice naționale, unitare”².

Eforturile României după întregirea națională din 1918 de a-și reface, dezvolta și consolida economia, de a evolua în mod independent, au generat numeroase teorii și confruntări între diferitele clase sociale, partide și grupări politice. S-au exprimat concepții cu privire la necesitatea, căile și modalitățile de dezvoltare a industriei, atitudinea față de capitalul străin, încadrarea în chip avantajos a economiei românești în diviziunea internațională a muncii și în relațiile economice internaționale etc.

Confruntările de opinii, purtând pecetea epocii, a condițiilor specifice ale economiei și societății românești reflectau interesele practice ale claselor și partidelor politice ale perioadei. În general, concepțiile de politică economică s-au exprimat în cadrul și între trei curente principale: liberal, țărănist și marxist.

Prima concepție care era exprimată plastic în lozinca „prin noi înșine”³ voia să arate că dezvoltarea economiei trebuia să aibă loc prin forțele proprii⁴. Acest lucru putea fi realizat prin „naționalizarea” întreprinderilor cu capital străin, adică prin trecerea acestor capitaluri în mâinile burgheziei autohtone. Concepția „prin noi înșine”⁵ era promovată de marea burghezie grupată în partidul național-liberal și care gravita în jurul Băncii Naționale a României și a Băncii românești. Lansînd această lozincă adepții ei nu excludeau participarea capitalurilor străine în economia țării. Căutau însă să-l oblige la împărțirea rezultatelor exploataării bogățiilor și a forței de muncă cu burghezia autohtonă. În realitate prin politica sa, marea burghezie liberală urmărea întărirea propriilor poziții în economia țării, preluarea unor poziții economice deținute anterior de capitalul german și austro-ungar.

În perioada critică de după război liberalii, potrivit concepției lor de politică economică, au inițiat măsuri concrete. De pildă, în domeniul comerțului exterior vor cere cu insistență adoptarea unor tarife vamale protecționiste, vor milita pentru apărarea monedei naționale depreciate. „Situația noastră actuală — spunea I. N. Angelescu — nu îngăduie decât un minim de export și se știe că nu putem plăti real mărfurile importate

² „Independența economică”, anul I — II, nr. 5, martie, 1919, p. 4.

³ *Viața și opera lui Vintilă I. C. Brătianu, văzută de contemporani*, București, 1936, p. 647.

⁴ C. D. Vereea, *Criza morală*, în „Lupta economică”, anul XIII, 1922, nr. 12—13, p. 14.

⁵ Mai pe larg despre confruntările de opinii privind politica economică în: I. Saizu, *Considerații asupra politicii, prin noi înșine în perioada 1922—1928*, în „Studii”, nr. 2, 1973, p. 319—337; I. Nicolae Văleanu, *Confruntări în gândirea economică privind evoluția economiei românești*, în *Progresul economic în România, 1877—1977*, Edit. politică, București, 1977, p. 197—215.

decît prin mărfurile exportate. Din cauza cursului scăzut al valutei noastre aceleași bunuri din țara noastră valorează azi pe jumătate cît în Franța și deprecierea continuă”⁵. La rîndul lui Gh. N. Leon spunea: „... produsele românești mergeau peste hotare pentru plata datorilor publice care apăsau greu finanțele țării, în loc să fi mers pentru utilajul nostru economic și pentru avantajul producătorilor naționali”⁶.

O altă concepție cu privire la dezvoltarea economiei românești era exprimată, de asemenea printr-o lozincă: „porți deschise capitalului străin”⁷. Pentru această concepție militau unele cercuri ale moșierimii și burgheziei autohtone care erau legate de capitalul străin, o parte a burgheziei românești din Transilvania și din Banat cu poziții economice mai slabe, burghezia naționalităților conlocuitoare din provinciile unite cu România, legată de cercurile financiare din Budapesta, Viena și Berlin și o parte a moșierimii expropriate și a capitaliștilor din agricultură care sperau ca prin pătrunderea capitalului străin să-și poată realiza mai bine afacerile. Acești susținători ai capitalului străin gravitau în jurul unor bănci comerciale și erau reprezentanți ai unor partide politice ca: partidul poporului, partidul național român din Ardeal devenit după fuziunea din 1926 cu partidul țărănesc, partidul național-țărănesc.

După ce vor veni la putere în 1929, țărăniștii vor modifica tarifele liberale protecționiste creînd avantaje mai mari capitalului străin.

Concepția partidului național-liberal, deși determinată de interesele de grup ale mării burghezii, corespundea mai bine, în perioada respectivă, necesităților de dezvoltare ale economiei și îndeosebi ale industriei, decît concepția care sprijinea pătrunderea fără condiții a capitalului străin, în economia românească. Orice întărire a capitalului național era de preferat atunci penetrației libere a capitalului străin.

Întregirea forțelor proletariatului, ca urmare a formării statului național unitar, și crearea Partidului Comunist Român în 1921 au oferit condiții noi de manifestare a mișcării și gândirii economice muncitorești. Rolul clasei muncitoare în viața economică și politică a țării se manifesta mai puternic față de perioada anterioară. Pe baza experienței acumulate clasa muncitoare își canalizează lupta pe probleme majore ale economiei pentru a găsi soluții în conformitate cu interesele apropiate și de perspectivă ale întregului popor. Abordînd în mod realist situația economică a României postbelice reprezentanții clasei muncitoare arătau că pentru a se putea merge mai departe trebuia mai întîi refăcut ceea ce distrusese războiul. În presa muncitorească se sublinia urgența cu care trebuiau refăcute întreprinderile și rolul important pe care îl avea clasa muncitoare în procesul refacerii economiei. Aceeași presă critica lipsa de interes manifestată de guverne pentru refacerea potențialului economic pentru aprovizionarea cu materie primă și combustibili pentru utilizarea întregii capacități de producție⁸.

Se sublinia, de asemenea, că o țară a cărei piață consumatoare — cum era România — este la dispoziția mărfurilor și fabricatelor străine,

⁵ „Anualele statistice și economice”, anul III, nr. 2—3, martie 1929, pct. 16.

⁶ Gh. N. Leon, *Economia politică și politică economică*, București, 1943, p. 165.

⁷ *Programul și statutele Partidului Național-Țărănesc*, București, 1926, p. 18.

⁸ „Tribuna socialistă”, 2 oct. 1919.

oricite progrese ar avea în alte domenii de activitate este dinainte condamnată la dependență⁹.

Nu puține au fost ripostele date tendințelor de subjugare a economiei românești de către țările industrializate, chiar din partea unor economiști burghezi, mai ales de nuanță liberală, a unor personalități progresiste ale perioadei.

Asemenea poziții nu acceptau teorii, mai ales străine, care erau împotriva dezvoltării independente a României și aduceau argumente de încadrare în diverse zone economice, situarea țării în postura de complement agrar al diverselor puteri industriale.

De exemplu, — relatează I. N. Angelescu — la conferința economică internațională de la Bruxelles din 1927 au predominat vederile și interesele țărilor cu mare forță financiară care cereau cu stăruință „perpetuarea beatitudinii situațiilor existente ale popoarelor prin liber-schimb, porți deschise, dezvoltarea și stabilizarea la nivelul cursurilor monetare existente. Astfel, bancherii internaționali nu vor acorda împrumuturi statelor care nu vor adopta această politică”¹⁰. Asemenea atitudine a marelui capital internațional era apreciată de I. N. Angelescu drept o „amabilă invitație la sinucidere a popoarelor debitoare sărace în capital mobil și cu valute depreciate”¹¹. În opoziție, autorul formulează idei ale curentului emanat de poziția țărilor agrare și mai puțin dezvoltate ale Europei între care și România, și anume: „... protejarea muncii, valorificarea bogățiilor naționale și a situațiilor geografice în folosul poporului care le posedă. Să facem să se înțeleagă că zona de influență a vreunei mari puteri, oricare ar fi ea, nu putem și nu trebuie să fim”¹².

De mare circulație și prestigiu s-a bucurat teoria lui M. Manoilescu despre „noul protecționism”. El este, de altfel și autorul tarifului vamal protecționist din 1927.

În relațiile comerciale ale României, politica tarifelor vamale a constituit în această perioadă un mijloc important prin care burghezia liberală căuta să apere producția industrială internă de concurența străină, contribuind în felul acesta la susținerea procesului de industrializare capitalistă a țării.

Burghezia industrială va cere tot mai mult statului să intervină în economie, alături de alte măsuri și pe calea tarifelor vamale protecționiste, așa cum de altfel procedau și alte state cu care România întreținea relații comerciale. Cum se știe, au fost stabilite după război tarife vamale protecționiste din ce în ce mai ridicate, dintre care cele mai importante au fost cele din 1921, 1924, 1926 și 1927. În esență, în politica comercială s-a instituit încă din iunie 1919 un regim de taxe de export la produsele agricole (menținut cu unele modificări pînă în anul 1927). În primii ani postbelici regimul vamal era reglementat de legea din august 1920 pentru reglementarea exportului și legea din octombrie 1920 pentru autorizarea guvernului de a înființa taxe de import și export. Importul și exportul erau supravegheate și controlate, avîndu-se în vedere necesitățile refacerii economiei.

⁹ *Politica P.C.R. din industrializarea socialistă a țării*, Edit. Academiei R.S.R., București 1978, p. 120.

¹⁰ I. N. Angelescu, *România actuală și politica economică internațională*, în „Anale economice și statistice”, nr. 1—2, 1927, p. 5, 13.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

În anul 1921 intră în vigoare un nou tarif vamal care avea un caracter protecționist pentru industrie, menținând și taxele de export la produsele agricole. Tariful din 1921 a căutat să reducă importul de produse industriale și să asigure o anumită apărare a monedei naționale.

Până în 1923 politica vamală s-a caracterizat prin sporirea lentă a taxelor la import și introducerea succesivă de taxe la export, fapt care a determinat ca gradul de protecție să fie mai scăzut. În 1922 taxele încasate reprezentau numai 4,1 % din totalul importului pentru ca în anul următor să sporească cu numai 1,1 %¹³. Începînd cu noiembrie 1923 s-a acordat pentru prima dată după război, libertate deplină pentru exportul tuturor cerealelor, fără nici o restricție decît plata taxelor vamale. Prin fixarea unor taxe vamale ridicate producătorii erau stimulați, ceea ce va contribui la sporirea producției interne și la creșterea exportului.

Cum se poate observa, pînă în anul 1924 politica economică „prin noi înșine” nu a creat comerțului exterior un suport legislativ unitar și corespunzător noului cadru economic creat în decembrie 1918. Tariful vamal din 1924, creație a intereselor burgheziei liberale va oferi condiții mult mai favorabile dezvoltării comerțului exterior.

Pentru o protecție vamală ridicată și pentru a veni mai mult în sprijinul burgheziei industriale prin tariful vamal din 1924 se prevedea că taxele se percepeau în lei aur, iar încasarea lor se făcea în lei hîrtie pe baza unui anumit raport. În primele 3 luni de aplicare a tarifului raportul era de 1 leu aur egal cu 30 lei hîrtie, după care la fiecare 3 luni raportul se schimba în funcție de deprecierea leului. Tariful din 1924 era minimal și se aplica tuturor țărilor care aplicau la rîndul lor același tarif și clauza națiunii celei mai favorizate. Pentru alte țări tariful era de trei ori mai mare decît cel minimal. Acest tarif a influențat nivelul importului, asigurînd o protecție articolelor textile, de tăbăcărie, hîrtie etc., egală cu 15—20 % din valoare, iar pentru marea majoritate a produselor importate o taxă de 5—10 %. Protecția era însă insuficientă pentru industrie și aceasta cu atît mai mult cu cît s-a aplicat într-o perioadă de puternică inflație. „Taxele acestea, spunea un deputat în parlamentul țării, referindu-se la industria metalurgică — sînt extrem de reduse și bineînțeles că fiind atît de reduse, importul e foarte mare. Cu siguranță că nu spre binele nici al valutei, nici al industriei noastre. Rezultatul? La „Reșița”, „Astra”, „Lêmaître”, „Rieger” — șomaj și mizerie”¹⁴.

O altă măsură de politică economică luată de liberali, pe linia organizării comerțului a constat în unificarea regimului juridic al Camerelor de comerț și industrie, prin care acestea au căpătat caracterul unor instituții publice care colaborau cu statul pentru impulsivarea activității comerciale și industriale. În septembrie 1924 camerele de comerț și industrie se întrunesc într-un congres general, ținut la Oradea, cu care ocazie se hotărăște înființarea unei centrale de politică vamală care să sprijine statul în politica tarifelor vamale protecționiste¹⁵. Pe aceeași linie, Uniunea camerelor de comerț și industrie milita pentru o mai mare stabilitate în politica comercială, deoarece economia națională și îndeosebi

¹³ *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 477.

¹⁴ Dezbaterile Adunării Deputaților, 14 decembrie 1925, p. 650.

¹⁵ *Congresul general al Camerelor de comerț și industrie din România* ținut în zilele de 8, 9 și 10 sept. 1924, Oradea, 1924, p. 23.

industria trebuiau puse la adăpost de concurența mărfurilor străine, cu atât mai mult cu cât toate statele europene se încercuiau de bariere vamale prohibitive.

În anul 1926 tariful vamal este modificat la insistențele industriașilor din ramurile metalurgiei și textilă, a căror structură și game de produse erau schimbate față de situația antebelică. S-au adăugat încă 354 articole supuse taxelor vamale la import iar la articolele textile și metalurgice taxele vamale erau urcate cu 50 % pînă la 100 %.

Avînd o nomenclatură lărgită, de la 1208 la 1893 articole, acest tarif a reprezentat o expresie reală a protecționismului, deoarece într-o țară cu profil agrar, cum era România, a constituit un instrument eficace în procesul de dezvoltare a industriei naționale. Gradul de protecție s-a accentuat reprezentînd în 1928, de exemplu, 20,7 % din valoarea întregului import.

Avîndu-se în vedere schimbările intervenite în structura industriei după primul război, în anul 1927 s-a aplicat un nou tarif — (tariful Manoi-lescu). Acest tarif era minimal pentru țările care aplicau același tratament României și general — taxe vamale superioare cu 50 % față de cel minimal, pentru țările care nu aplicau clauza națiunii celei mai favorizate și tariful minimal. În acest tarif taxele vamale variau între 1—5 % din valoarea produselor în funcție de importanța acestora pentru economia națională.

Ca și în cazul tarifului din 1924 s-au prevăzut taxe în aur, care pentru transformarea în lei hîrtie urmau să fie înmulțite cu 30 pentru articole metalurgice și textile și cu 40 pentru celelalte mărfuri importate. Cu toate acestea gradul de protecție a industriei românești era insuficient, taxele de import erau inferioare tarifelor vamale din Cehoslovacia, Polonia, Ungaria și alte state cu care aveam strînse relații comerciale ¹⁶.

În esență, prin aceste tarife au fost urcate taxele vamale la importul produselor de larg consum, au fost degrevate de taxe vamale de import mijloacele de producție pentru agricultură și se acorda prioritate la protejarea industriei grele, pentru mașini instalații, a industriei de armament, precum și a celei producătoare de produse agroalimentare ¹⁷.

Toate acestea au avut drept urmare, oprirea pătrunderii aproape nestingherite a mărfurilor străine care să concureze produsele autohtone similare și crearea unei situații avantajoase pe piața internă pentru burghezia autohtonă.

Creșterea gradului de protecție a industriei prin creșterea taxelor de import de la 4,1 % în 1922 la 26,7 % în 1928 din totalul importului exprimă clar concepția politicii economice a burgheziei liberale „prin noi înșine” aplicată în această perioadă.

Pînă la izbucnirea crizei economice în 1929, guvernele de la conducerea țării au promovat o politică economică de menținere la un nivel scăzut a prețurilor interne la produsele agricole urmărindu-se ca industria să poată beneficia de materii prime agricole ieftine. În același timp s-a urmărit stăvilirea deprecierei leului în vederea asigurării unor surse de venituri

¹⁶ „Bursa” anul XXV, nr. 1117, 1926, p. 337.

¹⁷ C. Zotta, Al. Halunga, *Reglementarea comerțului exterior și a plășilor cu străinătatea*, Edit. „Vremea”, București, 1936, p. 214—216.

pentru stat. Se știe că după primul război mondial una din problemele importante și care, apăsă greu asupra balanței de plăți era aceea a datoriilor de război care, conjugată cu datoriile mai vechi pe care le avea România față de țările apusene, a constituit un domeniu important care va influența și chiar direcționa comerțul exterior românesc.

Între anii 1923—1928 statul român a solicitat în mai multe rânduri piețele financiare franceze, engleze și italiene. Franța și Anglia erau principalii creditori ai României, împreună deținând peste 40% din totalul datoriei publice externe a țării, Franța ocupînd locul întii cu 27% din total¹⁸. Dacă raportăm excedentele balanței comerciale la anuitățile datoriei publice externe constatăm că între anii 1923—1928 excedentele balanței comerciale însumau cca. 7 160 000 lei, iar anuitățile datoriei publice externe s-au ridicat la 18 298 000 lei¹⁹. Rezultă că relațiile comerciale externe ale României erau subordonate cerințelor echilibrării balanței de plăți pentru achitarea anuităților datoriei publice externe a țării.

Ca urmare, problema tarifelor vamale și toate modificările care s-au produs în această perioadă au avut drept scop să adapteze continuu taxele vamale la variațiile valorii mărfurilor și să potrivească nomenclatura și gradul de protecție la noua structură economică a României de după 1918²⁰, pentru a putea face față obligațiilor financiare externe și a avantaja burghezia industrială.

În opoziție cu burghezia industrială, care vedea în taxele vamale calea de a se crea un progres în dezvoltarea industriei autohtone, burghezia comercială, marii negustori adepți ai politicii „porți deschise capitalului străin” cereau libertatea deplină a comerțului, scoaterea lui de sub regimul taxelor vamale. În jurul tarifului vamal — seria ziarul „Argus” — s-a aprins un foc homeric. Disputa dintre cele două categorii se manifesta cu destulă cerbicie”²¹.

Căutînd să-și apere propriile interese, liberalii argumentau, pe de o parte, că prin reducerea taxelor de export, echilibru bugetar ar primi o grea lovitură, iar pe de altă parte că micșorarea taxelor la import ar da o serioasă lovitură monedei naționale²². Liberalii au cerut în 1926 guvernului Averescu să nu acorde nici o concesie asupra tarifului vamal, să nu încheie convenții comerciale decît dacă în schimbul aplicării tarifului minimal se vor obține concesii echivalente aplicabile pentru articolele de export, să nu acorde clauza națiunii celei mai favorizate decît dacă se vor obține avantaje pentru exportul produselor agricole, silvice și petroliere²³.

Adversarii politicii economice „prin noi înșine” reclamau libertatea comerțului, renunțarea la legile restrictive, limitarea intervenției statului în acest domeniu, stabilirea taxelor adecvate pentru exportul cerealelor²⁴.

¹⁸ *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 1026—1027.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, București, 1940, p. 211.

²¹ „Argus”, 12 aprilie 1926.

²² Dezbaterile Adunării Deputaților, 17 dec. 1926, p. 212.

²³ *Ibidem*, 24 iunie, p. 2657.

²⁴ M. Gh. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României*, București, 1934, p. 411—412.

Numeroase luări de poziție împotriva taxelor mari la exportul de cereale au avut loc în acești ani. Cercul guvernante motivau aceste taxe prin interesul statului de a păstra în țară cantități însemnate de cereale și produse alimentare, care, prin abundența lor să impună un cost scăzut nivelului de trai al populației. În realitate prin această politică s-a urmărit asigurarea unor condiții propice dezvoltării industriei prin existența materiei prime și remunerarea ieftină a forței de muncă. „Adevărata contribuție fiscală a agriculturii la sarcinile fiscale ale statului nu a fost impozitul pe proprietate ci taxele de export”²⁵. Pentru anii 1923 și 1924, de exemplu, taxele de export la produsele agricole au fost de zece ori mai mari decât cifra globală a impozitului agricol, în timp ce taxele de export suportate de industrie au variat între 7,3% în 1923 și 3,8% în 1926.

Protestele burgheziei comerciale împotriva intervenției statului și cererile de a se reveni la vechea politică vamală tarifară au rămas fără rezultat. În condițiile politicii economice mondiale protecționiste, economia românească trebuia apărată, așa cum au încercat adepții politicii „prin noi înșine”.

De asemenea regimul vamal instituit începând cu 1924, care crea posibilitatea burgheziei industriale să îngrădească concurența mărfurilor străine și să impună prețuri de monopol la produsele autohtone, a provocat proteste și în străinătate în rândurile monopolistilor străini cu interese economice în România. Acestea — lezate în interesele lor comerciale, au exercitat presiuni pentru modificarea tarifelor vamale, au aplicat represalii mărfurilor importate din România, ridicând taxele vamale²⁶. „Fără nici o îndoială — scria un ziar elvețian — guvernele țărilor interesate vor face totul pentru apărarea intereselor comerciale ale supușilor lor în relațiile cu România, încercând să obțină un termen înăuntrul căruia să poată intra în România după vechile tarife”²⁷.

În toți acești ani, ridicarea permanentă a taxelor vamale a atras pe lângă protestul comercianților, chiar intervenția unor legații străine în România pentru a nu spori tarifele vamale, pentru a se reveni la vechea politică comercială.

Întreaga politică economică promovată de burghezia liberală, folosită în scopul refacerii și dezvoltării economiei și îndeosebi a industriei, în scopul valorificării bogățiilor țării s-a reflectat în evoluția comerțului exterior, a volumului importului și exportului. Primul deceniu de după desăvârșirea statului național s-a caracterizat printr-o sporire aproape continuă a volumului comerțului exterior, atît cantitativ cît mai ales

---

²⁵ G. Ionescu-Sisești, *Repartiția proprietăților agricole și a impozitelor pe aceste proprietăți în perioada 1923—1926*, București, 1927, p. 23.

²⁶ „Adevărul”, 6 august 1924.

²⁷ Thoma I. Gilcă, *Politica economică și financiară a României*, București, 1926, p. 15.

din punct de vedere valoric. Următoarele date confirmă această caracteristică :

Anul	Export	Import			Balanța comercială (mil. lei)
	mii tone	mii lei	mii tone	mii lei	
1919	109	104	414	3.762	- 3 657,9
1922	4 070	14 039	584	12.325	+ 1 713,8
1923	4 091	25 594	699	19.516	+ 5 078,1
1924	4 833	28 361	826	26.265	+ 2 096,5
1925	4 664	29 127	900	29.913	- 785,8
1926	6 118	38 265	924	37.195	+ 1 069,4
1927	7 337	38 111	1009	33.852	+ 4 258,7
1928	5 866	27 030	957	31.641	- 4 611,2

Sursa: *Anuarul statistic al României 1939—1940*, București, 1940, p. 575.

Comerțul exterior va continua să oglindească prin structura sa, noua orientare a dezvoltării economice a țării. Imediat după război, avînd în vedere necesitatea urgentă a refacerii economiei cît și lipsurile mari de pe piața internă, posibilitățile de export erau foarte mici în timp ce nevoile de import erau foarte mari. Ca urmare, între anii 1919—1921 balanța comercială s-a soldat cu mari deficite.

După anul 1921 refacerea economiei, s-a desfășurat relativ mai repede ceea ce s-a oglindit în soldul activ al balanței comerciale de 1 714 milioane lei în 1922 și de 5 078 milioane de lei în 1923, crescînd în același timp și valoarea importului ²³.

Recolta scăzută din anul 1924 și ca atare lipsa produselor agricole din exportul României a făcut ca balanța comercială să se încheie din nou în 1925 cu un deficit de 786 milioane lei.

Perioada postbelică s-a caracterizat în general printr-un efort continuu de sporire a exportului, ca urmare a refacerii economice, concomitent cu importul tot mai însemnat destinat aceleiași opere de refacere.

Comerțul exterior a întîmpinat însă serioase dificultăți deoarece importurile și exporturile purtau amprenta balanței de plăți deficitare a țării. Volumul împrumuturilor din anii postbelici, de exemplu, a întrecut volumul împrumuturilor contractate de guvernul român în străinătate atît în timpul neutralității cît și a anilor de război. Datoria publică externă a României se ridică în 1921 la suma de 16 160 432 481 lei întrecînd de aproape 15 ori suma aceleiași datorii dinainte de război ²⁴.

O însemnată parte din datoria publică externă era contractată de statul român sub forma împrumuturilor pe termen lung și de bonuri de tezaur, în valută străină față de care moneda românească se prezenta într-o continuă scădere. Pe această cale, marile puteri occidentale și-au asigurat posibilități largi de influență asupra comerțului României. La conferințele de pace sau la cele pentru fixarea reparațiilor de război ²⁵

²³ V. Bădulescu, *Tratat de politică comercială*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1945, p. 192.

²⁴ *Progresul economic în România în 1877—1977*, Edit. politică, București, 1978, p. 225.

²⁵ În legătură cu problema reparațiilor de război vezi, pe larg, în E. Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919—1932)*, Edit. Junimea, Iași, 1976.

aceste posibilități au fost folosite de marile puteri în dauna intereselor poporului român.

Numai între 1922—1928, de exemplu, prima dividendelor plătite țărilor străine, împreună cu dobânzile la creditele folosite din străinătate s-a ridicat la 39 300 000 000 lei, sumă ce întrecea întreg bugetul statului pe anul 1928 ³¹.

Capitalul străin, întărindu-și pozițiile în această perioadă, a constituit un factor important de menținere în stare de înapoiere a economiei, de orientare a comerțului exterior al țării către țările din care s-au contractat mari împrumuturi.

Avîndu-se în vedere dificultățile României în ce privește balanța de plăți, statul român a urmărit, prin politica economică promovată, paralel cu frinarea urcării prețurilor interne, și oprirea deprecierii monedei naționale în străinătate. Căderea francului francez în 1926 — monedă forte atunci — în condițiile în care România avea strînse legături economice cu Franța, a determinat o nouă scădere a cursului leului ceea ce a provocat o urcare a prețurilor mărfurilor importate de România.

Cu anul 1927 începe o perioadă de stabilitate a leului care susținută de excedentul de cereale din recolta foarte bună a anului 1926 va duce la o creștere a exportului de 38.111 milioane lei în 1927, importul atingînd și el cifra de 33,825 milioane lei ³², cele mai ridicate valori din întreaga perioadă.

Evoluția ascendentă a comerțului exterior al României este demonstrată și de creșterea cotei părți a acestuia în cadrul comerțului european îndeosebi și de ponderea lui în comerțul mondial.

Datele din tabel arată că procentul deținut de comerțul României în cadrul celui european a înregistrat o creștere continuă, cu excepția anului 1925. Aceeași tendință de creștere s-a înregistrat și în ce privește ponderea comerțului românesc în comerțul mondial, cu excepția anilor 1925 și 1928. De remarcat, de asemenea, că indicii de creștere ai comerțului

Anul	Volumul comerțului României		Importul		Exportul	
	din com. europ.	din com. mondial	din com. europ.	din com. mondial	din com. europ.	din com. mondial
1922	0,75	0,40	0,64	0,36	0,90	0,44
1923	0,86	0,44	0,70	0,39	1,05	0,50
1924	0,90	0,48	0,78	0,46	1,06	0,51
1925	0,83	0,44	0,76	0,44	0,93	0,45
1926	1,04	0,54	0,89	0,49	1,23	0,59
1927	1,24	0,66	1,04	0,60	1,48	0,73
1928	1,33	0,52	1,32	0,55	1,34	0,49

Sursa : *Comerțul exterior al României 1922—1937*, vol. I, partea I, București, 1939, p. 570—574.

³¹ Banque Nationale de Roumanie, „Bulletin d'information et de documentation”, nr. 1, ian. 1929, p. 10—11.

³² V. Bădulescu, *Tratat de politică comercială*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1945, p. 193.

României atât la import cât și la export, după un ritm lent în anii imediat postbelici, vor depăși, începând cu anul 1926 indicii de creștere ai comerțului european, dar din 1927 și indicii comerțului mondial.

Acestea ne arată că economia țării a cunoscut o perioadă de avânt economic, că ea a fost tot mai mult ancorată în relațiile economice internaționale. Cu toate acestea, dacă în comerțul european ponderea României era aproximativ egală sau întrecea unele țări europene, în comerțul mondial țara noastră avea ponderea cea mai mică, întrecând doar Ungaria, dintre toate țările europene.

Analizând structura exportului și importului cât și orientarea geografică a comerțului exterior se poate constata că acesta s-a dovedit o pirghie mai eficientă decât în perioada antebelică de dezvoltare a economiei naționale în cadrul statal nou creat după unirea de la 1918.

În ce privește exportul, baza acestuia au format-o materiile prime și produsele agricole. Țară cu bogate resurse naturale, România a exportat cereale, lemn, animale, petrol în proporție de peste 90% din valoarea întregului export.

În primii ani după război, exportul s-a sprijinit mai mult pe produsele imediat disponibile ca : cereale, animale vii și lemn, dacă avem în vedere greutatea întâmpinate în procesul de refacere a economiei. Până în anul 1926 exportul de petrol s-a menținut la aproximativ 20% din valoarea întregului export.

După această dată, exportul de petrol a crescut într-un ritm accelerat, devenind centrul de greutate al întregului export, menținându-se în anii următori la o greutate specifică de peste 40%.

Exportul de cereale din punct de vedere cantitativ a fost mai redus înainte de 1927 decât în anii următori. Din cauza scăderii prețurilor cu toată creșterea lui absolută, exportul de cereale pierde din greutatea specifică. Astfel dacă până în 1927 exportul de cereale depășea în medie 50% din valoarea totală a exportului, în perioada următoare el se reduce. În ce privește exportul de lemn imediat după război și până în 1925 a avut o dezvoltare rapidă, deținând circa 20% din totalul exportului pentru ca în perioada următoare să nu depășească 10% din valoarea totală a exportului³³.

Urmărind evoluția exportului în întreaga perioadă, se poate constata că deși volumul cantitativ al exportului a urmat o tendință ascendentă, după anul 1927 valoarea exportului scade permanent. Micșorarea prețurilor a făcut ca nivelul atins în 1927 de 38 miliarde lei stabilizați să nu mai fie atins, în întreaga perioadă interbelică, cu toată expansiunea volumului fizic. În anii în care exportul n-a fost influențat decât de taxele vamale ale statelor ce importau din România, obținerea unui sold excedentar în balanța comercială s-a putut realiza numai prin sporirea volumului exportului.

Importul era format în chip preponderent din produse industriale și unele materii prime și semifabricate. În anii de după război valoarea produselor industriale importate reprezenta cca. 85% din total, în timp ce materiile prime și semifabricatele ocupau, în 1927 numai cca. 7%.

³³ V. Malinschi, *Studii economice*, Edit. Academiei R. S. R., București, 1968, p. 203.

³⁴ V. Malinschi, *op. cit.*, p. 204.

Importul de aparate, mașini și motoare, reprezenta în anul 1927 cca. 9 % din valoarea întregului import ³⁴.

Aspectul favorabil al schimburilor comerciale cu străinătatea, cum se poate observa din datele prezentate, ascundea însă o realitate care oglindea sacrificiile uriașe făcute de economia românească pentru satisfacerea unor obligații impuse de capitalurile străine fără echivalent economic. România era obligată să exporte, în această perioadă, între 3,5 și 9,7 tone de mărfuri pentru a importa o tonă.

Situația deficitară a comerțului exterior rezultă și din ceea ce balanța comercială nu înfățișează la prima vedere. Soldul balanței comerciale nu era constituit din devize libere și forte, ci în mare parte din devize blocate. Prin complexul de măsuri în vederea reglementării comerțului exterior nu s-a urmărit numai asigurarea unui sold pozitiv, care să îngăduie plata datoriei publice externe, ci și acumularea acestui sold în țări cu devize libere și forte, deoarece cuponul datoriei externe se plătea în moneda acestor țări. În felul acesta statul român a reușit să-și amelioreze balanța de plăți, deoarece îndruma comerțul exterior spre alte țări cu devize libere și forte, îngrădea operațiunile de comerț și permitea să se recupereze o parte din devizele rezultate din export.

Din această cauză balanța comercială a fost pasivă cu Anglia, Austria (cu excepția anului 1927), Cehoslovacia, Elveția, Franța (cu excepția anilor 1922—1923), Polonia (exceptând 1928), Japonia, Germania, Statele Unite ³⁵, deci cu țările dezvoltate din punct de vedere industrial și activă cu țările agricole (Bulgaria, Iugoslavia, Grecia, Turcia, Ungaria, Egipt). O asemenea situație a determinat o serie de consecințe nefavorabile în tranzacțiile comerciale, rezultate, în primul rând, din faptul că excedentele din balanța comercială se înregistrau în lei românești devalorizați iar plățile se efectuau în valută forte. Principalii parteneri de schimb ai României au fost în această perioadă Italia, Franța, Anglia și țările dunărene. Imediat după război, Italia deținea circa 19 % din importul și 9 % din exportul României, Anglia circa 14 % din import, Franța circa 12 % din import.

Un loc important îl ocupau relațiile economice ale României cu Franța, aceasta devenind o clientă și furnizoare însemnată pentru România. Comerțul cu Franța era facilitat și de înființarea unor organisme economice cum au fost Office commercial français en Roumanie (1922) și Camera de Comerț româno-franceză (1926) ^{35bis}. În schimburi comerciale intense cu România s-a găsit și Italia interesată mai ales în lemnul și petrolul din țara noastră. Germania, care fusese înlocuită de pe piața românească după război, a căutat în anii următori să-și reia locul în comerțul României. Schimburile comerciale cu Germania foarte reduse se datorau faptului că această țară nu-și onora obligațiile de despăgubiri de război fixate prin tratatele de pace. Totuși, Germania va căuta să lărgească comerțul cu România. Încă din anul 1922, șeful delegației germane care negocia cu România chestiunea rezolvării biletelor de bancă emise de Banca generală în timpul războiului, sublinia necesitatea încheierii unor acorduri comerciale avantajoase pentru ambele state ³⁶. Deși reluarea

³⁵ V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, București, 1940, p. 281.

^{35 bis} Ernest Ene, *Relațiunile comerciale și financiare dintre România și Franța*, București, 1928, p. 9.

³⁶ „Adevărul”, 16 iulie 1925.

relațiilor economice cu Germania a fost influențată de situația internațională postbelică, de consecințele războiului și mai ales de problema reparațiilor, Germania a reușit, datorită unor condiții de credit avantajoase pentru România, să recîștige o pondere din ce în ce mai mare în comerțul românesc. Astfel, dacă în 1919 ponderea Germaniei era de 0,1 % la import și de 0,01 % la export în anul 1928 aceasta crește la 23,7 % la import și 18,3 % în exportul României³⁷. În anul 1929, de exemplu, Germania a cumpărat aproape jumătate din exportul de cereale și aproape 14 % din exportul total de petrol al României³⁸. Un loc important în comerțul țării noastre îl ocupa Austria, interesată să lărgască schimburile economice cu țările agricole. De altfel și statul român era interesat în comerțul cu Austria care cumpăra mai ales cereale. Învîingînd concurența Cehoslovaciei în comerțul cu țara noastră, Austria a reușit să aibă o pondere în exportul României de circa 15 % în 1925 și de aproape 17 % în importul României în anul 1924.

Cu Cehoslovacia și Iugoslavia, țări cu care România forma Mica Înțelegere, relațiile economice s-au desfășurat diferit, în sensul că avînd în vedere profilul industrial al Cehoslovaciei balanța comercială cu această țară era pasivă, în timp ce cu Iugoslavia, țară agrară, balanța comercială era activă. Pondere mai mare în comerțul României avea Cehoslovacia, 14,5 % din import în 1928, și 9,4 % din export, iar Iugoslavia o pondere destul de mică — 2,1 % la import în 1925 și 2,8 % la export în 1922³⁹.

Analiza evoluției relațiilor comerciale din această perioadă arată că dezvoltarea de ansamblu a economiei și în deosebi a industriei la adăpostul politicii protecționiste promovată de statul român s-au reflectat atît în volumul cît și în structura schimburilor comerciale. Pe baza dezvoltării economice mai însemnate, România a devenit în primul deceniu de după desăvirșirea statului național un factor mai activ în schimbul de mărfuri pe plan internațional și îndeosebi european. România se situa, prin ponderea în volumul comerțului internațional, cît și prin poziția ce o ocupa într-un număr însemnat de piețe, în comparație cu unele țări vecine cu nivel de dezvoltare comparabil, pe o poziție importantă atît în zona balcanică și central europeană cît și în zona vest europeană.

Cu toate că România, ca țară cu o economie slab dezvoltată, nu avea cum s-a văzut — o pondere prea mare în comerțul internațional, pentru situația ei economică internă, relațiile comerciale au constituit un factor cu importanță deosebită în evoluția condițiilor de dezvoltare economică și financiară, de valorificare a resurselor sale naturale.

Pe de altă parte, comerțul exterior al României oglindea pătrunderea și dominația monopolurilor internaționale în economie, influențarea puternică a politicii externe a statului român, oglindea sacrificarea bogățiilor țării pentru satisfacerea nevoilor de acoperire a plăților externe pe seama, în ultimă instanță, a exploatării maselor de oameni ai muncii.

Avînd în vedere structura importurilor și exporturilor precum și partenerii de schimb, raporturile comerciale dezavantajau puternic economia României. Schimburile neechivalente decurgeau din faptul că

³⁷ *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 492.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Comerțul exterior al României 1922—1927*, vol. I, partea I-a, București, 1939, p. 574.

România livra la export materii prime la prețuri scăzute și importa produse industriale la prețuri foarte ridicate. S-a ajuns în felul acesta ca producătorul român să trimită peste graniță pentru o tonă importată, 5,7 tone în 1925, sau 6 tone în 1926, iar în anii 1927 și 1928 cite 6,5 tone⁴⁰. Aceste date reflectă cât se poate de clar dependența puternică a României față de statele dezvoltate din punct de vedere industrial. Numeroasele bogății ale României interesau în mod deosebit capitalurile și monopolurile internaționale. Acestea și-au îndreptat capitalurile, în special, spre ramurile de unde se puteau aproviziona cu materii prime ieftine.

Pe de altă parte, deși comerțul exterior al României s-a dovedit o pîrghie eficientă de dezvoltare a economiei naționale, domeniul comerțului exterior a constituit un mijloc principal pentru satisfacerea obligațiilor financiare legate de datoria externă a statului, explicându-ne și pe această cale locul subordonat pe care-l avea România în diviziunea internațională a muncii. În această perioadă, România, fiind angrenată politicii externe franco-engleze, a menținut relații comerciale însemnate cu puterile apusene, care erau și cei mai importanți creditori ai statului român. În același timp, România a întreținut relații comerciale intense cu toate statele vecine, îndeosebi cu statele create sau care și-au întregit teritoriul național după primul război mondial. Numai spre sfîrșitul perioadei, Germania își va spori ponderea în comerțul exterior românesc.

Analiza succintă a evoluției relațiilor comerciale ale României în primul deceniu după desăvîrșirea statului național ne permite să observăm că profilul economiei românești și nivelul ei de dezvoltare au condiționat locul subordonat al țării noastre în diviziunea internațională a muncii, cu toate progresele realizate mai ales în anii de aplicare practică și consecventă a politicii liberale „prin noi înșine”. Totuși acest loc s-a schimbat întrucîtva față de perioada anterioară primului război mondial, România devenind și pe linia comerțului exterior un factor mai activ în schimburile internaționale. Cu toate progresele realizate în acest domeniu, nivelul și structura economiei plasau țara noastră în situația de piață de desfacere a produselor finite a țărilor industriale, de sursă de materii prime și de sferă de plasare a capitalului străin, obiect al exploatării și dominației puterilor imperialiste. Deși era o țară dezavantajată prin relațiile comerciale, totuși România a fost inițiatoarea și promotoarea unor relații de colaborare cu toate popoarele, apărîndu-și interesele proprii ca și ale țărilor agrare slab dezvoltate.

Totuși structura economiei românești a determinat o insuficiență participare la comerțul mondial. Pe baza datelor prezentate rezultă că — de exemplu — în anul 1925 România contribuia numai cu 0,41% la comerțul mondial, ocupînd locul 36 din 152 de țări. Pe de altă parte clasele stăpînitoare folosind unirea din 1918 pentru întărirea pozițiilor de dominare economică au promovat o politică comercială externă care favoriza interesele de grup ale burgheziei și nu interesele țării contribuind, în felul acesta la accentuarea contradicțiilor economice și sociale interne. Așa

⁴⁰ V. Madgearu, *Politica noastră financiară în cursul deprestunii economice*, București, 1933, p. 16.

cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită la recenta plenară a Frontului Unității Socialiste : „Clasele dominante au considerat că unirea le deschide noi posibilități de consolidare a privilegiilor lor de exploatare a maselor populare, fără deosebire de naționalitate”⁴¹.

Au trebuit să treacă șase decenii de la condițiile economice mai favorabile create de unirea din 1918 pentru ca socialismul să aducă profunde transformări în relațiile comerciale și politica economică externă a statului român, pentru ca țara noastră să se situeze cu adevărat în fruntea luptei pentru relații economice egalitare și reciproc avantajoase pentru toate statele lumii mari sau mici, să fie inițiativa unei noi ordini economice internaționale.

LES RELATIONS ÉCONOMIQUES EXTÉRIEURES DE LA ROUMANIE PENDANT LA PREMIÈRE DÉCENNIE QUI A SUIVI LA GRANDE UNION

RÉSUMÉ

Le parachèvement de l'Etat national unitaire roumain a créé non seulement le cadre politique favorable à un développement économique plus soutenu, mais aussi des possibilités réelles pour l'utilisation d'un potentiel économique divers créé par la réunion de toutes les richesses naturelles et de la force humaine dans le corps naturel du pays. Le groupement à l'intérieure de la même formation étatique des ressources matérielles et humaines offrait à notre peuple la garantie de l'unité et de l'indépendance nationale.

A ce point de vue, l'on démontre que la Roumanie a continué de demeurer un facteur de première importance de la continuation dans un esprit de suite des traditions de collaboration aussi dans le domaine économique, des relations commerciales extérieures. Analysant l'évolution des rapports commerciaux et les conceptions de politique économique de cette période, de même que les mesures pratiques prises par l'Etat, il est montré que la Roumanie est devenue dès la première décennie qui a suivi l'Union de 1918 un facteur plus actif dans les échanges commerciaux internationaux.

Bien que la Roumanie, pays agraire faiblement développé, n'ait pas détenu un trop grand poids dans le commerce international, en ce qui concerne sa situation économique interne les relations commerciales ont constitué un facteur important pour le développement d'ensemble de l'économie, pour la mise en valeur de ses ressources naturelles.

En outre, le commerce extérieur reflétait la pénétration du capital étranger dans l'économie roumaine et, sur cette base, l'influence exercée sur la politique extérieure de l'Etat roumain, le sacrifice des richesses du pays pour la satisfaction des intérêts de groupe des classes dominantes, la couverture des paiements extérieurs en dernière instance sur la base de l'exploitation des travailleurs.

⁴¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Plenara Consiliului Național [al Frontului Unități Socialiste*. „Știința” din 3 noiembrie 1978.

CONSACRAREA INTERNAȚIONALĂ A FORMĂRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

DE

CONSTANTIN BOTORAN

Odată semnate armistițiile cu puterile învinse, guvernele din țările aliate și asociate au înscris pe agenda preocupărilor imediate pregătirea și deschiderea conferinței de pace care urma să consacre noua organizare politică a lumii. Febrila activitate diplomatică din capitala Franței, locul de desfășurare a Conferinței de pace, a focalizat timp de aproape un an de zile atenția opiniei publice internaționale. Popoarele din întreaga lume și-au pus mari speranțe în forumul de la Paris chemat să îndrepte inechitățile, să repare distrugerile, să pedepsească crimele și să asigure progresul pașnic al umanității. Aceste speranțe se întemeiau pe recunoașterea în repetate rânduri de către guvernele marilor puteri aliate și asociate că victoria lor în această conflagrație urma să aducă după sine victoria principiului autodeterminării popoarelor, a relațiilor de tip nou între state bazate pe egalitate și echitate, a dreptului legitim al popoarelor la unitatea națională și statală, a diplomației deschise în locul celei secrete. Forța de înfrângere a acestor principii în numele cărora se jertfiseră milioane de vieți omenești, era atât de puternică la sfârșitul războiului încât organizatorii conferinței n-au putut să le eludeze de pe ordinea de zi a Conferinței. Pacea urma să clădească o nouă ordine mondială care să excludă posibilitatea hegemoniei politice, economice și militare, să refacă harta Europei conform principiului că teritoriul aparține naționalității care-l locuiește, să recunoască aspirația popoarelor la unitate și independența națională. Aplicarea practică a acestor principii era facilitată de faptul că înainte de începerea Conferinței, popoarele dintr-o serie de țări, acționând din proprie inițiativă, proclamaseră și realizaseră în mod solemn și definitiv dreptul lor la autodeterminare. Prin urmare, Conferința de pace de la Paris, ca for internațional cu putere juridică și politică a trebuit doar să constate sfârșitul marilor imperii—Imperiul Rusiei țariste, Imperiul austro-ungar și Imperiul otoman — și să confirme statele noi succesoare ale acestora. Era o situație de fapt căreia Conferința i-a dat o recunoaștere internațională. În ce privește România, Conferința de pace urma să recunoască și să consacre în tratate uriașele eforturi militare și materiale făcute pentru ducerea războiului, precum și hotărârile istorice ale poporului român proclamate de reprezentanții săi în cursul anului 1918, hoto-

riri care statuau în mod iremediabil statul național unitar român. „Istoria demonstrează, se arată în *Programul Partidului Comunist Român*, că formarea statului național unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întâmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativilor; tratatul de pace n-a făcut decît să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare”¹. Ca și în cazul celorlalte state care s-au format sau și-au desăvîrșit unitatea națională, Conferința de pace urma să fixeze detaliile frontierelor statului român, precum și cotele ce i se cuveneau din plata reparațiilor pentru jaful practicat de Puterile Centrale în anii de ocupație militară.

Avînd stabilite aceste obiective, Conferința de pace de la Paris își deschidea lucrările în mod oficial la 18 ianuarie 1919 în prezența unui mare număr de delegați reprezentînd 32 de țări. Acest „Parlament al lumii” care întrecea ca importanță și participare toate conferințele și congresele anterioare, s-a dovedit a fi încă de la început, nu o expresie a voinței popoarelor care-și puseseră în el mari speranțe, ci un areopag al celor patru mari puteri — Franța, Anglia, S.U.A. și Italia — în care ulterior, a fost primită și Japonia, care au dictat hotărîrile lor celorlalte state, fie că erau învinse, fie că erau aliatare. „Posedînd cele mai multe arme și cele mai puternice flote de război, scria Robert Lansing la 9 iunie 1919, cele patru mari puteri și-au asumat chiar de la început conducerea lucrărilor Conferinței impunîndu-și cuvîntul lor restului lumii. Ele s-au constituit într-o aristocrație a națiunilor... într-o tiranie care refuză aplicarea principiului democrației în relațiile mutuale dintre națiuni”. După ce descrie mijloacele prin care marile puteri au reușit să-și impună tirania asupra celorlalți aliați — presiuni, amenințări, intrigi etc., diplomatul american se întreba: „Ce poate oferi această experiență pentru viitor?”². Procedura de desfășurare a Conferinței stabilită de marile puteri a determinat pe mulți contemporani s-o caracterizeze drept o nouă „Sfîntă Alianță”, o „oligarhie autocratică”, o reeditare a Congresului de la Viena sau a celui de la Berlin care au hotărît soarta lumii spre folosul celor mari și pe seama celor mici³.

Prima și cea mai flagrantă discriminare săvîrșită de marile puteri a fost împărțirea statelor admise la Conferință în două categorii, împărțire care spulbera principiul egalității între state: „state cu interese nelimitate”, se înțelege că acestea nu puteau fi, în viziunea organizatorilor Conferinței, decît marile puteri, și „state cu interese limitate” sau „speciale”, adică țările mici ai căror reprezentanți nu aveau dreptul să participe la ședințele ce urmau să discute probleme ce le interesau în mod direct. Toate deciziile importante au fost luate de „Consiliul celor patru” ale cărui lucrări, desfășurate în spatele ușilor capitonate, aveau un caracter secret desăvîrșit. Prin crearea „Consiliului celor patru”, marile puteri și-au instituit controlul suprem asupra negocierilor de pace, încercînd

¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 37.

² *Biblioteca Congresului S.U.A.*, Secția manuscrise, Roberts Lansing Papers, vol. I, f. 103 (*Bazele viitoare ale politicii externe a Statelor Unite*, 9 iunie 1919).

³ Vezi I. Russu-Abrudeanu, *România și războiul mondial*, București, 1921, p. 328; Al. Marghiloman, *Note politice. 1897—1924*, vol. IV; 18 iulie 1918—31 decembrie 1919, Institutul de arte grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 258.

astfel să-și asigure o autoritate necontestată în fața micilor națiuni. „În spatele ușilor încuiate, arată Rober Lansing în memoriile sale de la Conferință, cei patru oameni care guvernau Statele Unite, Anglia, Franța și Italia formulau, fără drept de apel, decizii care urmau să constituie corpul tratatelor de pace. Această putere arbitrară extraordinară a Consiliului celor patru a provocat stupeoare și plângeri în rândurile tuturor celorlalți delegați, precum și critica presei și opiniei publice din celelalte țări”⁴. Delegațiile micilor națiuni nu li s-a permis să examineze textele proiectelor tratatelor de pace, ele fiind puse în fața faptului implinit. În ședințele plene ale Conferinței sau în formularea unor decizii care priveau direct țările mici reprezentanții acestora au fost doar ascultați, nu și consultați. Când șeful delegației române, Ion I. C. Brătianu, a încercat să formuleze unele critici la adresa organizării și procedurii Conferinței, Georges Clemenceau l-a întrerupt brusc spunându-i: „Domnule Brătianu, sinteți aici pentru a asculta nu pentru a comenta”⁵.

Referindu-se la modul discriminatoriu în care s-au desfășurat lucrările Conferinței de pace, Nicolae Iorga nota, la rîndul său, următoarele: „De la început Conferința, apoi cei Patru, au fost intratabili. Nici o jignire nu a fost cruțată celor mici. Deciziuni inapelabile li se comunicau cu câteva ceasuri înainte, cu datoria de a le semna... Orice amabilitate și omenie ar fi lipsit din aceste procedee tiranice”⁶.

Tratatul cu Germania a fost semnat la 28 iunie 1919 în sala oglinzilor din palatul de la Versailles de către reprezentanții puterilor aliate și asociate și ai Germaniei învinse. Acesta a fost primul tratat încheiat după primul război mondial el interesînd în cel mai înalt grad marile puteri învingătoare. România, ca și celelalte mici națiuni aliate, n-a participat la discutarea termenilor săi. Proiectul tratatului de pace a fost înminat delegației germane la 7 mai 1919, într-un cadru oficial în numele tuturor aliaților deși delegația română nu avea cunoștință de conținutul său. Textul proiectului de tratat îi fusese remis doar cu cinci minute înainte de intrarea în sală a delegației germane. Pe bună dreptate premierul român caracteriza această ședință drept „revoltătoare”⁷. Toate eforturile delegației române la Paris au fost îndreptate în perioada premergătoare semnării tratatului cu Germania spre chestiunea despăgubirilor care era „concepută în aceleași simțăminte de marile puteri” adică de desconsiderare a intereselor țărilor mici și mijlocii. Într-adevăr textul definitiv al tratatului conținea „noi și monstruoase nesocotințe ale intereselor noastre, introduse fără știința noastră, în special în chestiunea reparațiilor” cum avea să scrie puțin mai târziu I. Rusu-Abrudeanu⁸. Două clauze se refereau în mod expres la România: art. 244 prevedea încetarea tuturor drepturilor, titlurilor și privilegiilor de orice natură ale Germaniei asupra cablului Constanța—Constantinopol care urma să intre în posesia Româ-

⁴ Robert Lansing, *The Peace Negotiations: A Personal Narrative*, Boston, Houghton Mifflin Co., 1921, p. 218.

⁵ E. J. Dillon, *The Inside Story of the Peace Conference*, Harper and Bros., New York, 1920, p. 236.

⁶ N. Iorga, *Memorii. Însemnări zilnice (mai 1917 — martie 1920)*, vol. II, Edit. Națională S. Ciornei, p. 272—273.

⁷ Arh. M.A.E., fond 71/1914, E2, partea I-a, vol. 180, f. 149. (Telegrama lui I. I. C. Brătianu, Paris, către M. Pherekyde, 2 mai 1919).

⁸ I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 404.

niei și art. 259 care obliga Germania să renunțe la Tratatul de la București din 7 mai 1918, fapt ce a constituit baza de drept a acțiunilor României în problema reparațiilor ⁹.

Tratatul de pace cu Germania prevedea, de asemenea înființarea unei comisii care urma să stabilească „reparațiile” germane și cotele cuvenite diferitelor țări, printre care și România. Această comisie în care intrau reprezentanții S.U.A., Angliei, Franței, Italiei și Belgiei a nesocotit cererile României privitoare la despăgubiri și restituiri rezervându-i în cele din urmă, prin acordul de la Spa din 16 iunie 1920 doar 1 % din reparațiile datorate de Germania. Repetatele intervenții ale guvernului român au rămas fără rezultat. Se făcea astfel o mare nedreptate poporului român care a suportat în timpul războiului jaful ocupanților germani și uriașe pierderi materiale care s-au ridicat la imensa sumă de 31 miliarde lei aur, precum și mari pierderi umane ¹⁰.

Și în cazul tratatului cu Austria, marile puteri, consecvente politici de discriminare și încălcând propriile angajamente cu privire la o pace democratică și echitabilă, au pus statele mici în fața unui proiect ale cărui prevederi fuseseră formulate în birourile secrete ale Consiliului miniștrilor de externe și ale Consiliului suprem. Procedeu de a ține în secret proiectele tratatelor de pace până în ultimul moment, după cum pe bună dreptate afirma corespondentul lui „The Washington Post” nu era altceva decât o capcană, un mod de a sări peste popoarele aliate, de a le astupa gura, de a le lega minile și a le paraliza voința în fața unui aranjament care dispune de destinul lor fără cunoștința și consimțământul lor prelabil” ¹¹. Elaborarea proiectului de tratat cu Austria fără consultarea și participarea statelor direct interesate a generat o serie de contradicții și neînțelegeri între marile puteri, pe de o parte, și statele nou create și reîntregite, pe de altă parte, date fiind complexele probleme de ordin etnicoterritorial pe care hibrida monarhie austro-ungară le lăsa în urma sa. Deși erau conștienți de gravitatea deciziilor ce urmau a fi luate, reprezentanții marilor puteri, în mod deliberat, au refuzat dialogul cu reprezentanții țărilor mici. Sesizând această intenție la 13 mai 1919 delegația română la Conferință a luat inițiativa unor acțiuni de solidarizare a acestor state, invitând delegațiile Poloniei, Cehoslovaciei, Serbiei și Greciei să ceară marilor puteri să le facă cunoscut proiectul tratatului cu Austria. A doua zi, șeful delegației române, într-o convorbire cu ministrul de externe francez, St. Pichon îi spunea răspicat că delegația română nu va semna tratatul de pace cu Austria „dacă nu vom fi tratați altfel” ¹². La 23 mai 1919 înainte deci cu câteva zile de a li se comunica, potrivit obiceiului, un rezumat al tratatului cu Austria, delegației române i se

⁹ *Tratat de pace între puterile aliate și asociate și Germania și Protocol, semnate la Versailles la 28 iunie 1919*, Imprimeria statului, București, 1920.

¹⁰ Vezi Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *Marea unire din 1918 și confirmarea ei pe plan internațional*, în *Independența României*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, p. 405. Vezi pentru amănunte și E. Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919–1932)*, Edit. Junimea, Iași, 1976, p. 28–200.

¹¹ „The Washington Post” din 23 mai 1919.

¹² Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion C. Brătianu*, Ediția a II-a, „Cartea românească”, București, 1940, p. 74. Vezi și Eliza Compus, *Recunoașterea pe plan internațional a desăvârșirii unității statale a României*, „Studii”, tom 21 (1968), nr. 6 IV-1171–1172.

făcea cunoscută hotărîrea Consiliului principalelor puteri aliate și asociate cu privire la înființarea unei comisii „însărcinată să determine natura garanțiilor necesare pentru a asigura protecția minorităților încorporate în noile state, care se formează în Europa, precum și a minorităților din celelalte state care vor obține sporuri teritoriale”. Șeful acestei comisii, Philippe Berthelot, ruga guvernul român să-i pună la dispoziție informații cu privire la „garanțiile ce are intenția să acorde minorităților de neam și de religie din România”¹³.

Prin inserarea în tratatele cu noile state a clauzei privitoare la protecția minorităților de către marile puteri, acestea din urmă își asumau dreptul de a interveni în treburile interne ale statelor în cauză, chipurile pentru a proteja interesele minorităților naționale încorporate în granițele acestora prin trasarea noilor frontiere. Era vorba în realitate de o tentativă a marilor trusturi economice și financiare internaționale de a se folosi de acest pretext pentru a legaliza din punct de vedere juridic exploatarea economică a popoarelor din noile state pe calea acaparării bogățiilor de care acestea dispuneau. „Tocmai la sfîrșitul lui aprilie, remarca Gh. Brătianu, chestiunile petrolifere se aflau în discuția factorilor economici ai Conferinței. Aceste interese priveau în oarecare măsură Polonia, cu zăcămintele ei din Galiția, dar mai mult încă România. E interesant de observat că problema unui control al regimului minorităților s-a pus aproape în același timp pentru ambele țări”¹⁴. Într-adevăr, la 29 mai cînd delegații României, Poloniei, Iugoslaviei, Cehoslovaciei și Greciei au fost convocați la Quai d'Orsay pentru a li se prezenta în rezumat proiectul tratatului cu Austria, — fără clauzele militare și cele privind reparațiile care urmau să fie formulate după aceea —, articolul 5 din proiect dădea mină liberă marilor puteri de a se amesteca în viața internă a statului român unitar sub pretextul grijii față de drepturile minorităților naționale. Punînd sub semnul întrebării independența României și suveranitatea statului român asupra teritoriului său, articolul 60 prevedea dreptul „principalelor puteri aliate și asociate de a lua dispozițiile pe care le vor considera necesare pentru a proteja interesele locuitorilor din România care diferă de majoritatea populației prin rasă, limbă și religie”. Același articol acorda marilor puteri dreptul de a controla tranzitul și comerțul exterior al României. Aceste două chestiuni aveau să fie detaliate într-un tratat între România și marile puteri cunoscut sub numele de „tratatul minorităților” ce urma să fie semnat odată cu semnarea tratatului cu Austria¹⁵. În felul acesta, sub pretextul grijii față de drepturile minorităților naționale marile puteri încercau să perpetueze o stare de lucruri care să le permită amestecul în treburile interne ale României afectîndu-i independența și suveranitatea națională. Într-adevăr, după anul 1918 cînd România devenise stat național unitar,

¹³ Arhiva M.A.E., fond 71/1914, E—2, vol. 180 (Nota lui Ph. Berthelot către I. I. C. Brătianu, Paris, 23 mai 1919). Vezi și Ion Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 348.

¹⁴ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 79.

¹⁵ Arhiva M.A.E., Conferința de Pace de la Paris, 1946, vol. 114, (Proiectul de tratat remis Austriei); Mircea Djuvara, *Treburile oare să semnăm tractatul cu Austria?*, Imprimeriile „Independența”, București, 1919, p. 6—7. Proiectul de tratat privind minoritățile conținea un preambul în care se arăta că anumite prevederi ale Tratatului de la Berlin care recunoșteau independența României sub rezerva unor condițiuni trebuie să rămîină în continuare valabile.

în granițele sale, pe lângă marea majoritate a populației alcătuită din români (74 %) conviețuiau și un număr de minorități după cum urmează : 8,4 % secui și unguri, 5 % evrei, 4,3% germani, 3,3% ruși și ucraineni, 5 % bulgari, turci, sirbi ș.a.¹⁶ Dar chiar în cursul anilor 1918—1919 statul român luase deja măsuri menite să le asigure deplina egalitate în drepturi cu cetățenii români¹⁷, astfel că tratatul privind protecția minorităților din România de către marile puteri, devenea inutil. În plus, istoria poporului român oferea negociatorilor păcii de la Paris destule dovezi despre proverbiala toleranță a românilor față de concetățenii de alt neam și de altă credință.

A doua categorie de clauze care lezau suveranitatea de stat a României, înscrise atît în proiectul de tratat cu Austria cît și în cel special cu puterile aliate și asociate, se refereau la probleme economice. Potrivit acestor clauze România urma să semneze o convenție după care timp de cinci ani de la semnarea sa, trebuia să acorde liberul tranzit pentru toate mărfurile, mijloacele de transport și supușii „puterilor aliate și asociate” fără nici un fel de vamă și în condițiuni cel puțin egale cu cele rezervate supușilor români. Prin urmare, timp de cinci ani, într-o perioadă cînd greutățile economice generate de război erau dintre cele mai dificile, marile puteri, în special S.U.A., impuneau României controlul lor economic în scopul întăririi pozițiilor capitalului internațional în economia românească. În plus, proiectul tratatului cu Austria impunea României plata unei importante părți a datoriei de stat a fostei monarhii austro-ungare, precum și alte sarcini financiare, sub pretextul sporurilor teritoriale pe care le obținuse¹⁸. Proiectul de tratat cu Austria cuprindea cîteva articole care stipulau că Austria renunța la toate drepturile și titlurile anterioare asupra provinciilor Bosnia, Moravia, Silezia, Galiția, Bucovina și Dalmația¹⁹. Granițele acestor provincii, inclusiv a Bucovinei încorporată în fruntariile României, urmau să fie fixate ulterior și consemnate în tratatul final. Marile puteri nu puteau să nu țină seama de voința liber exprimată a populației Bucovinei care prin reprezentanții săi întruniți în Congres la 28 noiembrie 1918 se pronunțase unanim pentru unirea Bucovinei cu România²⁰.

Îndată ce a luat cunoștință de proiectele celor două tratate, care, așa cum am arătat, aduceau o gravă atingere suveranității României, șeful delegației române a cerut președintelui Conferinței, G. Clemenceau ; „în numele guvernelor Greciei, Poloniei, sirbo-croato-slovenilor, Cehoslovaciei și României dreptul de a examina tratatul înainte de a-l

¹⁶ „Vezi „Buletinul statistic al României”, nr. 1 din ianuarie — martie 1924, p. 51.

¹⁷ Declarația de la 1 decembrie 1918 conținea prevederi cu privire la drepturile economice și politice ale minorităților din Transilvania în timp ce decretul-lege din 22 mai 1919, completat cu cel din 3 august, același an, asigura aceleași drepturi pentru celelalte minorități din țară.

¹⁸ Vezi Nicolae Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Ed. Al. Țerek, Iași, 1936, p. 112—120), M. Djavara, *op. cit.*, p. 17—18.

¹⁹ *Biblioteca Congresului S.U.A.*, Woodrow Wilson Papers, microfilm, rola nr. 405 (Raportele ale Comisiei teritoriale).

²⁰ Arh. M.A.E., fond 71/1914, E. 2. Partea II-a, vol. 57. (Memoriul prezentat Conferinței de pace de I.I. C. Brătianu la 1 februarie 1919); Arh. B.C.S., fond St. Georges, XCII. 1 (Dezbaterile din Adunarea deputaților întrunită în sesiune extraordinară, 12 august 1920),

adopta și de a fi înminat delegației austriece”²¹. Era prima confruntare a lui Brătianu cu „cei mari” de la Paris și așa cum remarca trimisul la Conferință al ziarului „The New York Times”, cererea delegatului român „a luat prin surprindere pe delegați chiar dacă aceștia au consimțit că statele mici sînt pe deplin justificate atunci cînd cer mai mult timp”²². Guvernul român prin reprezentanții săi la Conferința de pace și avînd sprijinul opiniei publice din țară și străinătate a inițiat o aprigă bătălie în jurul regimului minorităților al cărui obiectiv era salvarea independenței și suveranității naționale a României. Începuse atunci la Paris pentru premierul român, arată Nicolae Iorga, momentul de mare umilință „îndurată cu dinții strînși de minie”²³. Încă de la 27 mai, în scrisoarea de răspuns adresată lui Ph. Berthelot șeful delegației române afirma limpede și hotărît : „România nu ar putea în nici un caz admite intervenția guvernelor străine în aplicarea legilor ei interioare”. În aceeași scrisoare, premierul României a arătat că România a asigurat egalitatea completă de drepturi și libertăți politice și religioase tuturor cetățenilor săi fără deosebire de neam și religie²⁴. Înspirîndu-se din principiile de justiție internațională și invocînd și art. 6 din Tratatul de alianță din 4/17 august 1916 care stipula egalitatea în drepturi a României cu celelalte puteri aliante, guvernul român considera ca garanțiile cu privire la minoritățile naționale trebuie impuse tuturor statelor făcînd parte din Liga Națiunilor și prin urmare, România este decisă să nu accepte decît acele dispoziții pe care toate statele membre ale Ligii „le-ar admite pe propriul lor teritoriu în această materie”²⁵.

În ședința plenară a Conferinței de pace din 31 mai 1919 delegația română a protestat vehement împotriva acelor prevederi care aduceau prejudicii suveranității și independenței naționale a statului român, aducînd cîteva amendamente proiectului de tratat care-i anulau prevederile inechitabile și discriminatorii, făcîndu-l acceptabil pentru România. Totodată în intervenția sa I. I. C. Brătianu a precizat că România nu va accepta o frontieră în Bucovina care ar lipsi-o de o graniță comună cu Polonia²⁶. În ce privește clauzele privind ocrotirea minorităților și cele referitoare la tranzit și comerțul exterior al României, delegația română, avînd acordul guvernului, a refuzat acceptarea acestor prevederi. Două

²¹ Arh. M.A.E., fond 71/1914, E2, Partea I-a, vol. 180. (Protocolul nr. 7. Ședința plenară din 29 mai 1919); M. Djuvara, *op. cit.*, p. 44–46.

²² „The New York Times” din 30 mai 1919.

²³ N. Iorga, *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, București, 1932, p. 313.

²⁴ Declarația avea în vedere Decretul-lege 2085 din 22 mai 1919 care la art. 1 stipula : „Locuitorii izraeliți din vechiul regat, majori, născuți în țară, sau din întimplare, în străinătate din părinți domiciliați în țară, care nu au fost supuși nici unui stat străin, sînt cetățeni români și se vor bucura de toate drepturile cetățenești dacă manifestă această intenție, declarînd că ei sînt născuți în România și că nu au beneficiat de nici o protecție străină” (Arh. M.A.E., Conferința de pace de la Paris, 1946, vol. 114).

²⁵ Arh. M.A.E., Paris Seria Europa 1918–1929, vol. 47, fila 159 (Scrisoarea lui I.I.C. Brătianu către Ph. Berthelot din 27 mai 1919).

²⁶ (vezi Procesul verbal al ședinței miniștrilor de externe din 23 mai 1919 și memoriul prof. A. C. Coolidge, 10 martie 1919, intitulat *Nolle grante in fosta Austro-Ungarie*, în *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*, The Paris Peace Conference, vol. IV, p. 748–749; vol. VI, p. 591 și respectiv vol. XII, p. 276, Government Printing Office, Washington); Sherman David Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Brătianu*, Bookman Associates, New York, 1962, p. 102–103, 126–127).

au fost principiile care au conferit răspunsului delegației române o poziție juridică solidă : egalitatea statelor și principiul neintervenției în afacerile interne ale altui stat. Reluând cele afirmate în scrisoarea către Ph. Berthelot, primul delegat al României nu refuza formal garanția internațională a minorităților, dovadă votul dat de delegații români cu ocazia constituirii Ligii Națiunilor în favoarea garanțiilor propuse tuturor statelor făcând parte din acest for internațional : dar în afară de aceste principii generale, România, stat independent și suveran, nu 'putea să subscrie la alte prevederi care i-ar fi limitat aceste atribute deoarece „drepturile statelor sînt aceleași pentru toate”. Într-un mod general afirma I. I. C. Brătianu, România este gata să accepte toate dispozițiile pe care toate statele făcînd parte din Liga Națiunilor le-ar admite pe propriile lor teritorii în această materie. În alte condiții România n-ar putea admite în nici un caz intervenția unor guverne străine în aplicarea legilor sale interne”²⁷. În această ordine de idei, delegatul român a arătat că acceptarea prevederilor propuse ar da naștere, așa cum o demonstrează experiența, la un curent ce ar tinde să creeze două categorii de cetățeni în același stat : unii, încrezători în solitudinea statului, iar ceilalți, îndemnați de a-i fi potrivnici și a căuta protecție în afară de granițe. În viziunea guvernului de la București, România ca stat unitar nu putea să acorde cetățenilor de alt neam și de altă credință decît aceleași drepturi de care se bucurau și cetățenii români. Ocrotirea cetățenilor străini de marile puteri ar fi avut drept urmare slăbirea coeziunii interne a statului național român. Pe de altă parte, și acest fapt era și mai primejdios pentru suveranitatea țării, statele străine de la care se aștepta ocrotirea, ar fi avut posibilitatea să se amestece ori de cîte ori aveau interese în treburile interne ale României folosindu-se de acest pretext. Or istoria poporului român nu era altceva decît un șir de lupte și de jertfe date de înaintași pentru cîștigarea și păstrarea neatîrnării țării. „A nu păzi cu sfințenie această moștenire de orice atingere, scria în acele zile M. Djuvara, ar însemna a micșora din puterea de viață și de voință a neamului românesc. Numai prin el (simțămîntul neatîrnării n.n.) strămoșii noștri au dăinuit de-a lungul a douăzeci de veacuri în mijlocul unor primejdii și greutăți mult mai mari ca cele de azi”²⁸. De menționat faptul că aceste clauze discriminatorii erau impuse în mod deliberat numai statelor mici în timp ce alte state, cum erau Italia, Germania și celelalte state mari inclusiv, S.U.A., unde segregatia rasială era în floare, numai pentru că erau state mari nu li se aplica același regim. Iată de ce delegatul român, în aceeași ședință din 31 mai, făcea următoarea precizare : „În interesul libertății și al justiției pentru toți, ca și în cel al dezvoltării sale interne, România, era hotărîtă să asigure drepturile minorităților. În același interes, ea nu pretinde pentru sine, ca stat independent, nici un tratament excepțional, dar ea nu poate nici să suporte un regim special la care alte state suverane

---

²⁷ A. I. C., fond Casa Regală, dos. nr. 107, 1919 (Expunerea făcută de Ion I. C. Brătianu la 31 mai 1919 în ședința plenară a Conferinței de pace). Vezi și Gh. Brătianu, *op. cit.*, p. 80—87.

²⁸ M. Djuvara, *op. cit.*, p. 21.

n-ar fi constrinse”²⁹. În lumina acestor principii delegația română a propus o serie de amendamente la proiectul de tratat cu Austria. Atît prin memoriul prezentat Conferinței, cît și prin curajoasa și demna cuvîntare în ședința plenară din 31 mai a primului său delegat, România contesta autoritatea Consiliului suprem de a se amesteca în treburile sale interne, fapt ce a avut darul să provoace reacția membrilor acestuia. Dialogul dintre Clemenceau și Brătianu din cadrul acestei ședințe evidențiază aceeași arzătoare dorință a șefului delegației române de a nu abdica în nici un fel de la apărarea principiului suveranității și independenței României.

În pofida caracterului de justețe și echitate al cererilor formulate de România, ele n-au avut darul să convingă Consiliul suprem să revizuiască clauzele proiectelor celor două tratate. Președintele Conferinței a anunțat totuși că va examina propunerea lui Venizelos, primul delegat al Greciei, de a se detașa clauzele în discuție și de a le trimite unei comisii de experți³⁰.

Două zile mai tîrziu, la 2 iunie 1919 proiectul de tratat a fost prezentat reprezentanților Austriei cu care prilej, delegația română, „într-un sentiment de înaltă solidaritate cu puterile aliate și asociate” s-a abținut de a reafirma „în fața inamicului obiecțiunile sale”. În aceeași zi însă, înaintea intrării delegației austriece, premierul român înmîna secretarului general al Conferinței o notă în care se spunea că delegația pe care o conduce „menține rezervele conținute în declarațiile sale și propunerile făcute în ședința interaliată din 31 mai 1919”³¹. În scrisoarea către Pherekyde din a doua zi, șeful delegației române constata cu amărăciune că nici o propunere de-a sa nu fusese luată în considerare de marile puteri și „în tratatul prezentat Austriei, România nu figurează decît pentru a-și vedea impuse condițiuni care-i afectează independența politică și compromit grav libertatea economică”. Premierul român își reafirma încă odată convingerea „că noi în nici un fel nu putem primi asemenea condiții. Am moștenit o țară independentă, sublinia el în continuare, și chiar pentru a-i întinde granițele nu-i putem jertfi neatîrnarea”. În finalul scrisorii sale el arăta că „situația e foarte gravă și merită a fi examinată în toate consecințele ei”³².

Apreciind gravitatea situației, șeful delegației române, înainte de a părăsi Parisul a făcut o serie de demersuri pe lîngă personalități politice americane, franceze, engleze și italiene, în scopul de a le convinge de justetea cererilor românești. Sesizînd pe bună dreptate faptul că Statele Unite ale Americii se erijaseră în rolul de cel mai fervent apărător al principiului ocrotirii minorităților din noile state de către marile puteri, el a înaintat președintelui Wilson două memorii asupra chestiunii

²⁹ A. I. C., fond Casa regală, dosar nr. 107, 1919; *Arh. M.A.E.*, Conferința de pace de la Paris, 1946, vol. 114 (Memoriul delegației române înaintat Conferinței de pace la 31 mai, Anexa B).

³⁰ *Arh. M.A.E.*, fond Conferința de pace de la Paris, 1946, vol. 114. (Intervenția lui E. Venizelos în ședința plenară a Conferinței din 31 mai 1919).

³¹ *Arh. M.A.E.*, fond 71, 1914, E2, vol. 180, partea I-a, fila 182.

³² *Ibidem*, f. 183. (Scrisoarea adresată de I. I. C. Brătianu vicepremierului român, Mihail Pherekyde, 3 iunie 1919).

evreiești³³ în care, printre altele se arată că „menținerea stipulațiilor privitoare la minorități în Tratatul cu Austria va avea pentru România cele mai grave consecințe. După cite am înțeles — și aluziile d-lui Clemenceau mi-au confirmat-o, cauza determinantă a acestor stipulații se datorește chestiunii evreiești”³⁴. Pentru a demonstra cu date și fapte că această problemă fusese deja rezolvată, memoriul era însoțit de două anexe: una în care se făcea un istoric al chestiunii evreiești în România începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea; a doua conținea textul Decretului lege nr. 2085 din 22 mai 1919. Ambele documente erau cit se poate de elocvente în ce privește rezolvarea chestiunii evreiești în țara noastră. „Această chestiune nu mai există în România se arată în concluzia memoriului. A o dezgropa sub orice formă n-ar fi în folosul nimănu și ar otrăvi atmosfera țării în paguba tuturor”³⁵. În ce privește al doilea paragraf al art. 5 din proiectul de tratat cu Austria delegatul român considera inutil să mai demonstreze că el „punea pur și simplu întreaga politică economică și de transporturi a României sub controlul marilor puteri”³⁶.

Demersurile întreprinse de delegația română au rămas fără rezultat. Ele au întărit convingerea „celor mari” de la Paris că I. I. C. Brătianu, care între timp respinsese și încercările marilor trusturi internaționale de a acapara bogățiile petrolifere ale României, trebuia înlăturat. „Prea înfruntase deodată, arată Gh. Brătianu, toate forțele fățișe și oculte ale Conferinței de Pace și le pătrunsesse reacțiunile ascunse”. La 10 iunie 1919, delegația română, împreună cu delegațiile Poloniei, statului sârbo-croato-sloven și Cehoslovaciei au înaintat președintelui Conferinței un memoriu în care respingeau obligațiile ce le incumbau clauzele financiare ale Tratatului cu Austria de a suporta în mod proporțional o parte a datoriei externe a fostei monarhii habsburgice.

În fața poziției intratabile a marilor puteri, șeful delegației române, s-a hotărât să părăsească Conferința de pace, desemnându-l pe N. Mișu, ministrul României la Londra, ca prim delegat al României la Conferința de pace³⁷. Înainte de a părăsi Parisul, el a depus pe masa Conferinței un amplu memoriu intitulat *România în fața Congresului de pace*. Cele patru capitole ale acestui memoriu prezentau pe larg raporturile dintre România și puterile aliate și asociate pe toată perioada războiului și în timpul Conferinței de pace ca aliată fidelă și devotată puterilor Antantei în timp ce acestea îi impuneau „obligații umilitoare care aduceau atingere suveranității sale” și-i compromiteau liniștea internă și dezvoltarea economică³⁸.

Premierul român a trebuit să părăsească Conferința de la Paris nu din cauza rigidității sale în cursul tratativelor sau vederilor sale dicta-

³³ Copii de pe aceste memorii au fost trimise și celorlalte delegații prezente la Paris.

³⁴ *Biblioteca Congresului S.U.A., Woodrow Wilson Papers*, microfilm, rola nr. 451. (Memoriul și cele două anexe adresate de I. I. C. Brătianu lui W. Wilson, 6 iunie 1919).

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Arh. M.A.E., fond 71, 1914, E2, vol. 180, partea I-a.

³⁸ Arh. M.A.E., Conferința de pace de la Paris, 1946, vol. 114. (Memoriul prezentat Conferinței de pace de către delegația română, iulie 1919).

toriale, cum au încercat să-l prezinte unele persoane fie din țară, fie din străinătate, ei din cauza presiunilor exercitate asupra sa de delegațiile marilor puteri și de cercurile financiare internaționale, presiuni la care el nu putea să cedeze decât cu prețul lezării suveranității și neatirării țării, alternativă pe care a respins-o categoric. Ion I. C. Brătianu arată istoricul american Sherman David Spector, „a reușit să demonstreze că nu se mai putea spera ca România să rămână sub o permanentă supunere față de mașinațiunile marilor puteri, care încercau s-o folosească ca pe un pion. Brătianu a răsturnat conceptul stabilit, cum că statele europene mai mici au doar control marginal asupra propriilor lor destine”³⁹.

La scurt timp după întoarcerea sa în țară, a avut loc sub președinția regelui o lungă ședință a Consiliului de Miniștri la care a luat parte și Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent din Transilvania. După ce a fost audiată o amplă expunere a primului ministru asupra activității delegației române la Conferința de pace, Consiliul, în unanimitate, s-a alăturat hotărârii de a refuza semnarea tratatului cu Austria și a ratificat politica dusă față de Conferință, denumind-o „politica de rezistență”. „Nu vedem, declara președintele Consiliului Dirigent la 11 iulie, că proiectul de tratat nu se poate schimba. Nu e încă nimic definitiv”. El făcea apel la întreaga națiune română să se solidarizeze „pentru apărarea energetică și susținută a intereselor sale imperioase și permanente”⁴⁰.

Astfel, între guvernul de la București și Consiliul suprem de la Paris începea un adevărat „război al notelor” din care n-au lipsit amenințările și șantajul la adresa României pentru a o determina să-și pună iscălitura pe cele două tratate. În toată această perioadă discuțiile de la București dintre guvernul român și miniștrii celor patru puteri — Anglia, Franța, Italia și S.U.A. — au avut o însemnată contribuție la finalizarea în cele din urmă a negocierilor. Cel mai adesea, marile puteri au făcut presiuni asupra României amenințând-o că nu-i vor recunoaște granițele pe care le revendica, în timp ce guvernul liberal încerca să cîștige sprijinul onora dintre marile puteri, în special Franța și Italia, așteptînd, totodată, rezultatul discuțiilor din Senatul american cu privire la politica președintelui Wilson la Conferința de pace. Încercarea marilor puteri de a face o breșă în rîndul forțelor politice din România nu s-a soldat cu rezultatele scontate. Opinia publică din țară era potrivnică celor două tratate și, pentru moment, aproba fără rezerve atitudinea adoptată de Partidul Liberal. Într-o suită de articole, gazeta „Socialismul” adopta o poziție critică față de politica marilor puteri de a atenta la suveranitatea României. Ea se ridica mai ales împotriva acelor clauze prin care se urmărea subordonarea economică a României față de capitalurile străine. În aceste momente grele prin care trecea poporul român, cînd independența îi era contestată, clasa muncitoare îndemna la promovarea unei politici care să pună interesul general al țării deasupra oricăror alte interese. „Proletariatul, fiind moștenitorul firesc al burgheziei, scria „Socialismul” din 8 august 1919, nu-i poate fi indiferent, nu se poate dezinteresa nici de chipul cum e administrată chiar astăzi moștenirea sa, și nici dacă ea i se înstrăinează”. Preocupat în cel mai înalt grad de independența poporului

³⁹ Sh. D. Spector, *op. cit.*, p. 235.

⁴⁰ Gh. Brătianu, *op. cit.*, p. 116—117.

român, Partidul socialist s-a pronunțat fără rezerve pentru „a pune friu politicii de aservire” economică a țării. Arătînd că sub paravanul așa zisei „protecții a minorităților” capitalul internațional încearcă să supună proletariatul din România la o dublă exploatare, „Socialismul” din 30 iulie 1919 se pronunța hotărît împotriva unor asemenea mașinațiuni. „Proteguirea ce ne-o hărăzește Conferința ar fi proteguirea morții... Sprijin, protecție din afară, și mai cu seamă ipocrita protecție capitalistă e o nenorocire. Știm că „democrații” de la Versailles argumentează cu purtarea arbitrară a guvernanților noștri. Dar în cazul acesta cel dintîi de protejat ar trebui să fie poporul român. Dar poporul român n-are nevoie de asemenea sprijin, îl respinge”. În prezența unei asemenea atmosfere politice era greu, dacă nu imposibil, pentru oricare dintre forțele politice din țară să subscrie la cele două tratate în forma în care proiectele acestora li se prezentau de către marile puteri.

Guvernul francez și, într-o mai mică măsură și guvernul italian, sub presiunea opiniei publice din țările respective, net favorabile României, și încercînd de pe acum să-și asigure influența politică în România au făcut cîteva tentative de a se desolidariza de anglo-americani în problema minorităților și a tranzitului fără a pune însă în primejdie alianța cu englezii și americanii de care aveau absolută nevoie. Ph. Berthelot asigura pe V. Antonescu „că intransigența Americii față de noi (românii — n.n.) este cea care a adus Franța la această politică nedreaptă față de România”. El adăuga cu o notă de regret că „americani sînt foarte puternici și Franța are mare nevoie de ei”⁴¹.

La 8 septembrie 1919, guvernul de la București se declara de acord cu semnarea Tratatului cu Austria „dar că nu ar putea să încuviințeze art. 60 din acest tratat relativ la minorități, tranzit și comerț”⁴². Șantajul marilor puteri față de țara noastră a mers pînă acolo încît au hotărît să semneze tratatul cu Austria în ziua de 10 septembrie 1919, fără România. Guvernul american a mers mai departe cu amenințările cerînd Conferinței să nu-i recunoască prin tratat unirea Bucovinei⁴³. Tratatul cu Austria a fost semnat deci la St. Germain, la 10 septembrie 1919, în absența delegațiilor României și Iugoslaviei. A doua zi gazeta „Socialismul” lua poziție hotărîtă împotriva presiunilor exercitate asupra României de către marile puteri. În articolul *Pace cu Austria* gazeta arăta că tratatul cu această țară fără interesul în mod direct poporul român deoarece „în afară de mărirea teritorială pe care ne-o aduce se cearcă a ni se impune condiții de natură a pecetlui atîrnarea noastră de marile state capitaliste învingătoare”. Gazeta îndemna clasa muncitoare din România să-și ridice glasul împotriva acelor țări imperialiste care încercau să aducă România

⁴¹ Arh. M.A.E., fond 71, 1914, E2, partea I-a, vol. 58, f. 251. (Radiogramă semnată Victor Antonescu către I. I. C. Brătianu, 5 septembrie 1919). O declarație asemănătoare a făcut-o Clemenceau la 7 septembrie într-o discuție cu N. Mișu și V. Antonescu. (Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 17, f. 265).

⁴² Art. 5 din proiect ocupa în textul final poziția 60. Arh. M.A.E., fond Paris, dosar 53, f. 257. (Nota remisă de delegația română Conferinței de pace, 8 septembrie, 1919).

⁴³ Arh. C. C. al P.C.R., fond 103, dosar 17, f. 288 (Telegr. nr. 174 semnată de V. Antonescu către I. I. C. Brătianu, 11 septembrie 1919).

„într-o completă dependență economică de ele”. Și aceasta pentru că „Muncitorimea din România are tot interesul ca în luptele sale să aibă în față ca potrivnic tinărul capital românesc, iar nu pe cel american și englez”⁴⁴.

Refuzînd să iscălească tratatul cu Austria, la 12 septembrie 1919 guvernul liberal a demisionat, motivînd că nu-și poate pune iscălitura pe un tratat „incompatibil cu demnitatea și independența națională”⁴⁵. Noul guvern, prezidat de generalul Arthur Văitoianu, unul din stîlpii rezistenței, a refuzat în mod constant să semneze cele două tratate⁴⁶. În rîndul celorlalte cercuri politice de la București, inclusiv în rîndurile unei părți a membrilor Partidului Liberal, politica de rezistență nu era o soluție finală în raporturile cu aliații. O ruptură cu aliații ar fi avut grave consecințe pentru viitorul statut politico-teritorial al României de aceea ea era concepută ca un mijloc de a obține din partea marilor puteri maximum de concesiuni în ce privește modificarea clauzelor ce atentau la suveranitatea națională⁴⁷. La alegerile parlamentare care au avut loc în zilele de 3 și 4 noiembrie 1919 primele care s-au desfășurat pe baza votului universal și al căror rezultat nu a fost falsificat⁴⁸, partidul liberal suferea o grea înfrîngere, și după o perioadă de aproape trei săptămîni de tratative, în cursul cărora Iuliu Maniu a refuzat să formeze guvernul pe motiv că „acceptarea clauzei minorităților străine ar discredita complet pe frunțașii transilvăneni”⁴⁹, regele a încredințat misiunea formării unui nou cabinet lui Al. Vaida Voevod. Acesta, la fel ca și precedentele guverne a căutat prin toate mijloacele să determine marile puteri să modifice clauzele tratatului special. Adunarea deputaților din decembrie rezultată în urma alegerilor din noiembrie la care participase și populația din teritoriile care se uniseră cu Țara în anul 1918, aproba poziția delegației române la Conferința de pace. „Noi, ca orice stat independent, nu putem să primim în relațiile dintre stat și cetățenii săi controlul vreunui alt stat. Și nici un stat independent, oricare ar fi întinderea, nu se cuvine să primească acest control. Nu poate să-l primească România, pentru că nu există în concepțiunea noastră, în ce privește independența, state mari și mici, iar noi înțelegem ca să avem la noi relativ la legile interne și la relațiunile statului cu cetățenii săi în interiorul său, tot atîta libertate și independență ca oricare altă mare putere”⁵⁰.

⁴⁴ „Socialismul” din 11 septembrie 1919.

⁴⁵ Vezi dr. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1918—1921*, Ediția a II-a, Ed. politică, București, 1976, p. 109.

⁴⁶ De fapt noul guvern era dirijat în acțiunile sale de I. I. C. Brătianu. În lucrarea amintită Gh. Brătianu scrie: „Brătianu a lucrat tot atît de mult în acest interval și chiar mai tirziu, ca și în momentul în care se afla în fruntea guvernului” (Gh. Brătianu, *op. cit.*, p. 159).

⁴⁷ Arh. B.C.S., fond St. Georges, VIII, 7. (Scrisoarea lui Octavian Goga către Take Ionescu, 15 septembrie 1919).

⁴⁸ Dr. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 109—112, Sh. D. Spector, *op. cit.*, p. 199.

⁴⁹ *Documents on British Foreign Policy 1919—1939*, His Majesty's Stationery Office, London, 1947—1967, (D.B.F.P.), seria I, vol. 6, p. 234—236. (Raportul nr. 161 semnat F. Rattigan, adresat lordului Curzon, 15 septembrie 1919).

⁵⁰ V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României, noiembrie 1919 — martie 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925, p. 32, 211; Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *Marea unire din 1918 și confirmarea ei pe plan internațional*, p. 407.

De cealaltă parte, în tabăra aliaților, în intervalul septembrie-noiembrie 1919 au avut loc o serie de evoluții de natură să favorizeze politica de rezistență a României. Accentuarea contradicțiilor dintre Franța și Anglia în problema Siriei, părăsirea Conferinței de către reprezentantul Italiei, precum și rezervele exprimate de Senatul american la 19 noiembrie 1919 cu prilejul discuției privind ratificarea Tratatului de la Versailles, toate acestea au determinat Consiliul Suprem să treacă la acțiune energetică față de România, concomitent cu acceptarea discutării și anulării unora dintre detaliile tratatului special. Misiunea diplomaților englezi Sir George Clark și Allen Leeper în România, precum și negocierile dintre reprezentanții celor patru mari puteri la București și guvernul român au fost de natură să sugereze Consiliului celor patru, că cele două paragrafe ale preambulului din tratatul special în care se condiționa independența României prin invocarea Tratatului de la Berlin, precum și art. 10, 11 și 12 care acordau drepturi speciale minorității evreiești, secuilor și sașilor din România „ar putea fi ușor modificate sau omise fără a altera caracterul și forța tratatului”⁵¹. Se făceau concesiile de formă pentru a salva menținerea principiului privind controlul din partea marilor puteri, principiu ce fusese deja impus Poloniei și Cehoslovaciei prin tratatul de la Versailles și Austriei prin tratatul de la St. Germain. La 27 noiembrie 1919, acest principiu urma să fie impus și Bulgariei prin semnarea tratatului de la Neuilly-sur Seine, tratat pe care România nu l-a semnat odată cu aliații tocmai din cauza nerecunoașterii acestui principiu.

Între timp, negocierile dintre delegația română la Paris și Comitetul noilor state menit să examineze obiecțiile românești au ajuns la operarea unor modificări în tratatul minorităților care aveau să constituie limita concesiilor făcute de marile puteri în această problemă. Ele constau în suprimarea tuturor referirilor la tratatul de la Berlin și la independența condiționată a României, a articolelor 10 și 11 care stipulau privilegiile speciale pentru minoritatea evreiască, înlocuindu-le printr-un aliniat prin care se lua act de Decretul lege din 22 mai 1919. În sfârșit, în introducerea la preambul se preciza că acest tratat „nu era impus, ci discutat și convenit”, între marii aliați și România, ceea ce anula caracterul obligatoriu al acceptării anticipate a oricărei clauze despre care se vorbea în art. 60 al tratatului cu Austria.

Propunerile românești s-au concretizat de asemenea și în reformularea art. 59 care, în textul inițial nu recunoaște în mod expres Bucovina ca teritoriu aparținând statului român. În noua redactare articolul stipula că „Austria renunță în ceea ce o privește în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra părții fostului ducat al Bucovinei cuprinsă dincoace de fruntariile României”⁵².

Toate aceste modificări erau importante pentru că ele, deși nu înlăturau principiul în virtutea căruia marile puteri (Consiliul Ligii Na-

⁵¹ *D.B.F.P.*, seria I, vol. 6, p. 271—279 (Memorandumul Intocmit de A. Leeper despre situația din România, 29 septembrie 1919).

⁵² *Vezi D.B.F.P.*, seria I, vol. 2, p. 412—414. (Ședința din 28 noiembrie a Consiliului Suprem); N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 318; Sh. D. Spector, *op. cit.*, p. 314; *Arh. C.C. al P.C.R.*, fond 103, dosar 17, f. 379, 380. (Telegr. nr. 1583 din 28 noiembrie 1919 trimisă de V. Antonescu lui N. Mișu).

țiunilor) își asumau dreptul de a ocroti interesele minorităților din România, înlăturau sau diminuau alte clauze care afecteau demnitatea și suveranitatea națională a statului român. „Ruperea relațiilor cu România, nota ministrului Angliei la București, îmi apărea încărcată de consecințe dezastruoase, nu numai pentru România dar și pentru interesele aliaților încît am fost cu totul de părerea că trebuie să se facă tot posibilul pentru a realiza un acord chiar și cu prețul unor concesii din partea noastră”⁵³. Noul cabinet format la 3 decembrie avîndu-l în frunte pe Al. Vaida-Voevod, după ce a consultat pe toți fruntașii politici din țară a autorizat pe reprezentanții aliați la București să telegrafieze la Paris că România va semna cele două tratate⁵⁴. În ziua de 10 decembrie la orele 18 delegatul României la Conferință, generalul Coandă își punea semnătura pe tratatul cu Austria, tratatul minorităților și pe tratatul cu Bulgaria, ultimul fiind condiționat de semnarea primelor două. Se încheia astfel o pagină de istorie diplomatică de stăruitoare eforturi din partea României de a-și apăra independența și suveranitatea națională.

Prin prevederile pe care le conțineau, cele două tratate, cel cu Austria și tratatul minorităților, prin dispozițiile acelor articole care prevăd că stipulațiile privitoare la minorități trebuie să fie recunoscute ca legi fundamentale ale statului român afectau independența și suveranitatea statului național unitar român. În același timp, ele consacrau dreptul legitim al poporului român la unitate națională, recunoscînd unirea Bucovinei la patria mamă.

La 29 noiembrie 1919, puterile aliate și asociate au semnat tratatul de pace cu Bulgaria. Marile puteri au condiționat semnarea acestui tratat de către România de semnarea tratatului de la St. Germain. Astfel, în ziua de 10 decembrie 1919 România a semnat tratatul de pace cu Bulgaria, care reconfirma granița româno-bulgară așa cum ea fusese delimitată în urma războaielor balcanice⁵⁵.

Tratatul de pace cu Ungaria avea să confere consacrare juridică hotărîrii istorice adoptate de masele populare din Transilvania, în memoria adunare de la Alba Iulia de unire a acestei vechi provincii românești cu România.

În ședința din 1 februarie 1919 a „Consiliului celor zece” primul delegat al României a expus pentru prima dată situația țării noastre la Conferința de pace evocînd precedentele militare și politice din sud-estul Europei, condițiile și motivele intrării României în război, aportul său militar, economic și politic la obținerea victoriei de către puterile aliate și asociate. Cu acest prilej, premierul român a arătat că Transilvania și Banatul sînt vechi teritorii românești, populația românească constituind, chiar după statisticile oficiale ungare din 1910, o majoritate de 54 la sută din

⁵³ D.B.F.P., seria I, vol. 2, pp. 499 – 501. (Nota trimisă de F. Rattigan lui Sir E. Crow, Paris, 9 decembrie 1919).

⁵⁴ D.B.F.P., seria I, vol. 2, pp. 495–496. (Dezbaterile Consiliului Suprem din 6 decembrie 1919). Tratatul poartă data de 9 decembrie, cînd au fost semnate de delegația americană, înaintea plecării sale din Paris. Alături de delegația americană tratatele sînt semnate de delegațiile engleză, franceză, italiană și japoneză.

⁵⁵ *Tratat de pace între puterile aliate și asociate și Bulgaria și Protocol semnate la Neuilly-sur Seine la 29 noiembrie 1919*. Imprimeriile statului, București, 1920.

populația totală iar dacă statisticile ungare ar fi rectificate, înlăturându-se falsificările tendențioase, preciza el, procentul reprezentat de populația română în aceste teritorii ar fi de 62,5 la sută. Românii, a arătat în continuare I. I. C. Brătianu, reprezintă în Transilvania și regiunile limitrofe elementul autohton, invazia ungarilor și infiltrațiile lor recente, colonizările germanilor și secuilor nereușind să altereze caracterul românesc al Transilvaniei. Șeful delegației române a subliniat, de asemenea, că românii din Transilvania și-au manifestat în toate împrejurările aversiunea față de dominația ungară, iar după prăbușirea Monarhiei dualiste și înainte ca armata română să pătrundă în Transilvania deputații români din toate județele acestei provincii, în virtutea dreptului la autodeterminare, s-au întrunit în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia unde au hotărât unirea definitivă a Transilvaniei și a regiunilor din Ungaria cu România ⁵⁶. În ședințele din 1 și 18 februarie 1919 Consiliul suprem interaliat a instituit o comisie de experți care să studieze chestiunile teritoriale ridicate de șeful delegației române ⁵⁷ și să facă propuneri pentru delimitarea detaliilor frontierelor României, inclusiv frontiera româno-ungară, „pe temeiul etnic, geografic și al necesităților economice” ⁵⁸. Pornind de la principiul că o comunitate de neam implică o conștiință națională comună, Comisia a dat prioritate criteriilor de ordin etnic și lingvistic, cele geografice și economice luându-se în considerare numai în cazuri de ordin secundar. În memoriul înaintat președintelui W. Wilson la 22 aprilie 1919, primul ministru român își exprima speranța că „unitatea națională română” va fi recunoscută „conform principiului etnic, într-un teritoriu geografic bine determinat, unde viața acestui popor poate să fie asigurată în condițiuni de securitate și de evoluție economică necesare existenței sale” ⁵⁹.

Pe baza acestor criterii și ținând seama că România era *de fapt și de drept stat național unitar* Comisia a supus discuției Consiliului miniștrilor de externe al Conferinței întrunit în ședința din 11 iunie 1919 linia de frontieră româno-ungară. La 21 iunie 1919 Consiliul Suprem al puterilor aliate și asociate a statuat și frontiera dintre România și Ungaria în Banat. Această frontieră comunicată oficial delegației române la Paris, la 11 și 21 iunie a rămas definitivă și a fost înscrisă în proiectul de tratat prezentat delegației ungare la 15 ianuarie 1920 ⁶⁰. Evenimentele care au urmat de la București — au determinat o aminare a negocierilor cu Ungaria până la sfârșitul anului 1919. Imediat după instalarea guvernului condus de Karl Huszár la 25 noiembrie 1919, puterile aliate i-au adresat invitația să

⁵⁶ Biblioteca Congresului S.U.A., secția manuscrise, Woodrow Wilson Papers, microfilm rola nr. 448. (Raportul lui I. I. C. Brătianu asupra situației din România trimis guvernului, de la Washington de delegația americană la Conferința de la Paris).

⁵⁷ Vezi Ministère des Affaires étrangères, *Guerre européenne*. Documents 1918, Imprimerie Nationale, Paris, 1923, p. 117—118. Comisia pentru problemele României avea ca președinte pe André Tardieu (Franța) și vicepreședinte pe G. de Martino (Italia). Din ea făceau parte dr. Clive Day și dr. Charles Seymour (S.U.A.), Sir Eyre Crowe și A. Leeper (Anglia), Laroche (Franța) și contele Vannutelli-Rey (Italia).

⁵⁸ H. W. Temperley, *A History of the Peace Conference of Paris*, vol. I, Henry Frowde, Hodder and Stoughton, Londra, 1920, p. 227.

⁵⁹ Biblioteca Congresului S.U.A. Woodrow Wilson Papers, microfilm, rola nr. 402 (Memoriul adresat președintelui W. Wilson de I. I. C. Brătianu la 22 aprilie 1919).

⁶⁰ Vezi *Papers Relating to the Foreign Relations (P.P.C.)*, vol. IV, p. 671—673; 803—811 și 811—815.

trimită la Paris o delegație pentru semnarea tratatului de pace. Negocierile s-au prelungit pînă în vara anului 1920 datorită încercărilor repetate ale guvernului ungar de a face o breșă în rîndul marilor puteri aliaste care să-i permită modificarea unora din clauzele proiectului de tratat. Pentru aceasta, ciștigarea de timp prin tergiversarea lucrărilor a constituit obiectivul numărul unu al delegației ungare sosită la Paris la 7 ianuarie 1920. Cele opt note însoțite de documente prezentate Conferinței de șeful delegației ungare, contele Apponyi, conțineau în esență tezele clasice ale propagandei maghiare încercînd astfel să schimbe punctul de vedere al Consiliului suprem, mai ales în chestiunea frontierelor Ungariei⁶¹. La 15 ianuarie 1920 George Clemenceau a înmînat delegației ungare textul proiectului de tratat acordîndu-i 15 zile pentru a-l studia și a pregăti răspunsul. Avînd sprijinul unor cercuri politice și financiare din Anglia, Franța și Italia, guvernul de la Budapesta și-a intensificat eforturile în vederea retrăsării frontierelor dintre statele care-și făuriseră idealul național și Ungaria. După instalarea regimului amiralului Horthy acțiunea de propagandă și diplomatică pentru revizuirea condițiilor de pace a continuat cu deosebită tenacitate. A fost nevoie de două vizite ale primului ministru român, Al. Vaida-Voevod, la Londra (28 ianuarie și 3 februarie 1920) pentru a contracara acțiunea ungară în Anglia. În răspunsul la unele interpelări din Camera comunelor favorabile cererilor ungare, lordul Balfour a reafirmat la 12 februarie 1920 că „granița trasă este cea mai bună care s-ar putea fixa și nici o altă comisie n-ar putea-o stabili mai bine”⁶². La rîndul său H. W. Steed publica în „The Times” articolul *Alianții și maghiarii* în care evidenția caracterul perfid al propagandei maghiare⁶³.

Conferința miniștrilor de externe și ambasadurilor, prezidată de lordul Curzon, din 8 martie 1920, luînd în considerație memoriul înaintat în comun de România, Cehoslovacia și Iugoslavia a hotărît că proiectul de tratat cu Ungaria rămîne definitiv⁶⁴. Totodată, Conferința de pace a respins cererile delegației maghiare cu privire la organizarea unor „consultări populare” (plebiscite) în unele din teritoriile care se desprinseseră de Ungaria. Conferința de pace, respingînd aceste injoncțiuni a acordat valoare și credit inițiativelor maselor populare din provinciile aflate sub dominația austro-ungară care hotărîseră singure asupra destinului lor înainte de deschiderea negocierilor de pace.

În urma unui amănunțit studiu al documentelor maghiare, la 6 mai 1920, puterile aliaste și asociate au remis delegației ungare o scrisoare de trimitere, un răspuns sub formă de memorandum la observațiile guvernului ungar și textul definitiv al tratatului de pace. În scrisoarea adresată delegației ungare de A. Millerand, președintele Conferinței, se sublinia: „După matură chibzuință, puterile aliaste și asociate au decis de a nu modifica pe nici un punct clauzele teritoriale conținute în condițiile de pace. Dacă s-au hotărît la aceasta, cauza este că s-au convins că orice

⁶¹ Arh. M.A.E., Conferința de Pace de la Paris, 1946, vol. 96 (Studiu documentar cu privire la frontiera româno-ungară, semnat Zeno Cîmpeanu).

⁶² V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 63.

⁶³ „The Times” (London) din 11 februarie 1920.

⁶⁴ Viorica Moisuc, *Tratatul de la Trianon — consacrare internațională a legitimității unirii Transilvaniei cu România*, în „Anale de istorie”, nr. 3/1976, p. 55.

modificare a fruntariilor fixate de ele ar aduce inconveniente și mai grave decât acelea pe care le denunța delegația ungară. Voința popoarelor, se arăta în continuarea scrisorii, s-a exprimat în zilele de octombrie și decembrie 1918, când dubla monarhie s-a năruit și când populațiunile de mult timp oprimite s-au unit cu frații lor italieni, români, iugoslavi, cehoslovaci. Evenimentele care s-au produs la această epocă constituie tot atâtea mărturii noi despre sentimentele naționalităților pe vremuri subjugate”⁶⁵.

Semnarea tratatului cu Ungaria a avut loc la 4 iunie, orele 16,30 în clădirea Marelui Trianon din Versailles. Din partea României a fost semnat de dr. I. Cantacuzino și N. Titulescu iar din partea Ungariei de Reynar, ministrul lucrărilor publice, și Drasche, ministru plenipotențiar⁶⁶. „Tratatul de la Trianon, scria Nicolae Titulescu, apare tuturor românilor, și îndeosebi celor din Ardeal, o consfințire a unei ordini de drept”⁶⁷.

Deși România era interesată în negocierile păcii cu Turcia ea nu a fost invitată să participe la dezbaterile problemelor care o interesau: recunoașterea de către guvernul turc a noilor frontiere ale statului național unitar român și stabilirea regimului strimtorilor Mării Negre. Așa se explică de ce soluțiile propuse de marile puteri pentru reglementarea navigației prin strimtori nu țineau seama de interesele românești și nici de cele ale celorlalte state riverane. Din Comisia internațională care urma să asigure libertatea de navigație prin strimtori făceau parte doar reprezentanții marilor puteri: Anglia, Franța, Italia și S.U.A.⁶⁸.

Cererea României de a face parte din Comisia internațională a strimtorilor, cerere pe deplin întemeiată, a fost în cele din urmă satisfăcută de marile puteri, nu însă în condiții de egalitate, ea dispunând de un singur vot în timp ce reprezentanții Angliei, Franței, Italiei și S.U.A. de câte două voturi. La 10 august 1920, la Sèvres, delegația română, formată din Nicolae Titulescu, ministru de finanțe, și Dimitrie Ghica, ministrul României la Paris, a semnat Tratatul de pace cu Turcia care la art. 134 prevedea angajamentul expres al Turciei „de a recunoaște și accepta frontierele Germaniei, Austriei, Bulgariei, Greciei, Ungariei, Poloniei și României, statului sirbo-croato-sloven și statului cehoslovac”, astfel cum au fost fixate prin tratate.

Tratatul de la Sèvres consolida dominația statelor imperialiste învingătoare în Orientul apropiat, lezând totodată suveranitatea națională a Turciei.

La aceeași dată a fost semnat la Sèvres și Tratatul frontierelor care statua frontierele României cu Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia, frontiere delimitate într-o atmosferă de bună înțelegere de către comisii mixte fără intervenția marilor puteri. Tratatul frontierelor semnat și de principalele puteri aliate și asociate are meritul de a confirma, odată mai mult, recunoașterea pe plan internațional a statelor naționale și a statutului teritorial.

⁶⁵ *Tratat de pace între puterile aliate și asociate și Ungaria. Protocol și declarațiuni din 4 iunie 1920, Trianon, Imprimeriile statului, București, 1920.*

⁶⁶ *Ibidem.*

⁶⁷ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Edit. științifică, București, 1976, p. 407.

⁶⁸ I. Seftiuc, I. Cârțână, *România și problema strimtorilor*, Edit. științifică, București, 1974, p. 90-91.

Victoria revoluției naționale în Turcia și repudierea Tratatului de la Sèvres de către noul guvern turc condus de Mustafa Kemal Atatürk ⁶⁹, a pus din nou la ordinea zilei problema unor reglementări internaționale în această zonă în concordanță cu schimbările survenite. Urmare a noului raport de forțe la care s-a ajuns în urma victoriilor militare ale Turciei kemaliste împotriva Greciei, puterile Antantei au fost obligate să accepte modificarea în favoarea Turciei a unora dintre clauzele Tratatului de la Sèvres. Convenția de la Mudania din 11 octombrie 1922 a constituit baza viitoarelor negocieri din cadrul Conferinței de la Lausanne (noiembrie 1922 — iulie 1923). În cadrul acestei conferințe a fost semnat un tratat de pace cu Turcia (24 iulie 1923) și o nouă convenție cu privire la Strimtorile Mării Negre, ambele documente urmînd să reducă gradul de dependență a Turciei față de marile puteri. Conform noului tratat, puterile semnatare — Anglia, Franța, Italia, Japonia, Grecia, România și Iugoslavia — recunoșteau statul național turc independent și suveran, în cadrul frontierelor sale naționale, iar acesta la rîndul său, recunoștea frontierele stabilite în Europa după primul război mondial ⁷⁰. Problema statutului Strimtorilor Mării Negre a dat din nou loc la Lausanne unor vii dispute între participanți (Anglia, Franța, Italia, Japonia, Bulgaria, Grecia, România, Uniunea Sovietică, Iugoslavia și Turcia), marile puteri dorind și, în parte reușind, să-și impună punctul de vedere. Delegația României condusă de I. G. Duca, ministru de externe, a sprijinit ferm propunerea engleză privind demilitarizarea strimtorilor și libertatea de navigație sub control internațional, în timp ce, cealaltă propunere, de închidere a strimtorilor, aparținînd Turciei și Rusiei Sovietice, a fost respinsă ⁷¹.

Tratatele de pace încheiate în anii 1919—1923, au recunoscut situația de fapt creată de lupta de eliberare națională a românilor din ținuturile aflate pînă în 1918 sub dominație străină și au consacrat formarea statului național unitar român.

LA CONSÉCRATION SUR LE PLAN INTERNATIONAL DU CONSTITUTION DE L'ÉTAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

RÉSUMÉ

Les années 1919—1920 constituent un moment important de l'histoire de la diplomatie roumaine dont le principal objectif a été celui d'imposer la reconnaissance sur le plan international du droit inaliénable du peuple roumain de vivre entre les frontières du même Etat national.

La Conférence de paix de Paris de 1919, en tant qu'instance internationale, investie de pouvoirs juridique et politique, mise devant le fait

⁶⁹ Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920 încheiat de fostul guvern otoman cu puterile aliate și asociate nu fusese ratificat de nici una din țările semnatare, acest pas depinzînd de rezultatul luptelor dintre Grecia și Turcia kemalistă.

⁷⁰ Vezi textul Tratatului în „Monitorul oficial”, nr. 189 din 31 august 1924.

⁷¹ Vezi Ali Fuad, *La question des Détroits, ses origines, son évolution, sa solution à la Conférence de Lausanne*, Paris, 1928, p. 152—163.

accompli, a dû seulement constater et consacrer par des traités la fin des grands empires multinationaux — l'empire tsariste, l'empire austro-hongrois et l'empire ottoman — et confirmer les nouveaux États successoraux de ceux-ci. Quant à la Roumanie, le forum de paix de Paris a reconnu et consacré dans les traités de paix de Saint Germain (10 décembre 1919), Trianon (4 juin 1920), Neuilly-sur-Seine (10 décembre 1919), les immenses sacrifices humains et matériels exigés par la guerre ainsi que les décisions historiques du peuple roumain proclamées par ses représentants en 1918 dans le cadre des assemblées plébiscitaires.

En dépit de l'opposition de certains milieux économiques et gouvernementaux des U.S.A., d'Angleterre et de France, qui essayaient de conditionner la reconnaissance nationale-étatique du peuple roumain de l'obtention d'avantages qui leur permettent l'immixtion dans les affaires intérieure de la Roumanie, la diplomatie roumaine, par suite d'efforts soutenus, a réussi à atteindre les buts qu'elle s'était proposés. La présente étude jette de nouvelles lumières sur ces idées.

ATITUDINEA GERMANIEI FAȚĂ DE PROBLEMA UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA (1918—1919)

DE
IOAN CHIPER

Ne propunem în studiul de față să schițăm, pe baza unor documente inedite din arhiva Auswärtiges Amt-ului din Bonn, elementele atitudinii germane în toamna anului 1918 — primăvara anului 1919 — atitudine neluată pînă în prezent în considerare în literatura istorică — față de unirea Transilvaniei cu România.

Este cunoscută importanța pe care a avut-o de la început în relațiile României cu Puterile Centrale problema luptei poporului român pentru desăvîrșirea statului național unitar și care a constituit contradicția de fond și de nerezolvat a alianței României cu aceste puteri. Nu trebuie pierdut din vedere că această contradicție se manifestă însă în primul rînd și cu precădere între România și Austro-Ungaria.

Conștientă de implicațiile contradicției, Germania a încercat să medieze, înainte de declanșarea primului război mondial și mai ales în anii neutralității României, găsirea unei soluții care să fi permis eventuala rămînere a României în alianță sau cel puțin menținerea neutralității României, sugerînd Austro-Ungariei un statut politic favorabil românilor asuprași în dubla monarhie și chiar unele concesiuni teritoriale¹. După, intrarea României în război, Germania a preluat însă greul operațiilor militare, a instituit un regim de jefuire sistematică și masivă a teritoriului ocupat și a patronat înrobitorul tratat de pace de la București prin care își asigura partea leului. Contradicțiile latente existente în alianța germano-austro-ungară în sud-estul Europei nu au fost însă eliminate prin aceasta, ci, într-o măsură fuseseră chiar alimentate, iar schimbarea situației militare și politice, în defavoarea Puterilor Centrale, mai accentuat de la mijlocul anului 1918, ca și faptul că România nu fusese eliminată ca factor militar din zonă aveau să-și spună curînd cuvîntul.

Preocuparea, care n-a încetat nici un moment, a Puterilor Centrale pentru posibila reintrare a României în război a provocat îngrijorări tot mai mari cercurilor politice și militare ale acestor țări începînd din vara 1918. Șeful secției politice de pe lingă armata germană de ocupație, care era și reprezentantul Ministerului de Externe din Berlin, Horstmann, atrăgea atenția, la începutul lunii august 1918, că armata română din Moldova ca și cei 300 000 de demobilizați români din teritoriul ocupat

¹ Vezi Șerban Rădulescu Zoner, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900—1914*, Edit. Litera, București, 1977; Constantin Nuțu, *România în anii neutralității 1914—1916*, Edit. științifică, 1972; Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (în continuare PA), Abt. A. 77/5, Bd. 4, Bethmann Hollweg către AA. T. 37 din 7 septembrie 1914.

făceau insuficiente diviziile germane din România ² și propunea o acțiune militară comună a Puterilor Centrale — idee împărtășită de factorii politici și militari germani — simultană de pe toate granițele teritoriului românesc care trebuia desfășurată fulgerător, făcându-se totul pentru a evita „repetarea evenimentelor din august 1917” ³.

După cum rezultă din documentele cercetate, obiectivele politico-militare germane în România erau în august-octombrie 1918 în principal împiedicarea reintrării României în război și obținerea ratificării tratatului de pace de la București și, în legătură cu acestea, vizau demobilizarea completă a armatei române, înlăturarea dinastiei de Hohenzollern, menținerea guvernului Marghiloman și împiedicarea cu orice preț a venirii la putere în România a unor oameni politici ca Ionel Brătianu și Take Ionescu.

Pe măsura înrăutățirii situației militare a Puterilor Centrale și a creșterii pericolului reintrării României în război — la 7 octombrie 1918 von Mackensen transmitea mareșalului Hindenburg că poziția militară germană depindea „substanțial de atitudinea României. Dacă aceasta intervine din nou de partea Antantei atunci Balcanii și probabil întreaga campanie sînt pentru noi pierdute” ⁴ — Germania se pronunța pentru noi soluții în atingerea obiectivelor sale în România.

Ideii unei acțiuni militare fulgerătoare în Moldova — abandonată în cele din urmă — i s-au asociat mai întii și substituit apoi elementele unei noi atitudini ale Germaniei față de România.

Începînd cu intenția de a restitui — la început parțial, apoi în întregime — României Dobrogea, guvernul german se declara mai tîrziu de acord cu o revizuire a graniței pe Carpați așa cum fusese fixată în tratatul de la București și promitea revizuirea acestui tratat, renunța la dorința înlăturării dinastiei de Hohenzollern. Schimbările în atitudinea germană constituiau noi metode pentru atingerea aceluiași obiective: împiedicarea reintrării României în război, ratificarea tratatului, cu revizuire, de la București — urmărindu-se menținerea pe cît posibil intactă a pozițiilor economice germane în România. Atingerea acestor obiective depindea și de orientarea guvernului român și aceasta explică interesul manifestat în continuare de Berlin pentru împiedicarea instalării unui nou guvern în România.

Atît într-o serie de obiective ale politicii sale în România cît și mai ales în mijloacele prin care acestea puteau fi eventual obținute s-au ivit divergențe între Germania și Austro-Ungaria, divergențe amplificate pe măsura trecerii timpului.

Austro-Ungaria a avut opinii deosebite sau s-a opus în problemele dinastiei, intervenției armate în Moldova, Dobrogii, rectificării graniței în Carpați etc. În măsura în care ajungea să accepte, uneori doar parțial, punctul de vedere german aceasta se făcea tîrziu cînd, desfășurarea rapidă a evenimentelor, făceau în opinia diplomației germane necesare alte măsuri.

² PA, Abt. A. Deutschland 130, Bd. 4, Rap. 924 din București, 8 august 1918, Horstmann.

³ *Ibidem*; *Idem*, T. 410 din București, 4 septembrie 1918, Horstmann către AA.

⁴ *Idem*, Bd. 5, T. 2371 din 7 octombrie 1918, Marele Cartier General către AA.

În aceste împrejurări, cercurile conducătoare politice și militare germane resimțeau tot mai apăsător, în toamna anului 1918, povara alianței lor cu Austro-Ungaria și erau împiedicate în libertatea lor de mișcare, atât în acțiunile lor mai largi, cât și în relațiile pe care doreau să le stabilească cu România, în numele intereselor imediate și ulterioare ale Germaniei.

La 19 septembrie 1918, mareșalul Hindenburg sublinia într-o telegramă că eventualele complicații cu România se vor resfringe numai asupra Austro-Ungariei, comandamentul german nefiind în acel moment în situația ca să-i pună la dispoziție trupe pentru apărarea granițelor sale într-o luptă cu România așa cum o făcuse în 1916⁵.

Spre mijlocul lunii octombrie 1918 Auswärtiges Amt fixa într-un document concesiile pe care Germania și Austro-Ungaria trebuia să facă României⁶ și cerea totodată reprezentantului său la Budapesta să arate necesitatea ca „politica noastră comună în România să fie așezată pe noi baze”. În instrucțiuni se arată că apărea exclusiv ca Ungaria să dobândească liniște din partea României, în cazul în care nu face neîntârziat concesii în problema de graniță și se sublinia că în caz contrar Ungaria va trebui să facă concesii mai mari la conferința generală de pace⁷. După câteva zile, în timp ce guvernul german se decidea să exercite o „presiune puternică” asupra Austro-Ungariei, pentru ca aceasta să consimtă modificarea graniței în Carpați⁸, Horstmann era însărcinat să arate cercurilor conducătoare românești, într-o nouă încercare de a obține ratificarea tratatului de la București, că Germania va rămâne și după război o mare putere și că era în interesul românesc să nu piardă momentul pentru a se orienta spre Germania care dorea „restabilirea cu România a unor relații prietenești în toate domeniile”⁹.

Nemulțumirea Germaniei față de Austro-Ungaria și totodată distanțarea ei față de dubla monarhie lua treptat proporții.

La 27 octombrie 1918, în legătură cu problema constituirii unui guvern Karoly la Budapesta — guvern care era apreciat ca neamical Germaniei — Auswärtiges Amt transmitemea reprezentantului său la Budapesta că cercurile ungare care încercau să-și salveze țara prin alunecare spre Antantă comiteau un act de grosolană neregăsit față de Germania și uitau că politica ungară de până atunci, care urmărise menținerea statului și fusese dusă împotriva năzuințelor contrare ale diferitelor naționalități, fusese realizată numai prin puternicul sprijin al Germaniei „Vrea Ungaria de asemenea să piardă și Transilvania — se arăta în instrucțiunile AA — atunci o separare de noi va conduce sigur la aceasta. Noi am putea să găsim ușor puntea spre România dacă nu sprijin Ungaria în această problemă”¹⁰.

Documentul, elaborat în circumstanțele menționate, constituia una din recunoașterile nete, din sursa cea mai autorizată, că dubla monar-

⁵ *Idem*, Bd. 4, T. 2170 din 19 septembrie 1918, Marele Cartier General către AA.

⁶ *Idem*, Bd. 5, T. 528 din Berlin, 11 octombrie 1918, AA către Horstmann.

⁷ *Idem*, T. 151 din 11 octombrie 1918, AA către oficiul diplomatic german din Budapesta.

⁸ *Idem*, Bd. 6, T. 2747 din 24 octombrie 1918, AA către Hintze.

⁹ *Idem*, T. 570 (din 24 octombrie 1918), AA.

¹⁰ *Idem*, T. 178 din Berlin, 27 octombrie 1918; AA (Sturm) către Fürstenberg.

hie și mai ales Ungaria nu se destrămaseră pînă în acel moment sub acțiunea luptei popoarelor asupra numai datorită sprijinului german. Documentul sugera și următorul pas al diplomației berlineze, anume reconsiderarea atitudinii germane față de problema Transilvaniei în contextul încercărilor de a influența politica României și de a asigura o bază favorabilă relațiilor viitoare germano-române. Guvernului german îi erau bine cunoscute politica de asupraire națională a Ungariei în Transilvania și aspirațiile de unitate națională a românilor. Menționăm, de exemplu, că de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, Ministerul de externe german a creat un subfond special de documente referitor la Transilvania și la situația românilor și germanilor din Ungaria. Cunoașterea aspirațiilor românești pentru desăvîrșirea statului național unitar, convingerea că mersul evenimentelor spre victoria luptei popoarelor asupra pentru autodeterminare nu mai putea fi oprit și nici nu mai era în interesul german să se opună acestei lupte și că, dimpotrivă, o recunoaștere a realităților putea fi avantajoasă Germaniei — toate acestea nu puteau să nu determine o revizuire a atitudinii germane față de problema unirii Transilvaniei cu România.

O propunere clară de detașare pronunțată de Ungaria și de reorientare a politicii germane față de România a fost formulată prima dată, se pare, de Wedel, ambasadorul german la Viena, la 29 octombrie 1918. Fie că prioritatea formulării noii atitudini germane îi revine sau nu lui Wedel, o astfel de propunere venea pe un teren pregătit la Berlin de desfășurarea evenimentelor din septembrie-octombrie 1918 care influențaseră, după cum am menționat, politica germană față de România. Referindu-se la lipsa de loialitate și chiar la dușmănia deschisă a Ungariei, — ceea ce era de natură să înlăture reținerile germane de pînă atunci — Wedel recomanda o contraacțiune în România. „Dacă noi declarăm spontan României că guvernul actual german recunoaște aspirațiile naționale ale României, că lasă să cadă tratatul de la București și retrage imediat trupele germane noi nu vom da nimic din ceea ce este totuși pierdut, excludem însă pentru trupele noastre orice eventualitate și creem o atmosferă mai favorabilă pentru înțelegerea viitoare”¹¹. Un astfel de gest, care ar fi făcut impresia ca atare, mai putea fi interpretat, după opinia diplomatului german, în sensul că Germania nu putuse să se manifeste favorabil pînă atunci în problema unirii Transilvaniei cu România din cauza reținerilor față de aliații ei.

Pornind sau nu și de la sugestia lui Wedel, Ministerul de externe german transmitea, la 1 noiembrie 1918, instrucțiuni strict confidențiale la București în care schițînd evoluția nefavorabilă Germaniei conturată în Ungaria se arăta necesitatea totuși pentru Germania de a menține liber tranzitul ei militar și economic prin Ungaria. În acele împrejurări, se arăta în document, trebuie împiedicată, în orice circumstanțe o adversitate deschisă față de Ungaria. Cu indicația de a ține cont de elementele menționate, Horstmann era împuternicit să valorifice cu atenție în convorbirile cu oamenii politici români ideea „că noua situație din Ungaria și Austria a creat de asemenea o nouă bază pentru relațiile dintre Germania și România și că noi nu ne împotrivim principial năzuințelor românești de unitate

¹¹ *Idem*, T. 864 din Viena, 29 octombrie 1918, Wedel către AA.

peste actualele granițe, ci vrem să așteptăm ceea ce însăși România năzuiește în acest sens. Trebuie să se evite ca un oarecare nou guvern să ridice reproșuri contra noastră că am fi adversar al justificatelor dorințe naționale ale României”¹² (subl. n.s.). Repetăm, aceste instrucțiuni, care marcau o spectaculoasă, dar tirzie schimbare de atitudine a Germaniei în problema fundamentală a desăvârșirii statului național român, erau datate 1 noiembrie 1918. Potrivit aceluiași document, în acel moment politica germană viza nu numai crearea unor condiții favorabile retragerii trupelor germane, ci și menținerea pe cât posibil a avantajelor economice în România și transferarea lor în condițiile economiei de pace. Totodată, dar și în legătură cu cele menționate, diplomația germană își propunea să împiedice „prin orice mijloace” revenirea la putere a liberalilor¹³.

La rindul său Horstmann, referindu-se la manevrele din culisele vieții politice din România, în care Germania era de altfel amestecată și interesată, pentru evitarea constituirii unui guvern liberal, transmitea aproape simultan la Berlin că în condițiile schimbate din Ungaria, care permiteau Germaniei să promoveze o politică corespunzătoare intereselor sale față de România și când Germania nu mai era obligată în problemele teritoriale să intervină pentru treburile aliaților ei se deschideau noi posibilități și în legătură cu formula de guvernare din România¹⁴.

La 4 noiembrie 1918, Mackensen a primit ordinul de retragere din România¹⁵ și pentru asigurarea liniilor de retragere a decis ocuparea Brașovului, Sibiului ca și a căilor de comunicație din Transilvania. Acest fapt s-a transmis guvernului român. După cum rezultă dintr-o telegramă din 5 noiembrie 1918, Horstmann a mai declarat ministrului de externe român, Arion, că ocuparea orașelor menționate și a căilor de comunicație transilvănene era temporară și servea numai scopurilor militare și i-a dat de înțeles că „noi (— germanii — n.n.) nu am avea nici un motiv să promovăm acolo (în Transilvania — n.n.) o politică ungară, dimpotrivă partea germană manifestă bunăvoință față de justificatele dorințe naționale ale României”¹⁶.

A doua zi, la 6 noiembrie 1918, guvernul din Berlin a transmis mai multe telegrame lui Horstmann în care, între altele, manifestându-și îngrijorarea pentru înăbușirea de către trupele de ocupație germane a unei demonstrații din București, cerea ca retragerea lui Mackensen să se execute „prin orice mijloace, în bună înțelegere”, repetând în toate aceste instrucțiuni că „Germania nu sta în calea năzuințelor naționale ale României” că „în fapt noi (germanii — n.n.) adoptăm în problema transilvăneană o atitudine binevoitoare” trebuind totuși să se evite o luare deschisă de poziție contra Ungariei¹⁷.

¹² *Idem*, Bd. 7, T. 609 din Berlin, 1 noiembrie 1918, AA către Horstmann.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ PA, Abt. A, Deutschland 130, Bd. 7, T. 563 din București, 2 noiembrie 1918, Horstmann către AA.

¹⁵ *Idem*, T. de la Marele Cartier General, 4 noiembrie 1918, semnat Gröner; *idem*, T. 2733 din 4 noiembrie 1918 semnat Lersner.

¹⁶ *Idem*, T. 579 din București, 5 noiembrie 1918, Horstmann către AA.

¹⁷ *Idem*, T. 628, 629, 632 din Berlin, 6 noiembrie 1918, AA către Horstmann; *idem*, T. 2995 din 6 noiembrie 1918, AA către Hintze.

Guvernul german cerea în schimbul atitudinii sale asigurarea eventual chiar cu sprijinul guvernului român, a unei „retrageri onorabile” a trupelor lui Mackensen din România. I s-a cerut lui Mackensen, prin Horstmann, ca negocierile, ce trebuiau începute de urgență cu guvernul român în legătură cu retragerea trupelor germane prin Transilvania, să fie purtate în lumina instrucțiunilor primite astfel încît să fie evitate cu orice preț fricțiunile¹⁸. Mareșalul Mackensen a primit și din partea Marelui Cartier General german, un ordin în care se cerea, tot în legătură cu retragerea prin Transilvania, să se transmită confidențial guvernului român că guvernul german manifestă bunăvoința față de năzuințele României în Transilvania dacă se evitau ciocniri între trupele române și germane¹⁹.

Au fost stabilite contacte cu noul guvern român și o comisie română urma să sosească la București pentru reglementarea problemelor legate de retragerea germană²⁰ în momentul cînd a intervenit ultimatumul român din seara zilei de 9 noiembrie 1918 și ca urmare, retragerea precipitată a trupelor lui Mackensen din teritoriul ocupat.

Este de subliniat, în afara conținutului instrucțiunilor și declarațiilor menționate mai sus referitoare la noua atitudine germană față de „justificările aspirației naționale ale României” un fapt care arată că aceste declarații, indiferent de motivul care le determinase, nu rămîneau platonice, fapt care, interpretat în lumina dreptului internațional conferă o greutate sporită atitudinii germane. Este vorba de decizia guvernului și comandamentului german de a negocia cu România și de a se justifica față de aceasta în problema tranzitului trupelor lui Mackensen prin Transilvania, chiar dacă aceste negocieri n-au depășit prin precipitarea evenimentelor faza de intenție și de prime contacte.

Guvernul german a adoptat o asemenea decizie la sfîrșitul lui octombrie și primele zile ale lunii noiembrie 1918 într-un moment în care nu avusesse loc separarea *de drept* a Transilvaniei de Ungaria, cînd războiul mondial nu încetase, cînd România nu exercita, *în fapt*, vreo autoritate în Transilvania. Atitudinea guvernului german se explică, prin aceea că în realitate, chiar înaintea adunării de la Alba Iulia, Transilvania nu mai era în fapt legată de Ungaria, că românii transilvăneni exercitau controlul real asupra Transilvaniei și că dată fiind dorința neechivocă a acestora, cunoscută Berlinului, de unire într-un singur stat național, România era cea care — pe lângă faptul că potențial reprezenta singura forță militară care putea interveni contra retragerii lui von Mackensen prin Transilvania — avea și dreptul de a decide în probleme care afectau Transilvania și care, în noul context, ținea deja de resortul relațiilor generale româno-germane.

Decizia germană de a negocia cu România problema retragerii lui Mackensen prin Transilvania era determinată nu numai de considerente militare ci și politice, fiind consecința logică a noii atitudini germane.

După ultimatum-ul român din 9 noiembrie 1918, retragerea lui Mackensen în Transilvania și armistițiul de la Compiègne Germania a rămas pentru un timp fără contacte directe cu guvernul român. În relațiile

¹⁸ *Idem*, T. 629 menționată mai sus.

¹⁹ *Idem*, T. 2780 din 9 noiembrie 1918, Marele Cartier General (Hintze) către AA.

²⁰ *Idem*, T. 596 din București, 9 noiembrie 1918, Horstmann către AA.

româno-germane s-a creat o situație confuză, guvernul german fiind preocupat mai mult timp dacă între Germania și România exista starea de pace sau de război.

În aceste condiții, informațiile guvernului german despre realitatea românească au fost procurate prin consulatul german din Brașov — rămas singurul oficiu diplomatic german din spațiul românesc, închis abia în februarie 1919 — prin consulatul general german din Budapesta și ambasada germană din Viena, prin rapoartele unor cetățeni germani și mai ales ale unor germani din România, prin alte căi.

Astfel, guvernul german a reușit să adune un număr de informații la sfârșitul anului 1918 și în 1919 referitoare la realitățile românești și cu precădere la evoluția situației din Transilvania.

Încercînd să anticipeze evoluția evenimentelor în complexe condiții ale prăbușirii dublei monarhii, diplomații germani informau guvernul din Berlin asupra tendințelor manifestate în cadrul diferitelor grupuri etnice din Ungaria și a raporturilor dintre ele. Referindu-se la statutul Transilvaniei, — care urma să se modifice — consulul german din Brașov sublinia într-un raport din 8 noiembrie 1918 că determinantă pentru viitorul Transilvaniei urma să fie fără îndoială decizia românilor care formau „de departe prin numărul de locuitori majoritatea populației”²¹. Spre sfârșitul lunii noiembrie 1918, consulatul general german din Budapesta sublinia, la rîndul său, că românii aveau neîndoielnic în Transilvania propriu-zisă și în comitatele învecinate „puterea nemărginită în mină” și că românii dețineau în Transilvania și în alte 12 comitate din Ungaria „fără îndoială majoritatea absolută”²².

Guvernul german a primit informații privind pregătirea și desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia²³, documentele germane relevînd participarea de mari proporții a populației românești la adunare și decizia adoptată de unire cu România și insistînd asupra declarației profund democratice adoptate cu acel prilej și asupra drepturilor largi promise naționalităților conlocuitoare. În acest context, documentele cercetate în arhivele germane relevă că reprezentanții populației germane intraseră în contact cu reprezentanții românilor încă înainte de adunarea de la Alba Iulia²⁴ și că decizia adoptată de sași în ianuarie 1919 — și mai tîrziu de șvabi — însemnau un succes politic pentru români și consfințeau statutul Transilvaniei ca parte a României încă înainte de conferința de pace.

„Unirea Transilvaniei — se arăta într-o sinteză din primăvara anului 1919 — a decurs surprinzător de repede și de ușor”. Apreciînd că mai erau posibile dificultăți, în document se aprecia că era greu să mai existe vreo îndoială „că Transilvania va constitui în viitor o parte a României”²⁵.

²¹ PA, Abt. A, Deutschland : Siebenbürgen und die Stellung der Deutschen und Rumänen in Ungarn, Bd. 16, Rap. 2164/73 din Brașov din 8 noiembrie 1918, Lerchen către cancelarul german.

²² *Idem*, T. 192 din Budapesta, 26 noiembrie 1918, Fürstenberg către AA ; *idem*, raport Fürstenberg (probabil sfîrșit noiembrie — început decembrie 1918).

²³ *Idem*, T. 287 din Budapesta, 28 noiembrie 1918, Fürstenberg către AA ; *idem*, T. din Budapesta, 2 decembrie 1918 transmisă la Dammertverlag.

²⁴ *Idem*, T. 305 din Budapesta, 28 noiembrie 1918, Fürstenberg către AA.

²⁵ PA, Abt. A, Deutschland 130, Bd. 7, Sinteza „Rumänien” din mai 1919.

Documentele germane relevă mulțumirea populației de naționalitate germană pentru drepturile dobândite în cadrul României și subliniază importanța mult sporită pe care noua Românie, inclusiv prin puternica naționalitate germană pe care o deținea, o dobîndea pentru Germania.

După noiembrie 1918, preocupările guvernelor germane au fost absorbite aproape în întregime de interesele majore și imediate determinate de raporturile cu marile puteri occidentale, de pregătirea conferinței de pace și nu mai puțin de evoluția situației interne din Germania. Atitudinea oficială a Germaniei față de evenimentele din Europa centrală și față de România rezultă totuși direct sau indirect dintr-o serie de documente.

Se poate afirma că Germania nu pare a fi regretat dispariția dublei monarhii văzînd în acest eveniment deschiderea unor perspective pentru interesele sale. Încă la 6 noiembrie 1918, Auswärtiges Amt arăta într-o telegramă adresată lui Horstmann că după război, pe baza celor 14 puncte ale lui Wilson, era posibilă constituirea unei Germanii mari, cu Austria, — era o primă anticipare a Anschluss-ului — că România ar putea stabili relații avantajoase cu acest mare organism politic și economic și după realizarea scopurilor sale naționale ar fi în stare să depășească rapid urmările războiului ²⁶.

Mai multe documente oficiale ale Auswärtiges Amt-ului din 1919 apreciau că România, cu atît mai mult o Românie mărită, avea o importanță crescîndă pentru Germania ca piață de desfacere și sursă de materii prime și ca țară de tranzit spre Orient și că România Mare avea un interes sporit pentru relațiile cu Germania.

În februarie 1919, referindu-se la propunerea consulului general german din Budapesta ca presa germană să adopte din nou un ton prietenos față de Ungaria și cel puțin un ziar german să-și manifeste o înțelegătoare simpatie pentru „lupta grea” pe care Ungaria o ducea pentru integritatea sa, la Ministerul german de externe se conchidea într-un document că împotriva unei asemenea luări de poziție a presei germane în favoarea integrității Ungariei existau importante rezerve. Documentul aprecia că era cel puțin problematic dacă o nouă Ungarie puternică exprima interesele germane. Se aprecia de asemenea că cu cît mai mare și puternică va fi Ungaria, cu atît mai mult, ca urmare a poziției geografice, relațiile Germaniei cu Orientul apropiat vor fi influențate, ca și în trecut, de politica maghiară. Pe de altă parte se arată în același document „contradicțiile funeste” în raporturile Germaniei cu România și Serbia vor reapare, iar relațiile Germaniei cu Cehoslovacia vor fi și mai mult îngreunate. O Ungarie mică și slabă convenea mai mult la Berlin, fiind nevoită să se sprijine pe Austria și Germania.

„În opoziție la aceasta — se arăta în documentul menționat — constituirea unei Românie mari căreia îi va aparține întreaga Transilvanie și mare parte a Banatului, poate fi necesară pentru dezvoltarea viitoare a politicii germane în România și în întreg Balcanii” ²⁷. Propunerea consulului german era respinsă și din punctul de vedere al interesului

²⁶ *Idem*, T. 632 din Berlin, 6 noiembrie 1918, AA către Horstmann.

²⁷ *Idem*, document din 24 februarie 1919.

comunității germane, care ar fi fost, în cadrul Ungariei, din nou asupra ca în trecut, după ce abia se eliberase de această asupra²⁸.

Putem conchide că Germania, nemulțumită de Austro-Ungaria și mai ales de Ungaria s-a considerat eliberată în octombrie—noiembrie 1918 de angajamentele sale de alianță și a trecut la formularea unei atitudini care reflecta se credea, mai exact, interesele ei proprii față de spațiul românesc. După cum am menționat, la Berlin erau de mult și bine cunoscute revendicările naționale românești și guvernul german nici nu mai putea și nici nu mai avea interes să se opună realizării lor.

Revirimentul, cu toate limitele sale, produs în atitudinea germană față de problemele românești în perioada menționată a constituit o încercare de punere în acord, în mod interesat, a politicii germane cu o realitate pe care nu o mai stăpânea și care se impusese în spațiul carpațo-dunărean. Berlinul nu s-a angajat însă public și tranșant manifestându-se astfel embrionar o atitudine duplicitară.

Atitudinea schimbată germană a fost motivată de interese imediate — împiedicarea reintrării României în război, asigurarea retragerii trupelor lui Mackensen și încercarea de a influența politica internă română — dar și, poate mai ales, de interesele de perspectivă, ale Germaniei. Diplomația berlineză putea aprecia că prin atitudinea sa se făcea un pas menit să creeze condiții mai bune pentru recâștigarea pozițiilor germane în etapa postbelică în România — care, în noile granițe, prezenta un interes sporit — și că prin dispariția Austro-Ungariei și crearea unei Românie mari i se deschideau posibilități mai largi în relațiile și expansiunea spre sud-estul european și Orientul apropiat. Apreciem că atitudinea germană astfel cum s-a formulat la sfârșitul anului 1918 și începutul anului 1919 față de desăvârșirea statului național unitar român a fost determinată în primul rînd de realitățile impuse de lupta poporului român; ea a reflectat de asemenea interesele de mare putere ale Germaniei la sfârșitul războiului în condițiile în care aceasta nu fusese încă încorsetată de prevederile tratatului de pace și consecințele sale. Ulterior, în alte condiții istorice, în timpul regimului nazist, Germania avea să nesocotească grav ceea ce apreciasă a fi justificatele revendicări naționale românești.

În concluzie, considerăm că atitudinea menționată a Germaniei nu trebuie supraapreciată, dar nici nu poate fi trecută cu vederea și ea trebuie inserată în circuitul științific al istoriografiei naționale și internaționale.

L'ATTITUDE DE L'ALLEMAGNE ENVERS LE PROBLÈME DE L'UNION DE LA TRANSYLVANIE A LA ROUMANIE (1918—1919)

RÉSUMÉ

Les recherches effectuées aux archives du ministère des affaires étrangères de Bonn (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes) ont mis en évidence une série d'aspects inédits de l'attitude allemande envers l'union de la Transylvanie à la Roumanie.

²⁸ *Ibidem*.

Comme on le sait, la contradiction entre les intérêts vitaux du peuple roumain pour le parachèvement de l'unité nationale et les intérêts des Puissances Centrales ont déterminé l'entrée en guerre de la Roumanie en 1916. L'Allemagne, en appuyant son Alié l'Autriche-Hongrie, a assumé le fardeau des opérations militaires sur le front roumain, contribuant à mettre hors la lutte, temporairement, la Roumanie, et lui imposant un traité de paix asservissant en 1918.

Mais les documents démontrent que, à partir de l'été 1918, les milieux politiques et militaires allemands craignaient toujours davantage la rentrée en guerre de la Roumanie. Au début du mois d'octobre 1918, le maréchal von Mackensen considérait que si la Roumanie entrait en guerre à nouveau tous les Balkans et „probablement toute la campagne” étaient perdus pour l'Allemagne.

Sur la toile de fond de l'aggravation de contradictions avec l'Autriche-Hongrie et puis avec la Hongrie et poursuivant une série d'objectifs immédiats (politiques et militaires) et de perspective (politiques et économiques), l'Allemagne a procédé à une spectaculaire, mais tardive modification de son attitude envers la Roumanie, vers la fin du mois d'octobre — le début du mois de novembre 1918, déclarant qu'elle ne s'opposait pas aux revendications nationales roumaines justifiées de Transylvanie. Au cours des mois suivants, non encore corsetée par les stipulations du traité de paix et par ses conséquences, l'Allemagne a vu dans la désagrégation de l'Autriche-Hongrie et dans le parachèvement de l'unité nationale de la Roumanie des perspectives favorables à ses intérêts dans le sud-est de l'Europe. La reconnaissance par l'Allemagne de la justesse de la lutte des Roumains pour l'unité nationale à l'issue de la guerre non publique et tardives — bien que présentant certaines limites, — a été déterminée, à notre avis, par les réalités nouvelles qu'avait imposé la lutte du peuple roumain, reflétant en même temps les intérêts allemands.

ANUL REVOLUȚIONAR 1918 ÎN AUSTRO-UNGARIA. SFÎRȘITUL MONARHIEI HABSBURGICE

DE

GHEORGHE N. CĂZAN

Prăbușirea țarismului în Rusia a produs o profundă impresie la Curtea Imperială din Viena și l-a determinat pe tânărul împărat Carol să intensifice sondajele de pace, în direcția puterilor Antantei¹. Aceste sondaje, datorită contradicțiilor între cele două tabere, nu s-au putut transforma în tratative care să ducă la o pace imperialistă separată.

F. Engels vedea în 1888 o strinsă legătură între existența celor trei imperii expansioniste, revoluția crescîndă fiindu-le deopotrivă dușman neîmpăcat. „Căderea țarismului — scria F. Engels lui Ion Nădejde — nimicirea acestui vis rău care apasă peste Europa întreagă, iată, după noi, cea dintîi condiție pentru dezrobirea națiilor din mijlocul și din răsăritul Europei. Țarismul căzînd, puterea nelegiuită reprezentată acum prin Bismarck, lipsită de sprijinul său cel mai puternic, va cădea și ea; Austria se va desface în bucăți, pierzînd singura pricină de viață ce mai are, datorită de a împiedica, prin existența sa, pe țari de a înghiți națiile împrăștiate de la Carpați la Balcani... dacă miine despotismul din Petersburg ar cădea, poimiine n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie”².

În cadrul Partidului social-democrat din Austria s-au intensificat acțiunile pentru încheierea unei păci imediate, corespunzător cu cerințele maselor muncitoare. La Congresul P.S.D.A. din zilele de 19—24 octombrie 1917 a fost prezentată de către Gabriele Proft *Declarația programatică a stîngii*³.

Stînga austriacă declara că se situa pe pozițiile social-democraților independenți din Germania, fracțiunilor internaționaliste din Rusia, ale majorității din Italia. Menționarea cu claritate a social-democraților independenți din Germania și a majorității din Italia indică clar, că „stînga” austriacă se situa în fapt pe poziții centriste de „conciliere” a tuturor pozițiilor existente în partid. În privința „fracțiunilor internaționaliste din Rusia” istoria a dovedit că aripa de stînga din cadrul Partidului social-democrat din Austria era apropiată de menșevici, nu de bolșevici, în frunte cu V. I. Lenin. Clasa muncitoare — urma documentul citat — nu se poate elibera decît prin propria sa acțiune organizată.

¹ R. Fester, *Die Politik Kaiser Karls und der Wendepunkt des Weltkrieges*, München 1925, p. 65—75.

² *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I., partea II, București, 1964, p. 190.

³ K. Berchtold, *Österreichische Parteiprogramme 1868—1966*, Wien, 1967, p. 151—156.

Stînga, în frunte cu Otto Bauer, cerea aplicarea principiului luptei de clasă împotriva dominației economice și politice a capitalului, împotriva „ministerialismului” și reformismului unor conducători de dreapta, în frunte cu K. Renner. Se accepta ideea alegerii unui parlament cu adevărat democratic.

În problema națională stînga social-democrată din Austria considera că autonomia era insuficientă, cerîndu-se alegerea unor Adunări Naționale constituante în fiecare provincie istorică, în care să fie elaborate constituția și organizarea administrativă a fiecărei națiuni. Se opunea internaționalismul oricăror orientări social-naționale și social-patriotice. Stînga situa în punctul central al acțiunii politice lupta energică pentru pace, în parlament, în presă, prin demonstrații de masă, ș.a. Se cerea dezbaterea problemelor tactice în presa de partid, în vederea elucidării pozițiilor.

În Declarație se menționa explicit că cei de stînga nu sînt pentru scindarea partidului, ci vor să activeze în partid pentru schimbarea orientării sale. Această poziție tactică avea să condamne „austro-marxismul” la eșec. După dezbateri destul de aprige în care numeroși vorbitori i-au criticat pe V. Adler, K. Renner, Fr. Austerlitz a fost adoptată o rezoluție comună în care se spunea că „Partidul, fără deosebire de orientări, este hotărît să-și mențină unitatea și coeziunea și să continue cu toate forțele lupta pentru pace”. Congresul a adoptat, de asemenea, pe marginea raportului prezentat de K. Renner o rezoluție privind: 1. Democrația politică; 2. Autonomia națională în cadrul organizării federale a statului. Remarcăm deci că la Congres, în pofida *Declarației* stîngii au fost reafirmate vechile poziții social-democrate împotriva puterii revoluționare a clasei muncitoare și a dreptului națiunilor la autodeterminare, căci nebuloasa „democrație politică” presupunea un regim în care să fie reprezentată și clasa muncitoare, nu o putere muncitorească. Acest punct de vedere a fost aplicat cu strășnicie în timpul revoluției din noiembrie.

Idei revoluționare împărtășea gruparea radicalilor de stînga, constituită în vara anului 1917, în frunte cu Franz Koritschoner. Acestei grupări li s-au raliat în primăvara anului 1918 o parte din foștii prizonieri de război, cu vederi revoluționare, întorși din Rusia⁴. Radicalii de stînga atacau deopotrivă conducerea P.S.D. și „stînga”. Din păcate, gruparea radicalilor de stînga n-a dobîndit o influență sensibilă asupra maselor muncitoare din Austria în cursul anului 1918. Radicalii de stînga au înființat comitete de acțiune în întreprinderi, tipăreau și răspîndeau manifeste. Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, măsurile istorice ale guvernului sovietic pentru pace și pămînt au găsit un răsunet nemijlocit în imperiul bicefal, frămîntat de aceleași grave contradicții ca și fostul imperiu al țarilor. La 11 noiembrie 1917 la Viena s-a desfășurat o grandioasă întrunire cu circa 50.000 participanți la care s-a cerut începerea imediată a tratativelor de pace cu Rusia Sovietică⁵. În rezoluția adoptată se considera revoluția din Rusia ca început al unei epoci noi în lupta de eliberare a proletariatului internațional, se exprima deplina solidaritate cu proletariatul rus și angajamentul de a merge pe aceeași cale. Adunări pentru

⁴ Otto Bauer, *Die Österreichische Revolution*, Wien, 1923, p. 78.

⁵ E. I. Rubinstein, *Krușenie Austro-Vengherskoj Monarhii Moscova*, 1963, p. 209.

pace cu Rusia s-a ținut la Wiener-Neustadt, Linz, Neunkirchen, Graz, Salzburg ș.a. Întruniri pentru pace imediată s-au desfășurat la Budapesta, cu 100.000 participanți, la Miskolc, Győr, Pécs. În orașele din Transilvania circula în noiembrie 1917 un manifest cu conținut revoluționar în care se spunea: „Muncitori! Fraților! O pace trainică nu ne vor asigura nici social democrații, nici orice fel de guvern, ci numai înlăturarea ideilor bolșevice. Deci, la acțiune!” La 16 decembrie 1917 la Reșița s-a desfășurat o mare întrunire la care vorbitorii români, germani și maghiari și-au afirmat hotărârea să lupte pentru pace⁶.

Sub presiunea maselor populare și a necesităților militare Germania și Austro-Ungaria, împreună cu aliații lor Turcia și Bulgaria, au acceptat, după multe încercări de a impune condiții prealabile, să înceapă tratative de pace la Brest-Litovsk cu Rusia Sovietică. În mod ipocrit delegațiile Quadruplei Alianțe declaraseră că acceptau ideea unei păci fără contribuții și anexiuni dar că trebuie să respecte și să garanteze „dreptul” la autodeterminare al popoarelor ucrainean, polonez, din țările baltice ș.a. prin ocupație militară. Ocupația unor teritorii trebuia să fie o „garanție” pentru îndeplinirea condițiilor păcii de către Rusia Sovietică. Germania și Austro-Ungaria își puneau mari speranțe în jefuirea teritoriilor ocupate și, prin aceasta, în ameliorarea situației alimentare catastrofale din propria țară. În plus, trupele germane eliberate de pe Frontul de est și transferate în Vest urmau să sporească puterea de izbire a armatei germane, angajată în ofensiva decisivă pe Frontul de Vest. Oamenii politici din Imperiile centrale învinuiau Antanta că dorea să continue războiul pentru a desființa imperiile german și austro-ungar, și desigur, pentru a justifica în țările lor continuarea războiului cu Antanta. La începutul anului 1918 guvernele S.U.A., Marii Britanii și Franței s-au „grăbit” să respingă învinuirile aduse lor, mai ales la adresa Austro-Ungariei, sperând s-o determine pe aceasta din urmă să încheie pace separată. La 4 decembrie 1917 președintele S.U.A., W. Wilson asigură Congresul „că noi nu vrem prin nici un mijloc să slăbim Austro-Ungaria, nici să împărțim imperiul austro-ungar”, iar experții americani căutau în acea perioadă soluții pentru federalizarea Monarhiei habsburgice. În cunoscutul Mesaj din 14 puncte, adresat de președintele Wilson Congresului S.U.A. la 8 ianuarie 1918 era formulat programul de pace american. Punctele în legătură cu Austro-Ungaria singură, sau împreună cu Germania erau următoarele:

9. Îndreptarea granițelor Italiei după clare principii naționale.
10. „Popoarelor Austro-Ungariei, a căror loc printre națiuni noi îl dorim asigurat și garantat, trebuie să li se acorde cea mai largă posibilitate de dezvoltare autonomă”.
11. Evacuarea și restabilirea statelor balcanice: România, Serbia și Muntenegru.
12. Constituirea unui stat polonez cu ieșire la mare^{7bis}.

După cum se remarcă, guvernul S.U.A. pronunțându-se pentru o largă autonomie internă a popoarelor Austro-Ungariei, accepta în același timp menținerea acestui stat anacronic, respins de popoare. Pe poziții

⁶ E. Cimponeriu, *Reșița luptătoare*, Edit. științifică, București, 1965, p. 26.

⁷ E. J. Rubinstein, *op. cit.*, p. 224.

^{7 bis}, R. Neck, *Österreich im Jahre 1918. Berichte und Dokumente*, Wien, 1968, p. 24–25.

similare se situa în această perioadă și guvernul britanic, care în Declarația din 6 ianuarie 1918 în problemele politicii externe afirma că împărțirea Austro-Ungariei nu reprezenta un scop militar al Marii Britanii⁸. Istoricul francez Fernand L'Huillier arată că prin înlesnirile pe care le acorda propagandei cauzei naționale și acordul cu formarea unor unități militare cehe sau iugoslave în Franța, mareșalul Foch ar fi dorit ca guvernul francez să se pronunțe clar la începutul anului 1918 în favoarea cerințelor națiunilor oprimate din monarhia habsburgică. În lipsa unei asemenea declarații se poate totuși considera guvernul francez favorabil acțiunii naționale a cehilor și slovacilor, iugoslavilor etc.⁹. Guvernul Rusiei Sovietice, într-o notă adresată la 30 decembrie 1917 guvernelor și popoarelor Antantei, afirma dreptul la autodeterminare al tuturor națiunilor asuprite din imperiile german și austro-ungar, poziție cu un puternic răsunset în rindul acestor națiuni¹⁰.

Tratatul de pace de la Brest—Litovsk a început la 23 decembrie 1917. Pretențiile imperialiste ale Germaniei, consideră istoricul austriac Rudolf Neck, care puneau în primejdie tratativele de pace pe Frontul de răsărit au fost, în ultimă instanță, cauzele politice cele mai adânci ale mării mișcări greviste din ianuarie 1918¹¹. La 12 ianuarie 1918 generalul Hoffman a bătut cu sabia în masa tratativelor și a cerut acceptarea fără condiții a pretențiilor germane. Pentru a intimida guvernul sovietic, trupele germane au reluat ofensiva pe frontul rus¹². Trebuie menționat faptul că reprezentanții austro-ungari nu s-au disociat de aliații lor germani, contribuind și ei la eșecul tratativelor în prima fază. Istoricul austriac mai susmenționat este de părere că greva generală din ianuarie 1918 a început ca o acțiune spontană a muncitorilor, în semn de protest față de întârzierea încheierii păcii. Cauza nemijlocită a acțiunilor muncitorești a fost înjumătățirea rației de făină, de la 13 ianuarie 1918, în condițiile unei lipse acute a tuturor produselor alimentare. Grevele au început la 14 ianuarie 1918 la Uzinele Daimler din Wiener-Neustadt cuprinzând imediat toate întreprinderile: Fabrica de locomotive, Uzinele de avioane și muniții, Fabrica de instalații pentru încălzit ș.a. apoi greva s-a extins la Neunkirchen și Ternitz, în localitățile industriale de-a lungul Căii ferate de Sud. La 16 ianuarie și în zilele următoare grevele au cuprins Viena, Traisental, Styria Austria superioară, practic întreaga Austrie. În grevă au intrat și muncitorii din Ungaria și Transilvania, orașele din Cehia ș.a.

La consfătuirea bărbaților de încredere a greviștilor din Wiener-Neustadt la 16 ianuarie 1918, s-au înscris în procesul verbal următoarele: „Vorbitorii au arătat în unanimitate că reducerea cotei de făină nu joacă rolul hotărîtor, mai degrabă a fost o dezlegare pentru ceea ce frământa

⁸ E. I. Rubinstein, *op. cit.*, p. 227.

⁹ F. L. Huillier, *Die Haltung Frankreichs vor dem Zusammenbruch der Österreichisch-ungarischen Monarchie in Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbuch und Neuorientierung im Donauraum*. Herausgegeben von Richard G. Plaschka und Karlheinz Mack, München, 1970, p. 221—225.

¹⁰ E. I. Rubinstein, *op. cit.*, p. 218.

¹¹ Rudolf Neck, *Die Österreichische Arbeiterbewegung vom Jänner bis November 1918* în volumul *Die Auflösung des Habsburgerreiches*, p. 74.

¹² Bruno Frei, *Die Matrosen von Cattaro, Eine Episode aus dem Revolutionsjahr 1918*, Berlin, 1963, p. 11.

inimile oamenilor. Toți bărbații de încredere au pus greutatea principală pe tratativele de pace de la Brest-Litovsk și pe pacea generală¹³.

La 16 ianuarie 1918 în singurul ziar care apărea, organul central al P.S.D.A. „Arbeiter Zeitung”, a fost publicată chemarea conducerii de partid la grevă generală pentru pace fără anexiuni și contribuții, pentru pace pe baza dreptului popoarelor la autodeterminare¹⁴. La Viena s-au oprit fabricile, traficul feroviar, transportul public urban, s-au închis magazinele și localurile etc. În după amiaza zilei de 16 ianuarie s-a format o uriașă coloană de demonstrații spre centrul Vienei, purtând lozinci pentru pace, împotriva războiului, pentru îmbunătățirea situației alimentare. Radicalii de stînga împărțeau manifeste cu conținut revoluționar. Într-un manifest al radicalilor de stînga reprodus de istoricul austriac Ludwig Jedlicka se spunea : „Sute de mii de muncitori din industria de război la Viena, Wiener-Neustadt, Ternitz, Wöllersdorf, Traisen și Triestingel sînt în grevă. Ei refuză să suporte mai departe mizeriile războiului. Li sînt conștienți că guvernul vrea și acum să împiedice pacea. La Brest-Litovsk conții și generalii sprijiniți pe sabie au respins în mod brutal dorința de pace a fraților noștri ruși. Însă masele populare nu vreau nici victorie, nici glorie militară, ele vor pace imediată, pace cu orice preț, chiar și pace separată dacă germanii o tergiversează¹⁵”.

Rapoartele de poliție menționează 113.000 greviști la Viena, 153.000 în Austria inferioară, 40.000 în Styria, 154.000 în Austria superioară ș.a.¹⁶. La greve au participat atît muncitorii din marile întreprinderi, cît și cei din micile întreprinderi. În cursul grevei din ianuarie au fost alese — relatează Otto Bauer — primele sfaturi muncitorești¹⁷, care și-au asumat orientarea revendicărilor muncitorilor greviști. Instituția Sfaturilor muncitorești s-a menținut pe parcursul întregului an 1918, fără însă a dobîndi importanța Sovietelor în revoluția rusă.

Guvernul a folosit împotriva muncitorilor trupe formate din militari de altă limbă decît germana, pentru a nu se putea înțelege cu greviștii¹⁸. În același timp au mai început tratative secrete cu conducătorii social-democrați de dreapta. De o deosebită importanță pentru aprecierea poziției conducerii oficiale a P.S.D.A. în timpul grevei generale din ianuarie sînt documentele păstrate în Haus-Hof-und Staatsarchiv din Viena. Secretarul general al Ministerului cezaro-crăiesc de externe, baronul Flotow l-a informat pe ministrul de externe contele Czernin la Brest-Litovsk, încă de la 15 ianuarie despre greva muncitorilor din Wiener-Neustadt, punînd-o în strînsă legătură cu evoluția tratativelor de pace de la Brest-Litovsk¹⁹. Drept răspuns, contele Czernin i-a cerut baronului Flotow să invite imediat la Ministerul de externe pe deputații social-democrați Adler, Ellenbogen, Renner și Seitz și să le comunice, în numele contelei Czernin, că el este gata să ajungă la încheierea păcii cu Rusia și o va

¹³ *Ibidem*, p. 12—13.

¹⁴ O. Bauer, *op. cit.* p. 75.

¹⁵ L. Jedlicka, *Ende und Anfang. Österreich 1918—1919*, Salzburg, 1969, p. 9.

¹⁶ R. Neck, *Österreich im Jahre 1918. Berichte und Dokumente*, Wien, 1968, p. 25

¹⁷ O. Bauer, *op. cit.* p. 76.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Arhiva istorică centrală (A.I.C.) Fond Xerografii Viena, Pachet X, Flotow către Czernin, Viena 18 ianuarie 1918 după originalul din Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien, P. A. I. Karton 818 Liasse Krieg 1,0.

încheia „dacă nu i se cade în spate”. Greutățile țin de pretențiile germane și de revendicarea unei părți din Galiția de către ucrainieni; aceștia, scria Czernin, sint pe cale să renunțe la această revendicare. Contele Czernin apela la conducătorii social-democrați să-i acorde câteva zile de încredere²⁰. În telegrama din 18 ianuarie 1918 baronul Flotow i-a relatat contelui Czernin desfășurarea întâlnirii cu conducătorii social-democrați amintiți²¹. Convorbirea s-a desfășurat în cel mai strict secret. În cuvântul său dr. Viktor Adler cerea „o știre pozitivă de la Brest”, guvernul fiind făcut răspunzător pentru desfășurarea tratativilor. „Mișcarea — scria Flotow — a luat ființă fără a avea de a face cu deputații, ei se străduiesc să mențină totul în limitele ordinii. Astăzi, spuse dr. Seitz, ei au depus eforturi supraomenești pentru a ține departe de grevă pe feroviar, muncitorii din industria alimentară și pe zetarii din tipografii”... Adler l-a rugat pe Flotow să-i transmită lui Czernin că deputații au făcut totul din partea lor pentru a-i liniști pe muncitori. Conducerea P.S.D.A. a prezentat guvernului cu prilejul convorbirii amintite un program din 4 puncte, drept condiții pentru „liniștirea maselor”, în cadrul cărora figurau următoarele: Guvernul nu va formula pretenții teritoriale la tratativele de la Brest-Litovsk; serviciul de aprovizionare va fi reorganizat, reprezentanțele comunale vor fi restabilite și democratizate; guvernul va anula încălcarea drepturilor muncitorești în urma militarizării întreprinderilor.

Guvernul austriac a promis, la 19 ianuarie 1918, că nu va cere Rusiei Sovietice teritorii, va accepta autodeterminarea Poloniei, va îmbunătăți situația alimentară a orașelor, va reforma legislația de război și va democratiza legea electorală comunală. După dezbateri furtunoase, Sfatul muncitoresc din Viena, la propunerea deputatului K. Seitz a hotărât în noaptea de 19/20 ianuarie 1918 să ceară muncitorilor începerea lucrului. Seitz considera răspunsul guvernului satisfăcător, muncitorii erau chemați să urmărească „cu arma la picior” cum se înfăptuiau propunerile guvernului. „Vom fi gata — încheia Seitz — să luăm măsurile cele mai hotărâte dacă se va întreprinde ceva împotriva păcii²². Hotărîrea privind reluarea lucrului a fost întâmpinată de protestele bărbaților de încredere ai greviștilor din Viena. Greve de solidaritate cu muncitorii austriaci și pentru aceleași revendicări au avut loc la Pilsen, unde 50.000 muncitori de la Uzinele Skoda au manifestat de-a lungul orașului, la Brno, la Cracovia, la Lvov ș.a.

Dintr-un raport de poliție din 20 ianuarie 1918 înaintat împăratului și guvernului reiese că muncitorii nu erau de acord cu hotărîrea conducerii P.S.D. privind reluarea imediată a lucrului, prezentarea la lucru nefiind generală. La 6 februarie 1918 Direcția Poliției din Viena informa organele superioare că muncitorii, sub influența conducerii P.S.D., au reluat lucrul la toate întreprinderile, mulți dintre ei împotriva voinței lor, rămânând nemulțumiți. Printre muncitori circulau șvonuri că greva va fi reluată, dar bărbații de încredere, din dispoziția organelor P.S.D., interveneau în mod „liniștitor” la ședințe și întruniri²³.

²⁰ *Ibidem*, Czernin către Flotow, Brest-Litovsk, 17 ianuarie 1918.

²¹ *Ibidem*, Flotow către Czernin, Viena, 18 ianuarie 1918.

²² Fridl Fürnberg, *Vlianie Velikoi Okteabrskoi Sotzialisticeskoi Revolufii na Avstriiu*, Moskva, 1967, p. 32.

²³ R. Neck, *Österreich im Jahre 1918 ...*, p. 33—34.

Referindu-se la amploarea grevei generale din ianuarie 1918 Otto Bauer scria „Uriășele mase de greviști, patosul revoluționar care ieșea în evidență la adunările de masă, organizarea în timpul acestora a primelor Sfaturi — toate acestea au imprimat mișcării un grandios caracter revoluționar și au trezit în mase speranța că greva va duce nemijlocit la revoluție, la cucerirea puterii și încheierea păcii”²⁴.

Greva generală din ianuarie 1918, la care au participat în întreaga monarhie circa 1 milion de muncitori, s-a încheiat cu rezultate neînsemnate pentru muncitori. Lipsa de hotărâre și de curaj a conducerii social-democrate, orientarea ei legalistă și reformistă a făcut ca o mișcare revoluționară, care putea aduce la putere un guvern democrat, să se încheie pe baza câtorva promisiuni mincinoase. „Astfel a rămas — spune R. Neck — unica situație revoluționară de la 1848 încoace în Austria, nefolosită și lipsită de rezultate, iar mișcarea de masă s-a irosit în zadar”²⁵.

Greva generală din ianuarie s-a desfășurat cu mare intensitate și în Ungaria. În a doua jumătate a anului 1917 s-au constituit la Budapesta și în alte orașe grupuri de stînga, care au organizat, din noiembrie 1917 manifestații pentru pace cu Rusia Sovietică. În decembrie au apărut Sfaturi muncitorești care vroiau să impună conducerii P.S.D.U. și sindicatelor organizarea unor acțiuni de masă pentru încheierea păcii. Unul dintre organizatorii Sfaturilor muncitorești, Gyula Hevesi, a fost delegat să stabilească contactul cu conducerea sindicatelor vieneze, însă propunerile sale nu au fost acceptate.

Știrile despre începerea grevelor din Austria s-au răspîdit rapid în Ungaria. Din inițiativa Sfaturilor muncitorești, fără știrea și consimțămîntul conducerii P.S.D.U. la 18 ianuarie 1918 la Budapesta a izbucnit greva la care au participat încă din prima zi 150.000 muncitori. În aceeași zi liderii P.S.D.U. au hotărît „în interesul obținerii păcii și a menținerii ordinii să preia conducerea și în același timp orientarea grevei de masă, astfel încît aceasta să nu servească scopurilor curentului radical”²⁶.

În Transilvania greva a cuprins Valea Jiului, orașele Oradea, Cluj, Timișoara, Arad, centrele industriale din Banat. La Reșița la 12 februarie 1918 a avut loc o mare demonstrație pentru pace la care au participat și prizonierii de război ruși care lucrau în uzină²⁷. Conducătorii social-democrați maghiari au stabilit legătura cu tovarășii lor austrieci și îndată ce au aflat de hotărîrea de încetare a grevei au depus strădanii în aceeași direcție. Promisiunile primului-ministru al Ungariei Wekerle Sándor, că vor fi depuse eforturi sporite pentru încheierea păcii, au fost prezentate în propaganda social-democrată drept o mare victorie a muncitorilor.

Greva generală din ianuarie 1918, care a avut drept scop principal obținerea grabnică a păcii cu Rusia Sovietică, s-a încheiat nesatisfăcător, însă ea marca o nouă etapă în desfășurarea evenimentelor care au precedat prăbușirea Monarhiei dualiste, și anume apariția situației revoluționare, cu acțiuni de masă care se vor succeda în lanț și vor duce la revoluție²⁸.

²⁴ O. Bauer, *op. cit.*, p. 78.

²⁵ R. Neck, *Die österreichische Arbeiterbewegung*, ... în *loc. cit.*, p. 75.

²⁶ Helene Gábor, 1918 — *Der Jännerstreik in Ungarn*, *Ibidem*, p. 79.

²⁷ E. Cimponeriu, *op. cit.*, p. 29.

²⁸ A.I.C. *loc. cit.*, von Hempel către M.A.E. la Viena, Petrograd, 22 ianuarie 1919.

Conducătorii social-democrați austro-ungari n-au fost însă pe măsura evenimentelor revoluționare care creșteau în intensitate.

La conferința organizației P.S.D. din Austria inferioară desfășurată în zilele de 1—3 februarie 1918 la Casa Muncitorească din cartierul vienez ~~Ottobring~~ problemele grevei din ianuarie au ocupat locul central al dezbaterilor²⁹. Principalul raportor K. Seitz a declarat că grevele s-au declanșat spontan fără intervenția conducerii de partid, din cauza lipsurilor alimentare și a dorinței de pace. Apoi a trecut la atacuri împotriva „elementelor străine de partid” care au urmărit să folosească greva „în scopuri proprii”, adică radicalii de stînga. Seitz justifica, de asemenea, atitudinea sa și a Sfatului muncitoresc din Viena privind încetarea grevei. Delegații provinciei au adus aspre critici conducerii de partid pentru faptul că ea n-a stabilit legătura cu Sfaturile muncitorești din celelalte orașe și a declarat cu de la sine putere greva încheiată. Mulți delegați vedeau în atitudinea conducătorilor social-democrați o trădare. Conducătorii social-democrați Viktor Adler, Karl Renner, Austerlitz, Adelheid Popp, Emmy Freundlich au combătut criticile încercînd să demonstreze că linia urmată a fost singura posibilă. Totuși în rezoluțiile adoptate de conferință au fost incluse și unele cerințe formulate în luările de cuvînt ale delegaților:

1. Conferința organizației social-democrate din Austria inferioară ia cunoștință de raportul conducerii de partid despre greve și cere instanței de partid competente să constituie Sfaturile muncitorești cerute în Austria inferioară prin rezoluții de masă...

2. Conferința... cere conducerii de partid să includă în Sfatul muncitoresc din Viena și reprezentanții din Wiener—Neustadt, Stockerau, Sankt Pölten ș.a. orașe din Austria inferioară.

3. Pe baza raportului lui K. Renner s-a cerut desființarea colegiilor electorale în comune și introducerea votului universal pentru bărbați și femei.

Prin urmare, o mișcare politică de masă a proletariatului austriac și ungar, „s-a pierdut în nisip” după cum remarcase Otto Bauer, conducerea P.S.D. trebuind să facă după evenimente, ceea ce nu făcuse cînd era neapărată nevoie.

După încetarea grevei generale problemele păcii cu Rusia Sovietică au fost luate în discuție de către Consiliul miniștrilor treburilor comune al Austro-Ungariei, la 22 ianuarie 1918, pe baza raportului prezentat de contele Ottokar Czernin. La acest Consiliu au participat împăratul Carol, primul-ministru al Austriei, Dr. Ernst Ritter von Seidler, primul ministru al Ungariei Wekerle Sándor, ministrul cezaro-crăiesc de război Rudolf Edler von Stöger-Steiner, șeful Marelui Stat Major — generalul baron Arthur Arz, ministrul Finanțelor baronul Burián ș.a.³⁰. Contele Czernin informa Consiliul că dificultățile apărute în calea încheierii păcii erau pe atunci legate de două probleme: 1. statutul teritoriilor ruse ocupate de trupele germane și austro-ungare, 2. situația creată în interiorul fostului imperiu rus.

Ministrul de externe cezaro-crăiesc încerca să se desolidarizeze de pretențiile anexioniste ale Germaniei asupra țărilor baltice și unor teri-

²⁹ R. Neck, *Österreich im Jahre 1918* ..., p. 26—29.

³⁰ Komjáthy Miklos, *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreich-Ungarischen Monarchie 1914—1918*, Budapesta, 1966, p. 628.

torii sovietice solicitînd aprobarea factorilor de răspundere austro-ungari pentru a încheia o pace separată cu Troțki. După părerea lui Czenin „tratatul de pace separată ar trebui să conțină numai un singur articol, în care s-ar menționa clar că starea de război între Austro-Ungaria și Rusia a încetat”³¹. O asemenea înțelegere cu Rusia Sovietică, spunea raportorul, ar produce în țară o impresie bună și liniștitoare, ceea ce era absolut necesar după gravele frământări din ianuarie. Germania ar fi, desigur, nemulțumită de încheierea unui tratat de pace separat pentru că ar împiedica-o să inițieze pe Frontul de vest operațiuni de anvergură. În privința cerințelor delegației ucrainiene asupra Galiției de răsărit și unor teritorii din Ungaria contele Czenin arăta că pretențiile ucrainiene au fost respinse total. Primul-ministru al Austriei s-a pronunțat în favoarea unei păci grabnice și opina pentru constituirea unor provincii ucrainiene a Coroanei în cadrul Austriei, propunere cu care era de acord și premierul Ungariei. Atît primul ministru Wekerle, cît și generalul Arz s-au exprimat pentru o înțelegere cu germanii. Extrem de importante sînt intențiile pe care le-a dezvăluit contele Czernin față de țara noastră, vizînd desființarea României ca stat independent. În cazul în care rezolvarea austro-poloneză a problemei polone n-ar fi posibilă (o provincie poloneză în cadrul monarhiei formată din teritoriile Poloniei ocupate de Austria și Rusia), „compensația” ar veni, spunea contele Czernin, prin alipirea României la monarhia habsburgică, în cadrul unei uniuni personale, împăratul Carol devenind și rege al României³². Acapararea posibilă a țării noastre a fost primită cu entuziasm de vorbitorii care și vedeau monarhia habsburgică stăpînă la Dunărea de jos, fapt urmărit de peste o jumătate de secol de cîrmuitorii de la Viena.

Rezumînd dezbaterile care au avut loc, împăratul stabilea următoarele :

1) Ministrul de externe este împuternicit, în caz că nu se poate altfel, să încheie o pace separată cu Rusia Sovietică. 2) În cazul în care pretențiile ucrainiene asupra Galiției răsăritene ar periclita încheierea păcii cu Rada (guvernul burghez ucrainean n.n.), ministrul de externe este împuternicit să accepte tratative pentru o împărțire a provinciei menționate ; 3) Oricît de dorită ar fi rezolvarea austro-poloneză, la ea s-ar putea renunța, în schimbul alipirii, lipsite de ipotecă, a României la Monarhie ; 4) Germaniei i se vor face concesii pe plan militar, economic, în domeniul transporturilor după rezolvarea problemelor teritoriale³³. Remarcăm deci, că deși Austro-Ungaria se găsea în plin proces de dezagregare, cîrmuitorii ei găseau „normală” incorporarea altor teritorii, inclusiv a României, stat independent recunoscut de întreaga lume. Aceste planuri veneau în contradicție și cu programul de pace american în care se vorbea de evacuarea teritoriilor Serbiei și României și restabilirea independenței lor, de constituirea unui stat polonez independent, cu ieșire la mare. Lupta între Germania și Austro-Ungaria pentru acapararea României ca și rezistența dîră a poporului român i-a împiedicat pe guvernanții de la Viena și Budapesta să devină stăpîni în România, deși clauzele tratatului de pace impus României au fost extrem de grele.

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem*, p. 633.

³³ *Ibidem*, p. 633.

Planurile de noi cuceriri s-au prăbușit și ca urmare a creșterii avântului revoluționar în întreaga Austro-Ungarie. În primele luni ale anului 1918, după încetarea grevei generale din ianuarie, acțiunile de luptă ale muncitorilor și marinarilor de pe coasta Adriaticii au subminat puterea militară a Monarhiei, au făcut cunoscute cerințele maselor pentru pace și viață independentă.

Dacă la 23 ianuarie 1918 un raport al poliției despre mișcarea muncitorească relatează că muncitorii din întreprinderile din Viena reluau lucrul, în același document se menționa că la 22 ianuarie 1918 au intrat în grevă 4 000 de muncitori de la șantierele navale din Pola. La 28 ianuarie au intrat în grevă 3 500 de muncitori din Triest cerind pace și îmbunătățirea aprovizionării³⁴. La 30 ianuarie 1918 numărul greviștilor din Triest s-a ridicat la 15.000. În cursul zilei greviștii, împreună cu soțiile și copiii au manifestat în oraș cerind pace și pîine. O delegație a muncitorilor s-a prezentat la Statthalterul din Triest și i-a expus doleanțele muncitorilor. Acesta, referindu-se la eforturile pentru pace făcute de împărat și de guvern, a promis satisfacerea cerințelor muncitorilor³⁵. Acțiunile de luptă angajate de muncitorii de pe coastă s-au împletit cu cerințele marinarilor din flota militară a Austro-Ungariei, care-și avea principalele baze la Triest, Fiume (Rjeka), Pola și în golful Cattaro (Kotor). O treime din marinarii flotei era formată din croați și sloveni, ceilalți erau maghiari și germani, italieni, cehi și slovaci, polonezi, români și ruteni³⁶. Flota militară a Austro-Ungariei era blocată de luni de zile în porturi, marinarii erau supuși unor corvezi împovărătoare, îmbrăcămintea le era deteriorată, întreținerea mizeră. Marinarii au aflat curînd de grevele din orașele de pe coastă, au reținut faptul că muncitorii luptau pentru aceleași revendicări. Marinarii austro-ungari au aflat de rolul jucat de marinarii ruși în lupta pentru victoria și apărarea revoluției socialiste, erau la curent cu evoluția tratativelor de la Brest-Litovsk. Pentru cei mai mulți dintre ei noțiunea de pace era strîns legată și de o lume nouă³⁷. Marinarii se săturaseră să se hrănească cu resturile de la mesele ofițerilor, să le îngrijească grădinile, terenurile de tenis și bazinele de înot, să facă pe servitorii doamnelor de ofițer. Istoricul austriac P. Plaschka descrie pe larg condițiile de viață, corvezile și sarcinile extramarinărești la care erau obligați marinarii³⁸. Dacă li se acorda o permisie, nu li se alocau, cum se alocau ofițerilor și alimente și mulți dintre marinari, mai ales orășenii, nu aveau ce mânca dacă se duceau în permisie. Cînd împăratul a vizitat Pola în toamna anului 1917 marinarii aliniați pe nave au strigat în loc de „Hurra”, „Hunger” (Foame). Printre marinarii dalmați circula o zicală despre situația lor: „Mi nismo junaci, nego prosjaci!” — noi nu sîntem eroi, ci cerșetori³⁹. Marinarii se întilneau în localuri discutînd despre situația lor și inutilitatea continuării unui război lipsit de sens, mai ales că se zvonea despre trimiterea flotei austro-ungare într-o incursiune

³⁴ Ministerium des Innern, Wien, Staatspolizeiliches Bureau, Telegramă din Triest, 28 ianuarie 1918.

³⁵ *Ibidem*, Telegramă din Triest, 1 februarie 1918.

³⁶ Richard G. Plaschka, *Cattaro Prag-Graz-Köln*, 1963, p. 15—16.

³⁷ *Ibidem*, p. 17.

³⁸ *Ibidem*, p. 17—24.

³⁹ Bruno Frei, *Die Matrosen von Cattaro*, Berlin, 1963, p. 26.

asupra Venetiei, total inutilă. În centrul evenimentelor revoluționare din flota militară a Austro-Ungariei, la începutul lunii februarie 1918, s-au situat marinarii de pe navele ancorate în baza militară din golful Cattaro. În acel timp în golf se găseau 40 de nave de luptă și auxiliare, cum au fost „Sankt Georg” de 7300 t, cu un echipaj de 629 oameni, „Kronprinz Erzherzog Rudolf” de 6900 t, cu 464 oameni, „Kaiser Karl VI” de 6300 t și 548 oameni, „Kaiser Franz-Joseph” de 4000 t, cu 444 marinari ș.a. În golf erau ancorate și două submarine germane. Comandantul flotei din Cattaro era contraamiralul Alexander Hausa, de pe nava de linie „Sankt Georg”. La mijlocul lunii ianuarie s-a constituit un Comitet al marinarilor în care au intrat cehii Franz Rasch și Rudolf Kreibich, croații Anton Grabar, Mate Brnicevici și Jerko Siggorici, italienii Scaramucca, Fiorentino și Calligari, vienezul Rudolf Sagner, polonezul Stonawski. La 31 ianuarie în sala unui restaurant de pe uscat s-au întâlnit peste 50 de marinari de toate naționalitățile de pe principalele nave și au ajuns la aceleași cerințe: pace chiar în condițiile despărțirii de Germania, îmbunătățirea condițiilor de viață. În toate limbile răsunau strigăte de „Noi vrem pace” și „Ura”. Comitetul marinarilor a hotărât organizarea unei acțiuni pentru pace la 1 februarie, coordonată cu greva muncitorilor de la Arsenalul Cattaro. Demonstrația urma să înceapă la ora 12, pe nava „Sankt Georg” prin ridicarea steagului roșu, salve de tun și arborarea unor lozinci pentru pace. În preajma orei stabilite, 30 de marinari înarmați de pe nava-amiral s-au postat de gardă în fața spațiului rezervat ofițerilor. La fel s-a procedat și pe alte nave. La ora 12 puntea navei „Sankt Georg”, s-a acoperit de marinari. Amiralul Hausa lua masa de prinz în acompaniamentul orchestrei marinarilor dirijată de Rudolf Kreibich. Deodată sirenele au început să șuere, marinarii au început să strige „Frieden”, „Mir”, „Pace”. Steagul roșu se înălța pe catarg. Orchestra de pe navă atacă Marseilleza, sunetele marșului revoluționar fiind însoțite de strigăte de „Ura”. Căpitanul Egon Ritter von Zipperer von Arbach s-a îndreptat cu pistolul în mână spre marinari cerindu-le să lase armele. În aceeași secundă a fost ucis cu un glonț de armă. Marinarii au arestat rapid pe ofițeri și i-au închis în cală. Pe nava „Găa” ancorată în apropiere, evenimentele s-au desfășurat la fel. Până la ora 14, toate navele staționate în golful Cattaro arboraseră steagul roșu. La aceeași oră delegați de pe navele răsculate, întruniți pe nava „Sankt Georg” au ales Sfatul marinarilor din Cattaro și un Comitet de conducere în frunte cu Franz Rasch, ca președinte. Sfatul marinarilor a hotărât să păstreze o strictă disciplină, să ia sub control proviziile de pe toate navele, să stabilească contacte cu muncitorii, să-i supravegheze pe ofițeri și să elibereze pe marinarii închiși ș.a. Comitetul de conducere a trimis o delegație la submarinele germane propunându-le să se alăture marinarilor răsculați. De pe submarine s-a primit un răspuns negativ și avertismentul că orice navă care ar încerca să părăsească golful va fi torpilată. Știrile despre răscoala marinarilor din Cattaro au provocat o profundă neliniște la Comandamentul Flotei din Pola care s-a pregătit să adopte măsuri violente împotriva răsculaților. Sfatul marinarilor din Cattaro a întocmit programul de revendicări intitulat „Ce vrem”, document care atestă înalta conștiință revoluționară a conducătorilor răscoalei. Programul de revendicări avea o parte cu carac-

ter general și una referitoare la îmbunătățirea condițiilor de viață și de serviciu în flotă⁴⁰.

Astfel se cerea :

1) măsuri pentru încheierea imediată a unei păci generale, 2) independența politică deplină față de alte puteri, 3) pace pe baza propunerilor democratice ruse, fără anexiuni și contribuții, 4) demobilizarea totală și instituirea miliției voluntare, 5) dreptul popoarelor la autodeterminare, 6) un răspuns loial față de propunerile președintelui Wilson, 7) asigurarea hranei și îmbrăcăminte pentru familiile celor mobilizați, 8) democratizarea guvernului.

Remarcăm, deci, că revendicările cu caracter general ale marinarilor răsculați corespundeau năzuințelor maselor populare, fără deosebire de naționalitate tinzând spre pace și viață liberă. Cerințele specifice pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și de serviciu ale marinarilor se refereau la anularea exercițiilor și muncilor inutile, alocații suplimentare pentru corvezi, mai multe permisi pe uscat și concedii de 21 de zile la șase luni cu alocații în bani sau natură, distribuirea egală din punct de vedere calitativ a alimentelor și țigărilor pentru hrana ofițerilor și marinarilor, desființarea cenzurii scrisorilor, amnistierea tuturor participanților la demonstrația pentru pace ș.a. Programul de revendicări era semnat de „delegațiile de marinari ale tuturor unităților”. Muncitorii de pe uscat s-au alăturat imediat marinarilor și au elaborat un program asemănător din 10 puncte intitulat „Ce cerem noi !”⁴¹, semnat de „Comitetul muncitorilor civili”.

La 2 februarie ora 7,30 o delegație a Sfatului marinarilor în frunte cu Franz Rasch s-a prezentat la contraamiralul Hausa, prizonier în cabina sa. Marinarii i-au cerut comandantului să recunoască și să trateze cu o delegație a tuturor echipajelor și să invite o misiune a ambelor camere ale Parlamentului de la Viena să trateze cu marinarii. Comandantul a refuzat să discute programul de revendicări al marinarilor, dacă nu vor fi coborâte steagurile roșii, eliberați ofițerii și restabilită comanda. La ora 10 a sosit pe nava „St. Georg” ofițerul Blasek, trimisul Comandamentului Flotei. Blasek a cerut în mod ultimativ, până la ora 10 în ziua următoare de 3 februarie 1918 coborîrea steagului roșu și restabilirea ordinii. În caz contrar artileria de coastă va deschide focul asupra navelor. Pe coastă se găseau amplasate 74 de tunuri și 10 mitraliere. Navele dispuneau, la rîndul lor, de o uriașă putere de foc, dar fără ofițeri artileria navală nu putea fi folosită cu întreaga sa forță. Comitetul marinarilor a adoptat următoarea hotărîre: „Pînă cînd revendicările marinarilor nu vor fi acceptate lupta continuă. Ultimatumul nu ne poate îngenuchia”⁴². În același timp prin stația de radio a navei „St. Georg” au fost trimise două telegrame, una la Viena, fruntașului social-democrat Viktor Adler deputat, alta la Budapesta, fruntașului liberal contele Karolyi Mihaly în care se explica situația și se cerea sprijinirea revendicărilor marinarilor. Comitetul marinarilor a cerut tuturor echipajelor să păstreze disciplina și să evite orice vărsare de sînge. Dar navele au cedat una după alta în fața amenințării cu folosirea forței. La 3 februarie „ordinea” a fost

⁴⁰ R. G. Plaschka, *op. cit.* p. 59.

⁴¹ *Ibidem*, p. 60.

⁴² B. Frei, *op. cit.*, p. 61.

restabilită. Au fost arestate 800 persoane, dintre care au fost reținute 600. 392 „instigatori” au fost trimiși în fața Curților marțiale⁴³. Primul proces la care au compărut principalii 40 de acuzați în frunte cu membrii Comitetului marinarilor s-a judecat la 7 februarie 1918, după o cercetare sumară, în fața Tribunalului de război din Cattaro. Acuzații erau învinuiți de „crima de instigare la răscoală”. Patru acuzați au fost condamnați la moarte. Sentința suna astfel: „În numele M.S. Împăratului Austriac și Rege Apostolic al Ungariei au fost condamnați la moarte prin împușcare: 1. Franz Rasch, 2. Anton Grabar, 3. Jerko Sisgoric, 4. Mate Brnicevic”⁴⁴.

Într-o telegramă trimisă de contele Demblin din trenul imperial la Viena în ziua de 11 februarie 1918 acesta informa Ministerul de interne că cei patru conducători ai răscoalei din Cattaro au fost executați dimineața. Importantă este însă altă știre, care poate fi sau nu adevărată: „Majestatea Sa a vrut să aprobe cererea de grațiere trimisă de apărători, dar din cauza întâzierii trenului această hotărâre n-a mai putut fi comunicată la timp”⁴⁵. Ne putem întreba, desigur, oare telegrafele din gări nu funcționau ca această hotărâre capitală pentru cei condamnați să fi putut ajunge la timp? Probabil că pentru Curte era mai eficace un exemplu înfricoșător, decît o manifestare de bunăvoință. Procesele intentate celorlalți participanți la răscoală au continuat luni de zile. În iunie 1918 unul din avocații apărării dr. Mitrovic scria că circa 500 de marinari erau deținuți la Cattaro și lângă Cattaro în diferite fortărețe și închisori⁴⁶. Răscoala din flota militară a Austro-Ungariei a avut o importanță deosebită pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor revoluționare în cadrul armatei, fiind semnalul care a anunțat descompunerea forței militare a imperiului habsburgic, unul din stîlpii pe care s-a sprijinit după 1848 viața artificială a acestui conglomerat. O parte din marinarii răsculați au fugit în Italia și au continuat să lupte împotriva Austro-Ungariei chemându-i pe soldații, marinarii, muncitorii și țărani din monarhie să mărească și să dezvolte mișcarea pornită pe navele de război din Cattaro⁴⁷.

După tratative îndelungate „susținute” prin ofensive militare ale Puterilor Centrale, la 3 martie 1918 a fost semnat tratatul de pace de la Brest-Litovsk între Rusia Sovietică și țările Quadruplei Alianțe. Prin tratatul de pace Rusia a cedat un teritoriu de 400.000 km² cu o populație de 60 milioane locuitori. Trupele germane și austro-ungare ocupau Polonia, Ucraina, o parte din Bielorussia și Rusia, țările baltice. Din teritoriile ocupate, mai ales din Ucraina, se sconta să se trimită în Germania și Austro-Ungaria, însemnate cantități de produse alimentare, vite, materii prime. Ocupanții erau hotărâți să folosească forța pentru a jefui populația din teritoriile amintite, în care au fost menținuți peste 500.000 soldați germani și austro-ungari.

⁴³ R. G. Plaschka *op. cit.* p. 189–190. Între acuzați au fost 167 croați, 81 italieni, 50 cehi, 45 austrieci-germani, 32 maghiari, ceilalți polonezi, ucrainieni și români.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 188.

⁴⁵ Ministerium des Innern Wien Staatspolizliches Bureau, Telegramă din trenul imperial, 11 februarie 1918.

⁴⁶ R. G. Plaschka *op. cit.* p. 190.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 189.

Comandamentele Puterilor Centrale au considerat posibilă organizarea unor ofensive hotărâtoare pe Frontul de Vest și cel Italian în primăvara anului 1918 pentru a pune capăt în mod victorios războiului. Însă trupele transferate în vest deveniseră nesigure, puternic influențate de ideile revoluționare. Aceleași idei le propagau și soldații germani și austro-ungari întorși din prizonieratul rus.

Populația ucraineană s-a manifestat total ostil față de trupele de ocupație. Într-un raport din 7 martie 1918 al Comandantului Suprem al Armatei austro-ungare se arăta că țărani ucrainieni erau înarmați și așteptau un ordin de mobilizare pentru a se organiza în formațiuni armate împotriva trupelor germane și austro-ungare. La fel privește „bolșevicii” spunea raportul „trupele noastre în interiorul Rusiei”⁴⁸. Țăranii, se arăta în alt raport, erau ostili Puterilor Centrale pentru că se temeau că li se vor lua pământurile moșierești date lor de către „bolșevici”. Aveau loc întruniri secrete în care se hotăra alungarea grabnică a trupelor de ocupație din Ucraina. „În rîndul populației se duce pretutindeni o acțiune de agitație împotriva Puterilor Centrale”⁴⁹. Contelui Czernin i s-a trimis un exemplar dintr-un manifest răspîndit la Pskov printre soldații germani și austro-ungari care glăsuia: „Luați aminte soldați germani! Feriți-vă să fiți Iuda și Cain ai revoluției ruse! Încetați să luptați mai departe împotriva muncitorilor și soldaților ruși. Împușcați-i și alungați-i pe generalii voștri, cînd vor să vă folosească la treburi de călău. Ridicați stindardul Revoluției!”⁵⁰. Comandamentul Suprem informa, de asemenea, Viena că situația economică a Ucrainei era dezastuoasă, comerțul fiind întrerupt din cauza dificultăților de transport și a refuzului țăranilor de a-și desface produsele. În orașe se simțeau grave lipsuri alimentare⁵¹. Ocupanții vedeau „la fața locului” că speranțele lor privind jefuirea teritoriilor ocupate deveneau din ce în ce mai greu de împlinit. La începutul primăverii anului 1918 situația alimentară la Viena continua să fie dificilă. Un raport al Direcțiunii Poliției din Viena adresat Ministerului de interne la 16 martie 1918 menționa că situația pieței nu s-a îmbunătățit, se simt lipsuri mari, prețurile cresc, iar starea de spirit a populației este rea. În ziua de 11 martie, 2000 de femei au vociferat în fața Administrației Pieții din sectorul XVI. La 16 martie în Hala mare așteptau după carne 25 000 persoane. Carne de vacă și de porc nu se găsea. La carnea de cal se formează „cozi de masă” (Massenstellungen), iar prețurile cresc continuu! Populația era iritată, spunea raportul, că în ciuda lipsurilor marile restaurante frecventate de bogătași aveau de toate, ca și cînd războiul nu le privea. Minia generală era îndreptată împotriva claselor avute, care-și afixau în mod ostentativ opulența⁵². Știri despre greve și tulburări provocate de lipsuri alimentare parveneau și de la Praga, Pilsen și din alte orașe. Muncitorii devin din nou „neliniștiți” semnala un raport de poliție și se opun, sub influența radicalilor de

⁴⁸ A.I.C. Microfilme Austria, Rola 62. K.u.k. Armeeoberkommando. Russland no. 448. Vorgänge an der Front im Laufe des 7. März, 1918.

⁴⁹ Ibidem, Russland, no. 453. Vorgänge an der Front im Laufe des 12.3. 1918.

⁵⁰ Ibidem, Manifest trimis de A.O.K. la 12 martie 1918, Ministrului de Externe.

⁵¹ Ibidem, Russland nr. 453.

⁵² Ibidem, Polizeidirektion in Wien an das Präsidium des k. Ministeriums des Innern. 16 März 1918.

stînga, încercării conducerii P.S.D. și a sindicatelor de a plasa în fruntea Sfaturilor muncitorești elemente moderate. Elementele de stînga propagau ideea că recenta pace cu Rusia va prelungi războiul cu noi ofensive în Apus⁵³.

La 9 februarie 1918 Puterile Centrale au semnat un tratat de pace cu guvernul naționalist al Ucrainei, Rada. Rada Ucraineană accepta prezența trupelor germano-austro-ungare pe teritoriul Ucrainei, fapt care a dus la izolarea completă și încercuirea militară a României. Imperialiștii germani și austro-ungari au făcut presiuni asupra cercurilor conducătoare române și au impus țării noastre tratatul preliminar de pace de la Buftea din 5 martie 1918, definitivat prin pacea de la București din mai 1918. Tratatul de pace impus României a fost alt exemplu de pace tipic imperialistă. România era obligată să cedeze Austro-Ungariei Munții Carpați în întregime, Severinul, Puterilor Centrale, în condominiu, Dobrogea⁵⁴. Bogățiile țării erau puse pentru aproape un secol la dispoziția Germaniei și Austro-Ungariei. Am mai arătat că interesele imperialiste ale Germaniei și rolul conducător pe care ea îl juca în cadrul Quadruplei Alianțe au făcut ca această țară imperialistă să-și rezerve locul întii în jefuirea României și să nu accepte „înghițirea” țării noastre numai de către monarhia habsburgică, așa cum se plănuiise în Consiliul din 22 ianuarie 1918. Emigrația română din Franța și alte țări a protestat vehement împotriva tratatului de pace de la Buftea-București și a explicat opiniei publice franceze și guvernului că poporul român nu a abandonat lupta pentru realizarea scopurilor pentru care a intrat în război⁵⁵, Ziarul „La Roumanie” editat în capitala Franței a publicat *in extenso* preliminariile păcii și tratatului de pace, cu comentariile respective pentru cititorii francezi⁵⁶. Într-un articol intitulat *Tratate nule*, publicat în ziarul „L'Humanité” fruntașul socialist francez A. Thomas, referindu-se la tratatele de la Brest-Litovsk și Buftea scria că acestea sînt „tratate de violență, de anexiuni ipocrite care violează dreptul” și că „guvernele Antantei au datoria de a declara că aceste tratate sînt de acum anulabile, fără nici un efect, ca impuse prin violență”⁵⁷. După semnarea tratatelor de pace de la Brest-Litovsk și Buftea-București guvernele Antantei au fost nevoite să asculte cu mai multă atenție cerințele emigrației antiaustro-ungare, să se apropie de ideea desființării monarhiei habsburgice. De altfel, deținătorul Foreign-Office-ului, lordul Balfour a declarat la 10 aprilie 1918 că România este considerată ca un aliat⁵⁸.

În primăvara anului 1918 Comandamentul german a organizat ultima mare ofensivă pe Frontul de vest, considerată de Kaiser și de generalii germani drept hotărîtoare. Ofensiva începută la 20 martie 1918 părea că va fi încununată de succes. Germanii au reușit să depășească în luna mai linia cea mai avansată din Franța la care au ajuns în 1914,

⁵³ Ibidem. Raport din 7 martie 1918.

⁵⁴ Revista istorică”, anul XVIII, nr. 7—9 (iulie-septembrie) 1932, p. 209, 210.

⁵⁵ Fl. Constantiniu și I. Stanciu, *Sprîjitul și lupta românilor din străinătate pentru cauza unității românești* în „Revista de istorie”, nr. 12/1976, p. 1881.

⁵⁶ *Desăvîrșirea unificării statului național român, Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*. Sub redacția prof. univ. M. Constantinescu, prof. univ. Șt. Pascu. Edit. Academiei R.S.R., București, 1968, p. 177.

⁵⁷ Ibidem, p. 178.

⁵⁸ Ibidem.

dar aceasta a fost „ultima suflare”. Dirzenia armatelor aliate și ajutorul masiv american, în oameni și armament, i-au interzis generalului Ludendorff accesul spre Paris și spre victorie. Generalul Foch, Comandantul suprem al trupelor aliate va declanșa în iulie 1918 ofensiva finală a aliaților care va duce la victorie.

Dacă armata germană a fost în stare să reziste câteva luni asaltului unui inamic net superior în vara anului 1918, armata austro-ungară a fost din primăvara anului 1918 în pragul prăbușirii. Ea era formată în proporție de 25 % din austrieci-germani, 23 % maghiari, 44 % slavi, 8 % români și italieni. Majoritatea soldaților nu aveau nici un motiv temeinic să lupte pentru Austro-Ungaria, ei priveau cu nădejde la popoarele libere de care aparțineau sau luptau pentru ca popoarele lor să devină libere. În cursul anului 1918 nesupunerea și răscoalele soldaților au devenit fapte frecvente. Zeci de mii de foști supuși austro-ungari trecuți în rîndurile Armatei Roșii au luptat în anii 1918—1919 pentru apărarea revoluției ruse. Alții s-au înrolat în armata română, sîrbă, italiană, franceză pentru a lupta împotriva Puterilor Centrale și implicit pentru idealul național. În Munții Carpați și alții s-au ascuns, la fel, zeci de mii de dezertori, constituind detașamente de „Cadre verzi” care luptau împotriva forțelor de represiuine cu sprijinul populației locale. În primele trei luni ale anului 1918 numărul dezertorilor din armata austro-ungară s-a ridicat la 44 611, fapt ce vădea o armată în descompunere. Cercetătorul maghiar Peter Hanák a studiat 1511 scrisori și extrase din perioada noiembrie 1917 — martie 1918 existente în Arhivele militare din Viena și Budapesta (Oficiile de cenzură) în majoritatea cărora soldații sau membrii familiilor lor își expuneau nemulțumirea față de război, față de nedreptățile sociale și lipsurile lor materiale, dorința de a trăi în state independente⁵⁹. O țărăncă din Ungaria scria, de pildă, că regele și contele Tisza vor fi omorîți. O țărăncă din Slovacia afirmă că poporul dorea pacea, dar împăratul german se împotriva⁶⁰. Soldații întorși din Rusia doreau să urmeze exemplul muncitorilor și țărănilor ruși, foștii supuși austro-ungari aflători în România își exprimau speranța grabnicei întoarceri în Ardealul liber ș.a.

Cel mai evident simptom al descompunerii armatei austro-ungare au fost răscoalele soldaților din mai-iunie 1918 și eșecul ultimei ofensive austro-ungare pe Frontul italian. Răscoale ale soldaților sloveni din Reg. 17 de infanterie au avut loc la Judenburg la 12—13 mai 1918 (Stiria), Batalionul 7 vînători la Murau, Reg. 80 infanterie la Rimaszombat, Reg. 6 infanterie la Fünfkirchen, Reg. 58 infanterie la Lublin, Reg. 97 infanterie la Radkersburg, răscoale la Sobota, Trencin, Pécs, Rumburck⁶¹ ș.a. La Rumburck în Cehia, semnala Stattheltherul din Praga soldații Regimentului 7 vînători, în majoritate foști prizonieri în Rusia, cereau pace și pîine, au ocupat gara și au refuzat să se supună ofițerilor, ucigînd un căpitan prea zelos⁶². Împotriva soldaților rebeli arestați au fost pronunțate peste 40 de sentințe la condamnare la moarte. Cu deosebită

⁵⁹ P. Hanák, *Die Volksmeinung während des letzten Kriegsjahres in Österreich-Ungarn, in Die Auflösung des Habsburgerreiches*, p. 63—64.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 66.

⁶¹ L. Jedlicka *op. cit.* p. 11—12.

⁶² Ministerium des Innern. Staatspolizeiliches Bureau. Telegramă de la Praga 20 mai 1918.

cruzime a fost reprimată răscoala Regimentului 97 slovac de la Kragujevac în Serbia, la 5 iunie 1918.

La 9 iunie la Kragujevac au fost executați 44 soldați slovaci, condamnați la moarte. Plutonul de execuție, format din soldați bosnieci, i-a împușcat pe cei condamnați în patru serii de câte unsprezece oameni, fiecare serie asistând la uciderea celei dinainte, în timp ce comandantul garnizoanei striga urale pentru sănătatea împăratului⁶³. Mai târziu, la 22 iulie 1918, deputatul sloven din Consiliul imperiului Anton Korošec a interpellat guvernul în legătură cu răscoalele soldaților din mai-iunie, arătând că răscoalele au fost provocate de foamete, denunțând asasinatul juridic practicat de autoritățile militare. A. Korošec a cerut ca ofițerii vinovați de asemenea asasinat să fie trași la răspundere, iar regimentele să fie încadrate cu ofițerii aparținând naționalității cu cei mai mulți soldați din respectiva unitate⁶⁴. Răscoalele soldaților aparținând tuturor naționalităților din monarhie s-au împletit cu acțiunile de luptă ale muncitorilor, țăranilor, intelectualilor. La 1 mai 1918 s-au desfășurat mari manifestații la Viena, Budapesta, Praga, Lvov, Cracovia, în majoritatea orașelor din Transilvania, ș.a. În luna mai au avut loc greve la Uzinele de armament din Steyr, la arsenalele din Pola și Triest, în minele din Ostrava și Kladno. La 7 iunie 1918 populația înfometată din orașul ceh Pardubice a spart un tren cu alimente pentru Germania, garda ucigând trei femei. La 17 iunie 1918 au intrat din nou în grevă circa 100.000 muncitori din Viena. Sfatul muncitoresc, condus de reformiști, s-a opus adincirii pentru mărirea ajutoarelor de scumpete pentru muncitori.

La 20 iunie 1918 a început o nouă grevă generală în Ungaria, pornită din inițiativa muncitorilor feroviari. În timpul grevei s-au remarcat prin activitatea lor revoluționară conducători de stînga ca Landler Jenő, Kun Bela, Számueli Tibor, Münnich Ferenc și alți întemeietori ai Partidului comunist din Ungaria. Autoritățile i-au arestat pretutindeni pe conducătorii grevei, în cartierele muncitorești au fost dislocate unități militare și forțe de jandarmerie. Ca și în ianuarie, Sfatul muncitoresc din Budapesta considerînd îndestulătoare promisiunile guvernului, a hotărît la 27 iunie să înceteze greva, care a cunoscut o amploare deosebită în Ungaria, Slovacia și Transilvania. În Austria, Ungaria, Cehia, Slovenia, Transilvania, Galiția și ținuturile sud-slave mișcările țărănești deveneau mereu mai puternice fiind îndreptate împotriva autorităților și moșierilor, împotriva abuzurilor de tot felul care se comiteau împotriva țăranilor, pentru pace și pămînt.

La 22 iunie 1918 primul-ministru al Austriei, înfruntat cu greutate care deveniseră de neînviș, a demisionat, cedînd locul baronului Hussarek. Fapt ce totul nou, baronul Hussarek i-a invitat pe conducătorii social-democrați austriei să participe la guvern, însă aceștia au fost suficient de abili să evite compromiterea prin colaborarea cu un guvern imperial care se afla la capătul drumului oricît de tentantă li s-ar fi părut propunerea.

În primăvara și vara anului 1918 și lupta pentru autodeterminare națională a popoarelor asuprite a intrat în faza hotărîtoare. În pofida regimului sever de cenzură, instituit de autoritățile austro-ungare, știrile

⁶³ R. G. Plaschka, *Die revolutionäre Herausforderung im Endkampf der Donaumonarchie in Die Auflösung des Habsburgreiches ...* p. 21.

⁶⁴ L. Jedlicka, *op. cit.* p. 16.

despre dezertori, răscoale în armată, greve etc. pătrundeau în toate colțurile monarhiei habsburgice, dezvăluind slăbiciunea și neputința factorilor de răspundere de a găsi soluții cât de cât durabile. Reprezentanții oficiali ai popoarelor asuprite care, mai înainte, din motive lesne de înțeles au făcut și declarații de loialitate față de Austro-Ungaria au început să se situeze pe poziții care reflectau interesele fundamentale ale popoarelor pe care le reprezentau. Astfel la 14 aprilie 1918 deputații croați și sirbi din Saborul Dalmației la Zadar, ca și deputații de la Viena, reprezentanții ai Dalmației, au cerut constituirea statului independent iugoslav⁶⁵. În aceeași zi la Praga a avut loc o întrunire organizată de Clubul politic de stat în care s-a prezentat programul „Țelurile politice ale poporului ceh”, favorabil autodeterminării poporului ceh. Cunoscutul militant pentru independența Cehiei dr. Kramar, condamnat la moarte în 1915 pentru „înaltă trădare”, grațiat și eliberat apoi din închisoare a fost aclamat de participanții la întrunire⁶⁶.

După publicarea de către guvernul sovietic a tratatului de la Londra din aprilie 1915 între Italia și Antantă, prin care Italiei i se promiteau teritorii din Austro-Ungaria locuite de iugoslavi, relațiile dintre emigrația iugoslavă și guvernul italian au devenit încordate. Dorind să-și demonstreze atașamentul față de popoarele oprimate din monarhia austro-ungară și să câștige încrederea președintelui Wilson, care n-a acceptat aranjamentele secrete fără participarea S.U.A., guvernul italian a fost de acord ca cea mai importantă manifestare politică comună a reprezentanților popoarelor oprimate din Austro-Ungaria să se desfășoare în capitala Italiei. Organizatorii Congresului Naționalităților au ales Roma pentru aceleași motive de a-i împăca pe iugoslavi cu guvernul italian și au inițiat această manifestare pentru a demonstra Angliei, Franței și S.U.A. voința unanimă a popoarelor asuprite de a se desprinde de Austro-Ungaria⁶⁷.

Congresul naționalităților s-a deschis la Roma la 9 aprilie 1918⁶⁸. La Congres au participat fruntași ai emigrației cehoslovace ca Eduard Benes și Milan Stefanik, iugoslave — Trumbici, Mestrovici, poloneze — Skirmut și Zamorsky, iar românii au fost reprezentanți de S. Mîndzescu, dr. N. Lupu, G. Mironescu, D. Drăghicescu, B. Luca. Din țările Antantei au participat oameni politici sau istorici favorabili națiunilor asuprite din Austro-Ungaria ca fruntașul socialist Albert Thomas, fost ministru, și Franklin Bouillon, președinte al Comisiei pentru afacerile externe a Camerei deputaților din Franța. Din Marea Britanie au fost prezenți istoricii Seton Watson și Wickham Steed. Din partea Italiei au participat senatorul Ruffini și deputatul Barzilai. La ordinea de zi a Congresului au figurat următoarele probleme de maximă importanță :

1. Aplicarea principiului naționalităților. Dreptul popoarelor de a dispune de ele însele. Recunoașterea drepturilor populației italiene și române din Austro-Ungaria de a se uni cu patria lor. Recunoașterea dreptului polonezilor, cehilor, slovacilor, iugoslavilor de a forma state independente.

⁶⁵ D. R. Živojinović, *Amerika, Italija i poslanak Jugoslavije 1917—1919*, Beograd, 1970, p. 119.

⁶⁶ Ministerium des Innern. Statthalterei Prag, 14 aprilie 1918.

⁶⁷ D. R. Živojinović, *op. cit.* p. 121.

⁶⁸ Pe larg v. I. Gheorghiu și C. Nuțu, *Activitatea românilor din Transilvania și din vechea Românie peste hotare în Desăvîrșirea unificării statului național român*, p. 178—181.

2. Organizarea mijloacelor de acțiune pentru obținerea acestor scopuri.

3. Eliminarea divergențelor în chestiuni teritoriale.

4. Pregătirea pentru după război a acordurilor destinate a asigura dezvoltarea deplină a noilor națiuni și avantaje reciproce economice și culturale⁶⁹. Discuțiile au arătat unanimitatea de vederi a participanților în probleme esențiale ca dreptul popoarelor de a-și constitui sau de-săvârși unitatea națională și instituirea unei depline independențe economice și politice, necesitatea desprinderii de monarhia austro-ungară, instrument al Germaniei și principală piedică în calea aspirațiilor și drepturilor popoarelor. S-a stabilit de asemenea ca principii fundamentale ale relațiilor italo-iugoslave: integritatea și unitatea celor două țări, eliberarea și apărarea Adriaticii, rezolvarea tuturor problemelor teritoriale pe baza dreptului internațional și a principiului naționalităților. Participanții la Congres au adoptat o hotărîre privind garantarea drepturilor culturale, economice, morale și de folosire a limbii pentru toate minoritățile naționale. Delegații polonezi și-au manifestat hotărîrea de a lupta și împotriva Germaniei wilhelmiene care ocupa încă o parte însemnată a teritoriului polonez⁷⁰. La sfîrșitul dezbaterilor toți participanții la Congres au fost primiți de premierul Italiei, Orlando, care a declarat că, „poate asigura naționalitățile subjugate Austro-Ungariei că Italia consideră cauza lor ca pe a ei însăși”⁷¹. Congresul de la Roma, prin hotărîrile adoptate, a vădit unitatea scopurilor tuturor popoarelor reprezentate și dorința acestora de a nu precupeți nici un efort pentru realizarea scopurilor enunțate. Congresul a avut desigur, un rol important în stabilirea poziției finale a țărilor Antantei și a S.U.A. față de Austro-Ungaria. Treptat țările Antantei și S.U.A. trec de la recunoașterea autonomiei popoarelor asuprite din Austro-Ungaria la recunoașterea dreptului de autodeterminare a acestora, dar lupta nu era încă încheiată în vara anului 1918.

Definirea Austro-Ungariei de către Congresul de la Roma drept instrument al Germaniei a fost pe deplin confirmată de rezultatele vizitei efectuate de împăratul Carol la Spa, cartierul general al împăratului Wilhelm al II-lea, la 12 mai 1918. S-a semnat un nou tratat de alianță între cei doi împărați care stabilea întărirea unități politice și militare, încheierea unei uniuni economice și vamale, elaborarea în „comun” a planurilor militare, folosirea comună a mijloacelor de transport⁷² ș.a., deci o subjugare totală a Austro-Ungariei față de Germania și lichidarea oricăror veleități ale împăratului Carol de a duce o politică independentă. Refuzul cererilor conducătoare din Austro-Ungaria de a lua în considerație cerințe legitime ale popoarelor asuprite este ilustrat în mod pregnant de desbaterile Consiliului miniștrilor treburilor comune din 30 mai 1918, cu participarea împăratului și a factorilor de răspundere civili și militari din Austria, Ungaria, Bosnia și Herțegovina, Croația-Slavonia, Dalmația. Problema în desbatere s-a

⁶⁹ Haus-Hof-und Staatsarchiv. P.A.I. 709 Generalia IX/7. f. 1. Telefonograma ministrului Austro-Ungariei la Berna, baronul Musulin din 11 aprilie 1918.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 2-7 Musulin către Burián, ministrul de externe al Austro-Ungariei, Berna, 22 aprilie 1918.

⁷¹ *Desăvîrșirea unificării statului național român*, ... p. 180.

⁷² *Ibidem*, p. 181.

⁷³ Z. A. Zeman, *Der Zusammenbruch des Habsburgerreiches 1914-1918*, Wien, 1963, p. 172.

referit la viitorul slavilor de sud. Ministrul de externe, baronul Burián, a arătat că ideea statului sud-slav este incompatibilă cu istoria Monarhiei și nu-și poate găsi locul nici în cadrul ei și nici în afara ei. După părerea lui Burián, autoritățile trebuiau să propună soluții care să creeze impresia că dorințele slavilor sînt luate în considerație ⁷⁴, iar problema sud-slavă trebuia rezolvată numai în cadrul Monarhiei, fără stat iugoslav ⁷⁵. Pentru banul Croației, Michailovich, soluția trialistă prin alipirea la Croația a Bosniei și Herțegovinei părea cea mai potrivită rezolvare a problemei sud-slave. Generalului von Sarkotic, comandant în Bosnia, Herțegovina și Dalmația soluția cea mai nimerită i se părea anexarea Serbiei și Muntenegrului la Austro-Ungaria ⁷⁶. În încheierea desbaterilor împăratul trăgea concluzia că ceva trebuia făcut în chestiunea sud-slavă, ambele guverne ale Monarhiei trebuind să poarte convorbiri.

O anume importanță a avut în acea vreme publicarea (aprilie 1918) a *Programului național al stîngii* ⁷⁷ din cadrul Partidului social-democrat din Austria elaborat în timpul unei conferințe a reprezentanților aripii de stînga a P.S.D. din Austria, Cehia și ținuturile poloneze, sub influența lui O. Bauer.

În partea introductivă era criticat P.S.D. din Austria pentru neacceptarea dreptului la autodeterminare a popoarelor slave, la fel social-democrația cehă care aștepta împlinirea voinței poporului ceh nu prin victoria proletariatului în lupta de clasă ci de la victoria burgheziei în lupta națională. Social-democrația poloneză din Galiția și Silezia, arată programul, și-a pus nădejdea împlinirii idealului său național în imperialismul german și austriac. Programul stîngii exprima părerea justă că problema națională trebuia pusă în strînsă legătură cu lupta de clasă a proletariatului. Social-democrația trebuie să recunoască dreptul la autodeterminare al popoarelor. Social-democrația austriacă trebuie să recunoască dreptul la autodeterminare al națiunii cehe, al slovenilor, croaților, sîrbilor la unire într-o comunitate iugoslavă. Ea trebuie să sprijine unirea întregului popor polonez într-o Polonie independentă, inclusiv teritoriile Galiției și Sileziei. În documentul analizat apare, de asemenea, clar formulată ideea „unirii tuturor germanilor într-o comunitate democratică germană”, adică alipirea (Anschluss-ul) Austriei propriu zise la Germania. În punctul 3 al *Programului naționalităților* se menționa : „Fiecare națiune își reglementează prin propria Adunare Națională Constituantă relațiile cu conaționali din afara Austriei, cu statele naționale pe care conaționali lor le-au constituit”, punct de vedere înaintat, care fusese formulat și de reprezentanții popoarelor asuprite din monarhia habsburgică și pe care aceste popoare îl vor îndeplini.

Dar la începutul verii anului 1918 conducătorii austro-ungari, influențați de succesele dobîndite de aliații germani pe Frontul de vest, sperau încă în victorie. Nu este ușor de stabilit acum după ce au trecut șase decenii dacă ofensiva austro-ungară începută pe Frontul italian la 15 iunie 1918 a fost o inițiativă a Comandamentului Suprem al Armatei (A.O.K.) sau un act de solidaritate, acțiune comună stabilită cu aliații germani. În orice caz

⁷⁴ M. Komjáthy, *op. cit.* p. 663.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 664.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 668.

⁷⁷ R. Neck, *Österreich im Jahre 1918 ...*, p. 40–46.

ultima ofensivă austro-ungară a fost o aventură sortită de la început eșecului. Trupele de pe Frontul italian au fost puternic influențate de starea de spirit a foștilor prizonieri întorși din Rusia Sovietică și mobilizați din nou pe front. În ajunul ofensivei de pe riul Piave mai toate rapoartele desemnau starea de spirit a trupeii drept „bolșevică”, iar răscoalele soldaților din interior de abia fuseseră înăbușite. După o lună de eforturi zadarnice de a trece dincolo de riul Piave trupele austro-ungare au fost respinse de italieni, pierzând 10 000 morți și 150 000 prizonieri. Trupele austro-ungare au fost nevoite să se retragă în spatele pozițiilor de plecare ⁷⁸. În ședința închisă a Consiliului Imperiului (Reichsrat) din 24 iunie 1918 au fost analizate de către deputați împrejurările înfringerii de la Piave. Deputatul social-democrat Leuthner a afirmat că organele militare au purtat de la început război împotriva propriului popor, în timpul ofensivei menținându-se zeci de regimente și divizii pentru înăbușirea grevelor și răscoalelor în spatele frontului ⁷⁹. În afară de aceasta, armata a fost lipsită de muniții și ajutor sanitar, răniții zăcînd de-a valma cu cadavrele de oameni și cai. Deputatul din ținuturile poloneze Daszinski a propus ca vinovații de înfrîngerea de la Piave să fie traduși în fața Curții Marțiale, dar guvernul, de teama unor noi tulburări, n-a dat curs acestei cerințe.

Înfrîngerea de la Piave marca prăbușirea definitivă a puterii militare a Austro-Ungariei, armata fiind unul din stîlpii de temelie a Imperiului habsburgic, după cum remarcase Engels.

În vara și la începutul toamnei anului 1918 în Austro-Ungaria s-a petrecut fenomenul „dizolvării naționale a Reich-ului”, după o expresie înrădăcinată în istoriografia austriacă contemporană. Este vorba de constituirea în cadrul ținuturilor istorice ale Austriei și Ungariei a unor organe naționale care formulau deschis cerința autodeterminării națiunilor. Această acțiune politică de mare importanță evidenția fără îndoială dorința maselor populare din interiorul Austro-Ungariei de a trăi în cadrul unor state independente față de Austria și Ungaria.

La 30 mai 1918 s-a semnat tratatul ceho-slovac de la Pittsburg în S.U.A. între Thomas Masaryk și reprezentanții slovaci, privind crearea în viitor a statului cehoslovac, în cadrul căruia Slovacia va beneficia de autonomie și administrație proprie ⁸⁰. Franța și Anglia au recunoscut la 9 iunie și 14 august Consiliul Național Cehoslovac de la Paris ca „guvern aliat și combatant”, reprezentant al popoarelor ceh și slovac. La 13 iulie 1918 s-a constituit la Praga *Comitetul național ceh* din reprezentanții tuturor partidelor politice. În proclamația adoptată de Comitet se exprima hotărîrea partidelor politice, reprezentante ale voinței poporului cehoslovac, de a milita pentru dobîndirea dreptului de autodeterminare în cadrul unui stat cehoslovac independent cu suveranitate și administrație proprie. Semnatarii proclamației se angajau să nu dea înapoi în fața niciunei piedici pentru a asigura viitorul poporului lor ⁸¹.

În august a fost creat la Liubliana *Consiliul național sloven*, în septembrie *Vecea populară a Bosniei și Herțegovinei*. La 6 octombrie a luat

⁷⁸ K. Pichlik, *Der militärische Zusammenbruch der Mittelmächte im Jahre 1918 in Die Auflösung des Habsburgerreiches ...* p. 254—255.

⁷⁹ R. Neck, *op. cit.* p. 55.

⁸⁰ Z. A. Zeman, *op. cit.* p. 222.

⁸¹ L. Jedlicka, *op. cit.* p. 33—34.

ființă la Zagreb *Vecea populară a croaților, sârbilor și slovenilor*, organ reprezentativ al tuturor popoarelor iugoslave din Monarhia habsburgică.

La 9 octombrie s-a constituit la Cracovia *Consiliul național polonez*.

Poporul român de pe ambele versante ale Carpaților n-a considerat niciodată definitivă pacea de la București cu Puterile Centrale. S-au făcut eforturi pentru refacerea armatei, iar reprezentanți de seamă ai poporului român au militat în capitalele țărilor Antantei și în S.U.A. pentru victoria idealului național român. La 3 octombrie 1918 reprezentanții românilor din vechea Românie și Transilvania au făurit la Paris *Consiliul național al unității române* în frunte cu Take Ionescu⁸². Acest organ național a dus o amplă muncă politică pentru a face cunoscute popoarelor și guvernelor aliate cerințele de neclintit ale tuturor românilor de a trăi în cadrul unui singur stat independent. Dealtfel, Monarhia habsburgică nu mai putea fi salvată nici de cei mai fervenți susținători ai ei din Apus.

Capitularea Bulgariei la 29 septembrie 1918 a marcat prima breșă gravă în sistemul Quadruplei Alianței. Ambasadorul Germaniei la Viena, contele Wedel, informa Berlinul că acest eveniment a produs consternare în cadrul cercurilor conducătoare austro-ungare. Declarațiile premierului Hussarek și ale ministrului de externe Burián despre hotărîrea Austro-Ungariei de a merge pînă la capăt cu Germania au fost privite cu ostilitate de populație și nu puteau fi socotite decît ca manifestări de circumstanță⁸³. Aceasta era și realitatea. Sub conducerea împăratului s-a întrunit la 27 septembrie 1918 Consiliul miniștrilor afacerilor comune pentru a analiza situația militară după prăbușirea frontului bulgar. Au participat baronul Hussarek, contele Burián, Wekerle Sándor, ministrul de război Stöger-Steiner, șeful M.St.M. generalul Arz ș.a.⁸⁴. S-a arătat că în urma atacului concentric al trupelor franceze, engleze și sirbe din 15 pînă la 24 septembrie 1918 frontul bulgar a fost rupt, iar armata bulgară anihilată. Întrucît tratatul de pace de la București nu era încă ratificat și o parte însemnată a armatei române era în stare de luptă era de presupus un atac din sud-est, care ar îngreuna la maximum situația militară a Austro-Ungariei, și așa dificilă după înfrîngerea de la Piave, insuccesele Germaniei și cererea bulgară de armistițiu. Baronul Burián cerea ca „prin sfaturi și presiuni România să fie ținută departe de război”, tratatul de pace de la București trebuind a fi ratificat cît mai repede. Revenirea pe cîmpul de luptă a armatei sirbe a intensificat mișcarea iugoslavilor, ostilă Monarhiei, animată de deputatul Korošec. După părerea lui Burián, „trebuia evitată situația ca popoarele să-și ia soarta în propriile mîini, și să hotărască peste capul conducătorilor”. Toți vorbitorii cereau, „să se facă ordine în Monarhie în cadrul sistemului dualist”. S-a scos în evidență faptul că Austro-Ungaria nu mai poate continua războiul dincolo de anul 1918 de aceea ea va lansa pînă la 15 octombrie 1918 o „chemare de pace” Împăratul, în vcheierea dezbaterilor, stabilea următoarele hotărîri : înlocuirea banului Croației-Slavoniei, convocarea unor adunări ale ținuturilor sud-slave pentru a hotărî situația lor în cadrul Monarhiei, reconstrucția internă rapidă a Austriei, ratificarea imediată a păcii de la București, Polonia austriacă și presiuni energice asupra Germaniei pentru încheierea păcii.

⁸² I. Gheorghiu și C. Nuțu, *op. cit.* p. 193.

⁸³ L. Jedlicka, *op. cit.*, p. 38–39.

⁸⁴ M. Komjathy, *op. cit.* p. 681–687.

La 6 octombrie 1918, concomitent cu noul guvern german al prințului Max von Baden, baronul Burián s-a adresat președintelui Wilson cu cererea de armistițiu pe baza celor 14 puncte din ianuarie 1918. Cererea de armistițiu a avut ca efect imediat prăbușirea regimului de ocupație în Ucraina. De la Tiraspol pînă la Reni au dezertat 360 soldați austrieci, cu toată rigoarea pazei. Soldații austriaci — arăta Buletinul informativ — nu dădeau ascultare soldaților germani care-i conduceau și erau ferm hotărîți să dezerteze în masă, dacă vor fi din nou trimiși pe front ⁸⁵. Zilnic treceau în susul Dunării vapoare austro-ungare încărcate cu trupe și muniții. Trupele austro-ungare au primit ordin să se retragă din întreaga Ucraină, după stringerea de pe cîmp și rechiziționarea întregii recolte. Majoritatea trupelor care părăseau Ucraina erau transportate pe Frontul italian și macedonean, trupele avînd un moral extrem de scăzut ⁸⁶. Soldații spărgeau podelele vagoanelor și fugeau pe unde puteau. Populația ucraineană privea cu bucurie plecarea ocupanților și-i urmărea pe foștii moșieri pentru a-i distruge, semnaleză același document. Trupele bulgare părăseau Dobrogea, populația așteptînd cu nerăbdare revenirea autorităților și armatei române, căroră li se pregătea o primire triumfală ⁸⁷.

Din Chișinău se transmitea că : „Românii ardeleni și bucovineni, de toate categoriile : profesori, doctori, foști ofițeri, voluntari și soldați din țară, voiesc să țină un Congres la Chișinău în vederea atitudinii ce urmează a lua pentru viitorul Ardealului și Bucovinei. În acest scop au început a sonda spiritele și a face înscrieri. Părerile lor asupra rezoluției ce urmează a se lua sint : cei mai mulți doresc alipirea cu țara și puțini autonomia” (Transilvaniei n.n.) ⁸⁸. Informarea amplă pe care am analizat-o cuprinde, deci, știri de prima mîină atit în privința trupelor austro-ungare, am spune în debandadă, cît și referitoare la ținuturile românești, dornice de a se alipi cu țara.

Lupta clasei muncitoare împotriva asupririi capitaliste și a împilării naționale a intrat și ea în faza hotărîtoare. Un raport de poliție semnala la 27 septembrie 1918 faptul că muncitorii de la Uzinele Daimler, Fabrica de avioane, Fabrica de locomotive din Wiener Neustadt, (în care elementele radicale au prioritate) se pregătesc pentru noi demonstrații de masă și pentru o nouă grevă generală pentru a obliga guvernul să încheie grabnic pace ⁸⁹. La 7 octombrie au intrat în grevă salariații de la tramvaie, atelierile și depourile de tramvaie din Viena, care revendicau mărirea salariilor cu 50 %, aprovizionarea cu alimente, mărirea pensiilor ⁹⁰. Ca urmare a grevei, circulația tramvaielor a fost întreruptă. La 15 octombrie ziarul „Neue Freie Presse” informa cititorii despre greva generală de o zi de la Praga, iar la 16 octombrie despre „scenele tari” care s-au petrecut în Camera Deputaților de la Budapesta. La declarația premierului Ungariei

⁸⁵ A. I. C. Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 19/1918. Buletin informativ nr. 5 asupra evenimentelor întîmplate de la 8—15 octombrie 1918, f. 12.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 14.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 15.

⁸⁸ *Ibidem*, f. 18.

⁸⁹ Ministerium des Innern. Staatspolizeiliches Bureau, Notă telefonică din 27 septembrie 1918.

⁹⁰ „Neue Freie Presse” din 8 octombrie 1918.

Wekerle despre menținerea uniunii cu Austria deputații Partidului independenței au strigat „Trăiască Ungaria de sine stătătoare”, „Demisionați !”

Cel mai pregnant aspect al crizei politice prin care trecea Austro-Ungaria este relevat de manevra de ultimă oră a apărătorilor monarhiei habsburgice — *Manifestul* Kaiserului din 16 octombrie, dat publicității la 18 octombrie 1918. Manifestul promitea reorganizarea federală a Austriei în state de sine stătătoare, fără a aduce vreo atingere integrității regatului maghiar ⁹¹. În aceeași zi a sosit la Viena și răspunsul președintelui Wilson la cererea de armistițiu a Austro-Ungariei. Președintele Wilson făcea cunoscut guvernului de la Viena „că nu-i mai este posibil să trateze popoarele Austro-Ungariei pe baza simplei autonomii, ci aceste popoare trebuie să hotărască care anume măsuri din partea guvernului austro-ungar le-ar satisface pentru ca cerințele și concepțiile lor să fie îndeplinite conform dreptului și voinței lor, ca membre ale familiei națiunilor” ⁹².

Răspunsul popoarelor față de Manifestul împăratului a fost prompt : La 18 octombrie deputatul Alexandru Vaida-Voevod a citit în parlamentul de la Budapesta Declarația Comitetului Executiv al Partidului național român din Transilvania și Ungaria în care se spunea : „Pe temeiul firesc că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta ei, — un drept care este acum recunoscut și de către guvernul ungar prin propunerea de armistițiu a monarhiei — națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă acum uz de acest drept și reclamă în consecință pentru ea dreptul, ca liberă de orice înfrîngere străină să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere. Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndrepățirea acestui parlament (maghiar, n.n.) și acestui guvern să se considere ca reprezentanți ai națiunii române . . .” ^{92 bis}, recunoscînd acest drept numai organelor alese de români.

La 19 octombrie Consiliul național ceh de la Praga se pronunța pentru constituirea statului independent cehoslovac. În aceeași zi Vecea populară a sîrbilor, croaților și slovenilor de la Zagreb a cerut constituirea statului iugoslav independent de Austria și Ungaria. Consiliul național polonez de la Cracovia a cerut, de asemenea, separarea ținuturilor poloneze de Austria și unirea lor cu noul stat polonez.

Poliția din Viena, într-un raport adresat Ministrului de interne, informa organul superior despre slabul răsunset pe care l-a avut în cadrul populației capitalei Manifestul împăratului. Masele erau preocupate de situația alimentară care amenința să devină catastrofală și cereau măsuri grabnice pentru îmbunătățirea ei și încheierea păcii. În privința partidelor politice raportul arăta că naționaliștii austro-germani vor căuta alipirea la imperiul german în același sens pronunțîndu-se și social-democrații, prin persoana lui Otto Bauer, creștinii-sociali erau pentru menținerea uniunii cu Ungaria chiar în condițiile aplicării principiului autodeterminării popoarelor ⁹³. În

⁹¹ *Ibidem*, 18 octombrie 1918 : „Către credincioasele mele popoare austriace ! Austria trebuie să devină, potrivit voinței popoarelor sale, un stat federal în care fiecare neam să-și formuleze o comunitate de stat, în locul său de trai. Această nouă configurație, care nu va leza în nici un chip integritatea ținuturilor Sfintei coroane ungare, trebuie să garanteze neatîrnarea fiecărui stat național unitar”.

⁹² L. Jedlicka, *op. cit.* p. 46.

^{92 bis} Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și Untrea Ardealului cu România*, Cluj, 1929, p. 38.

⁹³ L. Jedlicka, *op. cit.*, p. 40—41.

condițiile iminentei prăbușiri a Austro-Ungariei, imperialismul german și el în agonie, n-a încetat să facă planuri de „viitor”! Într-o notă a împăratului Wilhelm II intitulată *Insemnări despre Austria* din 14 octombrie 1918 adresată Ministerului de Externe al Germaniei se menționau teritoriile care trebuie să le alipească Germania : Austria și regiunea sudetă din Cehia. Statele cehoslovac și iugoslav vor fi privite ca dușmani ai Germaniei. Polonia constituită ca regat în frunte cu arhiducele austriac Karl Stephan va fi devotată Germaniei⁹⁴. Așa cum putem remarca, Hitler dispunea de un plan de cuceriri deja trasat.

„Dizolvarea națională” a Austro-Ungariei reflecta criza politică și situația revoluționară din întreaga Monarhie, neputința claselor dominante și a cercurilor conducătoare de a menține cu forța popoarele în cadrul Austro-Ungariei precum și imposibilitatea ademenirii lor cu noi promisiuni.

La 21 octombrie 1918 deputații austriaci-germani din Consiliul imperiului s-au întrunit în clădirea Camerei Landurilor din Viena și s-au constituit în Adunare Națională provizorie a Austriei germane⁹⁵. În fruntea Adunării Naționale provizorii astfel constituite au fost aleși reprezentanții celor trei partide politice importante din Austria : Franz Dinghofer din partea Uniunii naționale germane, Jodok Fink, creștin-social și Karl Seitz din partea Partidului social-democrat. Constituirea Adunării Naționale Provizorii este desigur un aspect al dezmembrării Austriei, dar în același timp a fost o acțiune pentru asigurarea puterii în mâinile burgheziei într-o perioadă când regimul vechi era pe cale de a dispărea, iar mișcarea revoluționară a clasei muncitoare era în continuă creștere.

Adunarea Națională Provizorie a adoptat o hotărâre privind dorința poporului german din Austria de a forma un stat austriac-german și să reglementeze relațiile acestuia cu celelalte națiuni prin acorduri libere⁹⁶. Până la alegerea Adunării Naționale Constituante pe baza votului universal egal, direct și secret, Adunarea Națională Provizorie va reprezenta poporul german, inclusiv la tratativele de pace. Era deci o hotărâre privind p reluarea puterii în stat care nu mai ținea seama de împărat și de vechiul guvern.

Cunoscutul conducător social-democrat Dr. Viktor Adler a explicat ce se înțelegea prin „reglementarea relațiilor statului austriac-german cu celelalte națiuni prin acorduri libere”. Era vorba de o uniune cu celelalte popoare din monarhie dacă acestea o doresc. În caz contrar arăta V. Adler „statul austriac-german, care ar fi o formațiune lipsită de posibilitatea dezvoltării economice se va alipi Reich-ului german ca un stat federal separat. Noi cerem pentru statul austriac-german libertatea deplină de a alege între ambele uniuni posibile. În fiecare caz însă statul austriac-german trebuie să devină un stat democratic, un adevărat stat popular. Democrația învinge în lumea întreagă. Vremea domnilor, a drepturilor electorale privilegiate, a organizațiilor dominației birocratice și militare și a drepturilor feudale și capitaliste prestabilite a apus pentru totdeauna . . . ”⁹⁷.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 43–46.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 46. În perioada aceea s-a folosit denumirea de Austria germană pentru a se deosebi de vechea Austrie care încorporea Cehia, o parte din Polonia, Galiția, Bucovina, Dalmația, Bosnia și Herțegovina, Tirolul de sud.

⁹⁶ R. Neck, *Österreich im Jahre 1918*, p. 76.

⁹⁷ L. Jedlicka, *op. cit.*, p. 47.

Adunarea Națională Provizorie, fără să fi consultat poporul austriac, avansa ideea *Anschluss*-ului, a alipirii la Germania inventînd în același timp „lipsa de viabilitate economică a Austriei”. Social-democrația austriacă ajunsese pe aceleași poziții cu naționaliștii austrieci germani care „militau” pentru Anschluss încă din deceniul al optulea al secolului trecut.

Ultimul Consiliu al miniștrilor treburilor comune s-a întrunit la 22 octombrie 1918 sub conducerea împăratului pentru a stabili poziția Austro-Ungariei față de răspunsul președintelui Wilson din 18 octombrie. Împăratul Carol de Habsburg considera manifestul său din 16 octombrie ca o bază potrivită pentru negocieri cu americanii și-i sugera în calitate de rege al Ungariei, primului-ministru Wekerle ideea constituirii unor guverne naționale, bine înțeles în cadrul Ungariei⁹⁸. Ministrul comun de externe baronul Burián, ca și primul-ministru Wekerle au exprimat părerea că integritatea și unitatea Ungariei trebuiau apărate. Nici o altă soluție nu poate fi aplicată decît unirea slavilor de sud în cadrul coroanei Șt. Ștefan⁹⁹. Slovacia, după părerea lui Wekerle, ar fi potrivnică unei uniri cu cehii și s-ar mulțumi cu respectarea strictă a Legii naționalităților, cu concesi în chestiunea școlară și cu folosirea limbii slovace în administrație¹⁰⁰. Primul-ministru al Austriei, baronul Hussarek, a propus să i se spună lui Wilson că slovacii nu doreau unirea cu cehii, iar iugoslavii, fără Serbia și Muntenegru, vor fi uniți într-un stat propriu, în cadrul Monarhiei. Baronul Hussarek nu era de acord să se constituie guverne naționale pe lângă Adunările Naționale ci puterea să fie exercitată în continuare de Statthalteri și președinții de landuri¹⁰¹.

Șeful Marelui Stat Major s-a pronunțat pentru încheierea grabnică a păcii după prăbușirea Bulgariei și căderea iminentă a Turciei. „27—30 de divizii ale Antantei — spunea generalul Arz — au devenit libere pentru noi. Să ne așteptăm la reintrarea României și la o ofensivă pe Frontul Italian”¹⁰². La sfîrșitul dezbaterilor primul-ministru Wekerle a promis că guvernul maghiar va lua în discuție rezolvarea problemei sud-slave în sensul „unirii tuturor ținuturilor sud-slave în cadrul Monarhiei”. A trecut însă vremea cînd cîrmuitorii Austro-Ungariei mai puteau să hotărască pentru popoarele oprimate din Imperiul habsburgic. La 24 octombrie 1918 a început ofensiva trupelor italiene, în condițiile extrem de favorabile create de prăbușirea internă a dominației austro-ungare. Răscoalele pe front au pecetluit, de asemenea, prăbușirea militară a Austro-Ungariei. Unitățile formate din croați, slovaci, cehi, români ș.a. părăseau frontul pentru a se întoarce cît mai grabnic acasă, refuzînd să piară la sfîrșit pentru o cauză străină. La 26 octombrie împăratul Carol I-a anunțat într-o telegramă pe Wilhelm II că ordinea internă și principiul monarhic erau amenințate dacă nu se punea capăt imediat luptei. De aceea el s-a hotărît să ceară imediat încheierea armistițiului¹⁰³. În noaptea de 27/28 octombrie noul și ultimul ministru de externe al Austro-Ungariei contele Andrásy Gyula a trimis răspunsul la nota lui Wilson din 18 octombrie. Austro-Ungaria

⁹⁸ M. Komjáthy, *op. cit.* p. 697.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 699.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 700.

¹⁰² *Ibidem*, p. 701.

¹⁰³ O. Bauer, *Die österreichische Revolution ...* p. 80.

recunoștea dreptul la independență al cehilor, slovacilor, iugoslavilor și era gata să înceapă tratative de pace. „A fost sentința de moarte a Monarhiei” scrie O. Bauer¹⁰⁴. În aceeași noapte generalul Weber a cerut armistițiu Comandamentului italian. Comandamentul italian, în numele aliaților, a cerut drept condiții pentru acordarea armistițiului demobilizarea armatei austro-ungare pînă la un număr limitat de divizii, retragerea trupelor austro-ungare dincolo de linia stabilită prin tratatul de la Londra între Italia și Antantă, utilizarea liberă de către aliați a căilor ferate, șoselelor și căilor fluviale, ocuparea de către trupele aliate a oricăror puncte strategice, după necesități¹⁰⁵. Tratativele de armistițiu au început la Villa Giusti lângă Padova. Generalul Arz, șeful Marelui Stat Major, îl informa într-o scrisoare din 29 octombrie pe generalul german Hindenburg, că cele 30 de divizii austro-ungare de pe Frontul italian, fără deosebire de naționalitate, refuzau să lupte iar regimentele părăseau cu de la sine putere frontul. Marinarii au anunțat că la 1 noiembrie vor părăsi navele. Soldații și marinarii au format sfaturi și sint gata să se alăture muncitorilor și țărănilor lor. „Fără armistițiu — scria Arz — anarhia și bolșevismul nu se pot opri”¹⁰⁶. O. Bauer a scris că împăratul și generalii împreună cu înalții demnitari au plănuit să cedeze întregul front din Tirol în mâinile italienilor pentru ca soldații austro-ungari să cadă prizonieri și să nu se întoarcă imediat acasă¹⁰⁷. Împăratul a hotărît să accepte armistițiu în condițiile stabilite de aliați și a ordonat în noaptea de 2/3 noiembrie 1918 încetarea ostilităților. Trupele italiene călăuzindu-se după prevederea din textul acordului de armistițiu care stabilea intrarea în vigoare a acestuia în ziua de 4 noiembrie ora 15, au continuat înaintarea pînă cînd au lăsat în spate trupele austro-ungare pe care le-au capturat. „Împăratul a dat armatei sale ultima lovitură”¹⁰⁸. Sursele românești menționau retragerea în debandadă a trupelor austro-ungare din Ucraina, fără să fi primit vreun ordin¹⁰⁹ în trenurile sosite în gara Bălți, soldații cîntau Marseilleza, iar ofițerii păreau foarte abătuti¹¹⁰.

La Viena și în alte orașe mișcarea revoluționară a clasei muncitoare a devenit factorul decisiv al revoluției sociale, care dispunea de toate condițiile obiective pentru a deveni socialistă. În 29 octombrie întreprinderile vieneze au trimis în Parlament numeroase delegații care au cerut organizarea unei demonstrații de masă pentru republică. Burghezia austriacă, care a sprijinit monarhia Habsburgilor atît timp cît aceasta i-a asigurat dominația asupra popoarelor slave și romanice a devenit „republicană” din considerente de tactică politică, nedorind să rămînă în afara evenimentelor care se desfășurau cu repeziciune. La 30 octombrie Partidul social-democrat a organizat o mare demonstrație pentru pace și republică cu participarea a numeroși muncitori, soldați, studenți, reprezentanți ai micii burghezii ș.a. Mii de persoane au cerut „Pace și pîine”, soldații dări-

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 81.

¹⁰⁵ L. Jedlicka, *op. cit.*, p. 51.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 52.

¹⁰⁷ O. Bauer *op. cit.*, p. 93.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 94.

¹⁰⁹ A.I.C. Fond Preșidenția Consiliului de Miniștri, Buletinul informativ nr. 8, p. 65.

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 66.

mau vulturii oficiali de pe clădirile publice, smulgeau ofițerilor steaua imperială de pe chipie.

Adunarea Națională Provizorie, sub presiunea maselor, a hotărît să formeze un organ executiv, Consiliul de stat, cu funcție de guvern al Austriei germane, cancelar de stat fiind ales liderul social-democrat dr. Karl Renner. La departamentul externelor a fost numit V. Adler, dar după două săptămîni acesta a decedat, locul lui fiind ocupat de Otto Bauer. În Consiliul de stat au intrat toate partidele politice, social-democrații deținînd portofoliile cele mai importante. Conducerea P.S.D. a fost împotriva preluării puterii de către social-democrați, deși acest lucru era cerut de muncitori, motivîndu-și poziția prin necesitatea participării la putere a tuturor claselor sociale, inclusiv a burgheziei. Într-un moment cînd proletariatul devenise forța principală a revoluției, conducerea P.S.D. care vorbise în trecut de dictatura proletariatului s-a opus preluării puterii de către clasa muncitoare. V. Adler afirma : „vom da omenirii exemplul cum se face și se conduce cea mai netedă, cea mai clasică și cea mai simplă revoluție”¹¹¹. În realitate aceasta n-a depășit cadrul burghezo-democratic, P.S.D. revenindu-i sarcina de a împărți doi ani puterea cu partidele burgheze, pînă cînd o va ceda definitiv acestora. Pentru a stăvili revoluția maselor, la 3 noiembrie 1918 Consiliul de stat a hotărît să-și creeze o forță armată proprie *Volkswehr*, opusă Gărzilor roșii create de revoluționarii comunisti. Însuși O. Bauer a scris despre această nouă armată : „Nu puține elemente criminale se înrolau pentru serviciul contra soldă”¹¹², aceasta fiind de șase coroane pe zi.

La 9 noiembrie 1918 s-a prăbușit monarhia în Germania. A doua zi deputații social-democrați din Adunarea Națională Provizorie de la Viena au declarat reprezentanților burgheziei că muncitorii și soldații nu mai puteau fi ținuți în friu dacă nu se va proclama republica. „Efervescența amenințătoare în circumscripțiile muncitorești — scria O. Bauer — a intimidat partidele burgheze și le-a subordonat voinței social-democrației”¹¹³. Pentru abolirea monarhiei s-au pronunțat și consiliile din Tirol, Austria superioară, Carintia, Styria, Salzburg, ș.a. Consiliul de stat se pregătea să prezinte la 12 noiembrie 1918 în Adunarea Națională un proiect de lege privind proclamarea republicii, dar la 11 noiembrie 1918 împăratul Karl de Habsburg a dizolvat guvernul imperial al Austriei și a publicat o proclamație de renunțare la tron¹¹⁴, nu de abdicare. La 12 noiembrie 1918 Austria germană a fost proclamată de către Adunarea Națională Provizorie republică democratică. Toate prerogativele împăratului au fost preluate de către Consiliul de stat. Privilegiile familiei de Habsburg și ale nobilimii au fost desființate. Au fost dizolvate Delegațiunile, Camera seniorilor, landtagurile și municipalitățile alese pe baza votului cenșitar, organele legislative urmînd a fi alese pe baza votului universal. Conform aprecierii lui

¹¹¹ K. Bednarik, S. Horvath, *Österreich 1918*, Wien, 1968, p. 109.

¹¹² O. Bauer, *op. cit.*, p. 98.

¹¹³ *Ibidem*, p. 100.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 101. „Pătruns ca întotdeauna de o dragoste nețărmurită față de popoarele mele, nu vreau ca persoana mea să fie o piedică în calea liberei lor alegeri. În consecință recunosc hotărîrea pe care Austria germană o ia despre viitoarea sa formă de stat. Poporul a preluat guvernarea prin reprezentanții săi. Eu renunț la orice participare la treburile statului. În același timp eliberez guvernul meu imperial din funcțiile sale”.

Otto Bauer hotărârile Adunării Naționale de la 13 noiembrie 1918 au marcat încheierea revoluției democratice¹¹⁵. Același conducător social-democrat a considerat amintitele hotărâri ca o victorie a proletariatului care a impus burgheziei să accepte republica. Am mai arătat că acest succes n-a fost pe măsura forțelor proletariatului, care dacă ar fi avut în fruntea sa un partid revoluționar ar fi putut prelua puterea. În raportul cu prilejul primei aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie prezentat de V.I. Lenin la 6 noiembrie 1918 se remarcă deruta care a cuprins cercurile conducătoare din Austro-Ungaria : „... Austria e toată în flăcări . . . Guvernul de acolo dă dovadă de aceeași neputință, de aceeași buimăceală fără margini, de aceeași dezorientare totală de care a dat dovadă la timpul său, la sfârșitul lunii februarie 1917, guvernul lui Nicolae Romanov”¹¹⁶. Cu sprijinul direct al social-democrației de dreapta burgheză austriacă a putut depăși acest impas. Sfaturile muncitorilor și soldaților, reactivate în perioada revoluției din octombrie — noiembrie au devenit anexe ale noilor autorități și nu s-au transformat în organe ale puterii muncitorești. La 3 noiembrie 1918 radicalii de stînga, activiști sindicali de stînga, revoluționari întorși din prizonieratul rus, tineri muncitori și studenți au constituit Partidul comunist din Austria germană, partid care s-a pronunțat pentru cucerirea pe cale revoluționară a puterii și instaurarea dictaturii proletariatului.

Revoluția a cuprins concomitent toate provinciile fostei monarhii habsburgice. La Budapesta a avut loc în zilele de 30 — 31 octombrie insurjecția soldaților și muncitorilor. La 31 octombrie puterea a fost preluată de un guvern de coaliție burghez-social-democrat în frunte cu contele Károlyi Mihály, care a proclamat la 16 noiembrie 1918 Ungaria republică independentă. Președinte al republicii a fost ales contele Károlyi, liderul Partidului independenței Ungariei. Noul guvern ungar a semnat la 13 noiembrie 1918 armistițiul de la Belgrad cu puterile Antantei care stabilea retragerea treptată a trupelor maghiare în cadrul propriu zis al Ungariei. În pofida încercărilor guvernului de la Budapesta de a reține în cadrul Ungariei istorice pe români, croați și slovaci, adunările reprezentative ale acestor popoare au hotărît separarea de Ungaria. La 18 noiembrie 1918 după eșecul tratatelor de la Arad între ministrul naționalităților din guvernul maghiar Jászi Oskár și conducerea P.N.R., Comitetul executiv al P.N.R. a publicat un comunicat în care se declara răspicat : „Națiunea română pretinde cu tot dreptul independența sa deplină de stat”¹¹⁷. La 21 noiembrie 1918 ziarul „Românul”, organul P.N.R. editat de Vasile Goldiș, a publicat convocarea pentru 1 decembrie 1918 a Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia a poporului român din Transilvania¹¹⁸, care a hotărît într-un singur glas unirea cu țara.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 103.

¹¹⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, volumul 37, Edit. politică, București, 1965, p. 155—156.

¹¹⁷ I. Clopoțel, *op. cit.* p. 89.

¹¹⁸ Revoluția din Transilvania și unirea Transilvaniei cu România s-au bucurat în ultimul deceniu de o atenție deosebită din partea istoricilor români. În afara lucrării citate de noi se mai pot menționa *Unirea Transilvaniei cu România: 1 decembrie 1918*, Lucrarea a apărut sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac, București, Edit. politică, 1970, ediția II-a 1972. Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporul român*, Cluj, Universitatea Babeș-Bolyai, 1968. Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei: 1 decembrie 1918*, Edit. Albatros, București, 1970, Idem, *Pe drumul unității naționale: studii și evocări* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, ș.a.

În ținuturile cehe evenimentele s-au desfășurat, de asemenea, în favoarea creării statului independent cehoslovac. Greva generală de la 14 octombrie din întreaga Cehie a fost cea mai puternică demonstrație de masă pentru Republica Cehoslovacă independentă¹¹⁹. La 28 octombrie, în 1918, în ziua cererii de armistițiu a Austro-Ungariei Consiliul național ceh de la Praga a preluat puterea. Statthalterul austriac a fost arestat, iar comandantul garnizoanei Praga generalul Kastranek s-a predat Consiliului Național după ce trupele de sub comanda sa au fost dezarmate. La 30 octombrie Consiliul național slovac întrunit în localitatea Svaty Martin a hotărât unirea Slovaciei cu Cehia, constituindu-se astfel Republica Cehoslovacia¹²⁰. Ținuturile poloneze aflate în trecut sub ocupația Germaniei, Austro-Ungariei și Rusiei țariste s-au reunii în octombrie 1918 în cadrul unui stat polonez independent, al cărui șef a devenit Iosef Pilsudki¹²¹.

În ținuturile sud slave a triumfat la fel idealul statului iugoslav prin unirea Croației, Voevodinei, Slovaciei și Dalmației, Bosniei și Herțegovinei, cu Serbia și Muntenegru și constituirea la 1 decembrie 1918 a Regatului sîrbilor, croaților și slovenilor, numit în 1929 Jugoslavia. Astfel toate provinciile fostei monarhii austro-ungare s-au constituit în state independente sau au contribuit la desăvîrșirea națională sau de neam a unor state deja existente. Unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai situației naționale din imperiul austro-ungar profesorul și omul politic Oskár Jászi avea să scrie mai târziu: „Descompunerea monarhiei habsburgice și stabilirea noilor state naționale pe ruinele ei a fost în esență același proces care a condus în multe alte state ale Europei spre integrarea statală a acelor popoare avînd o limbă și cultură comună. Aceleași cauze fundamentale care acționau pentru unitate în statele naționale omogene acționau pentru descompunere în mozaicul etnografic al Imperiului habsburgic¹²².”

În concluzie, destrămarea Imperiului austro-ungar s-a petrecut ca rezultat al unui proces legic, urmare firească a luptei revoluționare a clasei muncitoare și țărănimii din Austria și Ungaria, a luptei tuturor popoarelor asupra desfășurate în condițiile victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a înfrîngerii militare a Puterilor Centrale în primul război mondial¹²³.

L'ANNÉE RÉVOLUTIONNAIRE 1918 EN AUTRICHE-HONGRIE. LA FIN DE LA MONARCHIE DES HABSBOURG

RÉSUMÉ

L'étude de l'histoire des dernières années d'existence de la monarchie des Habsbourg et surtout de la révolution bourgeoise-démocratique de 1918 constitue une préoccupation constante des historiens d'Autriche et de

¹¹⁹ Ministerium des Innern SPB Statthaltereipräsidium in Prag. Comunicatele telefonice din 14—15 octombrie 1918.

¹²⁰ Vezi F. Kavka, *Geschichte der Tschechoslovakiet*, Kurzer Abriss, Prag, 1968, p. 160—161.

¹²¹ *Vezi History of Poland*, Warsaw, 1968, p. 612—628.

¹²² O. Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago, 1929, p. 7.

¹²³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Plenara Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste „Scnteia”* 3 noiembrie 1978 p. 1

Hongrie, des historiens roumains et des autres pays socialistes, ainsi que des historiens d'Europe Occidentale et des U.S.A.

La présente étude s'est proposée d'offrir au lecteur le cadre général dans lequel s'est déroulée la lutte des peuples opprimés contre la domination austro-hongroise, la lutte de la classe ouvrière contre l'exploitation capitaliste. Dans cet ordre d'idées, la lutte du peuple roumain de Transylvanie contre l'oppression sociale et nationale s'est intégrée et imbriquée à la lutte des autres peuples, apportant sa contribution à l'écroulement de l'édifice anachronique austro-hongrois. L'étude présente les actions de solidarité de la classe ouvrière d'Autriche-Hongrie avec la révolution russe, la lutte pour la paix concrétisée dans la grève générale de janvier 1918 que les historiens autrichiens contemporains caractérisent comme la plus importante action de masse du prolétariat de la monarchie des Habsbourg après la révolution de 1848. La grève de janvier a été étroitement liée à l'insurrection de la flotte militaire austro-hongroise du golfe Cattaro, du 1-er Janvier 1918, et au printemps aux révoltes des soldats, symptômes concluants de la baisse catastrophique du moral de l'armée austro-hongroise précisément avant l'offensive ratée sur la rivière de Piave. Les actions du prolétariat conjuguées aux révoltes des marins et des soldats, de même que l'échec de la dernière offensive austro-hongroise sur le front italien marquent des aspects fondamentaux de la situation révolutionnaire qui étaient apparus dans la monarchie des Habsbourg. „La dissolution nationale du Reich” — selon l'expression des historiens autrichiens, soit la constitution des organes nationaux dans toutes les régions de l'Empire et le désir clairement exprimé par les représentants de ceux-ci à l'unisson avec les conseils nationaux constitués dans les pays de l'Entente et aux U.S.A. de vivre en Etats indépendents, représentent un autre aspects de la crise révolutionnaire. Les dirigeants de l'Autriche-Hongrie n'ont pu maîtriser par la force ce processus, le manifeste impérial du 16 octobre 1918 constituant le dernier essai de „convaincre” les peuples de demeurer dans un empire fédéralisé.

Les organes nationaux de tous les peuples opprimés se sont prononcés catégoriquement contre celui-ci. L'étude s'achève par la présentation de la révolution à Vienne et autre villes et le détachement de l'ancienne monarchie dualiste de l'Autriche, de la Hongrie, de la Transylvanie, de la Bukovine, de la Bohême-Moravie, de la Slovaquie, des régions polonaises et de la Galicie, des régions sud-slaves et du sud du Tyrol, avec l'appréciation que celui-ci a été un processus objectif et nécessaire, conforme à la volonté des peuples.

COLOCVIUL ROMÂNŌ-AMERICAN DE ISTORIE CU TEMA „60 DE ANI DE LA FORMAREA STATULUI NAŢIONAL UNITAR ROMÂN”

În zilele de 30 august — 4 septembrie a.c. s-a ținut, la Sibiu, cel de-al treilea colocviu de istorie româno-american dedicat celei de-a 60-a aniversări a formării statului național unitar român în anul 1918.

Lucrările acestei manifestări, menite să continue dialogul între istoricii români și americani pe marginea unor probleme majore ale cercetării istorice, au fost deschise în ziua de 30 august, în prezența unei numeroase asistențe sibiene, a reprezentanților autorităților locale. În cuvîntul conducătorului grupului de istorici români, academician Ștefan Pascu ca și în cel al conducătorului participanților americani, profesor Stephen Fischer-Galati (Universitatea din Boulder, Colorado) au fost subliniate atît importanța acestei noi întîlniri dintre istoricii din cele două țări cît și semnificația particulară, deosebită, a problemei aleasă să reprezinte tema colocviului, problemă care suscită interesul atît al cercetărilor întreprinse actualmente în România, cît și al unora dintre specialiștii americani preocupați de aspectele istoriei Europei de sud-est.

La cea dintîi sesiune au fost prezentate două comunicări. Academician Ștefan Pascu a prezentat comunicarea intitulată *Lupta poporului român pentru formarea statului național unitar*. Subliniind valoarea istorică generală a idellor de dreptate socială și națională, autorul a insistat asupra vechimii care a caracterizat urmărirea împlinirii acestor idei la români, asupra continuității lor în istoria poporului român. Remarcînd, în mod succint dar convingător, modul în care ideile amintite, îmbrăcînd forma luptei pentru unitate și independență, au stat la baza legăturilor dintre Moldova, Transilvania și Țara Românească, academician Ștefan Pascu a schițat apoi șirul acelor momente mai însemnate — Supplex Libellus Valachorum, în 1791, revoluția lui Tudor în 1821, Revoluția de la 1848, Unirea principatelor la 1859, războiul României pentru independență din 1877, mișcarea memorandistă din 1894 — care, pregătînd unul pe celălalt și toate pe următoarele au permis realizarea marii uniri din 1918. Autorul a surprins în același timp procesul împogățirii continue a acestor idei de-a lungul unui proces istoric obiectiv ca și modul în care, cuprinzînd conștiința unor mase tot mai largi ele s-au putut, în final, materializa în constituirea statului român național unitar. Actul însuși al creării acestui stat nu a fost decît succesiunea unor evenimente fiecare dintre ele foarte însemnate, care au avut loc în anii 1918—1921, prin care hotărîrile românilor privind unirea din 1918 au fost urmate de decizii similare, bazate pe liber consimțămînt și înțelepciune, ale celorlalte naționalități conlocuitoare, germane, maghiare, evreiești, care au completat și consfințit existența noului stat român. Prezentînd în ansamblu mersul acestor evenimente, autorul a încheiat comunicarea punînd, cu deosebită claritate, în lumină consecințele decisive ale condițiilor specifice și ale modului în care a avut loc acest proces al unirii asupra destinelor ulterioare ale României ca stat național unitar.

Profesor Gerald Bobango (Universitatea din Pittsburgh, Pensylvania) a prezentat în continuare comunicarea *Români americani și desăvîrșirea statului român unitar*. Rod al unei cercetări minuțioase și al unui interes deosebit pentru înțelegerea complexității fenomenului emigrației românilor în Statele Unite, această comunicare a analizat atît premisele cît și activitatea propriu-zisă a românilor americani, în anii 1917—1918 îndeosebi, de sprijinire a cauzei naționale românești în S.U.A. Autorul a făcut cunoscute o serie de mărturii inedite din arhivele de epocă ale organizațiilor și coloniilor românești din Statele Unite, toate demonstrînd procesul trezirii românilor din Transilvania, plecați peste ocean înainte de 1914, la o conștiință națională militantă. Această situație a făcut ca, în condițiile primului război mondial, după cum a conchis profesorul Bobango, românii aflați în Statele Unite să devină un element mai activ atît în raport cu societatea americană cît și în raport cu problema națională românească de care erau legați prin trecutul și aspirațiile lor comune cu frații lor din teritoriile românești aflate pînă atunci sub stăpînire străină.

În cadrul sesiunii a doua a colocviului, ținută în după-amiaza zilei de 30 august, a fost audiată mai întâi comunicarea 1918 — *Considerații contemporane*. Autorul, profesorul american Stephen Fischer Galati, a întreprins o largă incursiune în prezentarea și interpretarea realității decisive, rezultate din crearea, în 1918, a statului național unitar român. Atenția vorbitorului a stăruit în special asupra interdependenței dintre factorul intern și internațional, asupra acelei evoluții a balanței de forțe externe care a determinat modificarea permanentă a condițiilor în care statul român creat în 1918 a trebuit să evolueze. Observînd, prin urmare, intervenția continuă a unor factori și forțe noi sau slăbirea unora dintre factorii tradiționali, profesor Stephen Fischer-Galați și-a încheiat analiza întreprinsă cu concluzia că, dacă în cazul politicii externe românești se poate vorbi de realism și ingeniozitate, acestea nu sînt altceva decît modul în care ea a găsit, permanent după 1918, un drum adecvat pentru abordarea conjuncturii create de multitudinea factorilor de care au depins, la un moment dat, mai ales în perioada interbelică, interesele vitale ale statului național unitar român.

Ultima dintre comunicările primei zile a colocviului s-a referit la *Lupta poporului român pentru desăvîrșirea unității naționale și opinia publică europeană*, susținută de profesor Camil Mureșan, de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj. Ea a constituit o sinteză a împrejurărilor în care lupta pentru libertate și unitate națională a românilor a ajuns a fi cunoscută și în final sprijinită, în perioada primului război mondial, de cercuri largi ale opiniei publice dintr-o serie de state europene. Autorul a prezentat în acest sens, succint dar edificator, rolul jucat rînd pe rînd în informarea opiniei publice din Franța, Anglia, Italia, Germania și din alte țări, mai întâi de agenții consulare străine trimiși în țările române la începutul secolului al XIX-lea, apoi de activitatea asiduă a emigrației revoluționare, după 1848, de călătorii străine, care au vizitat melegurile noastre în secolul trecut, de corespondenții care au relatat evenimentele legate de războiul Crimeii, în 1854—1856 și apoi de războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, în urma căruiua România și-a dobîndit independența. După această dată, observă autorul, informațiile de care a dispus opinia publică europeană în legătură cu aspirațiile naționale ale românilor au devenit, treptat, și mai bogate, fiind legate de acum de conturarea unor noi grupări a forțelor politice europene, cadru în care, în anii primului război mondial, cauza națională a românilor va izbuti să atragă asupra sa, în mod vizibil, atenția întregii opinii publice internaționale. Fără a lipsi din acest tablou și curente contrarii sau subiective, opinia publică internațională, a conchis vorbitorul, a ajuns, în anii 1917—1918 să simpatizeze cu cauza românească în majoritatea ei, realitate ce a culminat cu ecoul larg și favorabil al actului plebiscitar ce a avut loc, la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia și recunoașterea internațională a statului național unitar român.

Continuîndu-și lucrările, în cea de-a doua zi a colocviului a fost mai întâi prezentată, de către profesorul Radu Florescu, de la Boston College, din Statele Unite, comunicarea *România Mare. Unele considerații generale*. Remarcînd faptul că realizarea statului național unitar român a fost rezultatul unei îndelungate lupte istorice a poporului român, profesorul american a desprins, din evoluția internă și internațională a României interbelice, o serie de concluzii care dovedesc cit de departe și cum a progresat societatea românească sub semnul mării sale împliniri din 1918. Autorul a subliniat, în acest context, că România interbelică, menită să trăiască anii celor dintîi succese ca stat național unitar, a cunoscut totuși și efecte negative ale unei atmosfere viciate de politicianism, fenomen încurajat, în special după 1930, de atitudinea regelui Carol II. Ele au fost, în parte, răspunzătoare, după părerea vorbitorului, de momentele de grea încercare prin care a trecut România în anul 1940, momente pe care poporul român a găsit însă, în cele din urmă, suficiente resurse să le depășească.

Ion Stanciu, cercetător la Institutul de istorie „N. Iorga”, a prezentat apoi comunicarea intitulată *Lupta popoarelor din Monarhia austro-ungară; ecoul ei în S.U.A. și formarea statelor naționale*. Rezumînd condițiile specifice în care s-a desfășurat, în anii 1914—1918, lupta popoarelor asuprite din monarhia dualistă și desprinzînd cauzele care au făcut ca această luptă să-i reunească în final, pe tărîmul aceleiași aspirații, de creare a unor state naționale unitare proprii, pe iugoslavi, pe cehi, slovaci, români, poloni, autorul a prezentat apoi modul în care justețea acestor cauze naționale a ajuns a fi cunoscută și sprijinită de către opinia publică din Statele Unite. Stăruind îndeosebi asupra situației cauzei românești în raport cu publicul american, vorbitorul a prezentat evoluția tot mai favorabilă a presei, a cercurilor intelectuale, a cercurilor oficiale americane față de argumentele mișcării naționale a românilor în anii 1917—1918. Pe măsură ce au fost tot mai larg și mai bine cunoscute, aspirațiile românilor au ajuns să convingă și să obțină sprijinul și recunoașterea celor mai influente cercuri ale opiniei publice americane.

Lucrările colocviului, reluate în sesiunea a IV-a la 1 septembrie au debutat cu comunicarea *Recunoașterea internațională a dreptului poporului român la unitatea sa statală, pentru crearea statului național unitar român*, având ca autori pe dr. Florin Constantiniu (Institutul de istorie „N. Iorga”) și dr. Al. Bolintineanu (Consiliul Legislativ de pe lângă Consiliul de Stat). Pornind de la realitatea incontestabilă că succesul final al cauzei naționale s-a datorat, în primul rând luptei perseverente și pline de jertfe a poporului român însuși, autorii au prezentat în comunicarea lor succesiunea momentelor în care cauza românească a primit, sub diferite forme, o consacrare pe plan extern, internațional, începând încă din evul mediu. Ecourile favorabile trezite de unirea principatelor în 1859, de dobândirea independenței de stat a României în 1877, recunoașterea acestor acte pe plan diplomatic internațional a fost în cele din urmă urmată, completată, cu recunoașterea Unirii din 1918 prin tratatele de pace întocmite în anii 1919–1920. Ele au consfințit existența statului național unitar român.

Succesul României la conferința de pace, cu care s-a încheiat primul război mondial, nu a fost însă o consecință automată a existenței de facto a noului stat unitar. După cum au subliniat autorii acestei comunicări, el a fost rezultatul unei confruntări diplomatice în care delegația română a arătat o energie și o perseverență cu totul remarcabile, în apărarea marilor principii ale egalității între state, a dreptului la autodeterminare, independență și suveranitate.

Robert Forest, profesor la Universitatea din Boulder Colorado, a abordat apoi, o în comunicarea sa, problema *Relațiilor economice americane cu România după 1918*. Considerațiile autorului s-au referit însă doar cu totul sumar la perioada interbelică, fiind axate în special asupra cursului acestor relații după cel de-al doilea război mondial. Prezentind mai întâi modul în care au fost depășite o serie întreagă de piedici de natură subiectivă în stabilirea relațiilor economice româno-americane și condițiile în care acestea au ajuns, după 1959, treptat, la dimensiuni corespunzătoare intereselor reale existente în cele două țări pentru o cooperare economică reciproc avantajoasă, profesorul R. Forrest a stăruit, într-o bună parte a comunicării sale, asupra stadiului actual al schimburilor dintre România și Statele Unite, asupra implicațiilor lor directe în evoluția generală a raporturilor lor ca și asupra unora din perspectivele de dezvoltare, ce se întrevăd, în intensificarea legăturilor economice româno-americane.

Ultima sesiune de lucru a colocviului, care s-a ținut în după-amiaza zilei de 1 septembrie, a fost dedicată comunicărilor *Urmările Unirii din 1918 asupra României dintre cele două războaie mondiale*, autor dr. Paul Cernovodeanu, și *Naționalitățile conlocuitoare și actul Unirii; rezolvarea problemei naționale în România socialistă*, având drept autori pe dr. Carol Göllner (cercetător principal la centrul de studii al A.S.S.P. din Sibiu) și prof. univ. Kovacs Jozsef, de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj.

Prima dintre aceste comunicări a desfășurat un tablou cuprinzător al modificărilor de structură produse, după 1918, în urma unirii, în viața economică a României, aportul decisiv al acestora la progresul economic al țării sub toate aspectele. La fel de notabile au fost și coordonatele pe care s-a înscris în aceeași perioadă cultura românească, ale cărei principale realizări au fost și ele, pe scurt, evidențiate, ca o mărturie a efectului binefăcător înregistrat de viața societății românești în ansamblul ei, încă din primii ani după unirea din 1918.

Cea de-a doua din comunicările mai sus menționate a înfățișat pe larg una din problemele de bază ale procesului de realizare și desăvârșire a actului Unirii din 1918: acela al adeziunii, în perioada imediat următoare, în 1919–1921, la acest act, și a germanilor, a forțelor progresiste maghiare, a celorlalte naționalități conlocuitoare de pe teritoriul etnic românesc, la constituirea statului național unitar român. Subliniind importanța internă și externă a acestor adeziuni, ce au constituit confirmarea unei vechi tradiții de conviețuire cu poporul român și începutul participării naționalităților respective la viața economică, politică și culturală a României întregite, după 1918, autorii au punctat totodată și acele scări care îndreptățesc aprecierea că adevărata rezolvare a problemei naționale în țara noastră s-a realizat abia în prezent, în cadrul politicii P.C.R. și în condițiile construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Exemplificările aduse au fost grăitoare pentru participarea largă și activă a naționalităților conlocuitoare la viața economică, politică și culturală a națiunii române, pentru egalitatea deplină în drepturi și partea egală de care acestea beneficiază din întregul proces al progresului înregistrat în ultimele 3 decenii de societatea noastră.

Toate comunicările prezentate au trezit un viu interes în rindul audienței formate atît din specialiști români și americani cît și dintr-un număr însemnat de cadre didactice de la Universitatea din Cluj, de la Facultatea de istorie a Institutului de învățămînt superior din Sibiu, de cercetători ai Centrului de studii al ASSP din Sibiu și de la Filiala arhivelor statului din Sibiu. O dovadă a acestui interes l-a constituit, de altfel, și desfășurarea discuțiilor care au însoțit fiecare dintre cele 5 sesiuni ale colocviului. Numeroasele întrebări, intervenții

și opinii exprimate pe marginea comunicărilor prezentate au antrenat nu numai pe autorii materialelor prezentate ci și un număr considerabil dintre cei de față. Au contribuit astfel la dialogul purtat, prin ample intervenții istoricul american Béla Kiraly, renumit specialist în domeniul istoriei militare, profesor la City University din New York și la Colegiul Universitar din Brooklyn, colonel C. Căzănișteanu și colonel V. Alexandrescu de la centrul de studii militare din București, dr. Sergiu Columbeanu, cercetător științific principal la Institutul „N. Iorga” din București, dr. C. Botoran, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P.C.R. din București, conferențiar Liviu Maior de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, conferențiar Pavel Teodor, lector Cornel Lungu și conferențiar I. Jurcă de la Facultatea de istorie a institutului de învățămînt superior din Sibiu, Stoian Mîrcea, arhivist principal la Arhivele Statului din Sibiu. În aceste condiții problemele aduse în discuție au fost pe larg dezbătute, adeseori bogat completate cu noi detalii, multe din ele inedite. Numeroasele păreri exprimate au asigurat astfel, pe întreg parcursul lucrărilor, o atmosferă de înalt și fructuos dialog științific, în care istoricii români și americani au putut constata atît punctele de interes comun în cercetările lor cit și nolle direcții de studiu ce se conturează, în viitor. Programul colocviului a inclus de asemenea și citeva acțiuni de documentare științifică, în cadrul cărora participanții americani și români au putut vizita Muzeul Bruckenthal și Biblioteca societății „Astra” din Sibiu, Muzeul Unirii și Biblioteca Bathya-neum din Alba Iulia precum și alte obiective de interes istoric.

Pe întreaga desfășurare, colocviul româno-american s-a bucurat de tot concursul gazdelor sibiene, al conducerii facultății și a institutului de învățămînt superior cași a autorităților locale, ceea ce nu a dezmințit ospitalitatea tradițională cu care orașul de pe Cibin își primește oaspeții.

Pe marginea tuturor acestor sumare note privind colocviul al III-lea româno-american se poate spune, în final, că manifestarea a constituit o reușită a schimbului de opinii între istoricii din cele două țări, dovedind deopotrivă importanța marelui eveniment din 1918 ca și utilitatea neîndoiebnică a unor asemenea dialoguri științifice între specialiștii români și cei de peste hotare.

Ion Stanciu

MANIFESTARE LA ROMA CU PRILEJUL CELEI DE-A 60-A ANIVERSĂRI A CREĂRII STATULUI UNITAR ROMÂN

În ziua de 27 iunie 1978 a avut loc la Accademia di Romania din Roma conferința „Etapile unității statale românești” ținută de cercet. Matei Ionescu, membru al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”. Conferința s-a înscris în cadrul manifestărilor pe tarim științific consacrate celei de-a 130-a aniversări a revoluției române de la 1848 și celei de a 60-a aniversări a desăvîrșirii unității naționale, organizate în țară și străinătate. La conferință au asistat membri ai ambasadei, în frunte cu Ion Mărgineanu, ambasadorul R. S. România la Roma, alți membri ai corpului diplomatic, membrii coloniei române din Roma, Pisa, Milano și Torino, Florența, cadre universitare, cercetători italieni cunoscuți pentru interesul ce poartă țării noastre, precum și numeroși italieni de origine română etc.

Manifestarea a fost deschisă de prof. Alex. Mircan, secretarul Academiei di Romania, care, în cuvîntul de prezentare, a subliniat importanța manifestării și locul ei în cadrul acțiunilor organizate de Accademia di Romania în cinstea marilor aniversări naționale din acest an jubiliar, după care a dat cuvîntul conferențiarului.

Acesta a evocat lupta multiseclară a poporului nostru pentru a-și reface unitatea statală pe contururile vechii Dacii, etapele succesive ale reîntregirii naționale, adunarea tuturor pămînturilor românești înstrăinate într-un singur stat național unitar, tactica opțiunilor și priorităților folosite în diferite momente de înaintașii noștri între anii 1848 și 1918. Bine înțeles că, în acest cadru, a fost subliniată și importanța specifică a relațiilor româno-italiene în momentele 1859, 1878 și mai ales în anii 1914—1918.

În încheiere, conferențiarul a arătat că experiența înaintașilor noștri care au înfăptuit statul unitar român ca și aceea a urmașilor lor din România socialistă de azi exprimă însemnătatea și viabilitatea statului național, ca și a conceptelor de independență și suveranitate națională.

Această idee a fost reluată și subliniată și în interviul pe care conferențiarul l-a acordat, cu același prilej, pentru postul de radio Roma.

Matei Ionescu

EXPOZIȚIA „SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN PREEAJMA ANULUI REVOLUȚIONAR 1848”

Pentru evoluția societății românești în epoca modernă perioada care premerge momentul istoric 1848 are o deosebită însemnătate. Semnificația sa rezidă mai ales în trăsătura sa specifică de epocă de acumulare cantitativă a saltului revoluționar de la mijlocul veacului trecut ca și de pregătire a marilor prefaceri care aveau să-i urmeze.

Pentru Moldova și Țara Românească elementele caracteristice ale acestei faze tranzițiilor au fost: creșterea producției în agricultură și în industrie, ascensiunea treptată, dar inevitabilă a relațiilor capitaliste — ca reflectare economico-socială a destrămării feudalismului, consistența sporului demografic ca și intensificarea comerțului intern, iar după 1829 — și a celui internațional.

În ceea ce privește Transilvania, cu toate stavilele puse, și aici ritmul dezvoltării forțelor de producție devine tot mai accentuat. În această parte a țării, capitalismul se afirmă în industrie, în comerț, chiar și în agricultură.

Acest lucru a presupus întreprinderi mai numeroase și mai largi, creșterea cererii de mărfuri pentru piața internă, sporirea numărului muncitorilor salariați, un proces de pauperizare a micilor meseriași și a țărănimii sărace, și concomitent, intensificarea exploatarei muncii iobagilor.

O evoluție la parametrii expuși mai sus a condus pe plan social — la o diferențiere socială mai marcantă — fenomen caracteristic tuturor celor trei țări române, și implicit la un sensibil progres cultural.

Referitor la acest ultim aspect trebuie subliniat, între altele, faptul că această cultură a unei societăți reprezintă în fond starea generală de dezvoltare intelectuală și morală a ansamblului social în întregul său, modul integral de viață materială, intelectuală și spirituală al societății noastre la acea dată. În acest cadru socio-cultural, arta ocupă un loc distinct, bine precizat ca fiind o remarcabilă oglindă a realității social-politice respective.

În ceea ce o privește, în cea mai mare parte a ei, arta epocii premergătoare lui 1848 a fost plinar angajată, fiind o artă a marilor elanuri revoluționare, o artă închinată ființei umane, năzuințelor sale celor mai înalte.

Pornind de la cunoașterea acestor elemente fundamentale ale fondului social-istoric precum și bazat pe criteriile artistice de justificat interes, Muzeul de artă al R. S. România a organizat în lunile iulie — august 1978 expoziția cu titlul de mai sus, menită a prilejui publicului vizitator cunoașterea realităților epocii prepașoptiste într-o transpunere din perspectiva complexă a ecourilor acestora în conștiința artiștilor epocii și a celor ce le-au urmat.

Selecția operată de organizatori a inclus operele unora din personalitățile artistice cele mai reprezentative ale perioadei date, pictori sau graficieni, români sau de alte naționalități: Ion Neguțel, Barbu Iscovescu, Gheorghe Tattarescu, Constantin Lecca, Constantin Daniel Rosenthal, Anton Chiadek, Ion Balomir, Carol Popp de Szathmary, Michel Bouquet Auguste Raffet, Charles Doussault, I. Lanzedelli, G. Hering.

Prin includerea de lucrări aparținând unor creatori din toate ținuturile românești manifestarea expozițională la care ne referim se constituie ca o admirabilă ilustrare a unității de viață spirituală a populației românești de pe ambele versante ale Carpaților, ce completează și se adaugă în chip organic la permanența și comuniunea legăturilor de ordin economic și politic existente de-a lungul istoriei.

Parcursul expoziției permite vizitatorului delimitarea, în cadrul materialului expus a reflectării unor sectoare ale vieții sociale sau aspecte preponderent politice.

O serie de picturi sau gravuri au ca subiect interesante elemente de viață economică (*Bilet la Giurgiu în 1837*, de Auguste Raffet, *Tirgul Sf. Vineri din Iași* de Ray și Müller, *Bilet în Transilvania* și *Un bilet din „Țara Rumână”* de I. Lanzedelli).

O altă categorie de pânze relevă semnificative și prețios-documentare mărturiile de viață și civilizație urbană la mijlocul secolului trecut (*O vedere a Iașilor la 1842* de Ludovic Stawski, *Bucureștii văzute de la Curtea Arsă* de Michel Bouquet, *Incendiul din București (1847)* de Dimitrie Pappasoglu, *Orșova* de G. Hering).

Se pot înțeli de asemenea, într-o însemnată proporție, reprezentări de locuitori în port tradițional, ceea ce conferă lucrărilor respective o valoare etnoistorică deosebită.

Dintre picturi, multe sînt portrete, acesta constituind un gen artistic foarte răspîdit la mijlocul veacului trecut. Remarcăm aici portretele unor cunoscuți reprezentanți ai generației pașoptiste românești (Nicolae Bălcescu, Christian Tell, Gheorghe Magheru, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Avram Iancu, Ioan Buteanu), ca și imaginea unor înzestrați artiști ai vremii (Ion Negulici, Costache Petrescu, Carol Popp de Szathmary).

Nu putem încheia succinta noastră trecere în revistă fără menționarea prezenței unor piese legate și reflectînd direct evenimente petrecute în cursul revoluției (*România rupîndu-și cătușele pe Cîmpia Libertății* de C. D. Rosenthal, *Splînzurarea Arhondologiei* (anonim, 1848), *Lupta din Dealul Spirit* de Daniela).

Spațiul de expunere a fost completat în mod inspirat și cu alte categorii de piese muzeale (mobilă de epocă, piese textile, costume, bijuterii, ceramică decorativă), ceea ce conferă expoziției amintite un caracter variat și complex.

Trebute subliniat faptul că în realizarea acestei manifestări expoziționale de deosebită înținută, instituția organizatoare a beneficiat și de sprijinul unor muzee și colecții particulare din țară (Bacău, Craiova, Iași, Ploiești, Sibiu, Suceava), iar la sectorul de grafică de concursul Bibliotecii Academiei R. S. România.

Reconstituirea — prin fascicolul de lumină pe care-l reprezintă operele de artă menționate — a tabloului societății românești de acum un secol și jumătate, oferă vizitatorului un înedit contact cu o epocă istorică trecută, lucru pentru care se cuvine să exprimăm cele mai sincere aprecieri și felicitări prestigioasului lăcaș de cultură care a inițiat această manifestare.

Nicolae N. Rădulescu

*. Petru Rareș, redactor coordonator Leon Șimanschi, Edit. Academiei R.S.R., București, 1978, 336 p.

Împlinirea a 450 de ani de la urcarea pe tronul Moldovei a lui Petru Rareș, viteazul fiu al marelui Ștefan, a prilejuit apariția unui frumos volum închinat acestei personalității de seamă a istoriei noastre medievale. Volumul este alcătuit din contribuțiile unor cercetători de la Iași (Constantin Cihodaru, Nicolae Grigoraș, Leon Șimanschi, Ștefan Gorovei, Veniamin Cloban, Ion Toderășcu și Ion Solcanu) și București (Constantin Reza-chevi și Tahsin Gemil), munca de coordonare fiind îndeplinită cu deosebită pricepere de Leon Șimanschi, care a asigurat unitatea necesară volumului (după cum declară d-sa la p. 14).

Volumul se deschide cu un cuvânt înainte, scris cu multă căldură de Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga”. Făcînd o scurtă prezentare a înfăptuirilor lui Petru Rareș, autorul scoate în evidență câteva din meritele fiului lui Ștefan, care a fost nu numai un oștean temut și un cîltor de cultura, dar și un mare om politic „care, în ciuda unor greșeli, a reușit, prin virtuțile lui, să asigure continuitate și durabilitate vieții statale românești, să salveze Moldova de la o eventuală împărțire polonezo-turcească” (p. 11).

În prefața alcătuită de Leon Șimanschi se subliniază câteva din meritele volumului, bazat pe o informație parțial inedită, ca și pe explorarea metodică a informațiilor cunoscute, ceea ce a permis aprofundarea unor aspecte mai puțin studiate, între care se situează în primul rînd cea de a doua domnie a lui Petru Rareș. Volumul de față se deosebește, așadar, de sintezele ce l-au precedat atît prin sporul informativ, cît și prin acela interpretativ.

În capitolul I, alcătuit de Leon Șimanschi, se face o pertinentă prezentare a istoriografiei domniei și personalității lui Petru Rareș (p. 19—46). Se subliniază de la început faptul că reflectarea istoriografică a marelui domn este inegală și contradictorie, deoarece Rareș a fost admirat de cei care i-au împărtășit convingerile și detestat de cei aflați pe poziții opuse.

Prezentarea începe cu producțiile istoriografiei transilvănene contemporane lui Rareș, continuînd cu cronicarii poloni, în general ostili domnului Moldovei. Dîntre autorii prezentați, se insistă asupra informațiilor date de A. Verancsics, cel care a înregistrat teama sultanului Soliman ca „nu cumva, vînd a ocupa sau Transilvania sau Țara Românească sau Moldova, să se unească toate trei țările și să-l sfarme . . . , lucru ce, fără îndoială, se și putea crede” (p. 24). Dîntre izvoarele interne moldovene, o atenție deosebită se cuvine cronicii lui Grigore Ureche, care face o prezentare „mult mai consistentă și mai echilibrată” a domniei lui Rareș (p. 27).

După ce constata că „abia odată cu acțiunea de editare și, implicit, de aprofundare a diferitelor categorii de izvoare interne și externe . . . , faptele domniei lui Petru Rareș au putut leși complet din anonimat, înfățișîndu-se examenului științific al istoricului” (p. 29), L. Șimanschi emite o serie de întemeiate judecăți de valoare asupra contribuțiilor mai de seamă aduse de istoricii români A. D. Xenopol, I. Ursu (cel care-l considera pe Rareș „una din cele mai mărețe figuri ale istoriei noastre”, p. 33), C. C. Giurescu, N. Iorga (care a oferit „o perspectivă de maximă deschidere asupra semnificațiilor complexe” ale domniei lui Rareș) etc.

Capitolul al II-lea, foarte întins (p. 47—135), prezintă prima domnie a lui Petru Rareș (1527—1538), începînd cu înscăunarea, tratată de Ion Toderășcu (p. 47—56). Se aduc dovezi concludente că, înainte de a fi ales domn, Rareș a fost negustor de pește și se subliniază faptul că, la alegerea sa ca domn, au concurat „toți factorii îndreptățiți domnului anterior, boierii și țara, mitropolitul și gloata” (p. 54).

Politica internă a lui Rareș este analizată pe larg de C. Cihodaru (p. 57—84). Două dîntre trăsăturile acestei politici au fost „asigurarea unei solide baze economice domniei și protejarea intereselor de aceeași natură ale categoriilor sociale care sprijineau economic, politic sau militar inițiativele tro-

nului" (p. 60). Ca urmare a politicii domnești, țara Moldovei a cunoscut în vremea sa o perioadă de prosperitate și de avânt economic: producția meșteșugărească avea un nivel relativ ridicat, se desfășoară o intensă activitate constructivă, iar schimburile de produse — deși întrerupte uneori de „întrerinderile politico-militare” ale lui Rareș — sînt deosebit de active și „într-o continuă dezvoltare” (p. 67).

Cît privește „programul social” al domnului, acesta nu putea să nu reflecte raporturile de clasă fundamentale: deși s-a sprijinit pe orășeni și a căutat „a se face iubit de masele populare”, Rareș „și-a întemeiat, totuși, activitatea sa de guvernămint pe consensul celei mai mari părți a boierimii moldovene” (p. 67—68).

Este prezentată apoi organizarea armatei, căreia Rareș i-a acordat toată atenția, subliniindu-se caracterul popular al ostirii și accentul pus pe călărime. Cît privește efectivele, acestea sînt apreciate la 40 000 sau chiar 70 000 de oșteni, ceea ce ni se pare, evident, prea mult. În plus, autorul dovedește că nu are cunoștințe prea sigure despre organizarea oastei moldovene cînd vorbește de slujitori (inexistenți încă) sau de roșii (care existau numai în Țara Românească).

Relațiile cu boierimea formează subiectul unui paragraf ce s-ar fi cuvenit tratat înainte de organizarea armatei. După ce analizează compoziția sfatului domnesc al lui Petru Rareș și schimbările survenite în alcătuirea acestuia, autorul arată că, „cu vremea”, raporturile dintre domn și boierime „au devenit tot mai încordate, domnul trecînd la o guvernare din ce în ce mai autoritară, care a mărit dușmănia boierimii față de el”. „La mobilul intern al deteriorării relațiilor dintre domn și boieri s-a adăugat și dezacordul, devenit cu timpul total, al celor din urmă față de politica externă a lui Petru Rareș” (p. 82—83).

Relațiile lui Rareș cu Transilvania și Țara Românească sînt prezentate de N. Grigoraș, în paragraful intitulat *Precursor al lui Mihai Viteazul* (p. 85—108). Se arată pe drept cuvînt că, în relațiile cu celelalte două țări române, Rareș a respectat principiile tradiționale ale politicii domnilor Moldovei de colaborare permanentă cu acestea. Relațiile cu Transilvania s-au dezvoltat continuu după domnia lui Ștefan cel Mare, atîngînd apogeul în timpul primei domnii a lui Petru Rareș, care „a urmărit cu perseverență extinderea teritorială a posesiunilor pe care le deținea aici” (p. 89). Sînt prezentate apoi faptele cunoscute, care au făcut din Petru Rareș „stăpîn nedezmîntit în Transilvania” (p. 101), pe care a predat-o, totuși, lui I. Zápolya, sacrificînd — cum spunea N. Iorga —

provincia de peste munți pentru a reglementa problema Pocuției.

În partea a doua a paragrafului sînt înfățișate relațiile Moldovei cu Țara Românească, țară cu care Rareș a căutat să colaboreze și unde a avut o deosebită ascendență îndeosebi în vremea domniei lui Vlad Încetul, gînerul său (1530—1532).

„Generate de interese economice asemănătoare, dar mai ales de scopuri politice identice . . . , raporturile dintre cele trei țări române au înregistrat în vremea lui Petru Rareș o însemnată transformare calitativă”, ajungîndu-se „la o adevărată încercare de unificare moldo-transilvăneană . . . , atestîndu-l pe autorul său în calitate de precursor al operei lui Mihai Viteazul” (p. 108), se subliniază în concluzia paragrafului.

Relațiile lui Petru Rareș cu regatul polon sînt analizate de Veniamin Ciobanu, sub titlul *Apărător al moștenirii lui Ștefan cel Mare* (p. 109—135), titlu ce s-ar fi potrivit la fel de bine și paragrafului următor privind relațiile cu Imperiul otoman. După ce arată că „bunele raporturi polono-otomane au fost una din cauzele principale ale eșecului politicii externe ale lui Petru Rareș” (p. 121), autorul subliniază faptul că domnul Moldovei s-a străduit să detașeze Polonia de Poarta Otomană sau să o opună Imperiului otoman; insuccesul politicii față de Polonia a contribuit la stringerea raporturilor polono-otomane, ceea ce a avut grave consecințe asupra situației Moldovei (p. 134—135).

Paragraful al 5-lea, *În fața impactului otoman* (p. 136—150), scris de Tahsin Gemil, urmărește evoluția relațiilor lui Rareș la Poartă pînă în ajunul marelui expediții din 1538. Utilizînd studiul lui A. Decel, autorul aduce o serie de precizări cu privire la rolul lui A. Gritti, care a fost prezentat greșit într-o serie de lucrări.

Capitolul al III-lea se ocupă de perioada 1538—1540, prezentînd în ordine: *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză și căderea lui Rareș* (p. 151—160), *Domnia lui Ștefan Lăcustă* (p. 161—174), *Domnia lui Alexandru Cornea* (p. 175—178) și *Pribeaga lui Petru Rareș* (p. 179—203).

Autorul primului paragraf, Tahsin Gemil, schițează pe scurt dramatica desfășurare a evenimentelor din 1538, cînd boierii l-au trădat pe Rareș și au supus Moldova turcilor. Pe lângă trădarea boierimii, care „i-a tăiat mîinile” lui Rareș (cum spunea N. Iorga), o altă cauză a căderii Moldovei a fost izolarea ei datorită acutelor contradicții din sistemul politic european (p. 160).

Autorul următoarelor două paragrafe, Ștefan Gorovei, aduce cîteva precizări utile despre cei doi domni ce i-au succedat lui

Rareș: primul, Ștefan Lăcustă, a fost fiul lui Alexandru, care era fiul lui Ștefan cel Mare, iar cel de-al doilea, Alexandru Cornea, este foarte probabil fostul pretendent la tronul Moldovei în timpul războaielor boierilor din anul 1523. Se arată că, departe de a fi fost o simplă unealtă a turcilor care l-au pus domn, Ștefan Lăcustă a dus o politică de echilibru cu statele vecine și nu s-a fiit să treacă chiar la acțiuni de ostilitate declarată față de Imperiul otoman în 1540.

Utilizând și documente polone inedite, C. Rezachevici urmărește atent soarta lui Petru Rareș în timpul pribegiei sale pînă la reluarea tronului în 1541. După asasinarea lui Ștefan Lăcustă — domnul pus de Soliman — supărarea sultanului a fost atât de mare încît, așa cum declara Rareș, ar fi vrut să pună pașă în Moldova „ca la Buda”; el s-a lăsat însă convins să încredințeze tronul fostului domn, învinsul său din 1538, care putea să declare cu satisfacție că „vom fi ce am fost și mai mult decît atîta” (p. 199).

Același autor prezintă, cu o bogăție de informații în parte inedite¹, a doua domnie

¹ Menționăm aici că, în afară de documentele polone puse în circulație de C. Rezachevici, mai puteau fi utilizate și unele documente turcești relative la a doua domnie a lui Petru Rareș aflate în microfilm la Arh. St. Buc., Turcia, rola 1, documente care întregesc știrile despre relațiile lui Rareș cu Poarta în ultimii ani ai acestei domnii. Domnul Moldovei inspira atîta încredere Porții otomane, încît, la 16 dec. 1544, sultanul îi cerea să prindă pe Radu Paisie (domn supus turcilor!) în cazul în care acesta ar fi încercat să fugă din țară (*ibid.*, c. 68); din aceleași documente rezultă că Rareș trimitea periodic la Poartă rapoarte despre situația din regiunile învecinate Moldovei (c. 82, 97); tot lui i se adresează o poruncă la 11 april 1545 să trimită la Poartă 100 000 oi sau să permită gelepilor să le strîngă din Moldova (c. 103—104). Tot astfel, turcii intervin în 1544 în favoarea lui Rareș, într-un conflict al acestuia cu Polonia (c. 60). Aceste știri completează relațiile cu Poarta, prezentate în paragraful amintit numai pînă la anul 1543.

Cît privește cetățile din Transilvania (despre care C. Rezachevici afirmă doar că Bielski menționează o poruncă a sultanului în favoarea lui Rareș, p. 260), ar fi fost bine dacă se utilizează chiar textul firmanului din 11 april 1545, în care se spunea că satele acestor cetăți trebuiau încredințate lui Rareș. Iată numai cîteva din știrile cuprinse în documentele turcești aflate la Arh. St. Buc.; fără îndoială că numărul lor este mult mai mare.

a lui Petru Rareș (1541—1546). După ce arată că Rareș nu a revenit în domnie „cu gîndul pornit spre răzbunare” (p. 211), C. Rezachevici urmărește desfășurarea politicii interne dusă de domn în anii 1541—1546, cînd a ridicat în dregătorii numeroși boieri de origine modestă și a acordat o atenție deosebită slugilor domnești din care și recruta colaboratorii.

Politica sa externă — mai prudentă decît în prima domnie — a urmărit două obiective majore: redobîndirea Tighinei, cucerită de sultan la 1538, și a posesiunilor transilvănene, în primul rînd a Cîcelului și Cetății de Bălă. Cînd și-a dat seama că sultanul nu-i va înapoia Tighina, ba, mai mult, a pretins și cedarea Orheiului, în primăvara anului 1542, domnul Moldovei a intrat în legătură cu coalița antiotomană a statelor germane, fiind hotărît împreună cu supușii săi „să depărteze de pe grunajii lor puterea turcului”, după cum declara solul său, hatmanul Petru Vartic (p. 248).

„Învățînd multe din lecția amară a anului 1538, Rareș a rămas pe față în relații bune cu Soliman Magnificul, decis, pentru a nu-și periclitiza țara și domnia, să nu dea pe față legăturile sale cu statele creștine interesate în lupta antiotomană, pînă cînd din rîndul acestora nu se va ivi un aliat de nădejde” (p. 264). Eșecul lui Ioachim de Brandenburg a dovedit că politica domnului a fost înțeleaptă.

Ștefan Gorovei cunoscut pentru preocupările sale de genealogist al domnilor și boierilor moldoveni — dedică apoi cîteva pagini numeroasei familii a lui Petru Rareș (p. 266—270). Ar fi fost bine dacă se discuta aici și originea numelui Rareș.

Unul din cele mai interesante capitole ale lucrării, intitulat *Implicații spirituale* (p. 271—317), se ocupă de ideologia epocii lui Rareș și de realizările ei artistice.

După opinia autorului primului paragraf, Leon Șinanschi, ideologia vremii lui Rareș poate fi considerată „ca reprezentînd un moment de criză, formele dominante de pînă atunci nemaafiind apte să suporte cerințele lunoitoare ale societății, iar cele de dată recentă neavînd încă potențialul necesar pentru a se impune recunoașterii majoritare” (p. 273).

În lupta ei împotriva privilegiilor marii boierimi, domnia nu avea la dispoziție aliați puternici: curtenii nu s-au putut dezvolta „într-o instituție de reprezentare complexă”, în stare să constituie un suport solid politico-militar al domniei, iar orașele erau slab dezvoltate; în lipsa unei activități economice precapitaliste, a crescut ponderea domeniului feudal. „Apărînd mica proprietate, în ciuda perlinării irevocabile la care era con-

damnat rolul ei social, domnia Moldovei se afla, aşadar, în situaţia de a utiliza arme vechi în lupta de conservare a atributelor sale interne şi externe, în timp ce marea boierimé, deşi profesa o concepţie de clasă limitată, căştiga, în aceeaşi măsură, poziţii" (p. 276).

Este urmarita apol confruntarea dintre Ideologia domneasca tradiţională şi cea boierească în două probleme importante: a puterii (deţinerea şi exercitarea ei), constatându-se „scăderea însemnată a prestigiului tronului în faţa boierimii moldovene" (p. 281) şi a neatrării, problemă în care Rareş „a urmărit realizarea unei comuniuni moldo-transilvane, facilitată de căderea regatului ungar, pentru ca ulterior, obţinând colaborarea Ţării Româneşti, să poată opune turcilor o forţă de neînviş" (p. 288); prin aceasta poate fi considerat Rareş un precursor al lui Mihai Viteazul.

Filnd vorba de Ideologie, de program ideologic al domniei, considerăm că nu ar fi fost lipsit de interes să se discute aici pe larg rolul de model al suveranului autoritar pe care îl atribuie Peresvetov lui Rareş, ca şi faptul că domnul Moldovei a fost primul suveran despre care ştim că s-a ocupat de educaţia patriotică a supuşilor săi, fie prin echipe ambulante care explicau poporului slăbiciunea regatului polon, fie prin amplul program ideologic, de pregătire a luptei împotriva turcilor, expus — aşa cum a arătat S. Ulea — în pictura exterioră a bisericilor moldovene.

Realizările artistice ale epocii lui Rareş sînt prezentate de I. Solcanu (p. 292—317), care consideră că „privită în ansamblul ei, se poate aprecia că arhitectura Moldovei din al doilea pătrar al secolului al XVI-lea, preluînd formele locale tradiţionale, sistematizate în ultima parte a domniei lui Ştefan cel Mare, le-a dezvoltat creator, într-o strînsă logică constructivă şi într-o deplină armonie a formelor şi echilibrare a volumelor", creaţia artistică „atingînd plenitudinea în vremea domniei lui Petru Rareş" (p. 292 şi 301).

Spre deosebire de alţi autori, I. Solcanu susţine că „pictura exterioră din Moldova a apărut cu mult înaintea domniei lui Petru Rareş şi că ansamblurile păstrate din timpul domniei sale reprezintă ... momentul culminant al evoluţiei acestui excepţional fenomen al artel româneşti" (p. 305).

Ceea ce caracterizează pictura din epoca lui Rareş este unitatea dintre aceasta şi arhitectură, „zugravii reuşind să sublinieze volumele edificiilor sau, dimpotrivă, să subordoneze plastica faţadelor Ideei decorative" (p. 314).

În concluzie, autorul consideră că arta epocii lui Rareş a dezvoltat „în sensul pro-

priei sale receptivităţi, întregul tezaur al originalei experienţe româneşti" (p. 317).

Întrucît autorul vorbeşte de un „întreg inventar" al monumentelor din epoca lui Rareş (p. 297), credem că la opera ctitori-ceasca a vovodului Moldovei s-ar fi cuvenit să se adauge neapărat ctitoriile sale de la Muntele Athos: reclădirea bisericii mănăstirii Dionisiu, unde domnul cu familia sa figurează pe peretele ctitorilor; turnul de la mănăstirea Karakalu (1534), unde domnul figurează de asemenea ca ctitor; terminarea lucrărilor de la mănăstirea Karies, lucrări începute de Bogdan al III-lea etc.

Dar nu numai domnul, ci şi unul din marii săi boieri au fost ctitori la Athos; de pildă, Gavril Trutuşanu, „mare logofăt al Moldovlahiei", a refăcut chliile de la Pantocrator (1537), iar un spătar al lui Petru Rareş a contribuit la lucrările de la Dionisiu.

Meritau, de asemenea, a fi amintite operele de artă trimise aceloraşi mănăstiri de peste hotare: epitafele de la „în-rea noastră de curînd zidită" Dionisiu (1545), cele două evanghelii aflate în vistieria sfîntului Mormînt din Ierusalim, alt evangheliar din 1546 aflat în Biblioteca Patriarhiei din Ierusalim (adus din Moldova de patriarhul Dositei) etc.

Aceste date ar fi întregit opera ctitori-cească a epocii lui Rareş şi ar fi îmbogăţit datele despre artele aşazise „minore" (care sînt cam sarace în paragraful prezentat).

În ultimul paragraf (p. 318—322), Leon Şmanschi creionează (Idealizînd puţin) personalitatea domnului, considerată „complexă, înzestrată cu rara capacitate de a discerne şi folosi procesualitatea istorică, dar şi cu credinţa nezdruncinată în triumsul cauzei drepte a poporului său, însuşiri din simbioza cărora a izbucnit cu dărmicie, altă-turl de abilitatea diplomatică, de dinamismul şi cutezanţa acţiunii politice, de mîndria obişiei şi a calităţii dobîndite, cel mai autentic spirit de sacrificiu".

Pentru uzul ctitorilor străini, cartea are în final un rezumat în limba franceză (p. 323—336).

Înainte de a încheia prezentarea noastră, se cuvine să mai amintim că — cu toate eforturile lui L. Şmanschi de a asigura unitatea volumului — acesta nu a reuşit să înlătore unele contradicţii existente între autorii diverselor paragrafe. Astfel, I. Todeaşcu afirmă că „Petru Rareş a fost neiertător faţă de boierii care s-au ridicat, la 1523, împotriva nepotului şi predecesorului său. Nu le-a admis să se întoarcă în ţară şi nu le-a înapoiat bunurile confiscate" (p. 53), făcînd trimiteri la paragraful politica internă. În acest paragraf, alcătuit de C. Cibodaru, citim însă că Rareş a procedat exact Invers:

a urmărit „atragera fruntașilor boierimii pribegite”, izbutind să readucă în țară pe principalii conducători ai răscoalei din 1523, și a eliberat din temniță pe Trotușanu, care a fost admis chiar ca membru al sfatului domnesc (p. 59).

Tot astfel, N. Grigoraș susține că „Petru Rareș nu a acceptat imediat oferta de alianță a lui Ferdinand de Habsburg” (p. 89), în timp ce V. Clobanu afirmă contrariul, și anume că domnul Moldovei a „abandonat „imediat” politica de echilibru și a trecut de partea lui Ferdinand (p. 113). De părerea lui N. Grigoraș se declară și un alt autor, Tahsin Gemil, care susține și el că „Petru

Rareș a preferat la început expectativa” (p. 141), așa cum s-a întâmplat în realitate. Mai sînt apoi și unele repetiții care puteau fi evitate.

Dincolo de măruntele observații pe care ne-am îngăduit să le facem, considerăm, împreună cu Ștefan Ștefănescu, că „volumul de față este nu numai o operă științifică valoroasă, ci, totodată, un adevărat imn închinat lui Petru Rareș, cel care și-a durat pentru veșnicie numele în conștiința colectivă a națiunii române și în attea monumente de cultură, devenite celebre” (p. 11).

Nicolae Stoicescu

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, MIHAIL E. IONESCU, *Războiul neașteptat al României*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 327 p.

Centenarul independenței de stat a României a prilejuit publicarea unor articole, studii și cărți care pun în lumină ipostaze multiple ale unui eveniment de însemnătate covârșitoare pentru istoria noastră modernă și contemporană. Cartea la care ne referim abordează două dintre aspectele fundamentale ale procesului de cucerire a independenței, anume conjunctura diplomatică și contribuția militară a României nu numai la lupta pentru abolirea suzeranității turcești, ci și în cadrul mai larg al fenomenului de emancipare a popoarelor din sud-estul Europei aflate sub dominație otomană.

După un cuprinzător capitol introductiv referitor la statutul internațional al Principatelor române de la primele contacte diplomatice și militare cu Imperiul otoman și pînă în pragul crizei orientale din vara anului 1875, autorii studiază în continuare caracterul european al evenimentelor declanșate de lupta de emancipare a popoarelor din Peninsula Balcanică pe planul relațiilor dintre marile puteri, dar mai ales sub raportul contradicțiilor dintre imperiile limitrofe. În acest sens, sînt puse în evidență o serie de acțiuni diplomatice inițiate îndeosebi de Rusia și Austro-Ungaria care, sub pretextul ocrotirii popoarelor oprimate din sud-estul Europei, vizau intervenția lor directă în conflictul acestora cu Imperiul otoman în vederea schimbării echilibrului european de putere și, în acest chip, consolidării influenței celor două state. Sub acest raport, autorii expun fapte și date cunoscute deja, dar prin nuanțarea interpretărilor, ei ne dau o imagine mai cuprinzătoare și mai profundă asupra implicațiilor europene ale crizei din Imperiul otoman.

De un deosebit interes în lucrare se bucură tratarea atitudinii României în sud-estul Europei în contextul frământărilor generate de lupta de emancipare a popoarelor oprimate de turci. Sînt prezentate, astfel, o serie de acțiuni și manifestări ale autorităților române care atestau năzuința de a folosi o asemenea conjunctură insurecțională din cuprinsul Imperiului otoman în vederea consolidării României ca entitate politică prin abolirea legăturilor de suzeranitate. O asemenea politică era facilitată — aspect insuficient subliniat de autori — atât de poziția internațională a țării garantată de marile puteri, cât și de faptul că prin situația ei geografică România reprezenta un centru de interes cu precădere pentru cele trei imperii limitrofe. Acționînd pentru consolidarea influenței în sud-estul Europei, din cauza adversității dintre ele, acestea își anihilau reciproc tendințele expansioniste și de dominație asupra României. Faptul acesta îl aveau în vedere oamenii politici liberali care, preluînd cirna guvernamentală, își dădeau seama că revoltele din Imperiul otoman constituiau o împrejurare excelentă pentru o acțiune menită a consacra independența țării. Linia aceasta politică însemna revitalizarea unor tendințe similare manifestate în anii 1870—1871 și 1873, în împrejurări speciale.

În lumina considerentelor menționate, este îndreptățită sublinierea că mișcările insurecționale din Balcani provocaseră la București o acțiune neîntîrziată de cucerire a independenței. În acest context, spre a evidenția energia cu care șeful statului se angajase în lupta pentru independență, autorii rețin necritic unele afirmații ale con-

sulului Franței de la București conform cărora domnitorul Carol ar fi prețuit „mai mult independența decît integritatea statului său” (vezi p. 64). De aici ar putea să se înțeleagă eronat că șeful statului era dispus să sacrifice integritatea țării pe altarul independenței. Or, în acest caz, este vorba de faptul că, încă din 1870, în împrejurările în care Rusia își făcea cunoscută intenția de a revizui clauzele Tratatului de pace de la Paris, din 1856, de a anula mai ales interdicția vaselor ei de război de a pătrunde în apele Mării Negre, pentru mulți oameni politici români, inclusiv pentru domnitorul Carol I, a apărut clară ideea că Rusia era dificil de oprit în acțiunea.

În concepția și atitudinea șefului statului român nu era vorba deci de un preț mai mare pus pe independență în comparație cu integritatea teritorială, ci de evaluarea unor obiective de politică externă în contextul raportului de forțe pîntre marile puteri.

Autorii prezintă nuanțat activitatea guvernelor L. Catargiu și I. C. Brătianu în vederea schimbării statutului internațional al României prin consacrarea europeană a independenței statale. Sub acest raport, îndeosebi în legătură cu poziția guvernului Catargiu, cartea conține o interpretare adecvată a notei diplomatice din 4 ianuarie 1876, considerată ca un sondaj menit să constate reacția marilor puteri față de tendința României de a se emancipa total de relațiile de suzeranitate cu Imperiul otoman. Este o interpretare nouă, în concordanță cu lucrările mai recente apărute în istoriografia noastră, care consideră că însuși guvernul conservator aflat la putere pînă în aprilie 1876 a țins, în citeva rînduri, recurgînd cu precădere la diplomație, să întregască România în drepturile sale de suzeranitate deplină prin lichidarea suzeranității otomane.

Controversele politice interne în legătură cu poziția României în cazul unui conflict militar ruso-turc sînt expuse în această lucrare în mod sistematic, abandonîndu-se interpretarea simplistă a unor autori după care toți acei oameni politici care nu împărtășeau linia guvernului condus de liberalii radicali ar fi omis independența stataală. Autorii explică concepțiile politice care au stat la baza celor două tendințe: una de cooperare cu Rusia, în ciuda tendințelor ei expansioniste, și alta de refuz de colaborare cu aceasta și punerea țării sub protecția Austro-Ungariei, adversarul natural al penetrației țariste în Peninsula Balcanică. Prin prisma aprecierilor din carte, curentul politic intern care se plasa pe o asemenea poziție avea în rîndurile lui atît liberali cît și conservatori, scontînd cu precădere pe transformarea României într-un stat independent și neutru, în genul

Belgiei, cu un statut internațional garantat de marile puteri, îndeosebi de acelea occidentale. Poziția aceasta era, în fapt, aceea susținută de Vasile Boerescu în 1870, prin planul de făurire a unui regat român independent și neutru, un stat menit a asigura echilibrul de putere în zona sud-estului european. Dar, ca și în 1870, și de data aceasta, puterea care respingea o asemenea linie politică era tocmai Rusia țaristă, interesată în penetrația în sud-estul continentului european. Se poate deci afirma, în lumina datelor cuprinse în lucrare, că oamenii politici români care făuriseră o asemenea teorie și luptau pentru consacrarea ei pe plan internațional prin transformarea României într-un stat independent în genul Belgiei, nu erau realişti. Deși bine intenționați, ei scăpau din vedere că poziția geografică a României era de o asemenea importanță încît unei alte mari puteri, îndeosebi Austro-Ungaria, n-ar fi acceptat o asemenea soluție.

Orientarea hotărîtă a guvernului I. C. Brătianu spre o colaborare cu Rusia în cazul unui conflict antiotoman a fost impusă — printre altele — de mioopia autorităților de la Constantinopol. Acestea au sfidat dorințele de eliberare ale popoarelor din cuprinsul Imperiului lor, continuînd — în ciuda realităților — să considere însăși România o provincie privilegiată și mîzînd greșit pe imposibilitatea amestecului unei mari puteri în conflictul dintre ele și popoarele aflate în stare de insurecție. Într-un asemenea context politic extern își găsesc o deplină justificare negocierile guvernului român cu autoritățile țariste. Se înțeie, chiar și în acele împrejurări dificile în care se afla țara — abandonarea ei de puterile garante — să nu se coopereze cu Rusia decît în temelul unui acord scris și ratificat de organele legitime ale țării, prin care să se consacre drepturile acestora. Este ceea ce a dus la negocierea și semnarea convenției româno-ruse, asupra căreia autorii insistă în chip deosebit, evidențînd printre altele demersul guvernului român pentru asumarea de către Rusia a angajamentului privind menținerea și apărarea integrității teritoriale a României.

Un aspect important al luptei pentru recuperarea independenței este cel militar. El reprezintă partea cea mai consistentă a cărții, circa două treimi. Spre a reda o imagine asupra forțelor beligerante care se înfruntau, precum și asupra principalelor teatre de operațiune militare în cadrul acestui război antiotoman, autorii se ocupă, printre altele, de sistemul de organizare, structura organizatorică și pregătirea de război a armatei române, concomitent cu prezentarea unor aspecte similare în legătură cu armatele rusă și otomană.

Sînt de reținut cu precădere o serie de considerații referitoare la modalitatea în

care conceptul organizării militare pe baza instruirii și pregătirii pentru apărare a întregului popor — afirmat de numeroși oameni politici în epoca luptei pentru constituirea și organizarea statului național — se regăsește în instituțiile militare create în deceniul anterior independenței. Sub raportul structurii, sistemului de recrutare și instruire, precum și felului în care era chemată să-și îndeplinească funcțiile, armata română constituia — cum se subliniază în carte — o întru chipare a principiului națiunii armate. Grație acestui sistem de organizare, ea a fost capabilă să se adapteze atât de rapid la necesitățile atât de complexe ale participării la războiul antiotoman.

Înfățișând teatrele de război din Europa și Asia din punctul de vedere al armatei ruse al cărei scop strategic îl constituia pătrunderea cât mai adâncă în zonele aflate sub stăpânire otomană, autorii fac o serie de constatări cu privire la avantajele acestora. Concluzia care se degajă din aprecierile lor este că teatrul de război de la sud de Dunăre prezenta pentru Rusia cele mai mari avantaje, din această zonă putându-se organiza cele mai eficiente acțiuni ofensive împotriva Imperiului otoman. Prin evaluările lor tactice și strategice, autorii fac să se înțeleagă mai bine prețul deosebit pus de comandamentul rus și de țarul însuși pe frontul din Balcani, mai ales în momentele de împas din vara lui 1877, precum și ponderea contribuției militare a României în cadrul luptelor din sudul Dunării.

Deoarece unele lucrări pierd din vedere o serie de acțiuni efective întreprinse de armata națională, pe teritoriul țării, în primăvara anului 1877, ni se pare îndreptățită stăruința cu care autorii se ocupă într-un capitol special de operațiunile militare desfășurate de aceasta în vederea apărării teritoriului și asigurării bazei de declanșare a operațiunilor militare din Balcani. În acest sens, deosebit de interes este una din concluziile cărții, anume că operația de acoperire a liniei Dunării — înfăptuită de armata națională — a evitat transformarea teritoriului țării în teatru de război și, totodată, a constituit un sprijin efectiv pentru armata rusă. Prin tot ce a întreprins nu numai în direcția acoperirii liniei Dunării, ci și, ulterior, până la trecerea în Bulgaria, prin asigurarea siguranței aceleiași fluviu între gurile Timocului și Oltului, armata română era implicată în chip nemijlocit în războiul antiotoman. Este o constatare care se desprinde din carte, pe care am fi dorit-o mai amplu evidențiată.

Una dintre problemele fundamentale ale contribuției militare a României în cadrul războiului antiotoman, anume implicarea armatei naționale pe teatrul de operațiuni

militare sud-dunărean, își găsește în lucrare o argumentată și clară reflectare. Multe articole și studii care au stăruit asupra acestui aspect au dat o imagine unilaterală asupra împrejurărilor în care autoritățile politice românești au acceptat trimiterea armatei pe cîmpiile Bulgariei, în scopul cooperării cu unitățile ruse în lupta împotriva armatei turcești. Demnă de reținut în legătură cu ezitarea șefului statului român de a implica armata națională în asemenea operațiuni militare este afirmația că între cele două părți nu se realizase un acord politic, comandamentul rus intenționând, în mai multe rânduri, să facă din unitățile române un fel de anexă a efectivelor lui. O asemenea concepție era însă respinsă de șeful statului român care dorea, printre altele, ca o asemenea cooperare să asigure, armatei române, în temeiul unui acord, o bază distinctă de operații și o comandă națională.

Din faptele expuse rezultă că înfrizerea intrării armatei române în acțiunile militare din Balcani s-a datorat efectiv părții ruse care a refuzat până spre finele lunii iulie să accepte „parteneritatea oștirii române în condițiile unei armate aliate” (p. 153). Totodată, se consideră îndreptățit că — în lipsa unui acord — schimbul de scrisori dintre domnitorul Carol și marele duce Nicolae, de la începutul lunii august, poate fi socotit un instrument juridic care stipula condițiile angajării armatei române în campania antiotomană de la sud de Dunăre. Este o interpretare nouă care trebuie reținută. Adăugăm însă ca argument suplimentar omis de autori, prin care se întărește aprecierea că schimbul de scrisori menționat poate fi apreciat ca un substitut al unui acord scris, însuși faptul că armatei române i-au fost asigurate comandă națională și o bază de operațiuni propriie.

Un spațiu amplu din carte este consacrat, în continuare, participării armatei naționale la acțiunile militare antiotomane din Balcani. În acest context, este tratată o problemă vastă și complexă care explică împrejurările regurării și reorientării de luptă a armatei române trecută dincolo de Dunăre, reconstituindu-se apoi traseul parcurs de aceasta până la ocuparea pozițiilor din jurul Plevnei. Se apreciază, în temeiul a numeroase date, că frontul destinat armatei române în cadrul acestei zone fortificate era puternic amenajat defensiv, prin folosirea judicioasă a configurației terenului și a armamentului de luptă. Mai noi în aceste constatări ale autorilor sînt acelea de natură tactică și strategică, datele referitoare la efectivele de oameni, armament și alte mijloace moderne de luptă privite în mod comparativ și în funcție de diverse situații în continuă schimbare. Cartea furnizează nume-

roase date interesante privitoare la starea morală a trupelor, element de o deosebită însemnătate într-un război de genul aceluia purtat de armata română în scopul cuceririi independenței.

În privința contribuției armatei naționale — infanterie, cavalerie și artilerie — la cucerirea Plevnei, printre alte elemente demne de subliniat, sint aprecierile cu privire la rolul jucat de fiecare dintre acestea, la modalitatea în care au cooperat nu numai între ele, ci și în ansamblu, cu unitățile similare ruse concentrate în aceeași zonă. Demnă de evidențiat ni se pare, de asemenea, constatarea privind rolul armatei române în cucerirea uneia dintre cele mai importante poziții fortificate de pe fronturile războiului antiotoman. Căderea Plevnei — cum se apreciază în lucrare — deschidea posibilitatea unor ample și rapide acțiuni în toate celelalte zone unde se aflau concentrate forțele otomane, anunțând iminentul sfârșit al războiului în favoarea forțelor românești și ruse. Este o constatare judicioasă întilnită în această carte prin care se subliniază rolul decisiv jucat de cucerirea acestui punct fortificat în înfrângerea militară a Turciei și constrângerea ei de a semna tratatul de pace.

Luptele armatei române pentru cucerirea Vidinului sint reflectate într-un paragraf special în care se insistă asupra acțiunilor de împresurare a acestei zone fortificate, începute la finele lunii decembrie și desfășurate mai ales în prima parte a lunii ianuarie 1878. În acest cadru, autorii expun o serie de principii tactice care au stat la baza operațiunilor militare românești, se opresc asupra unor manevre efectuate și prezintă, printre altele, asaltul celor peste 100 de piese de artilerie asupra Vidinului. Asemenea acțiuni au constrins, în final, pe turci să se predea, românii obținind evacuarea de trupe otomane nu numai a Vidinului ci și a Belogradgikului.

O ipostază sumar dar concis reflectată în carte o constituie activitatea diplomației românești pentru recunoașterea independenței proclamate la 9 mai și, apoi, pentru admiterea țării la negocierile de pace, în calitate de putere beligerantă. În acest sens, autorii furnizează o serie de aprecieri și constatări prin care evidențiază hotărîrea României de a fi admisă la tratativele de pace ruso-turce de la Kazanlik și San Stefano, faptul că nu s-a lăsat intimidată de o mare putere, care prin gesturi, dar mai ales prin fapte arăta că era decisă să recurgă la orice mijloace spre a-și impune voința în raporturile cu România.

Ne-am fi așteptat din partea autorilor la o expunere mai profundă a prevederilor tratatului de la San Stefano, la o explicație mai ales a cauzelor care au determinat Rusia să nesocotească înțelegerea cu Austro-Ungaria încă dinainte de declanșarea războiului. Astfel s-ar fi înțeles mai clar că, asigurându-și prin San Stefano o dominație absolută în sud-estul Europei, Rusia s'însușise prin a nemulțumi nu numai unele dintre micile state din zonă, dar și marile puteri. Preocupate de stabilirea unui nou echilibru de putere care să excludă influența preponderentă a Rusiei, marile puteri s-au grăbit s-o constrângă pe aceasta să accepte rectificări substanțiale în statutul politic al zonei sud-est europene. Este ceea ce a dus spre congresul de pace de la Berlin și, mai ales, spre stipulațiile înscrise în tratat cu privire la statele mici din această regiune, a căror independență politică era recunoscută.

În partea finală a lucrării se întilnesc citeva considerații privitoare la caracterul războiului purtat de România. Demonstrând că efortul întreprins pentru cucerirea neatîrnării țării a avut un caracter național, în sensul că s-a bazat pe concursul tuturor păturilor și straturilor sociale, în general pe masele largi populare, autorii nu omit faptul că o Românie independentă constituia cauza și a românilor din provinciile rămase sub dominație străină. Sprijinind războiul — cum se demonstrează în carte — aceștia năzuiau spre independența României, considerînd că numai în asemenea condiții va putea triumfa lupta lor de emancipare națională și de realizare a unității statale depline.

Drept încheiere la această recenzie, am sublinia că lucrarea realizată de cei doi autori, abordînd îndeosebi aspectele militare ale luptei pentru cucerirea independenței, se bucură de un interes îndreptățit. Deși autorii pun în circulație relativ puține informații inedite, considerăm că noutatea în cartea lor constă în faptul de a fi încercat o interpretare mai cuprinzătoare a unor evenimente militare, de a fi evaluat contribuția României la războiul antiotoman, mai ales la înfrângerea Porții, nu numai din momentul angajării armatei naționale în campania din sudul Dunării, ci chiar de la începutul crizei orientale. România prin atitudinea ei de simpatie față de mișcările insurecționale din Balcani, prin sprijinul acordat acestora și, mai ales, prin respingerea tentativelor Porții de a încerca să lichideze aceste baze seditioase care de regulă porneau de pe teritoriul ei, a întreținut aceste focare de revoltă, contribuind în acest chip la redeschiderea Chestiu-

nii orientale prin intervenția marilor puteri și, în final, prin declanșarea războiului ruso-turc. Toate aceste probleme, într-o măsură mai mare sau mai mică, se oglindesc în cartea celor doi autori. Aceștia realizează, în plus, un tablou amănunțit al contribuției militare efective a României la luptele din Peninsula Balcanică, prezentat din perspectivă tactică și strategică și legat tot timpul de ansamblul

desfășurării militare din cadrul războiului ruso-turc.

Considerațiile menționate ne fac să apreciem cartea lui Constantin Căzănișteanu și Mihail Ionescu drept o contribuție valoroasă la aprofundarea unuia dintre cele mai importante momente din istoria noastră modernă.

Apostol Stan

ISTORIA ROMÂNIEI

NICOLAE GRIGORAȘ, *Țara Românească a Moldovei pînă la Ștefan cel Mare (1359—1457)*, Edit. Junimca, Iași, 1978, 207 p.

De la apariția primului tratat al istoriei României elaborat de specialiști pe baza documentelor de arhivă și edite, de pe pozițiile materialismului istoric și dialectic a trecut mai bine de un deceniu și jumătate, timp în care în istoriografia românească și străină s-au înscris numeroase studii și articole precum și noi volume de documente menite să aducă noi contribuții la cunoașterea tot mai bună a trecutului acestei țări românești la începutul feudalismului dezvoltat. Acest fapt l-a determinat pe binecunoscutul istoric N. Grigoraș să elaboreze o monografie consacrată unui secol din istoria Moldovei, de la întemeierea acesteia ca stat feudal de sine stătător pînă la urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare.

În prima parte a lucrării sînt dezbătute problemele cu privire la întemeierea Moldovei, în partea a II-a este prezentată domnia lui Alexandru cel Bun cu implicațiile sale internaționale iar în partea a III-a și ultima se face o analiză profundă a istoriei Moldovei în timpul urmașilor lui Alexandru cel Bun pînă la înscăunarea lui Ștefan cel Mare.

Lucrarea este precedată de o *introducere* care cuprinde o expunere succintă a principalelor particularități ale acestei perioade din istoria Moldovei. Totodată autorul demonstrează și ajunge la concluzia că titlul puțin obișnuit pînă acum folosit pentru statul moldovean Țara Românească a Moldovei are o precisă bază documentară internă și externă. De fapt nimeni nu contestă faptul că Moldova a fost, este și va fi o țară românească ca și Transilvania ca și Țara Românească (Valahia) după cum nimeni nu contestă că în vechile documente din secolele XIV și XV numele ei este deseori menționat ca fiind Țara Românească a Moldovei sau Moldo-Valahia, sau Mauro-vlahia. De aceea concluzia sa este că „denumirea cea mai adecvată pentru statul întemeiat la est de Carpați este aceea de Țara Românească a Moldovei”.

Publicarea în ultimele decenii a unui mare număr de documente interne și externe, a unor cronici, a unor relatări ale călătorilor străini privind această perioadă a ușurat mult munca autorului în privința investigației pe de o parte, iar pe de alta i-a permis printr-o interpretare critică a izvoarelor să ajungă chiar la unele concluzii noi în comparație cu ale altor specialiști în cercetarea aceleiași perioade istorice. Drept urmare constatăm în expunerea lui N. Grigoraș mai întii o reconsiderare a unor probleme de mult cercetate ca de exemplu întemeierea Moldovei, primii ei voievozi, succesiunea cronologică a acestora pînă la Alexandru cel Bun apoi combaterea unor inadvertențe existente în studiile mai ales de dată recentă, consacrare acestei perioade. Astfel este contestată calitatea de voevod al Moldovei pentru Dragoș ca și pentru Sas ambii fiind numai conducători de oaste în slujba regatului maghiar; tot așa este contestată existența mormintelor lor în Moldova. În privința întemeierii Moldovei se arată că Bogdan I a plecat din Maramureș la est de Carpați fiind declarat rebel de către regele maghiar Ludovic I; că la est de Carpați statul Moldova a rezultat după lichidarea organizației prestatale create de regatul maghiar și prin unificarea pe calea armelor a formațiilor politice autohtone ostile regatului maghiar, că întemeierea din 1359 a fost mai întii un act social-politic și apoi unul demografic, că situația Moldovei în 1359 era similară cu a Țării Românești (Valahiei) în 1330; era deci un stat de sine stătător, independent, că lupta pentru menținerea independenței Moldovei a continuat și în anii 1359—1365.

Ușurința cu care unele concluzii de pînă acum sînt răsturnate de autor pe baza unor argumente logice și documentare totodată se explică prin numărul extrem de puțin al mărturiilor contemporane cu acele evenimente. Așa de exemplu de la Dragoș, Sas și Balica nu s-a păstrat nici un document, după cum nu s-a păstrat nici un document intern sau extern nici de la Bogdan I și Lascu I. Acest fapt a permis autorului și altor specialiști să se sprijine de cele mai multe ori pe concluzii ipotetice rezultate din tradiții și

mărturii documentare externe a căror confirmare a fost lăsată pe seama descoperirii în viitor a unor noi documente. De aceea în lucrarea de față pe care o prezentăm predomină destul de multe ipoteze de exemplu cu privire la organizarea internă a Moldovei după întemeiere ca stat feudal pe timpul lui Bogdan I și Lascu I. Din același motiv în lucrare apar chiar în prima parte unele probleme controversate ca de exemplu cu privire la paternitatea lui Petru I, la succesiunea acestuia la tronul Moldovei după Lațcu I, la existența lui Costea Mușat cărora li se va da un răspuns cât mai aproape de realitate pe măsură ce va spori documentarea asupra lor.

În comparație cu rezultatele cercetării autorului privind pe primii domni ai Moldovei după întemeiere cu acelea relative la Petru I Mușat și urmașii săi pînă la Alexandru cel Bun sînt incontestabil mai valoroase deoarece pentru aceasta sînt utilizabile peste 10 documente interne și 5 externe, care reflectă o seamă de amănunte despre politica internă și externă a Moldovei. Așa de exemplu ele ne permit să aflăm amănunte despre începutul politicii de independență față de Polonia și Ungaria pe timpul lui Petru I Mușat, despre continuarea organizării economice, sociale și administrative a țării, în fine despre modul cum a fost consolidată unitatea statului care la vremea respectivă se bucura de un prestigiu fără precedent în Europa centrală și de sud-est. Mai mult în această parte a lucrării cititorul află cum Moldova din timpul lui Petru I Mușat devinise o adevărată cheie de boltă în politica externă a celor trei țări românești angajate pe plan european în cadrul unei alianțe tripartite cu caracter antiotoman.

Tot atît de fructuoase sînt și concluziile la care ajunge N. Grigoraș cu privire la domniile lui Roman I, Ștefan I și Juga ologul. Nu ne vom referi la unele constatări cu privire la succesiunea lor cronologică pe tronul Moldovei discutabilă încă dacă se ține seama de unele cercetări recente (Șt. Gorovei), ci la faptul că Roman I este acel domn al Moldovei care se intitulă „marele singur stăpînitor al țării Moldovei de la munte pînă la mare” care în numai trei ani de domnie a încercat să impună principiul continuității dinastice ca factor de consolidare a puterii centrale. În privința lui Ștefan I „voevodul cel Bătrîn care a bătut pe unguri la Hindău” cum spune cronica țării, autorul îl prezintă pe acesta ca pe un domn care înzestrat cu deosebite calități militare a reușit să apere cu succes independența, libertatea și integritatea teritoriului țării. În concluziile primei părți a lucrării N. Grigoraș subliniază faptul că după apariția statului de sine stătător.

al Moldovei consolidarea puterii centrale, desăvîrșirea unității teritoriale a statului în frontierele lui naturale și întărirea independenței a fost posibilă numai cu sprijinul lui Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești ca o dovadă a convergenței conștiente „de acțiune a tuturor românilor”.

Despre Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun pe care autorul îl consideră drept „un deschizător de veac”, în istoria acestei țări în cea mai mare măsură faptele sînt bine cunoscute drept rezultat a faptului că de la acest domn s-au păstrat mult mai multe mărturii documentare (interne și externe) în comparație cu ale predecesorilor săi; totodată cercetările de pînă acum au reușit să stabilească principalele coordonate ale acestei domnii. De aceea și expunerea lui N. Grigoraș se ridică la nivelul unei adevărate sinteze în care sînt subliniate principalele aspecte ale domniei acestuia: politica cu privire la înțelegerea cu patriarhul din Constantinopol pentru clarificarea situației bisericii moldovenești apoi relațiile politice pe care le-a avut Moldova cu Țara Românească, Polonia, Ungaria, Lituania și Imperiul otoman. Concluziile autorului în această privință sînt îndreptățite în sensul că timp de peste trei decenii, cît a domnit Alexandru cel Bun Moldova s-a aflat în centrul unor intense relații internaționale europene, că strînsele ei relații cu Țara Românească au reprezentat un factor de stabilitate politică la Dunărea de Jos, că în politica externă Alexandru cel Bun a dat dovadă de inițiative personale menite să sporească și mai mult prestigiul Moldovei pe plan european.

Desigur că cititorul ar fi fost și mai interesat după lectura acestei părți din lucrare, dacă în aceeași măsură autorul ar fi insistat și asupra unor probleme mai importante din politica internă a lui Alexandru cel Bun sub aspect economic, social, administrativ și cultural mai ales că o domnie atît de lungă a fost deosebit de prosperă pe plan intern. În fine autorul este bine cunoscut de specialiști prin altă lucrare relativ la instituțiile Moldovei (*Instituțiile feudale ale Moldovei. Organizarea de stat pînă la mijlocul secolului al XVII-lea*) apărută în urmă cu aproape un deceniu.

Ultima parte a lucrării caracterizată drept perioadă „în care abundă grave frămîntări interne” drept urmare a neaplicării consecvente a principiului eredității în succesiunea la tron este consacrată de autor mai multor domni și anume: Ilie și Ștefan al II-lea, Roman al II-lea și Petru al II-lea, Bogdan al II-lea, Alexandru al II-lea și Petru al III-lea Aron. Acest sfert de veac din istoria Moldovei (anii 1432—1457) pare

coplesit în expunerea lui N. Grigoraș de evenimentele de politică internă și externă în cea mai mare măsură cunoscute din lucrările publicate pînă în prezent. Meritul autorului constă însă în faptul că istoria Moldovei este prezentată în contextul relațiilor internaționale europene, că el folosește prilejul de a supune unei critici științifice recentele lucrări consacrate unor aspecte ale problemei care au stat la baza cercetării sale ca de exemplu eforturile depuse de domniile Moldovei pentru menținerea independenței și integrității teritoriale a țării lor. În fine se insistă asupra legăturilor politice strînse dintre cele trei țări românești Moldova, Țara Românească și Transilvania, mai ales datorită eforturilor depuse de Iancu de Hunedoara. Ca și la partea a doua credem că era util să se insiste într-un capitol separat asupra unor aspecte ale situației interne din Moldova (starea economică, socială, administrativă, culturală).

Însoțită de o bogată ilustrație — dar lipsită de hărți — lucrarea reprezintă o realizare meritorie în cunoașterea cu amănuntul a unui secol din istoria Moldovei la începutul evului mediu, în care acest stat a devenit un factor de stabilitate politică în sud-estul Europei.

Constantin Șerban

* * DIMITRIE CANTEMIR (Antologie, prefață, cronologie și bibliografie de Suzana-Carmen Dumitrescu, Edit. Eminescu, București, 1977. 270 p.

În prestigioasa editură bucureșteană a apărut nu de mult timp un instrument deopotrivă util specialiștilor și cititorilor interesați în studierea unuia din cei mai erudiți cărturari ai neamului românesc, Dimitrie Cantemir. Este vorba de antologia prefăcută și îngrijită de Suzana-Carmen Dumitrescu care își propune, prin studiile prezentate, să ofere o imagine bogată și clară asupra personalității și operei savantului român, spirit renașcentist, bine cunoscut chiar și în vremea sa în cercurile științifice europene.

Avînd la dispoziție o bibliografie vastă, autoarea culegerii de texte critice s-a oprit asupra aceluia pe care le-a considerat a fi cele mai concludente pentru a demonstra valențele multiple ale personalității omului de știință, a cercetătorului, insistînd îndeosebi asupra aceluia care evidențiază viziunea sa istorico-politică și creația literar-științifică, de fapt domeniile principale în care Dimitrie Cantemir s-a impus în cultura națională și europeană.

După modul în care este ordonat materialul, cititorul înțelnește, în paginile cărții, o

varietate de informații care îmbrățișează aproape toate aspectele operei: „Dimensiunea istoricului”, „Dimensiunea literatului”, „Dimensiunea universală”, „Expresia lingvistică”, „Arta poetică”. Sînt puse astfel în valoare puncte de vedere exprimate în presă sau în studii de specialitate de către reputeți cercetători ai istoriei literaturii române.

Descoperit cu adevărat la începutul secolului nostru, eminentul om de știință român reprezintă după părerea lui Ion Dodu Bălan „prima coloană trainică și impunătoare a edificului spiritualității românești, a cărei cheie de boltă s-a rezeamat ulterior pe oamenii de seamă din aceeași stirpe renașcentistă ... Ca orice personalitate marcantă și reprezentativă a unei culturi naționale, Dimitrie Cantemir a crescut firesc din solul patriei române și din spiritualitatea neamului său”.

Este ideea care străbate tot volumul, și anume că prin opera sa, omul de acțiune și savantul care a trăit arzînd ca o flacără la confluența a două veacuri iar, prin geniile sale intuiții, la confluența lumii feudale cu cea modernă, a fost un luptător consecvent pentru înfăptuirea unui mare ideal politic — emanciparea țării sale de sub dominația otomană.

Din analiza textelor supuse atenției rezultă că primul aspect care a atras atenția cercetătorilor este activitatea sa de istoric. Și abia după aceea s-a trecut la analiza personalității sale culturale, descifrîndu-i-se profilul de scriitor, stilist, filozof.

Nicolae Iorga care găsea o unitate indeductibilă, dată fiind permanenta lor întrepătrundere, între activitatea politică și cea de cercetător și scriitor, descoperă în Dimitrie Cantemir un spirit renașcentist conturat din perspectiva unui istoric de talie universală. Întrebîndu-se de existența unei concordanțe sau a unei neconcordanțe între faptele înfățișate în operă și realitatea istorică raportată la documentele vremii, Iorga subliniază importanța ideii lui Cantemir „de a trata științific istoria întregului nostru trecut, fără a se opri la granițele trecătoare, la despărțirile vremelnice” (p. 45). Pentru Cantemir — afirma Iorga — există și o altă problemă, în afară de aceea a obîrșiei romane, una de o însemnătate aproape egală — aceea a persistenței (p. 47).

Urmărind aceeași idee, a concordanței dintre scrierile cărturarului cu tabloul istoric al țărilor românești la începutul secolului al XVIII-lea, P. P. Panaitescu, punînd în relief o serie de amănunte semnificative privind viața social-politică a timpului, subliniază că „totuși avem dreptul să afirmăm că „Istoria ieroglifică” este un izvor istoric de

foarte mare importanță pentru cercetătorul care nu caută în istorie numai determinarea amănunțelor cu caracter individual, ci cercetează instituțiile și împrejurările sociale” (p. 66).

Volumul pe care îl semnalăm subliniază că studiile consacrate motivelor literare, precum și a diverselor aspecte legate de stilul și limba lui Dimitrie Cantemir, au pornit mai întâi de la receptarea sa globală, reținându-se apoi, în mod treptat, anumite aspecte particulare.

Cărturarul care a militat continuu pentru ridicarea prestigiului țării sale nu numai pe plan politic ci și cultural, a fost un mare făur de cultură și a reprezentat una dintre culmile de gândire ale vremii în istoriografie, geografie, filosofie, deschizând acestor științe, noi perspective de dezvoltare.

Două secole mai târziu, George Călinescu, care îl privește în dublă ipostază — de filozof și romancier — creionează trăsăturile definitorii pentru activitatea literară a renumitului beizadea Dumitrașcu, din perspectiva estetică. El remarcă evoluția expresiei pornind de la prima lucrare „Divanul” în care predomină „încilcirea frazei” și școlăreasca silogistică exagerată” și ajungând până la „Istoria ieroglicică”, adevărat „Roman de Renart românesc”, cu intenții polemice, unde „invenția verbală extraordinară, portretistica grotescă dau istoriei o savoare rară”. În analiza sa, George Călinescu face adeseori trimiteri la opere de seamă din literatura universală, și subliniază, vorbind despre limba lui Dimitrie Cantemir, tendința novatoare în limba română impusă de personalitatea lui Dimitrie Cantemir.

Pe aceeași linie a cercetărilor referitoare la personalitatea savantului renașcentist, Perpesiciu, într-un studiu intitulat „Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română”, apreciază că „Istoria ieroglicică” poate fi asemănată cu „un roman social” (p. 126) despre viața principatelor, moldovenesc și muntenesc, în decurs de șaptesprezece ani, între 1688 și 1705. După o analiză riguroasă Perpesiciu subliniază că „locul lui Dimitrie Cantemir în literatura noastră se situează pe linia marilor creatori de mituri și expresie” (p. 134).

La rîndul său, Const. C. Giurescu descoperă în lucrarea „Viața lui Constantin Cantemir”, nu numai caracterul său panegirist ci o incontestabilă valoare istorică și literară (p. 166). Valoarea istorică deoarece ea ne dă lămuriri și detalii asupra biografiei acestui voievod pe care nu le aflăm în nici un izvor și valoare literară remarcabilă, autorul izbutind să ne înfățișeze pregnant, uneori în puține cuvinte oameni și împrejurări (p. 168).

Volumul mai pune în evidență și alte studii recente, datorate unei noi generații de „cantemirologi”, în care se încearcă descoperirea unor noi valențe semnificative pentru structura creației artistice a lui Cantemir. În acest sens sînt invocate studii care propun noi puncte de vedere, al istoricului, al filozofului și al comparatistului.

Astfel relevînd principalele aspecte filozofice în strînsă legătură cu motivele literare, Petru Vaida urmărește ecoul unanimității europene precum și întrepătrunderea diferitelor curente filozofice în opera lui Dimitrie Cantemir. Virgil Cîndea observă că „oricît de variată prin tematică, opera lui Cantemir nu este exotică. Fiecare din subiectele tratate de autor își află ușor locul în programul culturii românești”. Cantemir — notează Mircea Anghelescu — a fost nu numai primul cărturar român a cărui operă a fost marcată de contactul cu valorile culturale ale orientului, ci și unul din primii scriitori români tradus într-o limbă orientală. El a fost „unicul creator de satiră în răsăritul Europei” — omolog și totodată contemporan lui Swift (Andrei Brezianu).

Cît privește limba și stilul lui Dimitrie Cantemir, prezenta antologie de texte reliefează observațiile competente și cu un vădit spirit analitic, observații care aparțin lui Al. Rosetti și Iorgu Iordan. Marele savant român din secolul al XVIII-lea, după părerea profesorului Iorgu Iordan, este „un înaltaș al reprezentanților Școlii Ardelene și, indirect, al scriitorilor, publiciștilor, traducătorilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care au contribuit la crearea sintaxei românești moderne, după un model latino-romanic”.

După cum a rezultat din această sumară semnalare, unii autori au pus în lumină orientalismul cărturarului român, alții barocul sau au insistat mai mult asupra istoricului sau filozofului. Cartea reprezintă, prin selecția efectuată, un exemplu de cercetare interdisciplinară, opera lui Dimitrie Cantemir fiind înfățișată cititorului dintr-o multitudine de unghiuri de vedere.

Constantin Gheorghe

ILEANA PETRESCU, VIRGIL JOIȚA, ION PĂTROIU, *Contribuția Olleniei la războiul pentru independență*, Edit. Scri-sul Românesc, Craiova, 1977, 208 p.

Lucrarea, bogat documentată cu material inedit — extras din fondurile arhivistice ale orașelor Craiova, Turnu-Severin, Caracal,

Rm. Vilcea și Tg. Jiu —, dar și edit, reliefează contribuția Olteniei la înfăptuirea actului independenței de stat din anii 1877—1878.

Pe parcursul a aproximativ 208 pagini — (compartimentate în trei părți distincte: I. Premise economice, social-politice și culturale ale independenței de stat; II. Locul Olteniei în războiul de independență și III. Consecințele dobândirii independenței în viața economică, social-economică și culturală a Olteniei (1888—1900) — autorii analizează procesele complexe ale dobândirii independenței de stat a României, marcând contribuția și rolul maselor populare din provincia din stînga Oltului la susținerea războiului. Cititorului îi sînt prezentate: stadiul de dezvoltare a economiei Olteniei în ajunul proclamării și dobândirii independenței de stat — comparativ cu evoluția economică a întregii țări, după constituirea statului național român, din punct de vedere agrar, industrial, comercial și financiar —, tradițiile luptei pentru independență de-a lungul veacurilor, participarea militară la război, contribuția populației la organizarea efortului de război, consecințele dobândirii independenței, care s-au resimțit în Oltenia, ca de altfel pe întregul cuprins al României, etc.

Autorii, utilizînd bogatul material documentar și statistic de care au dispus, analizează cu competență, în prima parte a lucrării, evoluția ascendentă a ramurilor economice de pe teritoriul Olteniei, — inclusiv efectele negative, datorate crizei agrare, secetelor, influenței capitalului străin — care au impus necesitatea dobândirii independenței, ieșirea națiunii române de sub dependența Porții Otomane, situarea ei în rîndul statelor independente. Concomitent cu analiza factorilor economici, autorii evidențiază rolul forțelor revoluționare de la 1848 din Oltenia în acțiunea de pregătire a forțelor politice în vederea obținerii independenței de stat.

Într-un paragraf bine realizat sînt analizate tradițiile luptei pentru independență de-a lungul veacurilor pînă la 1878, demonstrîndu-se, pe de o parte, faptul de necontestat că în provincia de peste Olt tradițiile de luptă pentru libertate națională au contribuit la formarea forțelor militare capabile să asigure dezvoltarea liberă a poporului român, pe de altă parte, evidențîndu-se participarea substanțială a unităților militare de pe teritoriul Olteniei la susținerea războiului, faptele de vitejie și eroismul ostașilor și ofițerilor olteni în luptele de la Plevna, Vidin, Smîrdan, etc.

Într-un alt paragraf este marcată contribuția populației din Oltenia în asigurarea transporturilor necesare armatei, devotamentul și entuziasmul maselor țărănești din

această provincie în sprijinirea efortului întregului popor român în susținerea războiului. Sînt elocvente, în această privință, cifrele care demonstrează contribuția populației la susținerea războiului. Potrivit datelor folosite de autori, Oltenia a contribuit cu 46 % din numărul total de vite mari și mici rechiziționate pe țară; cu 10 % din numărul cailor destinați transporturilor militare (p. 122); cu 33 % din producția de fîmă rechiziționată pe întreaga țară (p. 129); cu 82 % din totalul producției de porumb (p. 125); cu 41 % din cantitatea de fin destinată armatei (p. 127). În general, din județele Dolj, Mehedinți, Romanați, potrivit aprecierilor autorilor, s-au rechiziționat între 20—40 % din totalul produselor pe țară (p. 128). Țărăniimea din Oltenia, conștientă că cerința istorică era atunci dobîndirea independenței, a donat cantități însemnate de alimente, furaje și alte produse, asigurînd timp de aproape un an și jumătate, — de la concentrarea armatei din aprilie 1877 și pînă la demobilizarea totală, în octombrie 1878, — aprovizionarea și întreținerea numeroaselor unități militare cantonate în zonă. Pe de altă parte, populația Olteniei a contribuit cu 10 % din totalul sumei destinate pentru procurarea armamentului (p. 134).

În ultima parte a lucrării sînt analizate consecințele dobândirii independenței de stat, faptul că obținerea independenței a creat condiții favorabile dezvoltării forțelor de producție, autorii prezentîndu-ne date statistice și informații prețioase privind ramurile industriale din Oltenia. Este ilustrativ, în această privință, tabelul de la p. 154 înfățișînd principalele întreprinderi industriale care funcționau pe teritoriul Olteniei în perioada 1878—1900, situația căilor de comunicație, precum și datele privind creșterea numerică a proletariatului. Este analizată, de asemenea, mișcarea socialistă ca și rolul militanților socialiști (Al. I. Trușcă, Traian Demetrescu, G. D. Pencioiu, Vasile Petrescu, D. Radoviceanu etc.) în organizarea mișcării muncitorești din Oltenia, presa socialistă și democratică etc., activitatea clubului social-democrat al muncitorilor din județul Dolj la mobilizarea proletariatului în luptă pentru drepturi și libertăți politice. Totodată, cititorul are posibilitatea, răsfoind cartea, să cunoască evoluția relațiilor agrare, frămîntările din lumea satului oltean îndată după dobîndirea independenței, legiurile agrare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, mișcările țărănești de pe teritoriul Olteniei, după 1878 și pînă la 1900. dezvoltarea culturii.

Lucrarea se impune atenției cititorilor prin ținuta sa științifică, prin documentarea

amplă, și stilul ei ales, ca și prin grupajul de schițe de la sfârșit înfățișând aspecte privind pregătirea militară, faptele de eroism ale ostașilor și veteranilor olteni ai războiului de independență.

Mircea Iosa

ION BULEI, *1916 Zile de Vară*, Edit. Eminescu. București, 1978, 262 p.

Operă de informare cu un pronunțat caracter de cronică și de document istoric, de redescoperire critică a unor valori, nu odată de mare circulație pentru istoria noastră națională, demersul științific a lui Ion Bulei ne oferă pe baza unei bogate bibliografii editate cit și inedite de primă importanță „Viața unei țări în prețioasa războiului la sfârșitul căreia neamul românesc, prin jertfa sa eroică își înfăptuia întregirea națională” (p. 7).

Lucrarea autorului care este un reportaj istoric este scrisă într-o manieră puțin uzitată în literatura noastră științifică istorică și reprezintă după afirmația acestuia „o altă modalitate de a scrie istoria. Nu o extensiune a faptului istoric în accepția ce se dă de obicei acestei noțiuni, ci o împreunare a lui cu faptul cotidian. Istoria nu este numai interpretarea vieții trăite, ci viața însăși în necurmata ei curgere”.

Bazându-și temeinic travaliul științific pe principiile materialismului istoric Ion Bulei reușește prin lucrarea pe care încercăm s-o prezentăm o minuțioasă reconstituire a ultimilor luni (Iunie – august 1916) ale perioadei neutralității sau de pace armată cum susțin unii istorici, perioadă în care ambele tabere belligerante executau puternice presiuni asupra României de a se alătura uneia sau alteia.

În preajma izbucnirii primului război mondial, dezvoltarea economică și politică a României, creșterea conștiinței naționale a poporului român și intensificarea fără precedent a luptei de eliberare națională în toate provinciile sale istorice, au ridicat în fața națiunii necesitatea inexorabilă a realizării unirii tuturor acestor provincii românești într-un singur stat național.

Momentul istoric ilustrat de această carte nu este un oarecare ci vara anului 1916 care a precedat antrenarea vechii României în primul război mondial.

Autorul specifică faptul că „mărturiile epocii nu au fost îndemnate spre un fâgaș dinainte dorit, istoria fiind așa cum a fost și nu cum ar voi-o fiecare generație să fie”.

Autorul schițează cadrul social-economic în care s-a desfășurat întregul complex de fenomene și împrejurări politice din acea perioadă, al tatonărilor și confruntărilor ce anticipau încheierea unor acorduri militare și politice cu puterile care recunoșteau legitimitatea realizării dezideratului secular al poporului român – desăvârșirea statului național unitar.

Demn de remarcat este obiectivitatea și discernământul științific al autorului în selecția acelor evenimente care evidențiază activitatea guvernului român în acea perioadă relevându-se politica circumspectă a lui I. I. C. Brătianu, rolul avut de premierul român în obținerea condițiilor de ordin militar economic și politic, puse de România pentru a se alătura Antantei care recunoșteau acesteia pentru prima dată formal și din punct de vedere juridic dezideratele ei naționale și îi promiteau asigurarea sprijinului pentru realizarea dorințelor sale legitime.

Cu toate că reprezenta interesele burgheziei în ascensiune primul ministru al României de atunci, într-un moment de răscruce al istoriei noastre, a dat glas năzuințelor corespunzând intereselor celor mai adânci ale poporului spre făurirea statului național unitar.

Faptele relevă ele însele că presiunile politico-diplomatice ale puterilor în conflict au devenit mai stăruitoare pe măsură ce devenea împede că războiul va fi de durată, că atragerea României cu însemnatele ei resurse materiale (grâu, petrol etc.) și potențial uman putea înclina spre victorie.

Se desprinde din paginile lucrării cu pregnanță caracterul just al participării României la război așa cum de altfel au fost toate războaiele poporului român purtate până atunci împotriva cotropitorilor.

Intrarea României în război în vara anului 1916 a fost salutată cu entuziasm de masele populare care considerau că sosise momentul realizării dezideratului național, iar acest lucru nu a schimbat caracterul imperialist al războiului marilor puteri din cele două tabere, deși poporul român ar fi dorit sincer făurirea statului național unitar nu prin război, după cum au subliniat socialiștii români.

După parcurgerea lucrării în discuție se impun și câteva observații critice. De dorit ar fi fost ca acest „reportaj istoric” să cuprindă și un set de reproduceri care ar fi dat o notă de variație lucrării, ridicând totodată și conținutul științific.

De asemenea lucrarea ar fi putut să cuprindă și un indice selectiv în afară de lista personajelor principale și bibliografia selectivă folosită.

Greșelile de tipar de la pag. 160 puteau fi evitate. Era necesar ca lucrarea să cuprindă și un rezumat într-o limbă străină să facă cunoscută istoricilor străini problematica lucrării în discuție.

Considerăm că aceste mici observații critice nu scad cu nimic valoarea lucrării prezentate și totodată credem că volumul prezentat nu exclude posibilitatea unor completări.

În concluzie credem că demersul științific al lui Ion Bulei răspunde menirii pe care și-a asumat-o de a informa publicul larg, românesc într-o manieră proprie asupra unui moment fundamental din istoria poporului nostru avînd totodată și o reală importanță pentru cercetarea istorică cit și pentru activitatea educativ-patriotică.

Constantin Dobrescu

* * * *Mărăștii, Mărășeștii, Ottuz — Documente, militare*, Edit. militară București, 1977, XXXVII + 452 p.

Aniversarea a șase decenii de la eroicele bătălii din vara anului 1917, moment hotărîtor în lupta poporului român pentru independență și unitate națională, a prilejuit apariția, sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară din București a unei culegeri de documente care, în intenția autorilor ei, să evidențieze efortul militar al României în campania aceluia decisiv și totodată patrioticismul fierbinte care a impulsionat acțiunile ostașilor români, ale întregului popor de rezistență în fața coto-pitorilor.*

Volumul beneficiază de un substanțial cuvînt înainte semnat de col. C. Căzănișteanu (p. V — XIX), în care se subliniază profundul caracter național și popular al participării României la prima conflagrație mondială. În concluzie se arată importanța victoriilor românești din 1917 la înfrîngerea imperialismului Puterilor Centrale, la realizarea statului național.

Volumul cuprinde un număr de 215 documente, materiale de arhivă inedite, în majoritate din Arhiva Ministerului Apărării Naționale; o parte provin din Arhivele Statului București, Arhiva Ministerului Afacerilor

Externe, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Biblioteca Centrală de Stat, Biblioteca Muzeului Militar Central și din fondul documentar al Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară. De asemenea sînt extrase din „Monitorul Oficial” și „Monitorul oastei”, precum și din lucrările sau colecțiile în care au apărut inițial.

Autorii au selectat cu precădere documente de sinteză, în care se analizează modul de desfășurare a operațiilor militare: dări de seamă și rapoarte operative, comunicate oficiale, buletine informative și registre istorice, emanate de la eșaloanele superioare (cartierul general, armate, divizii). Documentele aranjate în ordinea cronologică, acoperînd perioada ianuarie 1917 — aprilie 1918, ilustrează etapa reorganizării organismului militar românesc (ianuarie — iunie 1917) și îndeosebi cele trei mari bătălii de la Mărăștii, Mărășeștii și Oituz. Unele din ele pun în lumină fapte de arme petrecute fie anterior, fie ulterior acestor evenimente. Totodată este reflectată colaborarea militară cu aliații, în primul rînd cu misiunea franceză condusă de generalul H. Berthelot. În sfîrșit sînt reproduse ordonanțe ale inamicului date pentru teritoriul ocupat, ca și aspecte ale luptei și jertfelor populației de aici pentru libertate.

Menționăm că textele în limbi străine au alăturat traduceri în limba română, iar pentru a înlesni folosirea documentelor autorii au introdus o listă rezumativă a acestora (p. XXI — XXXVII), alături de o listă de abrevieri (p. XX) și un indice general alcătuit de Dorina Rusu.

La sfîrșitul campaniei din 1916 România s-a aflat în fața unei crize generale: în condițiile în care ajutorul promis de Antantă, prin convenția militară din 4/16 august 1916, nu s-a efectuat, iar în cooperarea cu armata s-au înregistrat serioase defecțiuni, armata română, în fața unui inamic superior tehnic și numeric, a fost nevoită, după bătălii înverșunate, să cedeze două treimi din teritoriul național, Moldova singura provincie rămasă liberă, a devenit pentru aproape doi ani reazemul încrederii unui popor în dreptatea cauzei sale.

Aici Comandamentul român, în condiții deosebit de dificile — iarnă foarte aspră, epidemii, suprapopulație, resurse de aprovizionare insuficiente — avînd asistența misiunii militare franceze, a trecut la refacerea și reorganizarea forțelor sale armate, îmbunătățind considerabil atît instrucția cit și dotarea lor.

Dintre documentele care reflectă situația frontului și transformările suferite de unitățile române în acele luni am reținut telegrama generalului Berthelot din 29 mai/11 iunie 1917 către ministrul francez al arma-

* Volumul este întocmit de din colectiv format din: colonel C-tin Căzănișteanu (coordonator) colonel dr. Vasile Alexandrescu, col. Aurelian Miriță, Dorina Rusu și lt. major Dumitru Dobre.

mentului, Albert Thomas, în care certifică că „pe linia Siretului și a Dunării se găsește o armată renăscută” (doc. 25) ca și rapoartele sale nr. 14 din 31 mai 13 iunie și nr. 15 din 8 21 iunie (doc. 26 și 29) în care după ce constată progresele înregistrate în pregătirea de luptă și starea de spirit care „continuă să fie excelentă” solicită urgentarea transporturilor cu material de război, adăugând „voi depune toate eforturile pentru ca el să fie îndreptat fără întârziere spre România”.

În instrucțiunile operative ale Marelui Cartier General date la 19 mai 1917, se anunță reluarea operațiilor ofensive pe întregul front român având drept scop completa imobilizare a tuturor forțelor inamice și distrugerea celor care acționau în sectorul Focsani-Nămoloasa. Se indică gruparea și misiunile armatelor (doc. 23).

În volum este redat și momentul depunerii jurământului de credință, la 8 iunie 1917, a primului contingent de soldați ardeleni și bucovineni, expresle a solidarității în gând și fapte a românilor din provinciile subjugate cu frații lor. Șeful statului român le spune cu acea ocazie: „armata, în a cărei familie ați intrat azi, vă primește cu brațele deschise ca niște frați de mult așteptați . . . în sosirea voastră salută cheazășia cea mai puternică, că visul atitor veacuri se va înfăptui, că dorul unui neam întreg, în sfârșit se va stinge” (doc. 28).

Semnălăm și doc. 31, prin care Corpul 30 armată rus elogiază activitatea membrilor escadrilei franco-române Farman 4 care și-au îndeplinit însărcinările „cu un mare succes”.

Evident, așa cum am notat mai sus, accentul materialelor selectate în alegere cade pe pregătirea și desfășurarea operațiilor militare din vara anului 1917. Comandanții armatelor române se adresează ostașilor lor îmbărbătându-i și mobilizându-i la luptă: „Nu uitați că reluăm lupta pentru cea mai sfântă cauză și anume pentru izgonirea cotropitorilor din căminele noastre” — se arală în ordinul de zi al generalului Averescu, în momentul declanșării ofensivei de la Mărăști (doc. 34) — iar comandantul Armatei I, generalul Cristescu, face apel la faptele strămoșilor, la datoria sacră de a păstra moștenirea pământului lăsată de aceștia (doc. 46).

Documentele înfățișează pe larg situația existentă pe front, zi de zi, organizarea pozițiilor de luptă, dispunerea trupelor — efectivele lor, acțiunile și obiectivele urmărite, ca și rezultatele acestora. Astfel, ele oferă posibilitatea reconstituirii convingătoare a evenimentelor și totodată, în pofida modului de redactare, în general sec, reușesc să redea ceva din tumultul luptelor și să releve eroismul de masă dovedit de ostașii români. Iată un fragment din darea de seamă a Diviziei

13 asupra zilei de 6 august 1917 „Lupta a fost crâcnă mai ales între orele 10—14, când au avut loc o serie de atacuri și contraatacuri furioase în diferite puncte, fie pentru menținerea poziției, fie pentru respingerea atacurilor inamicului. Se citează cazul companiei 1 mitraliere, din Regimentul 51 infanterie, ai cărei servanți, împreună cu comandantul lor, căpitan Ignat Grigore și ofițerul din companie, au fost găsiți morți cu miinile înclestate pe piese, sub un morman de cadavre inamice; precum și cazul sergentului Iliescu Ignat, din Regimentul 51 infanterie, care văzînd pe comandantul lui de pluton rănit, ia comanda plutonului și cu un dor nebun de răzbunare s-aruncă prin surprindere asupra unei companii inamice de mitraliere, trece prin barietă toți servanții, cu ofițer cu tot, și reușește să captureze cu plutonul său 9 mitraliere” (Doc. 153). Ordinele de zi și decretule prin care militarii români și străini distinși în lupte sint decorați pun în lumină alte nenumărate fapte de vitejie.

Din aceeași perioadă mai notăm un document ce se referă la transporturile de armament și muniții expediate din străinătate pentru armata română (doc. 62), un raport al atașatului militar al Belgiei la Berna asupra ofensivei austro-germane pe frontul din Moldova (doc. 121), ca și radiograma unui post străin, care citează o corespondență a ziarului „Times” în care este elogiată bravura ostașilor români (doc. 130).

Creдем că ar fi fost binevenite și alte dovezi și opinii din străinătate asupra bătăliilor din vara lui 1917, întregind imaginea lor în ansamblu.

În volum este prezentă și lupta pe care populația din regiunile vremelnice ocupate a dus-o neîncetat împotriva mașinii de război dușmane, luptă care a conferit valențe noi, semnificative rezistenței românești în primul război mondial. Ea s-a manifestat prin acțiuni de sabotaj, cum ar fi tăierea firelor și cablurilor telefonice (doc. 5, 201), adăpostirea militarilor rămași în spatele liniei frontului sau fugiți din captivitate (doc. 166, 197), transmiterea unor informații despre mișcările adversarilor, precum a făcut grupul condus de Vasile Chilian (doc. 196, 197), atacarea patrulelor (doc. 184) și chiar organizarea luptei de guerilă în județele Mehedinți, Gorj și Olt de sublocotenentul Victor Popescu (doc. 27 și 193). Administrația militară de ocupație a reacționat dur, reprimându-le adesea prin condamnări la moarte (doc. 56, 184, 204, etc.). Aceștia nu au putut însă înfrînge voința poporului de a trăi în libertate, de a-și realiza aspirațiile seculare.

În așteptarea unor volume de documente mai complete și înglobînd o arie arhivistică

mai mare, ținem să apreciem, în concluzie, că această culegere, prezentată în condiții tipografice bune reușește să ofere celor care cercetează istoria participării armatei române la primul război mondial un material interesant și în același timp necesar.

Dumitru Preda

CASSIAN R. MUNTEANU, *Bătălia de la Mărășești* (proză, versuri și articole). Edit. Facla, Timișoara, 1977, 158 p.

Împlinirea celor șase decenii de la eroicele bătălii victorioase ale armatei române împotriva militarismului german pe cimpurile de luptă de la Mărăști, Mărășești și Oituz, în timpul primului război mondial a cunoscut și pe plan publicistic o îndreptățită evocare ilustrată de numeroase apariții editoriale. Reușind sub titlul *Bătălia de la Mărășești* majoritatea scrierilor publicistului bănățean Cassian R. Munteanu, martor al evenimentelor din vara anului 1917, cei doi editori: Nicolae J. Rosu și Nicolae Țiriol, care semnează și prefața cărții au grupat în acest volum producțiile în proză și versuri, caracterizate printr-o evidentă culoare istorică, ale unui autor destul de puțin cunoscut generației de astăzi. Astfel, lucrarea pe care o semnalăm, cuprinde următoarele scrieri: *Bătălia de la Mărășești — Zilele de glorie ale Armatei I română — (24 iulie — 10 august <stil> v <echi> 1917)* apărută la București în decembrie 1918. Martiriul cătanclor. Insemnările din război ale unui soldat din armata austro-ungară, apărută la Lugoj, în 1919 — inițial tipărită sub titlul *Atacul*, în noiembrie 1915 la București —, versuri și Articole politice. Volumul este completat de un grupaj de referințe critice scrise de contemporani cu Cassian R. Munteanu precum și de personalități ale istoriei și literaturii române, alți publiciști care au prețuit viața și activitatea tinărului bănățean, cu o scurtă existență, încheiată înainte de a împlini vârsta de 30 de ani. Un număr de 10 reproduceri după fotografii înfățișând aspecte din viața și opera publicistică a scriitorului Cassian R. Munteanu completează imaginea unei personalități care s-a remarcat printr-un înaintat patriotism, o înaltă conștiință cetățenească puse în slujba idealului apărării țării împotriva cotropitorului străin, pentru triumful marii idei a unității naționale a românilor înfăptuită prin actul istoric de la 1 decembrie 1918.

Cassian R. Munteanu a desfășurat timp de aproape un deceniu o activitate diversă și fecundă în calitate de scriitor, publicist,

militant înflăcărat pentru unirea Banatului și Transilvaniei cu România. La începutul primului război mondial, fiind mobilizat în armata austro-ungară a îndemnat pe mulți ostași bănățeni să poarte pe front tricolorul românesc și să dezerteze pentru a trece peste Carpați în România. El însuși evadează din armata austro-ungară la mijlocul anului 1915 și ajunge în România după o peregrinare plină de grele suferințe fizice și psihice. Stabilit în țară își consacră activitatea publicistică și practică luptei pentru înfăptuirea idealului unității naționale a românilor. De remarcat că venitul net al lucrării *Atacul — noiembrie 1915* — l-a destinat în folosul refugiaților din Transilvania și Banat. Cassian R. Munteanu a îndeplinit funcția de secretar al secției București a Ligii Culturale — denumită după reorganizare Liga pentru unitate politică a tuturor românilor. Tinărul bănățean a fost și secretarul comisiei care a înscris un număr de peste 20 000 de refugiați ardeleni și bănățeni ca voluntari în armata română. O dată cu intrarea României în război alături de coaliția Antantei, Cassian R. Munteanu, deși avea o sănătate șubredă, cere să fie înrolat voluntar și este repartizat la biroul de informații al Marelui Cartier general al armatei. În lunile iulie și august 1917 asistă la bătălia de la Mărășești și, puternic impresionat de eroismul ostașilor români va scrie imediat, la Tecuci, poezia *Mărășeștii* iar în octombrie o succintă descriere cu un titlu omonim luptei din localitatea cu nume intrat în legenda vitejiei armatei noastre. Cassian R. Munteanu a fost primul poet care a omagiat în publicistica românească eroismul de masă al bravei armate române pe cimpia de luptă a Mărășeștilor. După terminarea războiului a desfășurat o activitate gazetărească notabilă la ziarul „România Nouă” condus de Onisifor Ghibu (1918), la „Banatul” (1919), „Gazeta Boceșei” și „Banatul românesc” (1920). Cu un an înainte de moarte (12 ianuarie 1921) Cassian R. Munteanu și-a susținut candidatura în alegerile din iunie 1920 pentru cel dintâi Parlament al României Mari. Cel care l-a susținut — țărani și intelectuali din Vermeș, comuna sa natală și din Ramna — au avut satisfacția să-l vadă ales deputat cu o mare majoritate de voturi. Personalitatea lui Cassian R. Munteanu a stat în atenția unor nume de notorietate ale culturii noastre: Nicolae Iorga, Camil Petrescu, Onisifor Ghibu, Ion Vidu sau al altora, mai puțin cunoscuți publicului larg, dar prețuitori sinceri ai vieții și activității tinărului patriot bănățean: Dumitru Brnzei, P. Nemoianu, Valerica Branișe.

Restrinsă ca întindere creația lui Cassian R. Munteanu poartă pecetea unui puternic suflu patriotic. Din filele scrierilor sale istoria ni se relevă prin trăirile autentice ale

oamenilor simpli, îmbrăcați în uniformă militară, prinși în vălmășagul evenimentelor dramatice ale primului război mondial. Ostașii români înrolați în armata austro-ungară se îndreptau spre frontul din Galiția cîntînd „Deșteaptă-te române” ducînd cu ei steagul tricolor și purtînd funde cu culorile roșu, galben și albastru (schița *Steagul nostru* — Costa Bănățeanu —). Referindu-se la propria dezertare din armata austro-ungară autorul își dezvăluie profundele sentimente patriotice: „Ori dacă trebuie să mor cu orice preț, după ce de atîtea ori am scăpat de la moarte, atunci cel puțin să ajung pînă la graniță, numai doi pași să fac pe pămîntul sfînt și liber românesc, acolo nu-mi pasă, măcar să mușc în țărîină, tot voi muri mai cîștit” (*Evadarea*, p. 66). Apropierea de țară îl face să exclame: „... acolo, acolo e România, leagănu sfînt al speranțelor noastre!” (*Pribegla*, p. 69).

În Bătălia de la Mărășești, după cum mărturisește autorul în prefața broșurii, aceasta a fost „scrisă pentru public, de un ziarist bănățean, voluntar în armata română, care a avut cîntea să fie, în timpul operațiilor, cu postul de comandă al Armatei I în nemișlocită apropiere a frontului, văzînd lupta desfășurîndu-se înaintea ochilor și participînd cu tot sufletul său de român la ea” (p. 77).

Descrierea bătăliei de la Mărășești ca și a evenimentelor care au precedat-o se distinge printr-un stil alert. Pe lingă autenticitatea informațiilor transmise cititorilor: efectivele armatelor care se înfruntau, pierderile beligeranților, notațiile unor ofițeri germani despre lupte, extrase din cele mai frumoase comunicate oficiale românești cu privire la bătălia de la Mărășești se degajă o atmosferă de intensă vibrație și mîndrie pa-

triotică trăită de autor, martor ocular al unuia din cele mai înălțătoare momente ale istoriei poporului său. La Mărășești a avut loc — scrie Cassian R. Munteanu — „... cea mai mare bătălie de sector ce s-a dat pe frontul ruso-român, sau cea mai glorioasă luptă de apărare ce a dat armata română în cursul războiului” (p. 80). Eroismul de masă al românilor este ilustrat prin exemple emoționante: „Ofițeri și soldați morți pînă la unul în jurul mitralierelor și cu mina pe armă, avînd în față mormane de cadavre nemțești” (p. 82).

În finalul acestei vibrante scrieri autorul reliefează încă o dată ideea de puternic patriotism care străbate creația sa epică și lirică: „Iar ziua de 15 august 1917, aniversarea împlinirii unui an de la intrarea României în război i-a aflat pe austro-germani zdobiți singeros de vitejia țaranului român care — jertfîndu-se pentru patria sa și pentru dezrobirea fraților săi subjuogați, suferînd martiriu (...) — a dovedit lumii încă o dată că are loc de cînte în istoria popoarelor și este vrednic de un viitor mai mare și mai bun” (p. 85).

Opera lui Cassian R. Munteanu, scriitor înzestrat cu un profund sentiment al prețuirii istoriei neamului său se remarcă prin sinceritatea și căldura cu care a fost scrisă. Iar restituirea ei cititorilor, prin această unică ediție postumă reprezintă un frumos și bine meritat omagiu adus memoriei autorului, fiu vrednic al Banatului și țării, patriot și cetățean cu o clară conștiință asupra rolului intelectualului militant în slujba istoriei poporului său.

Mircea C. Dumitriu

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile inrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
A. D. XENOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTA PLASTICĂ
– SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
– SÉRIE BEAUX-ARTS
– SÉRIE THÉÂTRE – MUSIQUE – CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- NICOLĂESCU PLOPȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600), 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDID, M., Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p. XXXIV p., 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848, 1975, 527 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI I. (sub redacția), Documenta Romaniae Historica a Moldova. (1984—1448), vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.
- NICOLAE STOICESCU, Vlad Țepeș, 1976, 280 p., 20 lei.
- ION POPESCU-PUȚURI, acad. Andrei Oțetea (sub redacția), Documente privind marea răscoală a țărănilor din 1907, 573 p., 38 lei.
- * Independența României, 1977, 526 p., 39 lei.
- ** Arta și literatura în slujba Independenței naționale, 1977, 238 p., 28 lei.
- IONEL GAL (coordonator), Independența României, Documente, vol. I, 1977, 420 p., 33 lei.
- ȘTEFAN PASCU ș.a. Documenta Romaniae Historica D. Relații între Țările Române, vol. I (1222—1456), 1977, 527 p. 39 lei.
- PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, Păciful lui Soare. Așezarea medievală (secolele XIII—XV), vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planșe, 36 lei.
- Acad. ANDREI OȚETEA, Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism), 1977, 168 p., 11 lei.
- GHEORGHE CRISTEA, Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învoteliile agricole (1866—1882), legislația și aplicarea, 1977, 169 p., 11 lei.
- LEON ȘIMANSCHI (redactor coordonator), Petru Rareș, 1978, 328 p., 20 lei.
- LUCIAN BOIA, Relationships between Romanians, Czechs and Slovak (1848—1914), 1977, 159 p., 12 lei.
- ** Răscoala securilor din 1595—1596. Antecedente, desfășurare și urmări, 1978, 336 p., 19 lei.
- FLOREA MOGOȘANU, Paleoliticul din Banat, 1978, 152 p., 11 lei.
- PETRE I. ROMAN, IOAN NEMETI, Cultura Baden în România, 1978, 159 p., 18 lei.

RM ISSN CO — 3870

I. P. Informația c. 639

43 856

www.dacoromanica.ro

Lei 10